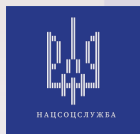

Національна соціальна сервісна служба України
Національна служба посередництва і примирення
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
Федерація профспілок Хмельницької області
Хмельницька обласна організація
Товариства Червоного хреста України

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

*Збірник матеріалів
Другої всеукраїнської науково-практичної конференції
(22 травня 2025 року)*

Хмельницький 2025

**Національна соціальна сервісна служба України
Національна служба посередництва і примирення
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
Федерація профспілок Хмельницької області
Хмельницька обласна організація
Товариства Червоного хреста України**

**«СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА
СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ
СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ»**

*Збірник матеріалів
Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції
(22 травня 2025 року)*

УДК 364(477)(063):35.073:34:159.9:330.56
ББК 66.7(4Укр)+65.9(4Укр)28+67.9(4Укр)404+88.5+65.5+67.9(4Укр)
С 70

С 70 **Соціальне забезпечення та соціальна робота в умовах сучасних викликів** : зб. матер. Другої Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 22 травня 2025 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. 251 с.

ISBN 978-617-7572-95-3

До збірки включено доповіді, представлені на Другій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціальне забезпечення та соціальна робота в умовах сучасних викликів», яка відбулася 22 травня 2025 року в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова. Матеріали стосуються актуальних питань підготовки фахівців у сфері соціальної роботи, реалізації соціальної політики держави в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення, управління соціальною сферою, економіко-правових та психологічних аспектів соціальної роботи. Особливу увагу приділено правовим засадам організації соціального забезпечення, посиленню ролі недержавного сектору та вжиттю заходів щодо досягнення Цілей сталого розвитку в діяльності закладів соціальної сфери.

УДК 364(477)(063):35.073:34:159.9:330.56
ББК 66.7(4Укр)+65.9(4Укр)28+67.9(4Укр)404+88.5+65.5 +67.9(4Укр)

© Автори, 2025
© Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова, 2025

Шановні колеги! Дорогі друзі!

Щиро вітаю вас із початком роботи Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціальне забезпечення та соціальна робота в умовах сучасних викликів», яка відбувається 22 травня 2025 року на базі Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Ця подія об'єднала близько 150 учасників із понад 30 установ різних регіонів України — представників державних органів, органів місцевого самоврядування, закладів вищої освіти, судової системи, адвокатури, громадських організацій та благодійних фондів. Особливо приємно, що багато з цих інституцій уже є нашими партнерами, з якими укладено угоди про співпрацю, що успішно реалізуються в освітньому та науковому просторі. Водночас конференція відкриває нові горизонти для налагодження партнерських зв'язків із тими, з ким ми лише розпочинаємо цей важливий шлях.

Відзначу, що цьогорічна конференція має не лише науковий, а й прикладний характер. Серед ключових тематичних напрямів — підготовка фахівців соціальної сфери, реалізація соціальної політики в умовах війни та відновлення, правові та економічні засади надання соціальних послуг, а також психологічні та управлінські аспекти соціальної роботи. Сподіваюся, що обговорення в рамках тематичних секцій сприятиме розвитку професійного середовища та формуванню нових рішень у відповідь на сучасні виклики.

Особливу увагу цього року ми зосереджуємо на презентації та обговоренні проекту змін до освітньої-професійної програми з підготовки «Бакалаврів соціального забезпечення» зі спеціальності І10 Соціальна робота та консультування галузі знань І Охорона здоров'я та соціальне забезпечення, яка буде запроваджена з наступного навчального року. Вона розроблена як відповідь на скасування спеціальності 232 Соціальне

забезпечення, яка до цього успішно реалізовується в нашому університеті. Запрошуємо усіх зацікавлених долучитися до конструктивного обговорення й надати свої професійні пропозиції.

Конференція відбувається у змішаному форматі із використанням відеозв'язку на платформі ZOOM. Для безпеки всіх учасників онлайн-доступ буде забезпечено індивідуально напередодні заходів. За підсумками роботи буде опубліковано збірник матеріалів конференції, а всі учасники отримають відповідні сертифікати — про деталі розкажуть організатори.

Користуючись нагодою, як головний редактор фахового наукового видання «Університетські наукові записки», запрошую науковців, управлінців, економістів і правників долучатися до публікацій на сторінках нашого журналу.

Щиро бажаю всім учасникам плідної роботи, нових ідей, конструктивних дискусій, а головне — професійного єднання заради розвитку системи соціального забезпечення та соціальної роботи в Україні.

З повагою

Олег ОМЕЛЬЧУК

*голова оргкомітету конференції,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
академік Національної академії наук вищої освіти України,
ректор Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

Шановні учасники конференції!

Шановне наукове товариство, представники органів державної влади, фахівці-практики, здобувачі освіти!

Щиро вітаю вас від імені Національної сервісної служби України з нагоди проведення Другої всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціальне забезпечення та соціальна робота в умовах сучасних викликів», яка відбувається на базі нашого партнера — Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Тематика цієї конференції глибоко резонує з пріоритетами діяльності Нацсоцслужби, зокрема в частині забезпечення якості надання соціальних послуг, ефективного здійснення державного контролю, методичного супроводу територіальних громад, захисту прав вразливих категорій населення — від дітей до ветеранів і родин військовослужбовців.

В умовах триваючої збройної агресії проти України, питання соціального забезпечення набувають особливої ваги. Ми маємо не лише забезпечити надання належної соціальної підтримки, а й відновити довіру громадян до системи соціального захисту, забезпечити її відкритість, прозорість, а головне — ефективність. Саме для цього ми послідовно здійснюємо нагляд за дотриманням прав одержувачів послуг, аналізуємо виклики у сфері реалізації державних гарантій, підвищуємо компетентність надавачів соціальних послуг.

З цієї точки зору, комунікація науковців та практиків, яку забезпечують подібні конференції, є надзвичайно важливою. Вона дозволяє формувати нові підходи до підготовки фахівців, вдосконалювати нормативну базу, впроваджувати міждисциплінарні рішення, які

враховують правові, економічні, психологічні, управлінські аспекти соціальної роботи.

Висловлюю щирі вдячності організаторам заходу за створення платформи для відкритого обміну думками, за залучення до діалогу широкого кола стейкхолдерів, за сприяння формуванню сучасної соціальної політики, орієнтованої на гідність людини, справедливість і солідарність.

Бажаю всім учасникам конференції плідної роботи, конструктивних дискусій, нових ідей і наукових здобутків, що сприятимуть сталому розвитку соціальної сфери України!

З повагою
Василь ЛУЦИК,
*кандидат юридичних наук, доцент,
Голова Національної служби України*

Шановні колеги, шановні учасники конференції, партнери, науковці, здобувачі вищої освіти!

За дорученням керівництва Національної служби посередництва і примирення щиро вітаю вас із початком всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціальне забезпечення та соціальна робота в умовах сучасних викликів».

Від імені служби та особисто від себе хочу подякувати колективу кафедри соціального забезпечення, колективу університету за можливість долучитися до цієї конференції як співорганізаторам і нещодавнім партнерам Хмельницького університету.

Як відомо, 14 травня 2025 року між Хмельницьким університетом управління та права імені Леоніда Юзькова та Національною службою посередництва і примирення було підписано Меморандум про співпрацю та партнерство.

Сьогодні тематика доповідей, представлених доповідачами, є надзвичайно актуальною. Особливо нас цікавлять питання трансформації підготовки фахівців соціальної роботи, підготовки трудових медіаторів, застосування відповідних інструментів у вирішенні колективних трудових спорів, а також забезпеченні миру і злагоди у соціально-трудових відносинах.

Сьогодні, коли соціальна сфера України зазнає серйозних випробувань, нам надзвичайно важливо об'єднувати зусилля науковців, практиків, представників державних інституцій і громадськості задля пошуку ефективних рішень та інструментів соціальної підтримки наших громадян.

У цьому контексті співпраця Національної служби з вищими навчальними закладами, зокрема з Хмельницьким університетом управління та права, дає змогу поєднувати практичний досвід із науковими напрацюваннями провідних фахівців. Це стане запорукою підготовки висококваліфікованих працівників у сфері соціального діалогу і соціального забезпечення, а також закладе підвалини для розвитку інституту трудової медіації та примирення.

Від себе особисто та від нашої служби бажаю всім учасникам плідної роботи, змістовних ідей, які сприятимуть посиленню соціальної стабільності та розвитку нашої держави.

Сподіваюся, що після досягнення довготривалого миру ми зможемо зустрітися офлайн у стінах вашого прекрасного університету.

Щиро дякую і бажаю успіхів та плідної роботи!

З повагою
Роман МАРЧУК,
*керівник апарату Національної служби
посередництва і примирення*

ЗМІСТ

Передмова	13
Напрямок 1. Сучасні виклики підготовки фахівців у сфері соціальної роботи та соціального забезпечення.....	15
ДАНИЛЬЧУК Л. О. Сучасні виклики реформування соціальної роботи в Україні як освітньо-наукової галузі.....	15
КОВТУН І. Б. Пріоритети практичної підготовки здобувачів вищої освіти в сучасних умовах.....	17
ЧУДИК-БЛОУСОВА Н. І., БЛОУСОВ Ю. В. Перспективи розвитку бакалаврської освітньої програми із соціального забезпечення в умовах зміни каталогу галузей та спеціальностей.....	20
ШЕСТАКОВА К. Ю., ГНАТЧУК О. С. Проблеми практичної підготовки студентів-бакалаврів освітньої програми «Соціальне забезпечення» (на прикладі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича).....	27
КОВАЛЬЧУК І. В. Професійна практика в структурі підготовки соціального працівника до роботи з людьми похилого віку.....	31
ОСТРОВСЬКА Н. О. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з внутрішньо переміщеними особами	34
ПРИСЯЖНЮК В. В. Міждисциплінарний підхід у підготовці фахівців для сфери соціального забезпечення	37
СЬОМКІНА І. С. Коучинг як інструмент розвитку професійної компетентності майбутніх соціальних працівників.....	42
ГНЯЗДОВСЬКИЙ К. В. Сучасні виклики підготовки фахівців у сфері соціальної роботи та соціального забезпечення.....	45
Напрямок 2. Реалізація соціальної політики держави в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України	49
МАЛЮГА Л. Ю. Правові проблеми реалізації гарантій трудових прав працівників, які проходять військову службу в Україні	49
ЛОГІНОВ О. А. Інституційні зміни системи захисту прав військовослужбовців сектору безпеки і оборони.....	52
БУК М. О. Система заходів соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.....	56
ГАРІЄВСЬКА М. Б. Здійснення військовослужбовцем права на особисте розпорядження щодо одноразової грошової допомоги на випадок смерті.....	61

КРАВЕЦЬ І. М. Соціальна політика в системі національної безпеки держави...	64
СОЛОДКА І. В. Роль Верховної Ради України у процесі розвитку соціальної держави	67
ТРАЧ О. М. Захист житлових прав в умовах воєнного стану за допомогою житлового сертифіката	71
ОЛЕКСИК А. О. Правовий захист домашніх працівників: проблеми, виклики та перспективи	75
ПАВЛЕНКО М. В. Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України	78
ВЕРБІЄНКО Н. О. Згуртованість територіальної громади в умовах війни	82
ДЕНИСЮК Д. В. Організація соціальної підтримки дитини в умовах воєнного стану	85
РЕЗНИК Є. Е. Особливості внутрішньо переміщених осіб як соціальної групи..	90
ШВЕЦЬ К. В. Організація соціальної підтримки родин учасників бойових дій.	94
Напрямок 3. Управління сферою соціального забезпечення в сучасних умовах.....	97
МАЙСТРЕНКО К. М. Механізми гнучкого публічного управління соціальною політикою в умовах воєнних ризиків і стратегій післявоєнного відновлення: адаптація, інтеграція, стійкість	97
ДУВАНСЬКА К. О. Цифровізація соціальної сфери як інструмент трансформації державної підтримки в Україні	99
МАРТИНЮК Н. М. Організаційно-правові аспекти адміністрування системи соціальних послуг на місцевому рівні.....	103
КАРПЕНКО В. Ю. Феномен самотності материнства в сучасній Україні	106
ЧЕРНЯК В. В. Управління сферою соціального забезпечення в сучасних умовах.....	109
Напрямок 4. Правові засади організації соціальної роботи та надання соціального забезпечення	114
БУРАК В. Я. Про необхідність реформування соціального забезпечення	114
ЧОРНА Ж. Л. Розпорядження вкладом, який належить неповнолітній особі... ..	117
ГРИЦИШИНА Л. В. Роль органів опіки та піклування у вирішенні спорів про визнання особи недієздатною та призначення опіки	120
СЕРДЕЧНА І. Л. Виховання та наставництво: співвідношення понять	123
ТАРАНЕНКО Л. С. Правові засади діяльності помічника ветерана в Україні .	128

АНДРІЙЧУК М. А. Профілактична діяльність соціальних працівників у територіальній громаді	131
ЗАВАДА Т. Р. Державний стандарт соціальної послуги підтриманого проживання	134
ПОЛЯНСЬКИЙ А. П. Соціальна послуга персонального асистента в системі гарантій працевлаштування осіб з інвалідністю.....	138
ДАНИЛЮК М. А. Соціальна підтримка сімей, які виховують дітей з інвалідністю	142
КОЗУЛЯ К. О. Соціальна підтримка осіб, які хворіють на туберкульоз	146
КРАВЧУК В. Ю. Деякі питання соціально-правового захисту внутрішньо-переміщених осіб в Україні	149
КУШНІР К. В. Організація соціальної підтримки для осіб, які постраждали від насильства в умовах воєнного стану	151
ТЮТИК Н. В. Підстави та порядок призначення достроково пенсії за віком для осіб з інвалідністю.....	155
Напрямок 5. Посилення ролі недержавного соціального забезпечення в сучасних умовах	161
ТЮТЮНЕНКО О. М. Невидима сила: вимірювання соціального впливу волонтерських ініціатив (в контексті посилення ролі недержавного соціального забезпечення).....	161
ВОВК І. В. Роль недержавних пенсійних фондів в умовах воєнного стану	166
Напрямок 6. Методологічні виміри практики соціальної роботи	170
ТРУБАВІНА І. М., КАЛГУШКІН Ю. Л. Сучасні підходи до захисту прав людини	170
БОНДАРЕНКО-ЗЕЛІНСЬКА Н. Л. Інструменти медіації в соціальній роботі .	172
ЯРОМЕНКО В. І. Система супервізії працівників соціальної сфери на шляху формування професійного іміджу	175
Напрямок 7. Психологічні технології в соціальній роботі	179
ГУБАР О. Є. Сучасні методики дослідження емоційних потреб людини: agilebrain і способи психоемоційної регуляції	179
ГУМЕНЮК О. Г. Формування стресостійкості під час війни	183
СТЕНЬГАЧ Н. О. Подолання післявоєнного стресу у Великій Британії (після Другої світової війни).....	187
ОТРОЩЕНКО Н. Л., ШАПОВАЛОВА Т. В. Роль і місце депресії та депресивних станів військовослужбовців	189

ШУЙ Н. В. Психічне здоров'я соціального працівника в умовах воєнного та післявоєнного суспільства.....	192
ШКОЛЬНИК О. І. Арттерапія як інструмент психосоціальної підтримки вразливих груп населення	196
СКОРІК Ю. В. Вплив сімейного виховання на самооцінку у підлітковому віці.....	199
ЖЕРДЕВА І. С. Особливості психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладу дошкільної освіти.....	202
ЗЕЛЕНЕНЬКА С. Р. Психологічна культура соціального працівника як чинник якісної соціальної допомоги	205
КАЧМАР А. Д. Соціально-психологічна адаптація внутрішньо переміщених осіб в умовах територіальної громади	208
КОРЖИК А. М. Особливості психологічної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій	211
ЛОСЬ Л. В. Бар'єри та труднощі здійснення соціально-психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього простору	215
ОЛІФІРЕНКО А. А. Соціальна підтримка дітей-сиріт в умовах воєнного часу: виклики та досвід	218
РАЄВСЬКИЙ М. О. Психологічний вплив арт-терапевтичних практик на формування професійної ідентичності фахівців соціальної сфери	221
РОГОЖА А. О. Урегулювання конфліктів у системі надання соціальних послуг: управлінський підхід.....	224
ТИМОФЄЄВА Г. О. Методи соціально-психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій.....	227
ТОПЧІЙ Я. О. Практичні рекомендації з попередження конфліктів в студентській групі з використанням соціометричних процедур	233
Напрямок 8. Економіко-правові засади реалізації соціальної політики	237
КРУШИНСЬКА А. В., БУРБЕЛА А. Л. Бюджетування та фінансування системи соціального забезпечення в умовах економічної нестабільності	237
МІСІНКЕВИЧ А. Л. Економіко-правові аспекти рекультивації земель в контексті сталого розвитку	240
ГРАМАТОВИЧ Ю. В. Економічне підґрунтя реалізації соціальної політики ..	242
Про Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова.....	245

Передмова

Сучасна соціальна сфера в Україні переживає безпрецедентні виклики, зумовлені як глобальними процесами трансформації соціальних систем, так і драматичними воєнними подіями, що докорінно змінили структуру потреб населення та механізми реагування держави. Водночас сучасний етап розвитку соціальної політики відкриває нові можливості для підвищення ефективності соціальної роботи, інтеграції міжнародних стандартів, цифровізації послуг, розбудови партнерств із громадянським суспільством і бізнесом.

Матеріали, зібрані у цьому збірнику, фіксують багатоплановий науковий та практичний пошук рішень, спрямованих на удосконалення соціальної роботи і системи соціального забезпечення. Зокрема, учасники конференції ґрунтовно дослідили проблеми підготовки та професійного становлення соціальних працівників, включаючи розвиток комунікативних компетентностей, психологічної стійкості, впровадження сучасних практик коучингу й супервізії, а також адаптації навчальних програм відповідно до потреб суспільства.

Досить детально розглянуто сучасний стан і перспективи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, дітей, які постраждали від воєнних дій, та інших вразливих груп. Автори досліджували інституційні механізми соціального забезпечення у кризових обставинах, механізми надання грошової допомоги військовослужбовцям та їхнім сім'ям, захист житлових прав населення під час воєнного стану, а також особливості соціального супроводу осіб, які повертаються із зони бойових дій або пережили окупацію.

Увага багатьох учасників була зосереджена на реалізації Цілей сталого розвитку у соціальній сфері. Йшлося про питання соціальної відповідальності бізнесу, соціальної стійкості громад, інклюзивності соціальних послуг, а також про правові й економічні інструменти забезпечення сталого розвитку на місцевому рівні.

Важливий науковий інтерес викликали проблеми реформування правових засад соціального забезпечення: юридична відповідальність у сфері надання соціальних послуг, правові гарантії соціального захисту дітей, жінок, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб. Обговорювалися можливості гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами соціальної безпеки.

Також вагому частину збірника складають дослідження, присвячені економічним аспектам функціонування соціальної сфери — від фінансування та бюджетування до запровадження інноваційних фінансових механізмів, у тому числі із залученням недержавних ресурсів, пенсійних фондів, волонтерських ініціатив. Автори аналізували перспективи підвищення стійкості соціальних інституцій у період економічної нестабільності.

Особливої уваги заслуговують статті, що розглядають психологічні технології та методи психосоціальної підтримки — як у роботі з особами, які пережили травматичні події війни, так і для самих соціальних працівників. Ідеться про арт-терапію, когнітивно-поведінкові методики, розвиток психоемоційної стійкості та профілактику професійного вигорання.

Таким чином, збірник відображає багатовимірний і комплексний підхід до дослідження проблем соціальної роботи й соціального забезпечення у надзвичайно складних обставинах сьогодення. Він фіксує як теоретичні, так і прикладні досягнення, демонструє широту наукових інтересів учасників конференції та їхню орієнтацію на пошук реальних рішень задля підвищення ефективності соціальної підтримки населення.

Організаційний комітет конференції висловлює щиру вдячність усім авторам і доповідачам за глибокий зміст представлених праць, за прагнення сприяти розвитку гуманістичних засад соціальної держави, за високий професіоналізм і готовність ділитися власним досвідом.

Бажаємо плідного використання результатів конференції, наукового натхнення і стійкості у справі зміцнення соціальної справедливості та соціальної безпеки України.

Зверніть увагу, що фон цього електронного документа призначений виключно для зручності читання на екрані та не передбачений для друку. Будь ласка, вимкніть друк кольорів тла у налаштуваннях вашого програмного забезпечення або принтера.

Напрямок 1. Сучасні виклики підготовки фахівців у сфері соціальної роботи та соціального забезпечення

ДАНИЛЬЧУК Лариса Олексіївна,

*доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АМСКП «Полісся»,
професор кафедри соціальної педагогіки, Державний заклад «Луганський
національний університет імені Тараса Шевченка»*

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РЕФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ ЯК ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ ГАЛУЗІ

Зміни, що відбуваються у суспільстві, викликані воєнними діями на території України, глобалізацією, соціальними кризами, економічною та міграційною нестабільністю, обумовлюють суттєві трансформації, а, відтак, сучасні виклики реформування соціальної роботи в Україні як освітньо-наукової галузі.

Україна зараз здійснює євроінтеграційний курс, що обумовлює необхідність приведення нормативно-правової бази освітньо-наукової сфери соціальної роботи у відповідність до стандартів ЄС [2]. Сучасні кваліфікаційні вимоги щодо фахівців — соціальних працівників також потребують оновлення з урахуванням трендів сучасної практики, зокрема цифровізації та інклюзії.

Нарощення кадрового потенціалу та становлення якісної підготовки спеціалістів є ключовим чинником у реформуванні соціальної роботи. Вкрай необхідним є підвищення практичної складової, забезпечення стажувань, партнерство з соціальними службами, а також кваліфіковані кадри високого науково-педагогічного рівня.

Упровадження інноваційних освітніх технологій, міждисциплінарних підходів, дистанційного навчання та системи оцінювання засвоєних компетенцій є нагальними вимогами сьогоденної освіти. Особливо важливим є: формування необхідних міжгалузевих спеціальних компетентностей у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери [1]; розвиток особистісних компетенцій у сфері диджиталізації, стресстійкості та емоційної культури.

Сучасна освітньо-наукова підготовка в галузі соціальної роботи вимагає активного залучення здобувачів освіти та молодих вчених до науково-дослідної діяльності. Дослідження мають фокусуватися на

актуальних соціальних проблемах: поствоєнна відбудова України, адаптація демобілізованих військовослужбовців, робота з внутрішньо переміщеними особами, інклюзія в освіті, профілактика професійного вигорання тощо. Підтримка міжвузівських і міжнародних дослідницьких проєктів, публікації в рецензованих журналах, участь у конференціях формують нову культуру академічної активності у цій сфері. Вкрай важливим питанням є наповнення вітчизняного наукового простору авторськими доробками наукової, навчальної та навчально-методичної літератури українських вчених, дослідників, практиків.

Сучасна система освіти не може існувати без постійного зв'язку з практикою та взаємодії зі стейкхолдерами. Ефективна соціальна робота потребує синергії між закладами вищої освіти, органами державної влади, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Залучення TOP-практиків до викладання, проведення виїзних семінарів, створення спільних платформ обміну досвідом — усе це сприяє наближенню навчання до реальних потреб суспільства.

Інтернаціоналізація освіти є ще одним важливим напрямом. Програми академічної мобільності, участь у міжнародних грантах, адаптація зарубіжного досвіду соціальної роботи до українських реалій — усе це створює потужне підґрунтя для розвитку освітньо-наукової галузі. Такі ініціативи сприяють формуванню європейської системи якості у підготовці соціальних працівників.

У підсумку резюмуємо; реформування соціальної роботи як освітньо-наукової галузі є складним та багатовекторним процесом, що вимагає системного підходу, стратегічного мислення та гнучкості в реалізації змін. Основними викликами залишаються: адаптація нормативної бази до міжнародних стандартів, підвищення якості підготовки кадрів, впровадження інновацій, розвиток дослідницької діяльності та тісна інтеграція з практикою. Вирішення цих завдань можливе лише за умов ефективної кооперації всіх учасників освітнього процесу та активного державного і громадського сприяння.

Список використаних джерел

1. Данильчук Л. О. Компетентнісний підхід до обґрунтування необхідних міжгалузевих спеціальних компетентностей у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2024. № 4. С. 124–131. URL: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-4-124-131> (дата звернення: 15.05.2025).
2. Приведення українського законодавства до європейських трудових і соціальних стандартів: підсумки міжнародного круглого столу (26.05.2025). *Офіс Ради Європи в Україні*. URL: [https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/bringing-ukrainian-legislation-in-line-](https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/bringing-ukrainian-legislation-in-line)

КОВТУН Ірина Броніславівна,

*кандидатка наук з державного управління, доцентка, перша проректорка,
доцентка кафедри публічного управління та адміністрування,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова*

**ПРІОРИТЕТИ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова (далі — Університет) вже більше 30 років на високому професійному рівні здійснює підготовку здобувачів вищої освіти. На трьох факультетах (юридичному, управління та економіки, публічного управління) діють 12 кафедр, юридична клініка, бізнес-центр. Навчання в Університеті максимально наближене до умов практики, що зумовлює надзвичайну актуальність співпраці саме із роботодавцями.

В Університеті здійснюється підготовка Бакалаврів за такими освітніми програмами: «Бакалавр права»; «Бакалавр менеджменту»; «Бакалавр публічного управління та адміністрування»; «Бакалавр фінансів, банківської справи та страхування»; «Бакалавр соціального забезпечення»; «Бакалавр міжнародного права»; «Бакалавр туризму»; «Бакалавр філології. Германські мови та літератури (переклад включно, перша — англійська); «Бакалавр психології»; «Податкова та митна справа»; «Бакалавр середньої освіти з історії, громадянської освіти та правознавства». Університет здійснює підготовку Магістрів за такими освітніми програмами: «Магістр права»; «Магістр публічного управління та адміністрування. Територіальне управління та місцеве самоврядування»; «Магістр менеджменту»; «Магістр правоохоронної діяльності»; «Магістр фінансів, банківської справи та страхування». Також ХУУП імені Леоніда Юзькова здійснює підготовку докторів філософії за освітньо-науковими програмами: «Доктор філософії з права»; «Доктор філософії з публічного управління та адміністрування»; «Доктор філософії з фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку»; «Доктор філософії з економіки».

Головне завдання Університету полягає у створенні таких умов, у яких може бути реалізований потенціал кожного здобувача освіти в опануванні сучасними знаннями та практичними навичками за тією або іншою спеціальністю. І цей процес неможливий без активної участі роботодавців, адже вони формують те реальне практичне виробниче

середовище, у якому доведеться працювати здобувачам освіти після завершення навчання. Мета та важливість такої співпраці полягає у:

- забезпеченні відповідності освітніх програм Університету потребам сучасного ринку праці;

- розвитку практичних навичок здобувачів вищої освіти, що є важливою складовою їхньої професійної підготовки;

- підвищенні конкурентоспроможності випускників на ринку праці;

- безпосередній участі роботодавців у формуванні своїх майбутніх працівників.

Основними формами співпраці Університету із роботодавцями, які вже успішно реалізуються, є:

- 1) партнерство Університету з провідними організаціями та підприємствами Хмельницької та інших областей для проведення практик. Щороку студенти усіх освітніх програм Університету проходять різні види практики. Зокрема, протягом 2023–2024 н.р. в Університеті було організовано 46 практик у більш ніж 300 організаціях (підприємствах, установах), яку проходили 1 511 здобувачів освіти. На сьогодні Університетом підписані 134 довгострокових договорів про організацію та проведення практичної підготовки здобувачів із організаціями (установами, підприємствами). Додатково щороку підписуються близько 250 разових договорів. Найчастіше студенти йдуть на практику у: Хмельницьку обласну раду, Хмельницьку обласну військову адміністрацію, Хмельницьку міську раду та їхні структурні підрозділи; Хмельницький міськрайонний суд, Хмельницький апеляційний суд, Господарський суд Хмельницької області; Головне управління Національної поліції в Хмельницькій області та його структурні підрозділи; Хмельницьку митницю Державної митної служби України; Управління Державної міграційної служби України у Хмельницькій області; Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Київ) та його структурні підрозділи; Державний архів Хмельницької області; Хмельницький обласний центр зайнятості; Головне управління Пенсійного фонду України в Хмельницькій області; Хмельницький міський центр соціальних служб; Хмельницький міський територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг); Федерація профспілок Хмельницької області; сільські, селищні міські ради Хмельницької та інших областей; БО «БФ «Карітас-Хмельницький УГКЦ»; Хмельницька обласна організація Товариства Червоного Хреста України; Хмельницький міський центр комплексної реабілітації дітей з інвалідністю «Школа життя»; Державний заклад «Хмельницький обласний соціальний центр матері та дитини»; КУ «Центр запобігання та протидії домашньому насильству» Хмельницької міської ради; КЗ «Ветеранський

простір» Хмельницької міської ради; ТДВ «Хмельницькзалізобетон»; ТОВ НВФ «Адвісмаш»; ПП «Славутич-Поділля»; ТОВ «Нейл»; МКП «Хмельницькводоканал»; ПрАТ «Хмельницька маслосирбаза»; ХКП «Спецкомунтранс»; ТОВ «Новатор»; АТ «Хмельницькобленерго»; ТДВ СК «Гардіан»; ПАТ «НАСК «Оранта»; філію Хмельницького обласного управління АТ «Державний ощадний банк України», адвокатські об'єднання; туристичні агенції, готельно-ресторанні комплекси тощо;

2) проведення представниками у тому числі вищезазначених підприємств, установ, організацій практичних занять, гостьових лекцій, ознайомчих візитів для формування професійних навичок студентів;

3) участь роботодавців у обговоренні освітніх програм Університету;

4) спільні науково-практичні конференції, семінари та круглі столи. Завжди учасниками усіх науково-практичних заходів Університету стають представники Хмельницької обласної ради, обласної державної адміністрації та її департаментів, Хмельницької міської ради. Варто відмітити, зокрема міжнародний науково-практичний круглий стіл «Державна митна політика України: відповідь на глобальні виклики та перспективи міжнародного співробітництва» (20 червня 2024 р.), співорганізаторами якого виступили Державне агентство розвитку туризму України, Державна митна служба України, Департамент спеціалізованої підготовки та кінологічної служби державної митної служби України; Науково-практичний круглий стіл, присвячений 76-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини «Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення (10 грудня 2024 р.)», співорганізатором якого виступило регіональне представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Хмельницькій області; Дискусійну платформу з нагоди Міжнародного дня боротьби з корупцією «Запобігання корупції як основа демократичного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід» (09 грудня 2024 р.), активними доповідачами на якій стали фахівці Хмельницької обласної ради, Хмельницької обласної державної адміністрації, Хмельницької міської ради, Головного управління Національної поліції у Хмельницькій області.

Таким чином, взаємодія закладів вищої освіти із роботодавцями має беззаперечні переваги для обох сторін. Так для університетів важливою є можливість залучення роботодавців до розробки та актуалізації освітніх програм, що відповідають сучасним вимогам, можливість розвитку партнерських відносин для покращення якості освітніх послуг. Для роботодавців така співпраця дає можливість отримати кваліфіковані кадри, які вже мають практичні навички, а також створити умови для підтримки інновацій та розвитку колективів працівників завдяки залученню молодих спеціалістів.

Важливо розуміти, що сьогодні заклади вищої освіти готують працівників, які прийдуть на робочі місця через 1–3 роки, протягом яких отримані знання можуть застаріти. Тому провадження актуальної практичної підготовки є наразі конкурентною перевагою університетів.

Вважаємо, що у сучасних умовах перспективами розвитку співпраці між закладами вищої освіти та роботодавцями є:

- організація навчальних заходів, які допомагали б студентам розвивати специфічні професійні навички;

- запрошення представників роботодавців для проведення майстер-класів, лекцій тощо;

- заклади вищої освіти можуть виступати консультативними платформами для підприємств, установ, організацій у вирішенні правових, управлінських, виробничих та інших питань;

- розміщення вакансій роботодавців на сайтах закладів вищої освіти, інші форми інформування здобувачів освіти та випускників про можливості працевлаштування (ярмарки вакансій, виставки робочих місць, інші заходи);

- консультації для здобувачів освіти щодо вибору кар'єрного шляху, підготовки резюме та проходження співбесід.

Звісно, цей перелік не є вичерпним, що зумовлюється динамізмом розвитку освіти та виробничих відносин у нашій країні у важких умовах повномасштабної війни. Але ми переконані, що системна реалізація цих та інших заходів сприятиме підвищенню ефективності вищої освіти та якості підготовки випускників закладів вищої освіти до реальних робочих умов.

ЧУДИК-БІЛОУСОВА Надія Іванівна

кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри соціального забезпечення, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

БІЛОУСОВ Юрій Валерійович

кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри приватного права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАКАЛАВРСЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ ІЗ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ЗМІНИ КАТАЛОГУ ГАЛУЗЕЙ ТА СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Вступ. Проєкт змін до освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Бакалавр соціального

забезпечення» є результатом комплексної модернізації системи підготовки фахівців у сфері соціальної роботи, соціального консультування та соціального забезпечення. Його розроблення викликане одночасно декількома групами чинників. По-перше, це оновлення нормативної бази, зокрема, затвердження постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2024 р. № 1021 [1], яка заклала нову структуру галузей знань і спеціальностей, відповідно до якої створено нову спеціальність І10 Соціальна робота та консультування. По-друге, це соціальні виклики сьогодення — повномасштабна війна, кризи в системі охорони здоров'я, демографічна вразливість, потреба в ефективній реінтеграції ветеранів, підтримки їх родин, осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах, завершення розбудова системи надання соціальних послуг на місцевому рівні. По-третє, необхідність адаптації освіти до нових форм організації праці та використання цифрових технологій у сфері соціального забезпечення.

Оновлена програма має стати якісним змістовним продовженням освітньо-професійної програми за спеціальністю 232 Соціальне забезпечення. Вона демонструє концептуальне оновлення: від орієнтації на нормативно-бюрократичну модель підготовки — до формування професійного суб'єкта соціальної роботи та соціального консультування, здатного діяти відповідально самостійно чи в команді, критично мислити, генерувати нові рішення для підтримки вразливих категорій населення.

Концепційна основа та загальна структура програми. Освітньо-професійна програма «Бакалавр соціального забезпечення» створена на засадах компетентнісного підходу відповідно до Національної рамки кваліфікацій, а також до положень чинних стандартів вищої освіти за спеціальностями 231 Соціальна робота і 232 Соціальне забезпечення [2; 3]. У зв'язку з відсутністю на момент розроблення державного стандарту для нової спеціальності І10, структура програми сформована на основі кращих вітчизняних та зарубіжних практик підготовки соціальних працівників і консультантів. При цьому програма не лише зберігає глибину фахової підготовки, але й акцентує на розвитку особистісних, етичних, управлінських та цифрових компетентностей, які є критично важливими в умовах сучасного суспільного розвитку.

Загальний обсяг програми становить 240 кредитів ЄКТС. Вона структурована за такими основними блоками:

1. *Блок загальної підготовки (48,5 кредитів):* включає освітні компоненти, що формують філософське мислення, правову базу, комунікативні навички, загальнокультурну обізнаність та здатність до саморозвитку. До цього блоку входять такі дисципліни, як: логіка, соціологія, історія української державності, філософія, загальна психологія, ділова українська мова, іноземна мова за професійним

спрямуванням, культура здоров'я та рухової активності, інформаційні технології тощо.

2. *Блок фахової підготовки (139 кредитів)*: ключовий змістовий компонент програми, що охоплює підготовку з теорії та історії соціальної роботи, соціального консультування, права соціального забезпечення, соціальної реабілітації, менеджменту у соціальній сфері, конфліктології, міжнародних соціальних та європейських соціальних стандартів, судового захисту соціальних прав, ветеранської політики, організації роботи соціального працівника. Дисципліни блоку мають чітко виражене прикладне спрямування, тісно інтегровані з практикою й кейс-аналізом.

3. *Блок практичної підготовки (16,5 кредитів)*: охоплює послідовні етапи практики: ознайомлювальну (первинне занурення у професійне середовище), навчальну (виконання фрагментів реальних завдань під керівництвом наставника), переддипломну (самостійне виконання завдань в умовах реального середовища). Практика здійснюється у співпраці з органами, закладами та установами соціальної сфери, територіальними громадами, освітніми закладами, закладами охорони здоров'я тощо.

4. *Блок вибіркових дисциплін (60 кредитів)*: забезпечує індивідуалізацію траєкторії навчання, дозволяє поглибити окремі тематичні напрями (інклюзивна освіта, кризове консультування, соціальне підприємництво, медіація тощо).

Змістові інновації програми: поступ від стандарту до реальності. У порівнянні з попередніми редакціями ОПП, оновлена редакція демонструє значно вищий рівень змістової гнучкості та соціальної чутливості. Основні інновації включають:

Переформатування базових курсів. Курс «Основи теорії держави і права» перенесено на перший семестр з метою формування правових основ мислення з перших етапів навчання. Навчальна дисципліна «Соціологія» викладається до навчальної дисципліни «Філософії», що дозволяє спочатку опанувати інструменти аналізу соціальних процесів, а потім — їх осмислення в широкому світоглядному контексті.

Запровадження нових дисциплін. Доцільність включення освітнього компонента «Ветеранська політика» зумовлена об'єктивною потребою підготовки фахівців для соціальної сфери. Даний компонент охоплюватиме питання соціального супроводу військовослужбовців, членів їхніх сімей, процеси їх інтеграції та реінтеграції, роботу з родинами ветеранів, застосування адаптаційних механізмів. Розширено предмет навчальної дисципліни «Судовий захист соціальних прав», яка охоплює не лише види соціального забезпечення, але й захисту трудових прав, прав дітей, прав соціально незахищеної особи у сфері охорони здоров'я, житла, освіти тощо.

Управлінський акцент. Замість курсу «Управління у сфері соціального забезпечення» введено навчальну дисципліну «Менеджмент у соціальній сфері», яка базується на міждисциплінарних підходах та враховує зміни, пов'язані з децентралізацією й автономізацією органів соціального захисту.

Переосмислення ролі соціального працівника. Курс «Теорія та історія соціальної роботи» подає соціальну роботу як повноцінну галузь наукового знання й практики, а не як прикладну діяльність. Змінено назву дисципліни «Соціальна робота в територіальній громаді» на «Соціальна робота в громаді», що відображає сучасні підходи до «community work».

Система фахових компетентностей і результатів навчання. При оновленні програми слід звертати увагу на формування спеціальних (фахових) компетентностей, кожна з яких є конкретизованим описом професійних умінь, знань і навичок, необхідних для реалізації основних функцій соціального працівника в сучасному суспільстві. Для зручності сприйняття всі компетентності поділено за функціональними сферами.

Аналітичні компетентності:

— здатність аналізувати суспільні процеси, пов'язані із соціальним розвитком держави, прогнозувати соціальні явища та тенденції, розуміти природу, динаміку та принципи організації соціальної роботи, консультування, системи соціального забезпечення.

— вміння аналізувати соціально-психологічні процеси розвитку особистості, її соціалізації, динаміки груп, що лежать в основі багатьох професійних втручань.

— здатність ідентифікувати соціальні проблеми, оцінювати потреби, особливості та ресурси різних категорій населення, зокрема у складних життєвих обставинах, а також здійснювати соціальне інспектування.

Нормативно-правові компетентності:

— знання і розуміння сутності, значення і видів соціальної роботи та основних її напрямів (психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного).

— здатність застосовувати знання й розуміння нормативно-правових джерел, що регулюють соціальну роботу, соціальне консультування та соціальне забезпечення на національному й міжнародному рівнях, організації та функціонування системи соціального захисту і соціальних служб.

— здатність співпрацювати в міжнародному середовищі, враховувати міжкультурні особливості у професійній практиці та впроваджувати міжнародні та європейські стандарти соціальної роботи та соціального забезпечення.

Консультативні компетентності:

— здатність до надання консультацій, допомоги та підтримки з урахуванням індивідуальних потреб, вікових, гендерних, етнічних та інших особливостей клієнтів.

— здатність розробляти шляхи подолання соціальних проблем, пропонувати ефективні методи їх вирішення та ініціювати соціальні зміни задля підвищення добробуту населення.

Організаційно-виконавчі компетентності:

— здатність планувати, організовувати та реалізовувати заходи з надання окремих видів соціального забезпечення.

— здатність застосовувати механізми призначення соціальних виплат і надання послуг, здійснювати контроль у системі соціального забезпечення, включаючи контрольні заходи.

— здатність до планування та проведення моніторингу, оцінювання ефективності програм і якості соціальної роботи, соціальних послуг.

Проектно-дослідницькі компетентності:

— здатність розробляти, реалізовувати та оцінювати соціальні проекти й програми, спрямовані на подолання соціальних ризиків та забезпечення соціальної підтримки.

— здатність застосовувати сучасні інформаційні системи, цифрові технології та програмне забезпечення для збору, обробки й аналізу даних у соціальній роботі та сфері соціального забезпечення.

— здатність до використання сучасних експериментальних методів роботи із соціальними об'єктами в польових і лабораторних умовах.

Міжпрофесійні та етичні компетентності:

— здатність взаємодіяти з представниками інших професій, клієнтами, громадами, залучати ресурси організацій-партнерів для вирішення завдань професійної діяльності.

— здатність до організації власної професійної діяльності та управління процесами у сфері соціального забезпечення, у тому числі діяльністю соціальних працівників, волонтерів та установ.

— здатність дотримуватися професійної етики, прав людини, стандартів соціальної роботи та соціального забезпечення.

— здатність до генерування нових ідей, креативного мислення та інноваційної діяльності у професійній сфері.

Програмні результати навчання (ПРН) в умовах оновленої освітньої програми мають бути тими індикаторами, які дозволять оцінити, наскільки успішно здобувач опанував необхідні знання, уміння й ставлення. Вони можуть охоплювати такі ключові напрями:

Комунікація та мислення:

— вільно спілкуватися усно і письмово державною та іноземною мовами з професійних питань;

— здійснювати пошук, аналіз, синтез інформації з різних джерел для вирішення професійних завдань; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між соціально-економічними подіями і проблемами у сфері соціального забезпечення та соціальної роботи;

— інтегрувати теоретичні знання та практичний досвід для ідентифікації, формулювання і розв'язання фахових завдань;

Соціальна аналітика та втручання:

— аналіз соціальних проблем, потреб, ризиків та ресурсів клієнтів і соціальних груп; оцінювання ефективності наданих послуг і політик;

— формулювання обґрунтованих суджень та пропозицій щодо шляхів вирішення складних життєвих обставин і соціальних проблем, передбачення наслідків прийнятих рішень..

Дослідження та оцінювання:

— застосовувати методи досліджень та проводити аналіз документів, опитування, спостереження, соціальну діагностику;

— визначати і організовувати взаємодію з закладами, установами та організаціями, залученими до надання соціальних послуг; конструювати партнерства.

Правозастосування:

— критично аналізувати чинну соціальну політику, нормативно-правову базу у сфері соціального забезпечення та соціальної роботи; застосовувати її на практиці;

— надавати консультації щодо реалізації, захисту прав та інтересів клієнтів у сфері соціальної роботи та соціального забезпечення; вести офіційне та неформальне спілкування.

Планування та організація:

— приймати практичні рішення з метою підвищення соціального добробуту та соціальної безпеки населення.

— планувати, реалізовувати і коригувати заходи у сфері соціальної роботи та соціального забезпечення з урахуванням потреб різних категорій населення.

— використовувати механізми призначення та надання соціальної допомоги, пенсій, соціальних послуг та інших видів соціального забезпечення відповідно до законодавства.

— оцінювати рівень матеріально-економічного захисту населення, пропонувати коригуючі заходи у межах професійної компетенції.

— застосовувати методи профілактики соціальних ризиків, девіантної поведінки, міжособистісних конфліктів.

Етика й управління:

— здійснювати професійну діяльність на основі етичних принципів; виявляти етичні дилеми та використовувати супервізію для їх вирішення;

— організовувати власну професійну діяльність, керувати роботою персоналу та волонтерів з використанням принципів менеджменту.

Цифрові й інноваційні навички:

— демонструвати уміння креативно вирішувати проблеми та приймати інноваційні рішення;

— мислити системно, формувати принципово нові ідеї, застосовувати творчі підходи у вирішенні фахових завдань;

— використовувати спеціалізоване програмне забезпечення у професійній діяльності.

Науковість і міждисциплінарність:

— застосовувати результати наукових досліджень у соціальній роботі та соціальному забезпеченні; володіти дослідницькими професійними навичками;

— працювати ефективно як індивідуально, у взаємодії з іншими професіоналами, зокрема в складі міждисциплінарної команди.

Здоров'я як цінність:

— демонструвати навички ведення здорового способу життя та здатність до активного відпочинку як складової соціального благополуччя.

Формулювання компетентностей і програмних результатів навчання дозволить забезпечити внутрішню логіку програми, узгодженість між цілями навчання, його змістом та методами оцінювання та сприятиме забезпеченню цілісної підготовки фахівця, здатного не лише ефективно діяти в конкретній професійній ситуації, але й критично мислити, навчатися впродовж життя, адаптуватися до нових викликів і формувати професійні стандарти соціальної роботи в Україні.

Висновки. Запропоновані зміни до освітньої програми є тимчасовим заходом у перехідний період до прийняття нового стандарту підготовки зі спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування». Внесення змін до програми за якою здійснюється підготовка сприятиме його цілісності, продуманості і гнучкості як документу, який не лише забезпечує відповідність освітнім і галузевим стандартам, але й реагує на сучасні суспільні, професійні та моральні запити. Оновлена програма здатна закласти підґрунтя для підготовки фахівця нового типу — гуманного, відповідального, інноваційного, здатного до постійного професійного зростання та впливу на формування соціального середовища України в умовах трансформації та відновлення.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 р. № 1021.

Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2024-%D0%BF>.

2. Стандарт вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота. Затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 р. № 557. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-Sotsial.robota-bakalavr-VO.18.01.pdf>.
3. Стандарт вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 232 Соціальне забезпечення галузі знань 23 Соціальна робота. Затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 24.05.2019 р. № 734. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/232-Sotsial.Zabezpech-bakalavr-VO.18.01.pdf>.

ШЕСТАКОВА Катерина Юрївна,

кандидатка соціологічних наук, доцентка, асистентка кафедри філософії та культурології, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

ГНАТЧУК Оксана Степанівна,

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри філософії та культурології, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

**ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
СТУДЕНТІВ-БАКАЛАВРІВ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ
«СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»
(НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА)**

Сфера соціального забезпечення безумовно відчуває потребу у кваліфікованих кадрах. Знання, набуті під час навчання, дозволяють уявити власну професійну діяльність, проте професійна реальність дає можливість застосувати теорію на практиці. Робота за фахом може надихати засвоювати практичний досвід, отриманий в університеті, однак він також може викликати відчуття безпорадності. Саме тому, окрім основної підготовки, практичний досвід перетворився на важливий елемент освіти для студентів, які бажають у майбутньому працювати у сфері соціального забезпечення.

Перманентні реформи вищої освіти в Україні дозволили збільшити кількість годин практичної підготовки. В усіх без винятку ЗВО України

практика проводиться як невід’ємна складова навчального процесу, вимоги до практичної підготовки відповідають державним стандартам. Тим не менше, очікувані результати практичного навчання, як показує досвід, не завжди корелюють із зростанням відсотка працевлаштування за фахом або ... Дехто з науковців пропонує, що значення й зміст практики відрізняються з точки зору роботодавців, студентів та закладу вищої освіти, однак саме ці три ракурси дають *«змогу окреслити сферу поглиблення співпраці між університетами та роботодавцями, зокрема у сфері перевірки ефективності програм практики»* [11, с. 93]. Частина вчених, наприклад, Н. Федоренко, Л. Малиш аналізують взаємодію між роботодавцями й працюючими студентами [9; 1].

Втім, працевлаштування за фахом та взаємозв’язок досвіду роботи з практичною підготовкою під час навчання за ОП «Соціальне забезпечення» (за новою класифікацією галузь знань «Охорона здоров’я та соціальне забезпечення») залишається поза увагою дослідників. Отже, ціль цієї розвідки — виявити ключові проблеми практичної підготовки студентів-бакалаврів на ОП Соціальне забезпечення в ЧНУ та окреслити шляхи їх вирішення.

У 2024 році ОПП Соціальне забезпечення отримала сертифікат про акредитацію, дійсний до 2029 року. За результатами щорічного перегляду освітньої програми на освітній програмі функціонують чотири цикли практичної підготовки, які проводяться на кожному році навчання. На 1 та 2 курсах студенти проходять навчальну (ознайомчу) та навчальну (волонтерську) практики. Обидві безвідривні, тривають упродовж семестру і розраховані на 3 кредити ECTS кожна [8; 7]. На 3 та 4 курсах практика набуває більш виробничого характеру. Зокрема, з відривом від навчання проходить виробнича (документознавча) та виробнича (професійно-стажерська) практики, обсягом 3 і 6 кредитів [6; 5]. Отже тривалість практики на ОП Соціальне забезпечення в ЧНУ складає 15 кредитів або 450 годин. Загалом ця кількість цілком співставна з аналогічними ОП в зарубіжних закладах вищої освіти. До прикладу, на освітній програмі «Соціологія. Соціальна політика» у Карловому університеті тривалість практики — 16 кредитів [13], на ОП «Соціальна політика» у Варшавському університеті — 20 кредитів практики (зі 180 загалом) [12].

Серед постійних основних баз практики можна виділити такі установи, як Головне управління Пенсійного фонду України в Чернівецькій області, Департамент соціального захисту населення Чернівецького ОВДА, Чернівецький обласний центр зайнятості, Управління соціального захисту населення Хмельницької РДА, також міські та сільські ради, установи, засновниками яких є органи місцевого самоврядування, громадські організації різного типу.

Опитування студентів та роботодавців, яке проводиться після проведення практики, дозволяє зробити висновок про дві основні проблеми, які ми фіксуємо на освітній програмі. Зокрема, студенти й роботодавці підкреслюють, що існує обмеження доступу до деяких документів, що пов'язане із захистом персональних даних громадян. Інше питання — оплата послуг базам практики, адже бюджет закладів вищої освіти часто не передбачає окремих або достатніх коштів на організацію практик. Втім, зацікавленість окремих стейкхолдерів у студентах як потенційних працівниках призводить до поглиблення співпраці між ОП та установами. Зокрема, в останні роки це можна помітити на прикладі взаємодії між ОП «Соціальне забезпечення» та Головним управлінням Пенсійного фонду України в Чернівецькій області. В опитуванні представників баз практики, проведеному у 2024 році (7 установ), керівники установ одноставно підкреслювали, що вбачають у практиці інструмент підготовки фахівців, яких потребує їх установа [4, с. 2].

Отже, в ситуації, коли роботодавці зазвичай пропонують студентам некваліфіковану діяльність у сфері обслуговування та торгівлі [9, с. 107], наші стейкхолдери підтримують тісний зв'язок із ОП. Наслідком співпраці є, на нашу думку, покращення ситуації із працевлаштуванням за фахом випускників ОП. До прикладу, в опитуванні випускників 2022 року випуску майже половина опитаних вказували на недостатній рівень практичної підготовки [3]. Поглиблення співпраці, на нашу думку, а також урізноманітнення форм взаємодії покращило оцінку практичної підготовки. Наприклад, в опитуванні випускників 2024 року вже 33 % опитаних свідчили про недостатність практичної підготовки [2, с. 4]. При цьому варто враховувати, що ОП «Соціальне забезпечення» у Чернівецькому національному університеті є програмою першого (бакалаврського) рівня. Серед позитивних аспектів, які неодноразово підкреслювали студенти під час захисту практик, можна навести доброзичливість з боку представників баз практики, гнучкий графік проходження, можливість долучитись до практичної діяльності, не будучи пасивним спостерігачем.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що, *по-перше*, вкрай важливу роль відіграє мотивація усіх трьох суб'єктів процесу практичної підготовки — заклад вищої освіти, студентів, баз практики. Тобто, першочергову роль у підвищенні мотивації грають не фінансові стимули, а комунікативна складова та організація усього процесу.

По-друге, аналіз освітніх програм зарубіжних закладів вищої освіти дозволяє зробити висновок, що обсяги практичної підготовки у Чернівецькому університеті, як і в інших закладах вищої освіти України, не поступаються зарубіжним.

По-третє, оптимізація процесу проведення практичної підготовки студентів на майбутнє повинна враховувати деякі нові аспекти. Можливо, варто задуматись над розширенням мережі партнерських установ, які зацікавлені у майбутніх працівниках і готові вкладатись в їх підготовку. З цією метою варто укласти угоди з недержавними структурами соціального захисту, а також активніше залучати практиків до викладання окремих дисциплін (тем), проведення майстер-класів, гостьових лекцій, тренінгів і т.п.

Список використаних джерел

1. Малиш Л. Робота під час навчання: основні характеристики та вплив на подальший статус на ринку праці. *Наукові записки НаУКМА*. Том 174. Київ, 2015. С. 20–26. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4051796e-106f-4608-a03b-b8cac57a01dd/content> (дата звернення 09.05.2025).
2. Опитування випускників ОП Соціальне забезпечення. Випуск 2024 р., проведено 23.11.2024 р. URL: <https://philcult.chnu.edu.ua/media/nbnbiwgs/rezultaty-opytuvannia-vypusknykiv-2024-lystopad.pdf> (дата звернення 09.05.2025).
3. Опитування випускників освітньої програми «Соціальне забезпечення» (випуск 2019–2022 рр.) Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Опитування проводилось 27.02–01.03.2023. URL: <https://philcult.chnu.edu.ua/media/lapzut5/rezultaty-opytuvannia-vypusknykiv-op-sotsialne-zabezpechennia-219-2022.pdf> (дата звернення 09.05.2025).
4. Результати анкетування від баз практик (опитування за підсумками практики в лютому 2024 р.). URL: <https://philcult.chnu.edu.ua/media/mvldqg45/anketuvannia-robotodavtsiv-vid-baz-praktyk-vesna-2024.pdf> (дата звернення 09.05.2025).
5. Робоча програма виробничої (документознавчої) практики. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2024. 23 с. URL: <https://philcult.chnu.edu.ua/media/iymfdcxv/dokumentoznavcha-praktyka.pdf> (дата звернення 09.05.2025).
6. Робоча програма виробничої (професійно-стажерської) практик. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2024. 8 с. URL: <https://philcult.chnu.edu.ua/media/nh3jwjtj/stazherska-praktyka.pdf> (дата звернення 09.05.2025).
7. Робоча програма навчальної (волонтерської) практики. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2024. 18 с. URL: <https://philcult.chnu.edu.ua/media/bwyddqz0/volonterska-praktyka.pdf> (дата звернення 09.05.2025).
8. Робоча програма навчальної (ознайомчої) практики. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2024. 15. URL: <https://philcult.chnu.edu.ua/media/j13nmryx/oznaiomcha-praktyka.pdf> (дата звернення 09.05.2025).

9. Федоренко Н. І. Особливості взаємодії і сприйняття працюючих студентів роботодавцями. *Грані. Соціологія*. 2015. № 2 (118). С. 105–110. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/download/161/148> (дата звернення 09.05.2025).
10. Cele, etapy, harmonogram praktyk oraz warunki i forma zaliczenia (zgodnie z Programem kształcenia na kierunku Praca socjalna). *Studia pierwszego stopnia*. Uniwersytet Pomorski w Słupsku. 2021. URL: <https://ip.upsl.edu.pl/content/download/41586/file/Cele%20etapy%20harmonogram%20praktyk%20oraz%20warunki%20i%20forma%20zaliczenia.pdf> (дата звернення 09.05.2025).
11. Klimkiewicz K. Rola praktyk studenckich w doskonaleniu praktycznego aspektu kształcenia studentów uczelni wyższych. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*. Nr 225. 2015. S. 93–101. URL: https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-96e0d862-0f6d-492b-94eb-4f26857ee8c9/c/09_22.pdf (дата звернення 09.05.2025).
12. Program studiów. *Polityka społeczna. Studia pierwszego stopnia. Od roku studiów 2022/2023*. Uniwersytet Warszawski. URL: https://wnpism.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2022/05/sz_ps_I_stacjonarne.pdf (дата звернення 09.05.2025).
13. Studijní program B0314A250004: Sociologie a sociální politika — bakalářský, prezenční. Akademický rok 2024/2025. URL: <https://karolinka.fsv.cuni.cz/KFSV-1657.html> (дата звернення 09.05.2025).

КОВАЛЬЧУК Інна Владиславівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри педагогіки та соціальної роботи, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ПРОФЕСІЙНА ПРАКТИКА В СТРУКТУРІ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ДО РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Соціальне забезпечення людей похилого віку є однією з найбільш важливих та актуальних сфер соціальної роботи. Зважаючи на старіння населення та зростання чисельності осіб похилого віку в багатьох країнах світу, потреба в кваліфікованих соціальних працівниках, здатних ефективно взаємодіяти з цією групою осіб, стає все більшою. Професійна підготовка соціальних працівників для роботи з людьми похилого віку має включати не тільки теоретичну базу, але й практичні навички, які

можна здобути в процесі професійної практики. Важливість професійної практики в цьому контексті полягає в тому, що вона дозволяє здобувачам вищої освіти розвивати необхідні компетенції, адаптуватися до реальних умов роботи та підготуватися до вирішення конкретних проблем у сфері соціальної роботи з літніми людьми.

Професійна практика є важливим етапом підготовки майбутніх соціальних працівників, оскільки дає можливість не тільки теоретично засвоїти базові знання, але й практично застосувати їх у реальних умовах. Вона сприяє: закріпленню та поглибленню теоретичних знань; формуванню професійних умінь і навичок; розвитку комунікативних здібностей і етичної культури; ознайомленню з реальними умовами соціальної роботи; підвищенню рівня професійної мотивації; розвитку аналітичного та критичного мислення.

Під час проходження практики здобувачі вищої освіти навчаються взаємодіяти з людьми похилого віку, оцінювати їх потреби, розробляти програми підтримки та допомоги, а також працювати в умовах реальних соціальних установ: будинків престарілих, територіальних центрів соціального обслуговування, громадських організацій, які займаються проблемами старіння. Таким чином, практика є тим майданчиком, де майбутній фахівець може апробувати різні теоретичні концепції та методи соціальної роботи. Вона дозволяє розвинути важливі професійні навички, серед яких: оцінка потреб людей похилого віку; розробка індивідуальних та групових програм соціальної підтримки; вирішення етичних та психологічних проблем, що виникають при роботі з літніми людьми; управління та координація соціальних послуг, що надаються.

Процес професійної практики в підготовці соціальних працівників, орієнтованих на роботу з людьми похилого віку, має чітко структуровану організацію, що включає кілька етапів:

Підготовчий етап. На цьому етапі майбутні фахівці знайомляться з основами роботи в соціальних установах, досліджують нормативно-правову базу, яка регулює надання соціальних послуг людям похилого віку, а також проходить первинну інструктаж щодо етики і психології роботи з цією категорією клієнтів.

Практичне заняття. Майбутні фахівці беруть участь у реальних соціальних проектах, розробляють програми соціальної підтримки, допомагають в організації дозвілля для старших людей, а також можуть брати інтерв'ю, надавати консультації та проводити оцінку потреб старших людей.

Рефлексія та обговорення. Після кожного етапу практики важливо, щоб здобувачі вищої освіти за напрямом «Соціальне забезпечення» мали можливість аналізувати свої дії та рішення з наставниками, а також

отримувати зворотній зв'язок, що дозволить вдосконалювати навички роботи.

Завершення практики. Підсумковим етапом є складання звіту про виконану роботу, в якому здобувач вищої освіти детально описує виконані завдання, проблеми, з якими стикнувся, та способи їх розв'язання. Це також важливий момент для самооцінки та розвитку професійної рефлексії.

Під час проходження практики майбутній соціальний працівник набуває низки важливих компетенцій:

Професійна етика. Робота з людьми похилого віку вимагає не тільки спеціальних знань, а й високої моральної відповідальності. Тому майбутній соціальний працівник повинен демонструвати повагу людині старшого віку, враховувати у роботі її потреби і бажання.

Комунікативні навички. Майбутній соціальний працівник повинен вміти налагоджувати ефективну комунікацію з людьми похилого віку, багатьом з яких може бути важко висловлювати свої потреби або відчуття.

Психологічні навички. Багато людей похилого віку страждають від самотності, депресії чи тривоги, тому майбутньому фахівцю важливо вміти застосовувати психологічні підходи в підтримці емоційного здоров'я.

Організаційні навички. Соціальний працівник повинен вміти організовувати різні соціальні послуги, включаючи медичну та психологічну допомогу, а також створювати умови для розвитку соціальних зв'язків та активного дозвілля літніх людей.

Не зважаючи на важливість професійної практики, майбутні фахівці стикаються з певними проблемами у процесі проходження практики з людьми похилого віку. Серед яких визначимо такі:

Психологічні труднощі. Робота з літніми людьми може бути емоційно важкою через необхідність працювати з людьми, які часто мають обмежені фізичні можливості, відчувають самотність або соціальну ізоляцію.

Високий рівень відповідальності. Соціальні працівники повинні враховувати фізичний і психологічний стан старших людей, що вимагає особливої уваги до кожного клієнта.

Етичні питання. Важливо дотримуватись високих етичних стандартів у взаємодії з людьми похилого віку, уникаючи маніпуляцій чи несправомірного втручання в їхнє життя.

Таким чином, професійна практика є необхідним компонентом підготовки соціального працівника, який планує працювати з людьми похилого віку. Вона забезпечує можливість набутти важливі практичні навички, які неможливо отримати лише через теоретичне навчання.

Залучення до реальних соціальних проєктів допомагає майбутнім фахівцям сформувати не тільки професійні навички, але й соціальну відповідальність, що є ключовим фактором у роботі з літніми людьми.

Список використаних джерел

1. Рагозіна Т. Є., Костіна В. В. Теоретичні аспекти підготовки майбутніх соціальних працівників до паліативного догляду за людьми літнього віку в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищ. освіти, присвяч. 220-річчю від дня заснування Університету, Харків, 23 трав. 2024 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди та ін. ; редкол.: Ю. Д. Бойчук, С. В. Бережна, М. П. Васильєва та ін. Харків, 2024. С. 114–117.
2. Карпенко О. Г., Голубенко Т. О. Практична підготовка майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7264> (дата звернення 19.05.2025).

ОСТРОВСЬКА Наталія Олександрівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри соціальної педагогіки, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, яка розпочалася у 2014 році та загострилася у 2022 році, спричинила одну з наймасштабніших гуманітарних криз у сучасній історії Європи. Мільйони громадян України були змушені залишити свої домівки, ставши внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Ці особи потребують комплексної підтримки з боку державних інституцій, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, зокрема — професійної соціальної допомоги.

Станом на травень 2025 року ситуація з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) та українськими біженцями залишається складною та динамічною. За офіційними даними Міністерства соціальної політики України, станом на 22 жовтня 2024 р. у країні зареєстровано 4 646 735 внутрішньо переміщених осіб. Серед них 59,9 % становлять жінки (2 782 325 осіб), а 40,1 % — чоловіки (1 864 410 осіб) [1].

Соціальні працівники нерідко стикаються з викликами, пов'язаними з недостатньою підготовкою до роботи з ВПО, особливо в контексті кризових ситуацій, психосоціальної підтримки, правового супроводу, адаптації до нових умов проживання тощо. Тому зростає суспільний запит на формування у майбутніх фахівців соціальної сфери компетентностей, необхідних для ефективної професійної діяльності з внутрішньо переміщеними особами.

Важливою є інтеграція спеціалізованих навчальних курсів, практикоорієнтованих модулів та інноваційних методик підготовки до освітніх програм з соціальної роботи. Актуальність теми зумовлена необхідністю удосконалення змісту професійної підготовки соціальних працівників відповідно до нових соціальних реалій, що виникають у зв'язку з внутрішньою міграцією населення, та забезпеченням гідного рівня соціального захисту і підтримки ВПО.

У цьому контексті доцільним є аналіз досвіду ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» у сфері підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Окрім обов'язкових фахових дисциплін, які охоплюють питання теорії та практики соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, у ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» передбачено підготовку майбутніх фахівців за спеціальністю 231 «Соціальна робота» в межах освітньої програми «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія» із включенням вибіркового освітнього компонента — «Соціальна робота з біженцями та внутрішньо переміщеними особами». Даний курс обсягом 90 годин (3 кредити ЕКТС) спрямований на формування у студентів професійних знань, умінь і компетентностей, необхідних для ефективної роботи з особами, які зазнали вимушеного переміщення.

Метою вибіркового освітнього компоненту «Соціальна робота з біженцями та внутрішньо переміщеними особами» є формування у майбутніх фахівців когнітивного (знання), операційного (уміння) та мотиваційного компонентів готовності до соціальної роботи з біженцями та внутрішньо переміщеними особами.

Означений освітній компонент передбачає ознайомлення здобувачів вищої освіти з феноменом внутрішньої міграції як соціальної проблеми України в умовах війни; з міжнародним досвідом надання допомоги біженцям та переселенцям постраждалих від війни; формування уявлення про особливості надання психологічної допомоги дітям і сім'ям ВПО в Україні; технології соціально-педагогічної діяльності з дітьми та сім'ями ВПО; розкриття сутності соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами у громаді; ознайомлення з

методикою оцінювання потреб ВПО у громадах; визначення форм і методів інформаційно-роз'яснювальної соціальної роботи з ВПО; формування умінь застосовувати кейс-менеджмент як технологію соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Розглянемо зміст освітнього компоненту «Соціальна робота з біженцями та внутрішньо переміщеними особами».

Тема 1. «Внутрішня міграція як соціальна проблема України в умовах війни» розкриває сутність понять «внутрішньо переміщені особи»; визначає соціальні проблеми внутрішньо переміщених осіб із зони бойових дій; розкриває правові засади соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні.

Тема 2. «Міжнародний досвід надання допомоги біженцям та переселенцям постраждалих від війни» передбачає вивчення терміна «біженець», його визначення та інтерпретації в національному та міжнародному законодавстві, а також аналіз масштабів вимушеного переміщення громадян України за кордон унаслідок воєнної агресії. Розглядаються соціально-психологічні особливості адаптації біженців у країнах тимчасового перебування, зокрема в державах Європейського Союзу, а також практики соціальної підтримки та інтеграції українських громадян, які набули статусу біженця.

У темі 3. «Соціально-педагогічна діяльність з дітьми та сім'ями ВПО» розглядаються мета, завдання та зміст соціально-педагогічної роботи з дітьми внутрішньо переміщених осіб у закладах загальної середньої освіти. Аналізується діяльність соціального педагога щодо забезпечення захисту прав дітей, які є вимушеними переселенцями. Особлива увага приділяється сучасним концепціям і технологіям соціально-педагогічної підтримки учнів, які зазнали впливу збройного конфлікту, з метою їхньої адаптації, інтеграції в нове соціальне середовище та подолання наслідків психосоціальної травматизації.

У межах теми 4. «Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами у громаді» аналізуються виклики, породжені війною, а також соціально-економічний вплив внутрішньо переміщених осіб на розвиток територіальних громад. Розглядаються механізми забезпечення сталої підтримки ВПО шляхом реалізації місцевих бюджетних цільових програм. Особлива увага приділяється принципам ефективної комунікації між органами місцевого самоврядування та новими мешканцями громади. Також розглядається міжгромадське партнерство як один із ключових інструментів підтримки, соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаюче середовище.

Тема 5. «Методика оцінювання потреб ВПО у громадах» присвячена вивченню теоретичних і практичних аспектів процесу оцінювання потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у громадах.

Розглядаються основні поняття, цілі та можливості оцінювання, а також його значення у формуванні ефективної системи підтримки ВПО на місцевому рівні. Детально аналізуються принципи проведення оцінювання, етапи розробки програми оцінювання та вибір відповідних методів збору даних. Особлива увага приділяється таким методам, як опитування, фокус-групи, інтерв'ю, спостереження, аналіз документів, картування громади та організація зустрічей із представниками громади. Застосування цих методів дозволяє сформулювати цілісне уявлення про потреби ВПО та розробити відповідні соціальні інтервенції.

Остання, тема 6. «Кейс-менеджмент як технологія соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами» розглядає теоретичні засади та практичні підходи до використання кейс-менеджменту як ефективної технології соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Аналізується структура процесу кейс-менеджменту, зокрема етапи виявлення потреб, планування, реалізації інтервенцій, моніторингу та оцінювання результатів соціальної підтримки. Окрема увага приділяється залученню ВПО до участі в інформаційно-роз'яснювальній роботі в межах міжсекторальної комунікаційної платформи (МКП). Розглядаються принципи планування та реалізації інформаційно-роз'яснювальної соціальної роботи, що спрямована на підвищення поінформованості ВПО про доступні ресурси, послуги та механізми соціальної інтеграції.

Список використаних джерел

1. Скільки в Україні переселенців і де найбільше ВПО: статистика за областями. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-ukrayini-pereselentsiv-i-de-naybilshe-1729603384.html> (дата звернення: 11.05.2025).

ПРИСЯЖНЮК Валерія Володимирівна,

асистентка кафедри соціального забезпечення, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СФЕРИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Сфера соціального забезпечення є однією з ключових у сучасному суспільстві, оскільки вона спрямована на підтримку вразливих груп населення, забезпечення соціальної справедливості та підвищення якості життя громадян. Підготовка фахівців у цій галузі вимагає комплексного

підходу, адже соціальна робота та консультування поєднують елементи соціології, психології, права, економіки, менеджменту та інших дисциплін.

Міждисциплінарний підхід до підготовки фахівців для сфери соціального забезпечення дозволяє формувати професіоналів, здатних ефективно вирішувати складні соціальні проблеми, враховуючи їх багатогранність. Цей підхід передбачає інтеграцію знань і методів різних наук для створення цілісної системи професійної підготовки, яка відповідає сучасним викликам.

Сучасні виклики, такі як старіння населення, зростання соціальної нерівності, міграційні процеси та економічна нестабільність, вимагають від фахівців соціального забезпечення здатності до аналізу проблем із різних перспектив. Наприклад, розробка програм соціальної підтримки потребує не лише знань із соціальної роботи, але й розуміння економічних механізмів її фінансування, знання механізмів застосування правових норм, що регулюють порядок призначення відповідного виду соціального забезпечення та психологічних особливостей взаємодії з клієнтами. Міждисциплінарний підхід забезпечує підготовку фахівців, які здатні гнучко адаптуватися до змін у соціальній сфері та пропонувати інноваційні рішення.

У своїх працях А. Колот виділяє ключові причини, що обґрунтовують необхідність упровадження міждисциплінарного підходу у вищих навчальних закладах: ускладнення соціально-економічних процесів у суспільстві, взаємозв'язок між різними науковими дисциплінами та збагачення суміжних наук завдяки використанню методологічного інструментарію [1, с. 19]. Цілком погоджуюся з позицією дослідника, так як концептуальні основи реформування системи вищої освіти є фундаментом для адаптації студентів до сучасних вимог.

Міждисциплінарний підхід у підготовці майбутніх фахівців базується на ідеї інтеграції знань, методів і підходів із різних наукових дисциплін для вирішення комплексних проблем. У контексті соціальної роботи та консультування забезпечення міждисциплінарність передбачає поєднання соціальних, психологічних, юридичних, економічних і управлінських знань для формування компетентностей, необхідних для роботи з різноманітними групами клієнтів, включаючи людей похилого віку, осіб з інвалідністю, сім'ї у складних життєвих обставинах тощо.

Міждисциплінарний підхід відіграє важливу роль у професійній підготовці майбутніх фахівців для соціальної сфери, виконуючи низку ключових функцій [2]. Методологічна функція полягає у формуванні у здобувачів розуміння сучасної цілісності розвитку особистості, її соціальної активності та загального добробуту. Вона сприяє засвоєнню

методології системного аналізу об'єктів соціальної роботи, таких як індивіди, сім'ї, соціальні групи чи громади, що потребують підтримки. Дана функція включає опанування методами вирішення складних професійних завдань і практичних проблем соціальної сфери шляхом застосування технологій міждисциплінарної взаємодії, інтегративних підходів до управління соціальними процесами, а також інструментів, спрямованих на індивідуальний розвиток особистості (діагностика, моніторинг, методи організації діяльності, формування свідомості, корекція поведінки тощо).

Освітня функція забезпечує формування комплексної системи знань про соціальну сферу, дозволяючи здобувачам глибше засвоювати загальнонаукові, спеціалізовані та прикладні концепції, ідеї, методи й технології соціальної роботи та консультування. Основна увага приділяється наданню кваліфікованої підтримки окремим особам, групам або громадам для покращення їхньої здатності до соціального функціонування, запобігання соціальній ізоляції, реалізації громадянських прав, а також сприяння самореалізації та самоактуалізації в суспільстві.

Розвивальна функція підкреслює значення міждисциплінарних зв'язків у формуванні професійної компетентності, зокрема розвитку системного, критичного, рефлексивного та творчого мислення. Вона сприяє здатності студентів адаптувати та узагальнювати знання в умовах комплексності й невизначеності, а також готує їх до виконання багатофункціональних професійних завдань і побудови різнобічної кар'єри.

Виховна функція проявляється у формуванні професійних цінностей і якостей майбутніх соціальних працівників. Вона передбачає цілеспрямований розвиток рис, навичок і звичок, необхідних для створення позитивного професійного іміджу, через установлення міждисциплінарних зв'язків у процесі професійного виховання.

Конструктивна функція дає змогу викладачам удосконалювати зміст навчальних матеріалів, методи та форми організації освітнього процесу, а також розробляти нові інтегровані трансдисциплінарні курси й освітні програми, що відповідають сучасним вимогам підготовки фахівців.

До прикладу, в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова з 2017 року здійснюється підготовка фахівців за спеціальністю 232 Соціальне забезпечення, яка є яскравим прикладом міждисциплінарного підходу в процесі набуття фаху соціального працівника. Здобувачі під час навчання опановують надзвичайно широкий спектр навчальних дисциплін з різних напрямів. Зокрема вони вивчають початкові дисципліни, такі як «Право соціального

забезпечення», «Міжнародні та європейські соціальні стандарти», «Судовий захист права на соціальне забезпечення» «Трудове право», «Соціальне законодавство», «Конституційні гарантії права на соціальне забезпечення», «Сімейне право», «Пробація» [3].

Економічні дисципліни охоплюють наступний спектр дисциплін, серед яких: «Фінанси соціальної сфери», «Соціальна економіка», «Соціальна політика», «Соціальне партнерство», «Соціальне страхування» «Економіка праці та соціально-трудова відносини», «Нарахування та облік соціальних виплат»,. Також під час навчання студенти набувають компетентностей з психології та організації соціальної роботи з різними категоріями населення. Окрема увага приділяється вивченню дисциплін, які безпосередньо спрямовані на майбутню професійну діяльність здобувачів, серед них: «Система соціального забезпечення», «Соціальна реабілітація», «Соціальне обслуговування», «Соціальне консультування та інспектування», та «Недержавне соціальне забезпечення» [3].

В порівнянні з спеціальністю «Соціальна робота», в рамках якої здійснюється підготовка фахівців, які виконують в майбутньому функції соціального працівника можна сказати, що студенти Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова є більш універсальними та в майбутньому можуть працевлаштуватися в ширше коло установ як державного так і недержавного сектору. Також такі випускники здатні розглядати соціальні проблеми з різних перспектив, що сприяє розробці комплексних рішень. Наприклад, допомога особі з інвалідністю може включати юридичну підтримку для отримання пільг, психологічну консультацію та соціальну адаптацію. Інтеграція знань із різних дисциплін дозволяє фахівцям бути більш універсальними та готовими до роботи в різних контекстах, включаючи державні установи, неурядові організації та приватний сектор.

Також надзвичайно цінним в даній сфері є вміння «читати» та застосовувати законодавство, яке стосується соціального забезпечення, яке на сьогоднішній день змінюється з надзвичайною. Складність полягає в тому, що не існує одного єдиного закону або ж кодексу, як в інших галузях права, а є безліч нормативно-правових актів, якими врегулювали отримання відповідного виду соціального забезпечення, між якими інколи можуть виникати прогалини та колізії. Зокрема вивчення юридичних дисциплін дозволяє в майбутньому з легкістю виконувати покладені на них обов'язки випускникам спеціальності Соціальне забезпечення

Отже, можна зробити висновок, що міждисциплінарний підхід у підготовці фахівців у сфері соціального забезпечення є важливим інструментом для формування висококваліфікованих професіоналів,

здатних вирішувати складні соціальні проблеми. Поєднання знань із різних дисциплін дозволяє фахівцям розглядати проблеми клієнтів комплексно, враховуючи їх соціальні, психологічні, юридичні та економічні аспекти. Незважаючи на виклики, такі як складність координації та потреба в додаткових ресурсах, міждисциплінарний підхід має значний потенціал для підвищення якості професійної підготовки.

Тому міждисциплінарний підхід також сприяє розвитку критичного мислення та гнучкості у професійній діяльності. Фахівці, підготовлені за таким підходом, здатні адаптуватися до змін у соціальній політиці, економічних умовах і потребах клієнтів. Це особливо важливо в умовах швидких соціальних трансформацій, таких як глобалізація, демографічні зміни та технологічний прогрес. Застосування даного підходу варто зберігати і при переході до підготовки фахівців за новою спеціальністю та галуззю знань.

Список використаних джерел

1. Колот А. Міждисциплінарний підхід як передумова розвитку економічної науки та освіти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2014. Вип. 5 (158). С. 18–22.
2. Kovalchuk V., Zhuravska N., Yashchuk S. Formation of professional and legal competence in future social workers. *Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2019. С. 62–79.
3. Освітньо-професійна програма «Бакалавр соціального забезпечення» першого рівня вищої освіти зі спеціальності 232 Соціальне забезпечення галузі знань 23 Соціальна робота. *Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова*. URL: https://univer.km.ua/sites/default/files/%D0%A4%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B5%D1%82%20%D0%9F%D0%A3%D0%90/%D0%9E%D0%9F%D0%9F.%D0%91.232%20%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%20%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_2023.pdf (дата звернення 25.05.2025).

СЬОМКІНА Інна Сергіївна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

КОУЧИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Сучасні соціальні виклики, обумовлені зростанням рівня соціальної напруженості, масштабною внутрішньою міграцією, наслідками збройного конфлікту та соціально-економічною нестабільністю, висувають підвищені вимоги до професійної підготовки соціальних працівників. У таких умовах важливим є не лише засвоєння фахових знань, а й формування здатності до саморозвитку, саморефлексії, відповідального прийняття рішень, комунікації та роботи в умовах невизначеності й стресу.

У цьому контексті коучинг розглядається як сучасний ефективний інструмент розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. Він сприяє формуванню ключових професійних якостей — ініціативності, впевненості, емоційного інтелекту, вміння ставити цілі та досягати їх, працювати з ресурсами особистості та клієнта. Коучинговий підхід дозволяє майбутнім соціальним працівникам розвивати не лише практичні навички, а й внутрішню мотивацію до професійного зростання, що є запорукою якісного надання соціальних послуг.

Актуальність дослідження теми також зумовлена необхідністю модернізації освітніх програм з урахуванням інноваційних підходів до формування компетентностей у студентів спеціальності «Соціальна робота та консультування». Застосування коучингу в освітньому процесі дозволяє створити простір для індивідуального розвитку, поглиблення фахової самосвідомості та підвищення ефективності професійної підготовки соціальних працівників до роботи в складних та динамічних соціальних умовах.

Коучинг розглядається як ефективний підхід, орієнтований на поліпшення якості життя людини в особистісному та професійному вимірах. Один із піонерів цієї концепції, Т. Голлві, визначає коучинг як спосіб, що сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу індивіда з метою досягнення найвищого рівня результативності та особистої ефективності [4].

Коучинг базується на таких ключових засадах, як уміння уважно слухати, формулювання спрямовуючих запитань і спільний пошук рішень. Його головна мета полягає не стільки в передачі знань, скільки у

створенні умов для самостійного навчання особистості. Такий підхід є особливо цінним у професійній діяльності соціальних працівників, адже однією з ключових їхніх компетентностей є здатність до безперервного професійного розвитку. Коучинг виступає не лише як інструмент, який використовується в конкретних ситуаціях, але й як стиль управління, модель комунікації та форма мислення.

Таким чином, коучинг можна розглядати як сучасний інструмент розвитку, спрямований на розкриття внутрішніх можливостей особистості та команд, що дозволяє досягати попередньо визначених цілей і сприяє глибоким трансформаціям у поведінкових моделях. Його основна мета полягає у створенні умов для виявлення й активізації внутрішнього потенціалу людини [2].

Науковці наголошують, що коучинг сприяє позитивним змінам завдяки активізації внутрішнього потенціалу особистостей, команд і організацій. Загалом коучинг розглядається як процес, що допомагає індивідам і групам діяти більш ефективно, реалізуючи свої можливості на повну. Його сутність полягає у виявленні та розвитку сильних якостей людини, підтримці в подоланні внутрішніх обмежень і бар'єрів, а також у підвищенні ефективності колективної діяльності [3].

Однією з теоретичних основ коучингового підходу в соціальній роботі є концепція наснаження (емпауерменту). Цей термін почав активно використовуватись у сфері соціальної роботи наприкінці 1980-х років, коли було визначено, що головна мета цієї професійної діяльності полягає не лише у наданні допомоги, а у сприянні тому, щоб люди змогли самостійно впоратись зі своїми проблемами. З психологічної точки зору, механізм наснаження полягає в тому, що індивіди схильні до позитивних змін і більшої активності тоді, коли вони безпосередньо залучені до процесу прийняття рішень [1, с. 21].

Для майбутніх фахівців соціальної сфери коучинг має особливе значення, адже професія соціального працівника вимагає високого рівня емоційного інтелекту, здатності до саморефлексії, навичок ефективної комунікації, критичного мислення й здатності працювати в умовах стресу. Коучинг як освітній інструмент сприяє розвитку саме цих якостей через створення безпечного простору для самовираження, постановки цілей, рефлексії та побудови планів саморозвитку.

У сучасних умовах майбутні соціальні працівники зіштовхнуться не лише з високим рівнем емоційного навантаження, а й із труднощами організації ефективної підтримки в умовах нестабільності та загроз. Застосування коучингових підходів у професійній практиці сприяє посиленню резиліентності як клієнтів, так і самих фахівців. Орієнтація на індивідуальні потреби та цілі клієнта, вміння слухати з емпатією, а також заохочення до самостійного пошуку варіантів вирішення проблем

створюють передумови для стабілізації психологічного стану та підвищення рівня адаптаційного потенціалу особистості. Водночас коучинг виступає ефективним механізмом активізації внутрішніх ресурсів людини, що набуває особливого значення в умовах обмеженості зовнішньої допомоги. Таким чином, інтеграція коучингових технологій у практику соціальної роботи дозволяє значно підвищити результативність допомоги в умовах кризових ситуацій, забезпечуючи більш якісну та адресну підтримку постраждалим.

Застосування коучингового підходу в професійній підготовці майбутніх соціальних працівників дозволяє розвивати в них такі ключові компоненти професійної компетентності, як: самостійність у прийнятті рішень; вміння формулювати особистісно значущі цілі; готовність до командної роботи; здатність до безперервного навчання.

Коучинг також сприяє зміцненню внутрішньої мотивації, підвищенню впевненості у власних силах, що є важливим фактором професійного становлення молодих фахівців.

У процесі підготовки майбутніх соціальних працівників доцільно застосовувати такі коучингові методи, як: сесії запитань (коучингові бесіди); метод «колеса балансу» для оцінки життєвих і професійних сфер; SMART-моделювання цілей; методи саморефлексії; формування індивідуального плану розвитку (ІПР).

Використання цих методів у навчальному процесі сприяє більш усвідомленому та відповідальному ставленню студентів до власного професійного зростання, формуванню внутрішньої дисципліни та лідерських якостей.

Таким, чином коучинг є дієвим інструментом розвитку професійної компетентності майбутніх соціальних працівників. Його застосування в освітньому процесі дозволяє забезпечити індивідуалізацію навчання, розвиток гнучких навичок, самостійності й мотивації до професійного зростання. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку методичних рекомендацій щодо інтеграції коучингових практик у підготовку соціальних працівників, а також на вивчення ефективності коучингу в умовах дуальної освіти та практичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Введення у соціальну роботу. Київ : Фенікс, 2001. 288 с.
2. Нежинська О. О., Тименко В. М. Основи коучингу. Київ–Харків : ДІСА ПЛЮС, 2017. 220 с.
3. Тименко В. М., Нежинська О. О. Коучинг як інструмент соціально-психологічної допомоги клієнту. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка.* 2017. Вип. 23. С. 182–187.

4. Gallwey W. Timothy. The Inner Game of Work. New York : Random House, 2000.

ГНЯЗДОВСЬКИЙ Кирило Вікторович,

економіст з договірних та претензійних робіт (уповноважена особа з організації та проведення оборонних закупівель товарів, робіт і послуг, КЕВ м. Хмельницький

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Питання викликів у роботі фахівців у сфері соціальної роботи та соціального забезпечення, є надзвичайно важливим і актуальним питанням, оскільки люди постійно потребують кваліфікованої допомоги та підтримки, особливо у випадках, коли самостійно вирішити проблему неможливо. Дане питання є ключовим чинником успішного функціонування соціальної держави, а особливо в умовах сьогодення. У сучасному світі, де суспільні виклики стають дедалі складнішими, від професійності та відданості соціальних працівників залежить ефективність та якість допомоги вразливим верствам населення, що сприяє соціальній справедливості та забезпечує стабільність громадянського суспільства.

Ведучи мову про підготовку спеціалістів у сфері соціальної роботи та соціального забезпечення слід насамперед звернути увагу на заклади вищої освіти, де і здійснюється головне формування фахівця та професіонала своєї справи. Найгострішою проблемою сьогодення, є низька популяризація та престижність даної професії. В закладах вищої освіти почали працювати над даним питанням, проте цього надзвичайно замало в ключі дійсно ефективної роботи в цьому напрямі. Дане питання має державне значення та потребує систему заходів для подолання даної проблеми, а саме: здійснення заходів для підвищення суспільної значущості даної професії, підвищення заробітних плат (додаткові надбавки за роботу в складних місцевостях), облаштування комфортних місць для роботи, безкоштовне підвищення кваліфікації та заходів по обміну досвідом і т.д. Адже сьогодні більшість абітурієнтів обирають спеціальності, що пов'язані з соціальним забезпеченням не керуючись особистим бажанням, а через скоріше негативні фактори, а саме: не проходження на бюджетну форму навчання на більш «престижні» спеціальності, для отримання освітньо-кваліфікаційного рівня вищої

освіти — бакалавра, менш важке та відповідальніше навчання в порівнянні з іншими спеціальностями і тому подібне. Держава повинна змінити відношення до даної ситуації, адже ігнорування важливості підготовки фахівців у сфері соціальної роботи на сьогодні спричинило кадровий дефіцит, а в подальшому відсутність кадрового потенціалу, який буде забезпечувати не те що ефективну роботу, а просто роботу органів державної влади.

Наступним викликом а контексті підготовки фахівців у сфері соціального забезпечення є аспект мотивації. Тематика вмотивованості фахівців соціальної сфери є однією з найголовніших проблем сьогодення, адже від того настільки є вмотивований працівник, залежить функціонування та ефективність роботи будь-якого соціального органу. Працівники сфери соціальної роботи та соціального забезпечення виступають основними суб'єктами реалізації соціальної політики держави. На них покладено відповідальність за забезпечення сталого розвитку соціальної сфери, задоволення потреб і захист інтересів соціально вразливих категорій населення, окремих соціальних груп і територіальних громад [1]. Вони відіграють ключову роль у налагодженні взаємозв'язку між державними інституціями та особами, які потребують підтримки, тим самим сприяючи підвищенню загального рівня добробуту в суспільстві.

Працівники закладів та установ соціальної сфери, як правило, зобов'язані виконувати посадові обов'язки відповідно до інструкцій та зосереджуватися на визначених напрямках діяльності. Водночас формальне виконання завдань має свої межі й не завжди забезпечує досягнення очікуваних результатів. Застосування ж ефективного мотиваційного механізму, який враховує індивідуальні психологічні особливості кожного працівника, сприяє більш повному розкриттю та реалізації їхнього професійного потенціалу. Мотивація відіграє ключову роль у визначенні напрямку прикладених зусиль, інтелектуальних і енергетичних ресурсів, а також способу їх реалізації. Урахування мотиваційних чинників працівника є важливим компонентом оцінки його професійної діяльності, адже різні мотиви можуть приводити до досягнення однакових результатів [2].

Функція мотивації відіграє ключову роль у забезпеченні умов, за яких працівник здатен здійснювати свою діяльність ефективно, продуктивно та творчо. Саме мотивація створює передумови для залучення внутрішніх ресурсів особистості до досягнення професійних цілей. Водночас при оцінці придатності фахівця до роботи в соціальній сфері доцільно враховувати два визначальні показники — рівень професіоналізму та рівень мотивації, оскільки саме вони відображають результати його діяльності й потенціал для кар'єрного зростання [3, с. 283].

Система матеріального стимулювання праці ґрунтується на комплексі взаємодоповнювальних мотивів, що забезпечують цілісність процесу формування зацікавленості працівників у результатах своєї діяльності. Одним із ключових елементів такої системи в установах соціальної сфери має виступати гарантування належного рівня матеріальної винагороди. Вона повинна не лише забезпечувати достатні умови для ефективного та самостійного виконання професійних обов'язків, а й стимулювати ініціативність, відповідальність і сумлінність у праці. Водночас мотивація трудової діяльності соціальних працівників втрачає ефективність без впровадження сучасних механізмів матеріального й нематеріального заохочення, які враховують потреби працівників, специфіку роботи й особливості функціонування соціальних інституцій.

Аналіз чинного законодавства України, зокрема положень Закону України «Про державну службу», дає змогу визначити перелік основних форм заохочення державних службовців, до яких належать: оголошення подяки, нагородження грамотою, почесною грамотою та іншими відомчими відзнаками, дострокове присвоєння чергового рангу, а також представлення до відзначення державними нагородами. Зазначені види стимулювання, переважно нематеріального характеру та мають ознаки традиційних підходів, що формувалися ще за радянських часів, без адаптації до умов сьогодення. Таким чином, заохочення державного службовця слід розуміти як офіційно оформлену (шляхом видання наказу або розпорядження суб'єкта призначення) позитивну оцінку його професійної діяльності, яка реалізується через застосування визначених у законодавстві заходів стимулювання. Основною метою таких заходів є формування в працівника мотивованої установки на сумлінне, ініціативне та свідоме виконання службових обов'язків [4, с. 68–69].

Забезпечення належного рівня мотивації працівників закладів і установ соціальної сфери є однією з ключових передумов підвищення ефективності їхньої професійної діяльності. Постійна увага до питань мотивації, впровадження індивідуалізованих підходів до стимулювання фахівців у сфері соціальної роботи та соціального забезпечення, створення сприятливого та підтримувального робочого середовища, а також реалізація відповідних програм, здатні суттєво вплинути на досягнення стратегічних цілей органу. Для побудови ефективної системи мотивації необхідно чітко визначити стимули, які спонукають державних службовців соціальної сфери до високопродуктивної та відповідальної праці. В основі мотивованості працівників, як свідчить практика, лежать прагнення до участі в реалізації державної політики, професійного розвитку, кар'єрного зростання та суспільного визнання. Ці потреби відповідають вищому рівню у відомій ієрархії потреб А. Маслоу [5, с. 50].

Розробка дієвої системи стимулювання вимагає врахування не лише універсальних мотивів, характерних для більшості службовців, а й індивідуальних чинників, таких як посада, рівень освіти, стать, а також соціально-економічні умови, у яких перебуває конкретний працівник [6]. Такий підхід забезпечує більшу гнучкість системи мотивації та її адаптивність до реальних потреб фахівця.

Система підготовки соціальних працівників в Україні має сприяти розвитку їхніх професійних компетенцій, моральних цінностей, здатності до саморефлексії та безперервного професійного зростання. Важливо поєднувати ґрунтовну теоретичну підготовку на основі сучасних наукових досліджень із практичною підготовкою через стажування та роботу в реальних умовах [7].

Таким чином, ефективна підготовка та мотивація фахівців у сфері соціальної роботи та соціального забезпечення є критично важливою умовою функціонування соціально орієнтованої держави. Недостатня популяризація професії, кадровий дефіцит, а також застарілі механізми заохочення вимагають системних змін на державному рівні. Забезпечення гідної матеріальної винагороди, професійного розвитку, суспільного визнання та підтримки працівників — це ключові чинники, які здатні не лише підвищити ефективність соціальної допомоги, а й сформувати стійку мотивацію до якісного виконання службових обов'язків в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Деріга В. В. Соціальна і гуманітарна політика. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 178 с.
2. Слоновьовський М. Мотивація як основний принцип розвитку людських ресурсів системи публічного управління. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 1 (54), ч. 1. С. 56–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2018_1_8.
3. Маринич І. А. Мотивація як фактор підвищення ефективності праці працівників. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. № 15.5. С. 376–380.
4. Селецький О. В. Теоретико-правовий аналіз заходів заохочення державних службовців. *Правові горизонти*. 2020. № 21 (34). С. 66–70.
5. Ковальов В. Г., Критенко О. О., Тоцька Т. С. Механізми мотивації державних службовців. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. № 1 (32). С. 46–52.
6. Vandenabeele W., Schott C. Public Service motivation in public administration. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. 2020. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1401>.
7. Сахарук Ю., Клос Л. Підготовка соціальних працівників в Україні: виклики та перспективи розвитку. *Матеріали конференцій МЦНД*, (05.07.2024; Житомир, Україна), 48–49. URL: <https://doi.org/10.62731/mcnd-05.07.2024.002>.

Напрямок 2. Реалізація соціальної політики держави в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України

МАЛЮГА Леся Юріївна,

докторка юридичних наук, доцентка, лауреатка Державної іменної стипендії Героїв Небесної Сотні, завідувачка кафедри цивільно-правових дисциплін, Національна академія Служби безпеки України (м. Київ)

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ, ЯКІ ПРОХОДЯТЬ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ В УКРАЇНІ

Конституцією України у ст. 17 встановлено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Військова служба — це конституційний обов'язок громадян України, який полягає у забезпеченні оборони України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. З початком введення воєнного стану на території України та оголошенні загальної мобілізації безліч працівників та їх роботодавців зіштовхнулися з призовом на військову службу або з укладенням контрактів про проходження військової служби, а також необхідністю увільнення їх від роботи та реалізації гарантій, які зберігаються за такими працівниками.

За цих обставин постає питання реалізації трудових гарантій для військовослужбовців, які перебувають у спеціальних трудових правовідносинах з роботодавцями. Принагідно вказати, що Кодекс законів про працю України (КЗпП України) безпосереднім чином не регулює військові відносини, як трудові, однак розглядає факт проходження військової служби в якості підстави для виникнення щодо особи тих чи інших трудо-правових, соціальних гарантій у сфері праці [1, с. 11]. З огляду на це, у випадку увільнення від роботи для вступу на військову службу КЗпП України встановлено гарантію зберігання за ними попереднього місця роботи та посади. Аналогічна позиція викладена Південно-Східним міжрегіональним управлінням Державної служби з питань праці у роз'ясненні від 11 квітня 2024 р., яке також рекомендує видавати накази про збереження робочого місця на весь період військової служби [2]. Таким чином, ч. 3 ст. 119 КЗпП України [3].

прямо зобов'язує роботодавців забезпечувати збереження місця роботи та посади за працівником протягом усього періоду служби.

Однак, на практиці виникають численні спори, пов'язані з незаконним звільненням працівників, які проходять військову службу, або з обмеженням строку дії трудових гарантій, особливо щодо працівників, які працюють за строковими трудовими договорами.

Здійснюючи аналіз практики розгляду спорів судами щодо порушення гарантій трудових прав працівників, які проходять військову службу, слід звернути увагу, що донині у зв'язку з незнанням законодавчих вимог або з небажанням їх дотримуватися, а також прогалинами в законодавстві, виникають спори між роботодавцями та працівниками щодо їх незаконного звільнення або збереження гарантій їх місця роботи та посади. На практиці зустрічаються випадки, коли працівникам, які проходять військову службу, роботодавці відмовляють у збереженні місця роботи та посади на весь період служби працівника, а обмежуються терміном дії строку трудового договору та звільняють військовослужбовців на підставі п. 2 ч. 1 ст. 36 КЗпП України, якою встановлено, що однією з підстав припинення трудового договору є закінчення строку. У цьому контексті роботодавці вважають, що укладаючи строковий трудовий договір, працівник надає добровільну згоду на його припинення у визначений сторонами у трудовому договорі строк. При цьому, своє рішення обґрунтовують на підставі «роз'яснення» директорату розвитку ринку праці та умов оплати праці Міністерства економіки України від 23.03.2022 р. [4], яким було визначено, що у випадку закінчення строку трудового договору, укладеного з працівником, призваним на військову службу, за яким зберігається місце роботи, посада і середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, дія трудового договору може бути припинена. Слід звернути увагу на те, що «роз'яснення» існувало до 01.07.2022 р. і наразі воно втратило чинність, оскільки починаючи з 19.07.2022 р. (набрання чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01.07.2022 р. № 2352–ІХ [5]) були внесені зміни до ч. 3 ст. 119 КЗпП України, якими скасовано право на отримання середнього заробітку за місцем роботи. Варто відмітити, що з урахуванням положень п. 2 ст. 36 КЗпП України, припинення трудового договору на підставі призову або вступу працівника або роботодавця — фізичної особи на військову службу є незаконним, коли за працівником має зберігатися місце роботи, посада відповідно до ч. 3 ст. 119 КЗпП України.

На сьогодні існує нагальна потреба в удосконаленні правового регулювання трудових гарантій військовослужбовців, зокрема шляхом внесення змін до ст. 119 КЗпП України, що передбачатимуть незарахування до строку дії строкових трудових договорів або контрактів

часу перебування працівників на військовій службі та медичній реабілітації та правозастосовної практики. Це дозволить посилити соціальний захист військовослужбовців, забезпечити реалізацію їх трудових прав та вирішити наявні проблеми в сфері трудових правовідносин в умовах війни.

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо, що важливість реалізації гарантій трудових прав працівників, які проходять військову службу в Україні посилюється в умовах тривалої війни, коли соціальний захист військовослужбовців стає не лише питанням справедливості та морального обов'язку суспільства, а й критично важливою умовою збереження боєздатності армії, підтримання високого рівня мотивації особового складу, а також стабільності в суспільстві. Першочерговим завданням є внесення змін до ст. 119 КЗпП України шляхом доповнення її положеннями про призупинення перебігу строкового трудового договору або контракту на період проходження військової служби. Така новела усуне правову невизначеність, що виникла в судовій практиці у зв'язку з припиненням дії трудових договорів працівників, які проходять військову службу через закінчення строку їх дії під час служби. Запропоновані зміни сприятимуть забезпеченню належного соціального та правового захисту військовослужбовців відповідно до принципів гуманності, справедливості та верховенства права, які є фундаментальними в сучасному демократичному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України від 20.12.1991 р. № 2011–ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 30.04.2025).
2. Справедливе грошове забезпечення як основна форма соціального захисту військовослужбовців України / за заг. ред. О. М. Ярошенка. Харків : Юрайт. 2022. 253 с.
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 30.04.2025).
4. Відповіді на поширені питання зі сфери трудових відносин в умовах воєнного часу (23.03.2022; 16:10). *Міністерство економіки України.* URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=10d196f4-2218-45bd-a6df-34048ce35032&title=VidpovidNaPoshireniPitanniaZiSferiTrudovikhVidno sinVUmovakhVonnogoChasu> (дата звернення: 30.04.2025).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин. Закон України від 01.07.2022 р. № 2352–IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20> (дата звернення: 30.04.2025).

ЛОГІНОВ Олександр Анатолійович,

кандидат юридичних наук, доцент., професор кафедри цивільно-правових дисциплін, Національна академія служби безпеки України (м. Київ)

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Триває боротьба українського народу за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність. Усі громадяни України незалежно від професій постали на захист Батьківщини, проте основне навантаження у забезпеченні відсічі та стримуванні країни-агресора несуть військовослужбовці. Враховуючи їх роль у обороні країни та той рівень ризику для життя та здоров'я, з яким вони стикаються під час виконання службових обов'язків, останнім часом збільшилась кількість нормативно-правових актів, що значно посилюють рівень їх соціальної захищеності. Водночас стрімке зростання загальної кількості військовослужбовців за час введення воєнного стану, неузгодженість та конкуренція правових норм, що регламентують окремі заходи підтримки військовослужбовців, призводить до виникнення багатьох спірних питань та порушень соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Про наявність такої проблеми свідчить зростаюча динаміка звернень військовослужбовців сектору безпеки і оборони до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Так, якщо у 2022 році Уповноваженим було одержано 11,2 тисячі звернень, то вже у 2024 році — надійшло понад 28 тис. заяв, що становить майже 25 % загальної кількості звернень до нього [1, с. 87].

Вирішення проблемних питань, що виникають в системі соціально-правового захисту військовослужбовців, потребує, крім подальшого розвитку нормативного регулювання цієї сфери відповідно до кращих практик країн-членів НАТО, також впровадження нових інституцій, діяльність яких була б спрямована на захист військовослужбовців у разі порушення їхніх прав.

Одним із перших кроків для організації системної роботи по захисту прав військовослужбовців стало створення Міністерством оборони України у квітні 2024 року Центрального управління захисту прав військовослужбовців (далі — ЦУЗПВ), до основних завдань якого було віднесено здійснення заходів, спрямованих на захист прав та соціальних гарантій військовослужбовців Збройних Сил України, Держспецтрансслужби та членів їх сімей [2].

Оскільки управління було створено в структурі Міноборони та укомплектовано військовослужбовцями для забезпечення його

незалежності було передбачено підпорядкування ЦУЗПВ безпосередньо Міністру оборони України [2].

До основних повноважень ЦУЗПВ відноситься організація та проведення заходів, які сприяють захисту прав військовослужбовців; розгляд звернень і скарг військовослужбовців та членів їх сімей з питань порушень їх прав та соціальних гарантій; участь у наданні військовослужбовцям первинної правничої допомоги; здійснення перевірок та розслідувань з питань соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей тощо [2].

Аналіз звернень, що надходили до ЦУЗПВ впродовж першого року функціонування свідчить, що переважна їх більшість стосувалися окремих питань проходження військової служби, зокрема, переведень до іншого місця служби. Також заявників турбували питання звільнення з військової служби, своєчасність та повнота виплати грошового забезпечення та нарахування інших компенсаційних виплат.

Позитивна динаміка з відновлення порушених прав військовослужбовців зберігається і в поточному році. Зокрема, з початку 2025 року ЦУЗПВ розглянуло близько двох тисяч звернень та запитів від військовослужбовців та членів їхніх сімей. За результатами вжитих заходів вже поновлено права 980 осіб, а також направлено 23 повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення до органів ДБР [3].

Зростаюча кількість звернень свідчить про правильність та своєчасність прийняття рішення щодо утворення ЦУЗПВ, а також про довіру військовослужбовців до новоствореного структурного підрозділу. Слід зауважити, що окрім розгляду звернень, які надійшли на адресу ЦУЗПВ, його фахівці також постійно відстежують повідомлення в соціальних мережах та медіа для оперативного виявлення можливих порушень прав військовослужбовців та членів їхніх сімей.

З метою подальшого посилення спроможності держави в забезпеченні додержання прав військовослужбовців Президентом України було ухвалено рішення про впровадження інституту військового омбудсмена. Першим Уповноваженим Президента України з питань захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей було призначено Ольгу Кобилинську (Решетилу) [4].

За три місяці з моменту призначення на посаду Уповноваженого вона отримала понад 5 тисяч звернень від військовослужбовців та членів їх сімей. Як і в ЦУЗПВ Міноборони основні звернення стосувались виплат грошового забезпечення, підстав та порядку звільнення з військової служби; проходження ВЛК тощо [5].

З метою посилення ролі цієї інституції та законодавчого унормування питань діяльності військового омбудсмена Президентом

Україні 08 травня 2025 р. було внесено на розгляд Верховної Ради як невідкладний проєкт Закону про Військового омбудсмена № 13266 [6].

Законопроект спрямовано на комплексне врегулювання діяльності Військового омбудсмена — посадової особи, через яку Президент України здійснює демократичний цивільний контроль за сектором безпеки та оборони з питань забезпечення дотримання органами військового управління та військовим командуванням прав військовослужбовців.

Проектом Закону встановлюються вимоги до військового омбудсмена, а також порядок призначення на посаду та припинення повноважень (звільнення) військового омбудсмена. Зокрема, на посаду військового омбудсмена може претендувати лише цивільна особа не молодше 30 років, яка має вищу освіту, високі моральні якості і бездоганну репутацію, вільно володіє державною мовою, протягом п'яти останніх років перед призначенням на посаду проживала в Україні [6].

Військовий омбудсман призначатиметься на посаду Президентом України строком на п'ять років, одна і та сама особа не зможе займати цю посаду більш ніж два строки підряд.

Юрисдикція військового омбудсмена щодо захисту прав буде поширюватись не лише на військовослужбовців, а й на військовозобов'язаних і резервістів; членів добровольчих формувань територіальних громад; поліцейських, задіяних у бойових діях; іноземців і осіб без громадянства, які проходять військову службу; інших категорій осіб, визначених законом [6].

Відповідно до ст. 9 проєкту до основних завдань військового омбудсмена відноситься: здійснення демократичного цивільного контролю за сектором безпеки та оборони з питань забезпечення дотримання органами військового управління та військовим командуванням прав військовослужбовців; виявлення за результатами аналізу отриманої інформації причин, що призводять до порушень прав військовослужбовців; напрацювання пропозицій щодо усунення виявлених причин і умов, що призводять до порушення прав військовослужбовців, а також запобігання їх виникненню в майбутньому тощо [6].

Для реалізації цих завдань військовий омбудсман наділений такими правами: розглядати скарги і проводити перевірки стосовно порушення прав військовослужбовців; запитувати та отримувати від державних органів, органів місцевого самоврядування, органів військового управління інформацію, у тому числі з обмеженим доступом, а також має право невідкладного прийому керівниками та посадовими особами зазначених органів. Також ст. 10 проєкту надає йому право безперешкодно відвідувати і перебувати без спеціального на те дозволу

на території об'єктів військового управління, військових частин, гауптвахт тощо; співпрацювати з особами, які повідомляють про порушення прав військовослужбовців [6].

У законопроекті регламентовано порядок подання та розгляду скарг військовослужбовців, порядок проведення перевірок у військових частинах і органах військового управління у зв'язку з порушенням прав військовослужбовців, а також процес підготовки висновків і взаємодії військового омбудсмана з іншими державними органами.

Крім того, проектом передбачено створення Офісу військового омбудсмана як допоміжного органу при Президентові для здійснення функцій цивільного демократичного контролю за сектором безпеки і оборони, що передбачено ст. 5 Закону України «Про національну безпеку України» [7].

Прийняття проекту закону про військового омбудсмана дозволить створити додатковий ефективний механізм захисту прав військовослужбовців, який доповнить існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не віднімаючи їх і не створюючи підстав для перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод.

Висновки:

1. Система захисту прав військовослужбовців сектору безпеки і оборони перебуває на етапі інституційних змін, що полягає у запровадженні і введенні в дію її нових складових елементів — Центрального управління захисту прав військовослужбовців та Військового омбудсмана.

2. Для забезпечення ефективного функціонування зазначених інститутів необхідно передусім забезпечити їх належне правове регулювання, яке б дало можливість кожному військовослужбовцю спрогнозувати найсприятливіший для захисту його права кінцевий результат, що є однією з важливих передумов забезпечення принципу верховенства права.

3. Ефективність функціонування нових елементів системи захисту прав військовослужбовців також здатна позитивно вплинути і на ефективність цієї системи в цілому, але тільки за умов якщо ці інститути з одного боку будуть ефективно вирішувати питання захисту прав військовослужбовців, а з іншого — не будуть перешкоджати функціонуванню інших елементів системи. Для цього необхідне чітке розмежування їх компетенції, а також наявність прозорих правил взаємодії.

Список використаних джерел

1. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Щорічна_довідка_Уповноваженого_у_2024_році (дата звернення: 22.05.2025).
2. Положення про Центральне управління захисту прав військовослужбовців. Наказ Міністерства оборони України від 13.04.2024 р. № 237/нм. URL: <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakazi-ministerstva-oboroni-ukraini-za-2024-rik> (Дата звернення: 22.05.2025).
3. З початку року поновлено права майже 1 000 військовослужбовців та членів їхніх родин. Міноборони (12.05.2025). URL: <https://mod.gov.ua/news/z-pochatku-roku-ponovleno-prava-majzhe-1-000-vijskovosluzhbovciv-ta-chleniv-yihnih-rodin-minoboroni> (дата звернення: 22.05.2025).
4. Про призначення О. Кобилянської Уповноваженим Президента України з питань захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей. Указ Президента України від 30.12.2024 р. № 886/2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8862024-53409> (дата звернення: 22.05.2025).
5. Допис користувача Уповноважена Президента з питань захисту прав військовослужбовців (25.03.2025). URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=122110463186799953&id=61573998608068&mibextid=wwXlfr&rdid=pqYkmDYwxmgX5dEC# (дата звернення: 22.05.2025).
6. Проект Закону про Військового омбудсмена від 08.05.2025 р. № 13266. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56384> (дата звернення: 22.05.2025).
7. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 р. № 2469–VIII. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 132. 18 липня.

БУК Мирослава Олегівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка, Львівський національний університет імені Івана Франка, доцентка кафедри соціального права

СИСТЕМА ЗАХОДІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Збройна агресія Росії проти України призвела до заподіяння шкоди великій кількості українських дітей. За оцінками міністра соціальної

політики України, станом на 2024 рік, 7,5 млн українських дітей так чи інакше можна назвати постраждалими внаслідок воєнних дій, спричинених агресією армії Російської Федерації [1]. За інформацією Української Гельсінської спілки з прав людини, станом на 2024 рік майже 250 тисяч українських дітей мають статус «дитини, що постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» [1].

Для забезпечення соціального захисту, психологічної, правової, освітньої, медичної, фінансової підтримки таких дітей було прийнято Закон України «Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат» від 08.10.2024 р. № 3999-IX.

Аналіз назви нормативно-правового акту дозволяє зробити кілька висновків. По-перше, Закон № 3999-IX поширює свою дію на усіх дітей, які постраждали, саме від збройного вторгнення Росії на територію України, а не будь-яких інших воєнних дій чи збройних конфліктів. До прийняття Закону № 3999-IX, у національному законодавстві існував лише «загальний» правовий статус — «дитина, що постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». Такий правовий статус регулює Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402-III, відповідно до якого «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» — це дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні [2]. По-друге, Закон № 3999-IX поширює свою дію на усіх дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, а не лише на тих, які зазнали шкоди з моменту повномасштабного вторгнення Росії.

Відповідно до ст. 1 Закону № 3999-IX «дитина, яка постраждала внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» — це дитина громадян України, іноземців, осіб без громадянства, які перебувають (перебували) в Україні на законних підставах, яка внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України отримала поранення, контузію, каліцтво та/або інші тілесні uszkodження, інші uszkodження здоров'я, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства або зазнала травмувань (шкоди) до народження, була викрадена, примусово переміщена або депортована, внутрішньо переміщена або переміщена за кордон, залишила своє місце проживання/перебування з метою уникнення негативних наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України, залучалася до участі у військових формуваннях

або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні, перебувала на територіях, на яких ведуться або велися бойові дії, або в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), на тимчасово окупованій території, втратила батьків (одного з батьків), опікуна, піклувальника, була позбавлена батьківського піклування внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України [3].

У ст. 30⁻¹ Закону № 2402-III зазначено, що держава вживає всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, догляду за ними та воз'єднання їх із членами сім'ї, включаючи розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон [2]. Переліку заходів соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів у законі не визначено.

Закон № 3999-IX, у ст. 18 визначає ж систему заходів соціального захисту та підтримки дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України. Перед визначенням необхідного обсягу соціальної підтримки для дитини, яка постраждала служба у справах дітей разом із фахівцем із соціальної роботи або іншим надавачем соціальних послуг застосовує інтегрований підхід до оцінювання потреб та супроводу такої дитини.

Інтегрований підхід включає такі етапи:

1) виявлення умов та обставин жорстокого поводження з дитиною та/або загрози життю або здоров'ю дитини та, у разі виявлення таких обставин, проведення оцінювання рівня безпеки постраждалої дитини;

2) організація первинного оцінювання індивідуальних потреб дитини і членів її сім'ї (за наявності), за результатами якого приймають рішення про утворення мультидисциплінарної команди або ж забезпечення екстреного реагування;

3) утворення мультидисциплінарної команди, організація її діяльності та прийняття рішення щодо залучення представників інших органів до її складу;

4) проведення мультидисциплінарною командою повного індивідуального та цілісного оцінювання потреб дитини та членів її сім'ї (за наявності), складання індивідуального плану забезпечення потреб дитини;

5) забезпечення супроводу та інших видів соціальної підтримки відповідно до індивідуального плану забезпечення потреб дитини;

6) здійснення моніторингу виконання індивідуального плану забезпечення потреб дитини;

7) проведення фахівцем із соціальної роботи або іншим надавачем соціальних послуг періодичного оцінювання потреб постраждалої дитини за результатами наданої соціальної підтримки;

8) виконання інших заходів відповідно до індивідуальних потреб дитини [3].

Аналіз норм Закону № 3999-IX, дозволяє згрупувати передбачені заходи соціального захисту та підтримки дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України та виділити відповідні напрями такого захисту та підтримки:

1) надання компенсації та невідкладної проміжної компенсації за шкоду життю і здоров'ю дитини у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України;

2) надання соціальних послуг;

3) здійснення соціальної роботи;

4) надання допомоги у сфері охорони здоров'я;

5) надання психологічної та психіатричної допомоги;

6) надання послуг з оздоровлення та відпочинку;

7) створення безпечного освітнього середовища та організація здобуття освіти;

8) матеріальне та соціально-побутове забезпечення дітей з інвалідністю;

9) забезпечення безперешкодного доступу до різних сфер життєдіяльності шляхом дотримання будівельних норм для пристосування житлового і оточуючого середовища до потреб дітей з інвалідністю з урахуванням індивідуальних особливостей функціонального обмеження і специфіки нозологій;

10) надання допомоги у поверненні дитини в Україну;

11) вжиття заходів для возз'єднання дитини з її сім'єю;

12) забезпечення прав та законних інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

13) недопущення примусового переміщення, вивезення та неповернення дітей з-за кордону, їх викрадення, торгівлі дітьми;

14) розшук батьків або інших законних представників дітей, розлучених із сім'єю;

15) тимчасове влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування та постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України у дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, сім'ї патронатних вихователів, сім'ї опікунів чи піклувальників, встановлення опіки чи піклування над такими дітьми, у разі неможливості — тимчасове влаштування до інших дитячих закладів;

16) забезпечення харчуванням;

17) виплату пенсії у зв'язку з втратою годувальника, державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю відповідно до законодавства;

18) консультування з питань прав неповнолітніх у трудових правовідносинах та гарантій у сфері зайнятості;

19) надання правничої допомоги;

20) надання матеріальної підтримки та інших пільг, передбачених законодавством.

Окремої уваги заслуговує механізм надання компенсації та невідкладної проміжної компенсації за шкоду життю і здоров'ю дитини у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України. Щодо компенсації за шкоду життю і здоров'ю дитини: грошові кошти перераховуються на банківський рахунок законного представника дитини; порядок відкриття та ведення такого рахунку відбувається згідно з правилами, які встановлює Національний банк України; на грошові кошти, що перебувають на такому рахунку не може бути звернено стягнення або накладено арешт; сума компенсації визначається щодо кожної дитини окремо і залежить від конкретних обставин; порядок виплати такої компенсації визначає Кабінет Міністрів України; право на отримання компенсації виникає з моменту отримання репарацій від Російської Федерації, відповідно до принципів і норм міжнародного права. Щодо невідкладної проміжної компенсації за шкоду життю і здоров'ю дитини у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України: грошові кошти також перераховуються на банківський рахунок законного представника дитини; мета такої компенсації — запобігти ускладненням або посиленню вже завданої шкоди, наприклад, забезпечити доступ до термінового лікування, медикаментів, реабілітаційних послуг, тощо; порядок виплати такої компенсації визначає Кабінет Міністрів України, а її отримання не скасовує право дитини на отримання компенсації за шкоду життю і здоров'ю дитини; джерелами виплат цього виду компенсації можуть бути кошти міжнародних фінансових організацій, інших кредиторів та інвесторів, міжнародної технічної та/або поворотної чи безповоротної фінансової допомоги, інших джерел, не заборонених законодавством.

Список використаних джерел

1. Майже 250 тисяч українських дітей визнані постраждалими від війни (12.07.2024). URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/mayzhe-80-tysiach-nepovnolitnikh-ukraintsiv-vyznani-postrazhdalymy-vid-viyny> (дата звернення 26.05.2025).
2. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 21.05.2025).

3. Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат. Закон України від 08.10.2024 р. № 3999–IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3999-20> (Дата звернення: 21.05.2025).

ГАРІЄВСЬКА Мирослава Богданівна,

*кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри приватного права,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова*

ЗДІЙСНЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЕМ ПРАВА НА ОСОБИСТЕ РОЗПОРЯДЖЕННЯ ЩОДО ОДНОРАЗОВОЇ ГРОШОВОЇ ДОПОМОГИ НА ВИПАДОК СМЕРТІ

Право військовослужбовця на особисте розпорядження щодо одноразової грошової допомоги на випадок смерті є важливим аспектом соціального захисту осіб, які присвятили своє життя службі в Збройних Силах України. Цей механізм дозволяє заздалегідь визначити коло осіб, які отримують фінансову підтримку у разі трагічних обставин, забезпечуючи таким чином впевненість у захисті інтересів близьких. У контексті сучасних викликів, зокрема воєнного стану, питання правового регулювання та практичної реалізації цього права набуває особливої актуальності.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги» від 09.12.2023 р. № 3515–IX (набрав чинності 29.03.2024) внесено зміни до нормативно-правових актів щодо надання права військовослужбовцям складати особисте розпорядження, яке стосуватиметься одноразової грошової виплати на випадок смерті [2].

Особисте розпорядження військовослужбовця — це документ, який може складатися військовослужбовцем для вираження його волі щодо розпорядження одноразової виплатою на випадок його загибелі. Таким чином військовослужбовець на власний розсуд може визначити кому будуть виплачені кошти та в яких частках.

Вибір особи на користь, якої складається особисте розпорядження, здійснюється на власний розсуд військовослужбовця. У Законі відсутні будь-які вимоги щодо вибору осіб на користь яких складається особисте розпорядження. Водночас, Законом № 3515-IX встановлено ряд випадків коли особа може бути позбавлена права на отримання грошової виплати,

зокрема, закон унеможливило отримання коштів у разі вчинення протиправних дій щодо особи військовослужбовця та в інших випадках [2].

У процесі оформлення особистого розпорядження щодо одноразової грошової допомоги особа, яка його складає, зобов'язана чітко вказати розмір частки такої допомоги у відсотковому співвідношенні. Допускається складання розпорядження, яке охоплює лише частину одноразової грошової допомоги. У такому разі частка, не визначена у розпорядженні, розподіляється між особами, які мають право на отримання такої допомоги відповідно до чинного законодавства, у рівних пропорціях [4].

Форма особистого розпорядження законом не визначена і відповідно такий документ складається в письмовій формі з дотриманням загальних правил щодо документів. Законом визначено перелік органів та осіб, які мають право засвідчити справжність підпису на особистому розпорядженні особи, яка його склала, зокрема до таких осіб віднесено і нотаріуса.

Право військовослужбовця на розпорядження щодо одноразової грошової допомоги та складання заповіту є схожими за своєю правовою природою, але ці механізми суттєво відрізняються за своєю метою, порядком оформлення та сферою застосування. Одноразова грошова допомога є соціальною гарантією, наданою державою для підтримки близьких військовослужбовця у разі його загибелі під час виконання службових обов'язків. Натомість заповіт є одностороннім волевиявленням особи щодо розпорядження всім її майном, яке належало особі на день її смерті [1]. Разом з тим військовослужбовець немає права на одноразову грошову виплату до моменту смерті, таке право набувають особи визначені в особистому розпорядженні або ж визначені законом тільки після смерті військовослужбовця. Таким чином, заповіт має ширшу сферу застосування, тоді як розпорядження щодо одноразової грошової допомоги обмежується лише цією виплатою.

Як при складанні заповіту, так і при складанні особистого розпорядження законом встановлені гарантії для соціально вразливих осіб. При здійсненні виплат відповідно до особистого розпорядження як і при спадкуванні за заповітом будуть застосовуватись положення про право на обов'язкову частку. Тобто незалежно від змісту особистого розпорядження право на одноразову грошову допомогу мають ті ж особи, які мають право на спадкування обов'язкової частки у спадщині [5, с. 194].

Особа, яка оформила особисте розпорядження щодо одноразової грошової допомоги, має право в будь-який момент скасувати його або

скласти нове розпорядження. Кожне нове розпорядження скасовує дійсність попереднього.

Зміст особистого розпорядження, складеного на випадок загибелі (смерті) особи, не підлягає розголошенню до моменту офіційного встановлення факту її загибелі (смерті). Крім заборони на розголошення, передбаченої Законом України № 3515-IX, особисті розпорядження охороняються нотаріальною таємницею, а нотаріуси зобов'язані дотримуватися вимог ст. 8 Закону України «Про нотаріат» [3].

Право військовослужбовця на особисте розпорядження щодо одноразової грошової допомоги на випадок смерті є важливим інструментом соціального захисту, що дозволяє заздалегідь визначити отримувачів фінансової підтримки у разі загибелі військовослужбовця. Порівняно із заповітом, розпорядження щодо одноразової грошової допомоги має обмежену сферу застосування, зосереджену виключно на державній виплаті. Важливо, щоб військовослужбовці були належно поінформовані про свої права, порядок складання розпорядження, його конфіденційність та можливість внесення змін чи скасування. Ефективна реалізація цього права сприяє захисту інтересів близьких та виконання волі військовослужбовця щодо розпорядження одноразовою грошовою виплатою на випадок смерті.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги. Закон України від 09.12.2023 р. № 3515-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3515-20> (дата звернення 21.05.2025).
3. Про нотаріат. Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення 21.05.2025).
4. Щодо засвідчення справжності підпису на особистих розпорядженнях на випадок загибелі (смерті) осіб, визначених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги» № 3515-IX від 09 грудня 2023 року. Інформаційний лист Нотаріальної палати України № 9/2024 від 11.04.2024 р. *Нотаріальна палата України*. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2024/04/inf-or.pdf> (дата звернення 21.05.2025).
5. Бордюг Т. О. Спадкування за заповітом та за правом на обов'язкову частку дітьми. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 193–200.

КРАВЕЦЬ Ірина Михайлівна,

*кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри
соціального забезпечення, Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова*

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

З метою налагодження оптимального функціонування суспільної системи, створення сприятливих умов для задоволення соціальних інтересів людей, їх всебічного розвитку держава реалізовує соціальну політику. Вона охоплює своїм впливом різні сфери життєдіяльності людини, у тому числі виробництво (матеріальне та нематеріальне), соціальне, політичне, духовне середовище, а також регулює соціальні відносини в цілому. Ефективність державної соціальної політики визначається, по-перше, обґрунтованістю її завдань, програм соціально-економічного розвитку щодо удосконалення суспільного життя, по-друге, рівнем фінансового забезпечення з державного бюджету.

Через соціальну політику держава виконує свою соціальну функцію, забезпечує дотримання соціальних, культурних прав людини й громадянина через систему відповідних заходів щодо формування добробуту, соціального розвитку та підвищення рівня життя населення [1, с. 84].

Впливаючи на розвиток людського потенціалу, соціальну стабільність та інвестиційний клімат, як засіб розвитку економіки, соціальна політика відіграє ключову роль у забезпеченні суспільної безпеки.

Сучасна наукова думка розширює поняття безпеки за напрямками: від національної безпеки до безпеки груп і окремих осіб; від національної безпеки до системи міжнародної безпеки; від винятково військової безпеки до невійськової — політичної; економічної, соціальної тощо [4, с. 567].

Відповідно до чинного законодавства національна безпека України передбачає захищеність національних інтересів України — державного суверенітету, прогресивного демократичного розвитку, безпечних умов життєдіяльності, добробуту громадян — від реальних та потенційних загроз [5].

Економічна безпека суспільства є складною багатфакторною категорією, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб населення і держави; протистояння дії чинників, які створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечення

конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання [2].

Стан суспільства за умов соціальної безпеки враховує досягнення у розвитку всіх основних сфер виробництва, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, соціуму в цілому, при яких забезпечується мінімальний рівень соціальних умов та соціальних благ — матеріальних, санітарно-епідеміологічних, екологічних, психологічних тощо. Саме вони визначають якість життя людини і суспільства в цілому та гарантують мінімальний ризик для життя, фізичного та психічного здоров'я людей [3]. Іншими словами, соціальна безпека — це стан захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз. Вона передбачає забезпечення певного рівня соціальних умов та благ для всіх членів суспільства, включаючи матеріальні, санітарно-епідеміологічні, екологічні, психологічні та інші аспекти.

Рівень безпеки суспільства залежить від політичного режиму, стану економіки та соціальної сфери, розвитку духовно-культурного потенціалу суспільства, сукупності умов, що дають змогу реалізувати права і свободи всіх суспільних груп населення та протистояти діям, що призводять до розколу суспільства. Безпека суспільства в цілому і окремої людини зокрема залежить від результатів розв'язання проблем прогнозування, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації загроз прогресивному розвитку суспільства в різних сферах його життєдіяльності [6, с. 95].

Соціальна та економічна безпеки тісно пов'язана з соціальною політикою, зокрема з соціальним захистом, і є важливою умовою для забезпечення сталого розвитку держави та добробуту її громадян.

Можливість нейтралізації загроз національної безпеки визначає динаміка розвитку економічної системи. Інвестування в освіту, охорону здоров'я, створення робочих місць, регулювання ринку праці та зайнятості підвищує конкурентоспроможність країни на світовому ринку, забезпечує гідний рівень життя та соціальну справедливість, сприяє соціальній стабільності всередині країни. Забезпечення соціального захисту громадян, зокрема економічно активного заселення (як зайнятого, так і безробітного), створює сприятливе середовище для економічного розвитку та залучення інвестицій, і на цій основі формування соціальних фондів для підтримки вразливих верств населення.

Загалом соціальний захист є важливим з огляду на підтримку соціальної рівноваги та подолання бідності, оскільки знижує ризики соціальних потрясінь та конфліктів, які можуть негативно вплинути на економіку та загрожувати соціальній та економічній стабільності,

національній безпеці в цілому. Державна політика у сфері соціального захисту населення сьогодні є адекватною відповіддю на запити, що формують сучасні виклики і загрози соціальній та економічній безпеці держави.

Вимогою сьогодення є розроблення ефективних механізмів управлінського впливу на соціально-економічну безпеку держави через призму здійснення соціальної політики та виконання нею інформаційної, превентивної, регулюючої, захисної, контрольної, прогностичної функцій. Це диктується сучасними українськими реаліями, а саме воєнними діями, демографічними змінами, низькими темпами економічного зростання, масовою міграцією, швидкими змінами в структурі зайнятості, зростанням безробіття, нестабільністю доходів осіб, яких віднесено до середнього класу [7].

Економічній безпеці сприятиме зростання зайнятості, перекваліфікація безробітних, підтримка бізнесу, у тому числі релокованого, соціальний захист економічно-активного населення як безробітного, так і зайнятого, тощо.

Воєнний стан породжує гострі гуманітарні проблеми, зокрема такі як відсутність їжі, евакуація, відсутність доступу до медичних послуг та медичної допомоги. Вивчення проблем соціальної політики в цих умовах стає важливим для забезпечення гуманітарної допомоги, відновлення житла та соціальної інфраструктури [8]. З метою забезпечення соціальної безпеки необхідно є підтримка внутрішньо переміщених осіб (ВПО), надання допомоги постраждалим від війни, підтримка сімей з дітьми, людей з інвалідністю, пенсіонерів та інших вразливих верств населення.

З огляду на поглиблення демографічної кризи, серед основних напрямів соціальної політики держави поряд з забезпеченням матеріального добробуту населення варто виокремити і цілеспрямовану діяльність щодо відтворення населення. Цей напрям є одним з найважливіших, оскільки сучасні демографічні тенденції загрожують національній безпеці України.

Отже, вибір конкретних шляхів, засобів і способів забезпечення соціально-економічної безпеки, національної безпеки в цілому, зумовлюється сьогодні необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам небезпек для державності. У цьому контексті реалізація державної соціальної політики України відіграє ключову роль.

Список використаних джерел

1. Чанишева Г. Соціальна політика: поняття, цілі та правове забезпечення. *Трудове право*. 2020. № 11. С. 80–85. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.11.13>.

2. Економічна безпека. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-18765>.
3. Соціальна безпека. *Фармацевтична енциклопедія*. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/6639/socialna-bezpeka>.
4. Кальницька М. А. Соціальна безпека: поняття та рівні дослідження. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 566–571. URL: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/118.pdf>.
5. Про Національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 р. № 2469–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
6. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України / за ред. Г. П. Ситника. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.
7. Урба С. І. Державна політика соціального захисту населення в системі економічної безпеки України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 53. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-37>.
8. Павлова О. Особливості соціальної політики в умовах воєнного стану в Україні. *Грані. Соціологія*. 2023. Том 27. № 6. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1985/1948>.

СОЛОДКА Ірина Володимирівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

РОЛЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

У сучасних умовах трансформації державного управління та посилення соціальних викликів, пов'язаних з війною, економічною нестабільністю та демографічними змінами, питання розвитку соціальної держави набуває особливої ваги. Україна, задекларувавши курс на європейську інтеграцію, зобов'язана забезпечити високий рівень соціального захисту відповідно до європейських стандартів. У цьому контексті Верховна Рада України відіграє ключову роль як в ухваленні відповідного законодавства, так і у формуванні засад соціальної політики. Саме парламент визначає пріоритети державної соціальної політики, затверджує бюджетні витрати на соціальні програми, контролює їх виконання та виступає платформою для публічного діалогу щодо соціальної справедливості.

Актуальність теми зумовлена також потребою у пошуку ефективних механізмів реалізації соціальної функції держави, що є

надзвичайно важливим для забезпечення стійкості українського суспільства в умовах тривалих криз і реформ.

Насамперед зупинимось на розумінні «соціальної держави», яка є одночасно фундаментальною категорією та однією з найбільш суперечливих і складних у правовій науці. Хоча концепція соціальної держави виникла давно, узгодженого і єдиного розуміння цього поняття досі не напрацьовано ні у вітчизняній, ні в зарубіжній науковій літературі.

Сутність соціальної держави полягає у визначенні того, чиї інтереси вона захищає у своїй діяльності та якими є її основні цілі. Якщо держава позиціонує себе як соціальна, її діяльність повинна бути спрямована на захист інтересів всього суспільства як єдиної системи, з особливим акцентом на підтримці тих соціальних груп і верств населення, які перебувають у складних життєвих обставинах.

На цю важливу особливість звертають увагу окремі дослідники, підкреслюючи, що соціальна природа держави виявляється у її здатності задовольняти базові потреби суспільства в цілому та створювати умови для реалізації потреб і інтересів окремих соціальних груп. Таким чином, визначення соціальної сутності держави означає встановлення того, чиї інтереси вона представляє і реалізує у своїй діяльності [1, с. 41].

У сучасних наукових працях особливий наголос робиться на питанні забезпечення гідного життя людини, що визнається основною метою соціальної держави. У правовій державі, за умов належного соціального порядку, кожному гарантується право на гідне існування, яке є основою для цілої системи правових вимог і прав людини.

Як підкреслює О. В. Скрипнюк, ані окремі політичні дії, ані окремі економічні реформи, ані вдосконалення системи права самі по собі не є самодостатньою метою соціальної держави. Натомість, забезпечення гідного життя всіх громадян є синтезом цих сфер, що, по суті, і визначає природу соціальної держави. Цей висновок є цілком логічним, адже невиконання конституційного обов'язку держави щодо гарантування гідного життя кожній людині ставить під сумнів сам факт існування соціальної держави [2, с. 213; 3]. Отже, дотримання принципу людської гідності зобов'язує державу, яка проголошує себе соціальною, керуватися ним у всіх своїх діях.

Таким чином, принцип соціальної держави передбачає орієнтацію державної політики на задоволення основних потреб усього суспільства, з особливою увагою до підтримки найуразливіших його верств, а також створення умов для гідного існування кожної людини.

Виконання цього завдання не є абстрактною декларацією, а конкретним орієнтиром для діяльності всіх органів державної влади, включаючи парламент, який відіграє особливу роль у формуванні та розвитку соціальної держави. Саме парламент як представницький орган

має повноваження щодо прийняття законодавчих актів, які закріплюють механізми соціального захисту, визначають гарантії реалізації прав і свобод громадян та створюють умови для забезпечення соціальної справедливості. У цьому контексті важливо проаналізувати, яким чином парламент впливає на розвиток соціальної держави, визначає основні напрями соціальної політики та забезпечує її реалізацію на практиці.

Отже, Верховна Рада України як орган законодавчої влади [4], має визначальне значення у процесі формування та розвитку соціальної держави. Його роль полягає насамперед у закріпленні на нормативному рівні основоположних принципів соціальної держави, розробці та прийнятті законів, що створюють правове підґрунтя для реалізації соціальної функції держави.

Саме через діяльність парламенту визначаються пріоритети соціальної політики, встановлюються стандарти та гарантії соціального захисту, визначаються напрями фінансування соціальної сфери та приймаються рішення щодо розподілу ресурсів між різними секторами суспільного життя. Зокрема, саме парламент ухвалює Державний бюджет, у якому передбачаються видатки на фінансування соціальних потреб, таких як охорона здоров'я, освіта, пенсійне забезпечення, соціальні виплати та програми підтримки вразливих груп населення. Отже, через свої повноваження у сфері бюджетного процесу Верховна Рада України безпосередньо впливає на формування соціального спрямування державної політики.

Особливу роль законодавчий орган відіграє й в процесі інституціоналізації соціальної держави, тобто створення та вдосконалення правових і організаційних механізмів, які забезпечують реалізацію соціальних функцій держави. Це включає законотворчу діяльність, спрямовану на розвиток системи соціального забезпечення, удосконалення механізмів захисту прав людини, розширення можливостей для участі громадян у прийнятті рішень, що стосуються їхніх соціальних прав та інтересів.

Важливо згадати й про контрольну функцію парламенту, яка є невід'ємною складовою його діяльності у контексті розвитку соціальної держави. Парламент, як представницький орган державної влади, наділений повноваженнями здійснювати контроль за діяльністю уряду, в тому числі щодо провадження програм соціального захисту.

Такий контроль має ключове значення для забезпечення балансу між проголошеними завданнями соціальної держави та їхньою практичною реалізацією. У межах своїх контрольних повноважень парламент, насамперед, здійснює перевірку того, наскільки діяльність уряду відповідає прийнятим законам, державним програмам і затвердженим бюджетним показникам. Це особливо важливо в

соціальній сфері, оскільки питання соціального захисту населення, забезпечення права на освіту, охорону здоров'я, підтримку вразливих верств населення потребують значних фінансових ресурсів і чіткої реалізації політичних рішень на практиці.

Верховна Рада України контролює використання коштів державного бюджету, затвердженого ним самим, у тому числі й на фінансування соціальних програм. Здійснюючи парламентський контроль, народні депутати можуть запитувати інформацію про хід виконання державних цільових програм, заслуховувати звіти уряду, міністерств, керівників державних установ і організацій щодо використання бюджетних коштів, розробки та реалізації заходів у соціальній сфері.

Особливо важливим є заслуховування щорічного звіту Кабінету Міністрів України про виконання Державного бюджету, під час якого оцінюється ефективність видатків на соціальні потреби та відповідність виконаних заходів визначеним пріоритетам соціальної держави. Крім того, парламент може ініціювати створення тимчасових слідчих або спеціальних комісій для вивчення окремих питань, пов'язаних із виконанням соціальних програм або розслідуванням можливих фактів нецільового використання бюджетних коштів. Такі комісії мають право витребувати необхідні документи, проводити засідання, опитувати посадових осіб, а за результатами своєї роботи подавати звіти на розгляд парламенту.

Важливою формою парламентського контролю є також здійснення депутатських запитів і звернень, за допомогою яких народні обранці можуть звертати увагу уряду на проблеми, що виникають у реалізації соціальної політики, вказувати на недоліки у роботі органів виконавчої влади та вимагати їх усунення. Парламент також має право вносити зауваження та рекомендації щодо поліпшення роботи уряду, а в разі виявлення систематичних порушень або неналежного виконання соціальних програм — ініціювати розгляд питання про висловлення недовіри Кабінету Міністрів України або окремим міністрам.

Таким чином, контрольна функція Верховної Ради України у сфері розвитку соціальної держави полягає не лише у формальному нагляді, а й у реальному впливі на ефективність державної соціальної політики, забезпеченні її цільової спрямованості та підзвітності органів виконавчої влади перед народом. Реалізація цього завдання є ключовою умовою для забезпечення реальних соціальних гарантій та захисту прав і свобод громадян.

Отже, парламент виступає як центральна ланка у системі державної влади, що визначає напрями розвитку соціальної держави, формує її правові основи та контролює реалізацію соціальних програм.

Ефективність парламентської діяльності безпосередньо впливає на здатність держави забезпечувати належний рівень життя населення, гарантувати соціальні права та створювати умови для сталого розвитку суспільства. Тому роль Верховної Ради України у процесі розвитку соціальної держави є не лише важливою, а й системоутворюючою, адже саме від якості його законодавчої та контрольної діяльності залежить реальне втілення принципів соціальної справедливості та людської гідності.

Список використаних джерел

1. Рабінович П., Лобода Ю. Соціальна сутність держави: теоретико-методологічні засади дослідження. *Право України*. 2001. № 8. С. 41–44.
2. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. 600 с.
3. Яковюк І. В. Розвиток концепцій соціально-економічних прав як передумова формування соціальної держави. *Проблеми законності*. Вип. 35. Харків, 1998. С. 22–27.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp> (Дата звернення 26.05.2025).
5. Парламентський контроль: практичні поради та рекомендації для підвищення ефективності. Посібник, розроблений в рамках Проєкту ЄС/ПРООН. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/PRP_Guide_Parliamentary_Oversight-UKR.pdf (Дата звернення 26.05.2025).

ТРАЧ Оксана Михайлівна,

*кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри приватного права,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова*

ЗАХИСТ ЖИТЛОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЗА ДОПОМОГОЮ ЖИТЛОВОГО СЕРТИФІКАТА

Повномасштабна збройна агресія, яка продовжує мати місце, призвела не лише до десятків тисяч людських втрат, але й до масштабного знищення житлового фонду, що, у свою чергу, спричинило вимушене переміщення значної частини населення. Відтак перед державою постало нове соціальне завдання — забезпечення житлом осіб, які втратили свої домівки внаслідок воєнних дій. Нажаль має місце зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, які втратили житло внаслідок бойових дій.

Важливе значення відіграє формування та реалізація ефективної житлової політики, спрямованої на забезпечення житлом постраждалого населення.

Для часткового вирішення цієї проблеми було прийнято Закон України від 23.02.2023 р. № 2923–IX [1], постанову Кабінету Міністрів України від 30.05.2023 р. № 600 [2]. Держава визначила право на житловий сертифікат щодо придбання об'єкту житлової нерухомості (далі — житловий сертифікат). Держава визначила відповідні гарантії щодо здійснення фінансування купівлі об'єкту житлової нерухомості, земельної ділянки, на якій він знаходиться, частки у праві власності на це майно. Разом з тим закон обмежує коло суб'єктів, що мають право на таку компенсацію (ст. 2 Закону № 2923–IX). Він визначає такими фізичних осіб — громадян України, висуваючи до них відповідні вимоги. Лише в окремих випадках, визначених п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону, ними можуть виступати юридичні особи, наприклад ОСББ, ЖБК. Їх перелік визначений. Має місце відмова іноземним громадянам, які постійно проживають на території України, в її отриманні. ВС у постанові від зазначив, що відсутність у іноземців права на отримання компенсації за шкоду, завдану їхньому нерухомому майну внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є законним. Це виправдане та пропорційне рішення держави. Прояви дискримінації відсутні. Має місце ефективне використання ресурсів в період війни [3].

Оформлення житлового сертифіката включає проходження низки етапів.

Наявні випадки неправомірного зупинення розгляду заяви про надання житлового сертифікату за знищений об'єкт нерухомого майна та ініціювання громадянами проваджень щодо скасування таких рішень. Так, адміністративний суд рішенням від 04.10.2024 р. частково задовольнив позовні вимоги та визнав протиправним та скасував рішення відповідної Комісії від 30.04.2024 р. № 81 щодо зупинення розгляду заяви ЗВ-07.04.2024-96567 ОСОБА_1 про надання житлового сертифікату за знищений об'єкт нерухомого майна, так як для прийняття комісією такого рішення відсутні правові підстави. Рішення комісії було мотивовано тим, що у об'єкт знаходиться на території активних бойових дій. Зупинено до виключення Лиманської міської територіальної громади з Переліку таких територій, на яких ведуться активні бойові дії.

Зупинення розгляду заяви допускається у разі, коли здійснення обстеження об'єкту неможливе з міркувань безпеки, однак у цій справі акт обстеження об'єкту вже був оформлений відповідною комісією 08.05.2023 р. Суд зобов'язав відповідну міську військову адміністрацію в особі відповідної комісії з обстеження будівель, споруд на території Лиманської міської територіальної громади цю заяву щодо надання

компенсації щодо знищеного об'єкту нерухомого майна розглянути і ухвалити за нею рішення [4].

Наявні випадки необґрунтованої відмови у наданні компенсації за зруйноване житло внаслідок бойових дій, зумовлених збройною агресією Російської Федерації і ухвалення відповідних рішень, які стають предметом судових проваджень. Наприклад, 28.12.2023 р. відповідна комісія Широківської сільської ради прийняла безпідставне рішення щодо відмови в наданні йому компенсації посилаючись на те, що будинок у занедбаному стані і використовувався за іншим призначенням.

Суд розглянувши позов, з'ясувавши усі обставини справи, дослідивши докази дійшов висновку, що на початок бойових дій житловий будинок був у занедбаному стані, однак він перебував в експлуатації, його було пошкоджено до непридатного для використання за цільовим призначенням стану в результаті бойових дій, зумовлених збройною агресією [5].

Проблемним є здійснення права на компенсацію, у випадку переходу прав на підставі договору після знищення. Представники Нотаріальної палати рекомендують не відчувувати права на знищене майно на підставі договорів.

Практиками звертається увага на проблеми бронювання співвласникам знищеного майна. Вона виникає при неодноразовості бронювання співвласникам. Як результат — небажання надання згоди щодо припинення тими із співвласників, за якими не заброньовано кошти.

Можливе виникнення проблем під час розрахунків. Коли має місце відкриття рахунків на підставі одних документів та відмінності їх реквізитів від зазначених при реєстрації в Реєстр пошкодженого та знищеного майна [6].

У разі придбання житла через використання житлового сертифіката нотаріус має провести аналіз режиму права власності на майно, яке було знищене. Це потрібно для з'ясування питання щодо потреби згоди другого з подружжя на придбання житла. Вона потрібна, якщо майно було у спільній сумісній власності, якщо маж місце доплата спільними коштами подружжя.

Слід звернути увагу, що якщо наявна множинність сторін у договорі, коли використовується кілька житлових сертифікатів, то в договорі слід викласти розподіл сум коштів щодо кожного із житлових сертифікатів, тобто яка сума коштів з якого саме житлового сертифіката перераховуватиметься відповідному продавцеві [7].

У договорі щодо придбання житла через житловий сертифікат вказується вартість нерухомого майна, яка визначена у звіті щодо його оцінки.

Разом з посвідченням договору щодо придбання житла нотаріус накладає на 5 років заборону щодо відчуження нерухомого майна, що придбавається з використанням житлового сертифіката.

У законодавстві відсутня спеціальна норма щодо визначення суб'єкта, що саме в таких правовідносинах виступає обтяжувачем (особою, в інтересах якої встановлено обтяження). Як зазначає Нотаріальна палата на практиці наявні позиції, що таким суб'єктом може виступати: новий власник (покупець), держава в особі Мінінфраструктури, сам нотаріус [8].

На практиці виникають ситуації, за яких право власності щодо знищеного майна було уже припинено. Тобто немає, що успадкувати, так як майно відсутнє. Наявне лише право на компенсацію, однак у таких випадках відповідний закон не визначає правомочності далі оформити права спадкоємцям (отримати сертифікат на житло).

У літературі зазначається, що аналізуючи чинне законодавство, виникає питання щодо доцільності оформлення спадкоємцем права власності на зруйнований об'єкт нерухомості. Якщо відповідно до правових норм спадкоємець уже має можливість отримати компенсацію, логічно припустити, що саме він може ініціювати процедуру припинення права власності на об'єкт, навіть якщо той формально зареєстрований за спадкодавцем. З таким підходом спадкоємець міг би звертатися до відповідної комісії вже на підставі виданого йому свідоцтва про право на компенсацію. У такому випадку комісія мала б ухвалювати рішення щодо анулювання попереднього сертифіката, виданого на ім'я спадкодавця. Це дозволило б уникнути зайвих витрат, адже отримання двох окремих свідоцтв у нотаріуса створює значне фінансове навантаження для спадкоємця [6].

Список використаних джерел

1. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. Закон України від 23.02.2023 р. № 2923–ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 60. Ст. 19.
2. Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна. Постанова Кабінету Міністрів від 30.05.2023 р. № 600. *Офіційний вісник України*. 2023. № 60. Ст. 3382.
3. Постанова Верховного Суду від 25.04.2025 р. у справі № 200/5556/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126885224> (дата звернення 26.05.2025).

4. Рішення Сумського окружного адміністративного суду від 04.10.2024 р. у справі № 480/5065/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122094980> (дата звернення 26.05.2025).
5. Рішення Миколаївського окружного адміністративного суду від 13.08.2024 р. у справі № 400/3394/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120979306> (дата звернення 26.05.2025).
6. Чернишук П. Проблеми реалізації прав власників знищеного майна на компенсації: НПУ провела круглий стіл (08.05.2025; 15:10). *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/problemi-realizaciyi-prav-vlasnikiv-znishchenogo-mayna-na-kompensaciyi-npu-provela-krugliy-stil.html> (дата звернення 26.05.2025).
7. Посвідчення договорів з використанням житлового сертифіката: алгоритм дій нотаріуса. Інформаційний лист Нотаріальної палати України від 18.01.2024 р. *Нотаріальна палата України*. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2024/01/Algorytm-zhs.pdf> (дата звернення 26.05.2025).

ОЛЕКСИК Антон Олександрович,

аспірант, Львівський національний університет імені Івана Франка

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДОМАШНІХ ПРАЦІВНИКІВ: ПРОБЛЕМИ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Боротьба з тіньовою зайнятістю триває відтоді, як трудове право сформувалося як самостійна галузь. Попри залучення до цього процесу численних суб'єктів як на національному, так і на міжнародному рівнях, подолати її повністю досі не вдалося. В умовах сучасних соціально-економічних викликів проблема неформальної праці набуває особливої гостроти. Однією з найбільш вразливих і водночас найменш захищених категорій працівників є домашні працівники.

Як наголошується у Пояснювальній записці до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо регулювання праці домашніх працівників», за оцінками Державної служби статистики, в Україні загальна кількість працівників, які надають побутові та персональні послуги в сім'ях, становить близько 162 тис. Більшість з них працює у тіньовому секторі економіки. Такі працівники не мають доступу до соціального забезпечення, не користуються закріпленими законодавством трудовими гарантіями, часто не отримують достойної та справедливої оплати праці, і залишаються беззахисними

перед дискримінаційними, насильницькими та принизливими діями з боку роботодавців [2, с. 2].

Зокрема, за даними загальнонаціонального опитування щодо трудових прав домашніх працівників в Україні, проведеного ще у 2023 році Громадською організацією «Трудові ініціативи» та компанією Research.ua, 59 % домашніх працівників в Україні працюють неофіційно. Більшість з них жінки [3, с. 1]. Значна частина опитуваних обирала цю сферу зайнятості через несприятливі життєві обставини.

Тож україн важливо напрацювати ефективні механізми захисту трудових прав домашніх працівників в Україні, а також забезпечити належний моніторинг та невідкладне реагування на виклики, що виникають під час реалізації норм чинного законодавства. Адже як слушно зазначає О. М. Пижова, уявити собі європейську прогресивну країну без адекватного, сучасного трудового законодавства сьогодні важко [1, с. 1].

На міжнародному рівні правове забезпечення трудових відносин у сфері домашньої праці здійснюється Конвенцією МОП № 189 «Про гідну працю домашніх працівників». Україна поки її не ратифікувала. Щоправда наприкінці 2020 року Мінекономіки розмістило/оприлюднило на офіційному вебсайті проект закону про її ратифікацію [4, с. 1]. Ухвалення такого рішення сприяло б узгодженню національного трудового законодавства з міжнародними стандартами та посиленню соціального захисту у сфері домашньої праці.

Хоча Конвенція № 189 залишається нератифікованою, Україна поступово вживає заходів для наближення національного законодавства до її положень. Зокрема, у 2024 році Кодекс законів про працю України було доповнено главою XI-A «Регулювання праці домашніх працівників». Внесені зміни закладають правову основу для подолання неофіційної зайнятості у цій сфері та створюють підґрунтя для офіційного працевлаштування домашніх працівників.

У новій главі XI-A визначено правовий статус домашніх працівників, умови їх працевлаштування та припинення трудових відносин, закріплено дефініцію «домашня праця», а також наведено основні соціальні гарантії.

Попри те, що правила щодо праці домашніх працівників нарешті отримали законодавче врегулювання, вони є відносно новими для України. Як наслідок, їх ефективність залишається обмеженою через відсутність реальних механізмів контролю з боку компетентних органів за дотриманням прав працівників, залучених до роботи в домашніх господарствах.

Як свідчать дані Загальнонаціонального дослідження щодо трудових прав домашніх працівників в Україні — 59 % респондентів

заснавали повної або часткової невилати винагороди за виконану роботу; кожного четвертого роботодавець заохочує до понаднормової праці без додаткової оплати; понаднормова робота та робота у вихідні оплачується переважно за збільшеним або подвійним тарифом, але 45 % за таку роботу платять як зазвичай; 47 % опитаних мають можливість отримати від 10 до 27 днів відпустки на рік, але для 49 % опитаних така роботодавцем не оплачується; понад 60 % опитаних нічого не знають про профспілки чи професійні асоціації, які б допомагали домашнім працівникам [3, с. 3].

Це, в свою чергу, свідчить про недостатню обізнаність працівників, що зайняті роботою на домашніх господарствах, про свої права, відсутність належної інформаційної кампанії і просвітницької роботи профспілок і Держпраці, відсутність повноцінного контролю за ринком домашньої праці з боку держави.

Попри наявність законодавчих норм, основні проблеми у цій сфері залишаються невирішеними. Йдеться, насамперед, про часте ухилення роботодавців від укладення письмових договорів з домашніми працівниками, що зумовлює недотримання відповідних соціальних гарантій. Залишається неврегульованим алгоритм перевірок умов праці у приватних домогосподарствах. Усі ці виклики потребують не лише правового, а й інституційного вирішення.

Можливими шляхами вирішення вищезазначених проблем і вдосконалення системи правового захисту домашніх працівників є проведення просвітницьких кампаній серед потенційних роботодавців та працівників щодо переваг офіційного працевлаштування над «тіньовим» сектором трудових відносин. Важливим кроком також є впровадження мотиваційних заходів, які б сприяли легалізації трудових відносин, зокрема податкових і соціальних стимулів для роботодавців. Окрему увагу треба присвятити посиленню ролі профспілок і громадських організацій у захисті прав домашніх працівників.

Необхідною умовою для формування ефективного правового механізму є ратифікація Конвенції МОП № 189. Не зайвим буде розробити та затвердити типову форму трудового договору з домашнім працівником, яка б скеровувала сторони трудових відносин у межах правового поля, враховуючи специфіку такої праці та забезпечуючи дотримання соціальних гарантій.

Попри позитивні зрушення в нормативному регулюванні, значна частина домашніх працівників в Україні досі залишається незахищеною. Причиною цього є неформальний характер зайнятості, що унеможливорює реалізацію передбачених законодавством прав.

Лише узгоджені дії з удосконалення законодавства, підвищення обізнаності, впровадження кращих міжнародних практик та забезпечення

ефективної інституційної підтримки здатні докорінно змінити ситуацію і гарантувати домашнім працівникам гідні та захищені умови праці.

Список використаних джерел

1. Пижова М. О., Пижов О. М. Правове регулювання праці домашніх працівників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. Вип. 4. С. 292–294. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/67> (дата звернення 23.05.2025).
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо регулювання праці домашніх працівників». *Міністерство економіки України*. URL: <https://me.gov.ua/view/955ffd5a-8029-4332-b615-785197f24c2c> (дата звернення 23.05.2025).
3. Невидимі: Загальнонаціональне дослідження щодо трудових прав домашніх працівників в Україні (03.11.2023). *Trudovi.org.ua*. URL: <https://trudovi.org.ua/news/nevydymi-zahalnonatsionalne-doslidzhennia-shchodo-trudovykh-prav-domashnikh-pratsivnykiv-v-ukraini> (дата звернення 23.05.2025).
4. Проект Закону України Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про домашніх працівників № 189 від 12.01.2020. *Міністерство економіки України*. URL: <https://me.gov.ua/view/39d79bc0-8b22-441b-8d89-c1f43e25aa20> (Дата звернення 23.05.2025).

ПАВЛЕНКО Микола Вадимович,

аспірант, Національний університет «Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИПЛАТИ ОДНОРАЗОВОЇ ГРОШОВОЇ ДОПОМОГИ У РАЗІ ЗАГИБЕЛІ (СМЕРТІ) АБО ІНВАЛІДНОСТІ ВОЛОНТЕРА У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

За результатами дослідження та аналізу довіри українців до інституцій у 2025 році, проведеного громадською організацією «Фонд сприяння демократії» та в подальшому оприлюдненому 29 квітня 2025 р. в ході проведення панельної дискусії «Поточний стан соціальної згуртованості в Україні. Довіра, економіка, соціальні настрої», найвищою довірою після Збройних Сил України користуються волонтерські організації [1].

У той же час, за даними Міністерства закордонних справ України за період з лютого 2022 року (станом на 19 серпня 2024 р.) внаслідок атак Росії проти України поранено або вбито 50 гуманітарних працівників [2]. Згідно доповіді Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних

Нації з прав людини, за період з 01 вересня по 30 листопада 2024 р., постраждало ще 10 гуманітарних працівників [3, с. 4].

На нашу думку, з огляду на високий рівень довіри громадянської спільноти до волонтерських організацій, гостро стоїть питання надання Державою належного рівня соціальних гарантій для їх учасників, особливо у випадках отримання поранення або загибелі.

Частиною першою ст. 6 Закону України від 01 січня 2024 р. № 3236–VI «Про волонтерську діяльність» передбачено, що «у разі загибелі (смерті) волонтера під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України, бойових дій та збройних конфліктів сім'ї загиблого (померлого), його батькам та утриманцям виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 500 прожиткових мінімумів, встановлених законом для працездатних осіб».

У свою чергу, відповідно до частини другої зазначеної статті, у разі встановлення інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого за аналогічних обставин, йому виплачується одноразова грошова допомога у розмірі залежно від групи встановлення інвалідності, а саме: «у разі встановлення інвалідності І групи — 250 прожиткових мінімумів, встановлених законом для працездатних осіб, у разі встановлення інвалідності II групи — 200 прожиткових мінімумів, встановлених законом для працездатних осіб, у разі встановлення інвалідності III групи — 150 прожиткових мінімумів, встановлених законом для працездатних осіб» [4; 6].

Таким чином, станом на травень 2025 року, у разі встановлення інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва) за визначених обставин передбачені виплати на користь останнього у розмірі від 454,2 тис. грн (III група інвалідності) до 757,0 тис. грн (I група інвалідності), у разі його загибелі — виплата у розмірі 1 514,0 тис. грн на користь сім'ї загиблого (померлого), його батьків та утриманців.

У той же час, порядок та умови виплати одноразової грошової допомоги за зазначених обставин передбачений постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 604 «Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення

антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації та/або іншої країни проти України, бойових дій та збройних конфліктів» (зі змінами).

З метою з'ясування фактичного стану справ з порушеного питання нами направлено запит на публічну інформацію від 05 травня 2025 р. до Міністерства у справах ветеранів України та отримано відповідь, в ході опрацювання якої встановлено наступне

Так, рішення про призначення та виплату одноразової грошової допомоги ухвалюється Міжвідомчою комісією з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій та виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера, яка утворена Міністерством Міністерства у справах ветеранів України (далі — Міжвідомча комісія).

З 2022 року та станом на 09 травня 2025 р. міжвідомчою комісією прийнято 10 рішень про призначення та виплату одноразової грошової допомоги на загальну суму 11 531,90 тис. грн, з них: 2 рішення щодо волонтерів з інвалідністю на суму 1 142,00 тис. грн. та 10 рішень щодо членів сімей 8 загиблих волонтерів на суму 10 389,90 тис. грн [6].

Також, звертаємо увагу, що відповідно до п.п. 6 і 7 Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 604, разом з відповідною заявою для отримання належних виплат подається «свідчення командира (начальника) одного з підрозділів Збройних Сил, інших військових формувань, правоохоронних органів, який перебуває безпосередньо в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації та/або іншої країни проти України, бойових дій та збройних конфліктів, про надання волонтером волонтерської допомоги».

У той же час, з огляду на зміст відповіді Міністерства у справах ветеранів від 09 травня 2025 р. № 9728/1.3/3.1-25, зразок такого свідчення (довідки) відсутній, проте при оформленні командиром військової частини (Збройних Сил України, Нацгвардії або іншого військового формування) свідчення (довідки) обов'язково зазначаються місце, дата та військове формування, якому надавалася волонтерська допомога.

З огляду на вищевикладене, вбачається, що кількість прийнятих

рішень Міжвідомчою комісією про виплати одноразової грошової допомоги у зв'язку з пораненням (смертю, загибеллю) волонтерів менша за кількість облікованих відповідними інституціями таких випадків (10 рішень проти 50 постраждалих гуманітарних працівників за період з лютого 2022 року по серпень 2024 року та ще 10 постраждалих — за період з 01 вересня по 30 листопада 2024 р.), що може бути пов'язано як з непоінформованістю осіб, що мають право на зазначені виплати, так і з можливими процедурними складнощами в ході оформлення та призначення одноразових видів грошової допомоги.

Крім того, припускаємо, що відсутність єдиного визначеного зразка свідчення (довідки) командира військової частини про обставини отримання поранення (загибелі) волонтера, а також невизначеність процедури звернення для отримання такої довідки може призводити до нереалізації права на виплату одноразової грошової допомоги особами, що таке право набули.

Список використаних джерел

1. InfoLight.UA представив унікальне дослідження про рівень стійкості українців. *InfoLightUA*. URL: <https://infolight.in.ua/2025/05/04/infolight-ua-predstavyyv-unikalne-doslidzhennya-pro-riven-stijkosti-ukrayintsiv> (дата звернення: 25.05.2025).
2. Заява МЗС України з нагоди Всесвітнього дня гуманітарної допомоги. *Міністерство закордонних справ України*. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-z-nagodi-vsesvitnogo-dnya-gumanitarnoyi-dopomogi> (дата звернення: 25.05.2025).
3. Доповідь Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні (01 вересня–30 листопада 2024 р). *UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine*. URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-01/2024-12-31%20OHCHR%2041st%20periodic%20report%20on%20Ukraine_UKR.pdf (дата звернення: 25.05.2025).
4. Про волонтерську діяльність. Закон України від 19.04.2011 р. № 3236–VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення: 25.05.2025).
5. Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації та/або іншої країни проти України, бойових дій та збройних конфліктів. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 р. № 604.

6. Лист Міністерства у справах ветеранів від 09.05.2025 р. № 9728/1.3/3.1-25. Особистий архів.

ВЕРБІЄНКО Наталія Олександрівна,

здобувачка вищої освіти, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ЗГУРТОВАНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах повномасштабної війни, що триває в Україні, питання посилення згуртованості територіальних громад набуває особливого значення. Воєнні події, масштабні переміщення населення, знищення об'єктів інфраструктури та високий рівень емоційного напруження серед населення створюють численні виклики, які дестабілюють соціальне середовище. У таких обставинах надзвичайно важливо мобілізувати спільні ресурси та активізувати взаємопідтримку між мешканцями громад. Саме згуртованість виступає критично важливим чинником, що забезпечує не лише стабілізацію повсякденного життя, але й сприяє ефективній адаптації, взаємодопомозі та поступовому відновленню громад у післякризовий період. Зміцнення єдності громади виступає гарантом стійкості й здатності до самовідновлення в умовах надзвичайних соціальних і гуманітарних викликів.

Згуртованість територіальної громади можна розглядати як показник рівня взаємної підтримки, єдності та колективної відповідальності її учасників за сталий розвиток і безпеку спільного простору. Це суспільне явище ґрунтується на таких чинниках, як довіра між членами громади, взаємна солідарність, наявність спільних цінностей, а також активна включеність мешканців у громадські процеси [2].

Наукові дослідження свідчать, що високий рівень єдності в громаді сприяє зміцненню соціальної взаємопідтримки, розвитку психологічної стійкості населення та полегшенню процесів адаптації до умов кризи. В умовах воєнного конфлікту згуртованість стає критично важливою для координації волонтерської допомоги, підтримки армії, забезпечення громадської безпеки та активізації місцевого самоврядування.

Процес формування єдності в територіальній громаді під час війни охоплює кілька стратегічних напрямів. По-перше, надзвичайно важливо розвивати комунікаційні канали та взаємну довіру між мешканцями, владними структурами та ініціативними групами. Така відкритість сприяє прозорості, налагодженню діалогу та ефективному об'єднанню зусиль. По-друге, спільна діяльність — участь жителів у волонтерських програмах, допомога внутрішньо переміщеним особам, реалізація освітніх і соціальних ініціатив — формує почуття відповідальності та згуртованості.

Не менш важливим чинником є розвиток соціального капіталу громади — створення стійких горизонтальних зв'язків, мереж підтримки та партнерства, які забезпечують стабільність навіть у періоди гострих викликів. Значну роль відіграє також психологічна підтримка населення: організація заходів із подолання стресу, профілактики посттравматичних розладів і забезпечення емоційного комфорту.

Особливої ваги набуває збереження культурної спадщини, мови, традицій та історичної пам'яті, що об'єднує громаду навколо спільної ідентичності. Важливим компонентом згуртованості є також інтеграція внутрішньо переміщених осіб — створення умов для їхньої соціалізації, залучення до спільної діяльності та прийняття новою спільнотою. Саме ці чинники разом створюють надійну основу для згуртованості громади, забезпечуючи її витривалість і здатність до відновлення навіть у надзвичайно складних обставинах війни.

У воєнних умовах України питання формування згуртованості в територіальних громадах стає пріоритетним напрямом соціальної роботи. Воєнні дії провокують значні зміни у соціальному середовищі, що потребують скоординованих і багатоаспектних рішень щодо підтримки населення [1].

Єдність громади спирається на низку ключових чинників: почуття спільності, довіра, рівність у доступі до послуг, справедливий розподіл ресурсів та ефективна взаємодія між мешканцями [2].

Ідентичність означає, наскільки мешканці громади відчують себе частиною єдиного соціального простору та мають спільні цінності й цілі.

Довіра стосується рівня впевненості громадян одне в одному, а також у діях місцевої влади.

Доступність відображає якість транспортного сполучення між населеними пунктами громади, що визначає можливість зручного пересування до адміністративного центру.

Справедливість оцінюється за рівнем рівноправного доступу до послуг, незалежно від місця проживання чи соціального статусу.

Взаємодія полягає в активності мешканців у спільних ініціативах, комунікації та взаємодопомозі між різними групами громади.

У межах соціальної роботи можна виокремити кілька головних напрямів зміцнення згуртованості громади в період війни:

Аналіз соціальної ситуації та вивчення потреб населення. Соціальні працівники здійснюють оцінку актуальних викликів, викликаних воєнними подіями, виявляють найбільш уразливі групи (переселенці, родини військових, особи з інвалідністю, безробітні) та аналізують рівень комунікації й підтримки в середині громади.

Побудова відкритого інформаційного середовища. Налагодження якісної комунікації між жителями, органами місцевого самоврядування та волонтерськими організаціями є важливим етапом згуртованості. Через соціальні мережі, громадські слухання, зустрічі й інформкампанії досягається порозуміння та ефективне вирішення спільних завдань.

Залучення громадян до волонтерської активності. Заохочення до участі в соціальних проєктах, допомозі людям похилого віку, внутрішньо переміщеним особам та іншим уразливим категоріям сприяє розвитку почуття відповідальності, довіри й солідарності.

Психосоціальна підтримка населення. Надання допомоги в подоланні стресу, тривоги, ПТСР та інших психологічних станів є важливою складовою соціальної підтримки. Доцільним є створення груп підтримки, проведення тренінгів з адаптації та впровадження реабілітаційних програм для ветеранів і членів їхніх родин, а також інтеграція ВПО у життя громади.

Оцінка рівня згуртованості проводиться через аналіз статистичних даних, опитування, інтерв'ю, фокус-групи та дослідження комунікаційної структури громади [2, с. 6].

Підсумовуючи, можна зазначити, що формування згуртованості у територіальній громаді в умовах воєнного стану є складним, але необхідним завданням. Це процес, що охоплює різні напрями соціальної роботи: від аналізу потреб до активізації громадян, психологічної допомоги й культурної інтеграції. Такий підхід сприяє створенню життєздатної, згуртованої спільноти, здатної не лише протистояти кризам, але й розвиватися попри зовнішні виклики. Соціальна згуртованість у цей період стає стратегічною умовою для забезпечення стабільності та відновлення держави, об'єднуючи зусилля мешканців навколо спільної мети.

Список використаних джерел

1. Бондаренко В. І. Волонтерський рух як чинник соціальної стійкості громади. *Український соціологічний журнал*. 2023. № 1 (26). С. 49–56.

2. Методичні рекомендації з вивчення згуртованості у територіальній громаді та підготовки. URL: <https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/proekt-metodrekomend16042024.pdf> (дата звернення : 13.02.2025).

ДЕНИСЮК Діана Валеріївна,

*здобувачка вищої освіти, Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Внаслідок повномасштабного вторгнення значно зросла кількість дітей у надзвичайно вразливих обставинах. За даними ЮНІСЕФ, понад 3,7 млн осіб (зокрема багато дітей) стали внутрішньо переміщеними, а понад 6,8 млн громадян (близько 2,5 млн дітей) опинилися за кордоном. Бойові дії забрали життя або спричинили поранення понад 2 520 дітей, що призводить до нових випадків дітей-сиріт [1].

Згідно зі звітом SOS Children's Villages (жовтень 2024 р.), через загибель або зникнення батьків війну без батьківського піклування пережили 1 969 дітей; загалом з різних причин 17 241 дитина залишилася без батьків. Окрім того, близько 20 тис. українських дітей насильно вивезено або депортовано. Важливу групу становлять діти з інвалідністю, особливо ті, що проживали на прифронтових територіях — до війни в інтернатах перебувало понад 100 тис. дітей (серед них значна частина з інвалідністю). У перелік категорій також входять діти з багатодітних та малозабезпечених сімей, діти учасників бойових дій, а також діти, чий батьки є загиблими захисниками (фонд «Діти Героїв» опікується наразі понад 12,7 тис. таких дітей) [2].

Основними підгрупами вразливих дітей є:

— *внутрішньо переміщені діти (ВПО)*: за офіційними даними, понад 3,7 млн українців (багато з них — діти) переїхали в безпечніші регіони країни. ВПО-родини часто перебувають у складних матеріальних обставинах, їм необхідна соціальна підтримка, освітня інтеграція та психологічна допомога [3];

— *діти-сироти та позбавлені батьківського піклування*: через втрати під час війни чи інші причини (розриви сімей, розлучення) багато дітей опинилося без опіки. Зокрема, на кінець 2024 року 1 969 дітей втратили одного чи обох батьків у наслідок бойових дій, а загалом понад 17 000 дітей залишилися без батьківського піклування. Такі діти

потребують термінового розміщення в сімейні форми виховання (прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу) з урахуванням надзвичайного стану [2];

— діти, постраждалі від бойових дій: безпосередня небезпека (мінування, обстріли, руйнування домівок, контузії) створює високий ризик інвалідизації та травматизації. За три роки війни щодня понад 4 дитини в Україні були поранені або загинули (сукупні дані оцінюють щонайменше 2 520 випадків підтверджених поранень/смертей). Навіть ті, хто не постраждав фізично, зазнають тяжких психоемоційних наслідків (ПТСР, депресії) [4];

— діти з інвалідністю: потребують додаткових послуг і догляду, особливо в умовах евакуації. Часто вони та їх сім'ї опинилися на межі виживання через руйнування інфраструктури. Наприклад, у Хмельницькому центрі «Чайка» за 2024 рік оздоровлено 29 дітей з інвалідністю [5].

Захист прав дітей забезпечує система центральних та місцевих органів влади. Кабінет Міністрів України і відповідні міністерства координують діяльність у воєнний час. Ключову роль відіграє Міністерство соціальної політики, яке формує державну політику з охорони дитинства, призначає і контролює виплати, організовує мережу соціальних служб (відділи у справах дітей, центри соцслужб). У вересні 2023 року створено Державну службу України у справах дітей (у складі Мінсоцполітики) для централізованої координації захисту дитячих прав, соціальної підтримки сімей, сімейно-орієнтованої опіки і усиновлення. Ця служба координує моніторинг дотримання міжнародних стандартів прав дитини і веде єдині реєстри (дитячих будинків, потенційних прийомних батьків, дітей, що опинилися в складних умовах) [6].

На регіональному рівні захист дітей забезпечують облдержадміністрації та органи місцевого самоврядування через управління соціального захисту населення. Наприклад, у Хмельницькому міському управлінні діє Центр соціальних служб сім'ї і дітей, який взаємодіє з місцевою службою у справах дітей, навчальними закладами та медичними установами.

З початку війни Уряд України запровадив низку змін у нормативних актах. Зокрема, постановою № 302 при Кабінеті Міністрів України створено Координаційний штаб з питань захисту прав дитини для оперативної взаємодії всіх відомств при евакуації й підтримці дітей [7]. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову від 22 березня 2022 р. № 349, що вносить зміни до деяких попередніх постанов щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану [8]. Зокрема, дозволяється тимчасове влаштування дітей, які залишилися без батьківської опіки, у прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу в

межах граничної чисельності, без необхідності залучення комісії з питань захисту прав дитини, а також спрощено процедуру документального оформлення опіки/піклування. До воєнного стану також діяли рішення про фінансову підтримку родин з дітьми: як-от «пакунок малюка», підвищені соціальні виплати багатодітним сім'ям, грошова допомога малозабезпеченим.

Додаткові програми підтримки розроблені спеціально для воєнного часу. Наприклад, з березня 2022 року Мінсоцполітики у співпраці з ЮНІСЕФ запустило програму «Спільно», що надає грошову допомогу сім'ям з дітьми (багатофункціональні ваучери). У межах цієї програми ЮНІСЕФ спрямував допомогу приблизно 225 тис. домогосподарствам (660 тис. дітей), зокрема понад 52 тис. сімей із дітьми з інвалідністю [9]. Також, Уряд забезпечує гарячі лінії допомоги, психологічні консультації, безкоштовні оздоровчі путівки пільговим категоріям (діти загиблих захисників, інваліди, ВПО тощо), організовує евакуаційні заходи для сімей з дітьми з найнебезпечніших зон. Місцеві адміністрації виділяють додаткові кошти на реабілітацію та інтеграцію дітей; проводяться інформаційні кампанії з протидії насильству щодо дітей.

Разом з державою активну роль відіграють міжнародні і громадські організації. UNICEF (Дитячий фонд ООН) реалізує масштабні проекти щодо здоров'я, освіти і захисту дітей. Завдяки їй підтримці з 2022 року понад 5 млн жінок [10] і дітей отримали доступ до первинних медичних послуг, близько 1,45 млн дітей охоплено формальною та неформальною освітою, майже 3 млн дітей та їх родини — психологічну допомогу. Крім того, спільно з урядом ЮНІСЕФ впровадив програми гуманітарної грошової допомоги: понад 310 тис. домогосподарств отримали готівкові виплати для покриття базових потреб сімей [11].

Save the Children — міжнародний дитячий фонд — надає екстрену підтримку: адресно постраждалим сім'ям (харчування, ліки, канцелярія), організовує об'єкти безпечного дозвілля для дітей і психологічні заняття. За три роки Save the Children разом із партнерами охопило допомогою понад 2,6 млн осіб (понад 1,1 млн із них — діти), підготувало близько 62 тис. гігієнічних комплектів і провело майже 35 тис. консультацій з психосоціальної підтримки [12].

Українська освітня платформа — національна неурядова мережа — реалізує регіональні проекти підтримки сімей. Через її Центри «Життєстійкості» й «Дитячі простори» волонтери та соціальники проводять групові заняття, надають консультації, організовують безплатний прихисток. Згідно з публічними звітами платформи, понад 79 613 дітей отримали психосоціальну допомогу та неформальну освіту, 1 122 матерям та дітям надано індивідуальні психологічні

консультації [13]. У рамках програми «Домівка» було забезпечено житлом 680 дітей та 204 сім'ї з постраждалих громад (загалом 1 537 осіб) [14].

Інші волонтерські та благодійні організації спрямовують допомогу на конкретні уразливі групи: наприклад, фонд «Діти Героїв» надає довготривалу підтримку дітям полеглих захисників. За їхнім звітом, понад 12 700 таких дітей вже перебувають під опікою фонду [15]. Також в Україні діють місцеві благодійні фонди (збірні, краматорські, медичні тощо), що опікуються переміщеними родинami, створюють освітні хаби та табори для дітей із прифронтових регіонів.

Понад 340 волонтерських та благодійних організацій об'єднані у координаційні платформи, що адаптують міжнародні програми до потреб українських дітей.

Війна суттєво ускладнила систему соціального захисту дітей, створивши нові категорії вразливих осіб. Особливої уваги потребують діти, які залишилися без батьківського піклування, внутрішньо переміщені діти, діти з інвалідністю, а також діти з багатодітних чи малозабезпечених сімей і діти військовослужбовців, зокрема загиблих. Багато родин з дітьми залишилися в регіонах, де тривають бойові дії або які тимчасово окуповані, що створює постійну загрозу життю та обмежує доступ до базових послуг і безпеки. Інша частина сімей евакуйована до більш безпечних регіонів, але навіть там діти стикаються з проблемами, такими як знецінення соціальних виплат через інфляцію, дистанційне навчання, психологічні травми та ускладнений доступ до медичної і соціальної допомоги. Усе це підкреслює необхідність посиленої уваги держави до надання додаткових гарантій для захисту прав таких дітей відповідно до Конституції України та спеціального законодавства про охорону дитинства і соціальний захист дітей-сиріт.

Для реалізації соціального захисту дітей у воєнний час українська влада впровадила низку заходів і програм. Було спрощено процедури призначення соціальних виплат, створено єдиний проєкт «єДопомога» для адресної грошової підтримки найбільш уразливих категорій, зокрема багатодітних сімей та сімей з дітьми з інвалідністю, а також налагоджено координацію евакуації сімей через регіональні військові адміністрації. Завдяки співпраці з міжнародними партнерами, такими як ЮНІСЕФ, ВПП ООН, УВКБ ООН та іншими, систему соціального захисту вдалося посилити та направити додаткові грошові виплати сім'ям з дітьми. Крім того, державні органи активно працюють над формуванням баз даних постраждалих дітей і розробкою алгоритмів надання їм соціальних послуг.

Важливою складовою є участь громадянського суспільства: волонтерів, благодійних фондів і міжнародних організацій. Як відзначає

UNICEF, ранні етапи евакуації дітей-ВПО відбувалися здебільшого стихійно завдяки громадянському та волонтерському сектору. Надалі процеси переміщення та розміщення координуються адміністраціями та охоплюють підтримку від міжнародних донорів. Зокрема, новостворений Ukraine Children's Resilience Fund у партнерстві з Crown Agents надає фінансування українським НУО для захисту та допомоги дітям, постраждалим від війни. Усі ці зусилля показали перші позитивні результати: тисячі дітей отримали термінове житло, харчування, медичну й психологічну допомогу.

Проте, значні виклики зберігаються. По-перше, відсутність інфраструктури (особливо в прифронтових зонах) та зруйновані школи й лікарні продовжують ускладнювати захист дітей. По-друге, потрібне подальше розширення мережі професійних соціальних та психологічних служб, зокрема мобільних бригад, для роботи з травмованими дітьми. Як показали аналітичні звіти та практичний досвід, стає поліпшення ситуації вимагатиме комплексного підходу й синергії державних програм з ініціативами НУО та міжнародного співтовариства.

Список використаних джерел

1. Geneva Palais briefing: The devastating toll of war on Ukraine's children (21.02.2025). *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/press-releases/geneva-palais-briefing-devastating-toll-war-ukraines-children> (дата звернення 22.05.2025).
2. More foster families needed for children who have lost parental care in the war in Ukraine (24.02.2025). *SOS Children's Villages*. URL: <https://www.sos-childrensvillages.org/news/three-years-of-war-in-ukraine> (дата звернення 22.05.2025).
3. Ukraine and Refugee Response. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/documents/ukraine-and-refugee-response> (дата звернення 22.05.2025).
4. One in five children in Ukraine has lost a relative or friend since the escalation of war three years ago (21.02.2025). *UNICEF USA*. URL: <https://www.unicefusa.org/press/one-five-children-ukraine-has-lost-relative-or-friend-escalation-war-three-years-ago> (дата звернення 22.05.2025).
5. Звіт роботи за 2024 рік управління праці та соціального захисту Хмельницької міської ради. URL: https://soczahist.khm.gov.ua/?page_id=40#1683011948819-0267f3f5-4bf0 (дата звернення 22.05.2025).
6. Деякі питання Державної служби у справах дітей. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.09.2023 р. № 1048. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1048-2023-%D0%BF> (дата звернення 22.05.2025).
7. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 р. № 302. *Верховна Рада України. Законодавство України*.

- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF> (дата звернення 22.05.2025).
8. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2022 р. № 349. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF> (дата звернення 22.05.2025).
  9. «Спільно» — програма гуманітарної підтримки сімей з дітьми в Україні. *ЮНІСЕФ.* URL: <https://www.unicef.org/ukraine/spilno-social-support> (дата звернення 22.05.2025).
  10. Огляд гуманітарної ситуації № 35, січень–грудень 2023. *UNICEF.* URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/reports/sitrep-35> (дата звернення 22.05.2025).
  11. Buechner M. Emergency Response. UNICEF Impact in Ukraine (27.02.2025). *UNICEF USA.* URL: <https://www.unicefusa.org/stories/unicef-impact-ukraine> (дата звернення 22.05.2025).
  12. How your donations are helping children. *Save the Children Fund.* URL: <https://www.savethechildren.org.uk/where-we-work/europe/ukraine-impact> (дата звернення 22.05.2025).
  13. Сила партнерства. Річний звіт Української освітньої платформи 2024. *Interactive HTML5 Digital Publishing Platform.* URL: https://fliphtml5.com/wxkqp/jjvs/Сила_партнерства_Річний_звіт_УОП_2024 (дата звернення 22.05.2025).
  14. Повертають відчуття дому: як «Українська освітня платформа» допомагає людям із постраждалих громад (29.12.2022). *Віледже Україна.* URL: <https://www.village.com.ua/village/city/promo/334505-domivka-ukranian-education-platform> (дата звернення 22.05.2025).
  15. Опубліковано річний звіт БФ «Діти Героїв»: 2023 рік у цифрах та досягненнях (08.07.2024). *БФ «Діти Героїв».* URL: <https://childrenheroes.org/opublikovano-richnyj-zvit-bf-dityi-geroyiv-2023-rik-u-cyfrach-ta-dosyagnennyah> (дата звернення 22.05.2025).

РЕЗНІК Євген Едуардович,

здобувач вищої освіти, ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ГРУПИ

Проблема внутрішньо переміщених осіб (ВПО) набула надзвичайної актуальності в умовах воєнного конфлікту в Україні, оскільки ця категорія населення є однією з найуразливіших. Згідно з

соціологічними дослідженнями та аналітичними звітами, кількість внутрішньо переміщених осіб постійно зростає, що вимагає глибокого аналізу їхнього соціального стану, адаптації, інтеграції у приймаючі громади та психологічної підтримки. ВПО становлять специфічну соціальну групу, для якої характерні не лише правові, економічні та побутові труднощі, а й значні психологічні та соціальні виклики.

До ключових характеристик ВПО належить тимчасова або тривала втрата домівки, що обумовлює зміну життєвого укладу та соціального оточення. Переміщення супроводжується втратою звичних форм зайнятості, труднощами в отриманні нової роботи, відсутністю достатнього житлового простору, проблемами з реєстрацією в органах влади та доступом до медичних, освітніх, соціальних послуг. ВПО часто опиняються в стані соціальної ізоляції, що підсилює їхню вразливість.

Соціологічні дослідження свідчать, що внутрішньо переміщені особи стикаються з численними викликами не лише на рівні матеріального забезпечення, а й у сфері міжособистісних стосунків. Наприклад, нерідко спостерігається недовіра або упереджене ставлення з боку місцевого населення. Це створює перешкоди на шляху інтеграції ВПО в нові соціальні середовища. Особливо складною є ситуація для осіб, які зазнали психологічної травми внаслідок військових дій, втрати близьких, насильства чи тривалого стресу. Такі люди потребують професійної психотерапевтичної допомоги та підтримки громади.

Окрему увагу слід приділяти соціальній стратифікації ВПО як соціальної групи. Внутрішньо переміщені особи є неоднорідними за віком, статтю, освітою, професійним досвідом, рівнем доходів, мотивацією до адаптації та ресурсами для відновлення. Це обумовлює різні траєкторії соціального включення: частина переселенців досить швидко адаптується, знаходить роботу, інтегрується в нову громаду, тоді як інші тривалий час перебувають у стані соціальної маргіналізації. Особливо важко адаптуються особи похилого віку, люди з інвалідністю, багатодітні родини та жінки з дітьми.

ВПО мають специфічну правову ідентичність: з одного боку, вони є громадянами своєї країни з повним обсягом прав, а з іншого — вони перебувають у статусі осіб, які втратили місце постійного проживання. Це створює низку правових колізій, зокрема, у сфері доступу до соціальних виплат, житла, медичних послуг, реєстрації місця проживання, працевлаштування. Важливо відзначити, що статус ВПО вимагає від держави особливого підходу в політиці соціального захисту, адаптації та інтеграції [2, с. 18].

Значну роль у подоланні кризового стану ВПО відіграють соціальні інститути: держава, громадські організації, волонтерські об'єднання, релігійні структури та місцеві громади. Саме їхні зусилля

спрямовані на забезпечення основних потреб переселенців: житло, харчування, медична допомога, освітні послуги для дітей, професійне навчання дорослих, психологічна підтримка тощо. Проте в реальних умовах існує нерівномірність у наданні допомоги, її ситуативність і недостатність ресурсів, що часто знижує ефективність реінтеграційних процесів.

Психосоціальні аспекти життя ВПО заслуговують на окрему увагу. Переміщення з рідної місцевості викликає глибокий стрес, пов'язаний із руйнуванням життєвих планів, втратою соціальних зв'язків, страхом за безпеку, невпевненістю у майбутньому. Часто у переселенців розвиваються такі стани, як тривожність, депресія, почуття безнадійності. Особливо вразливими є діти та підлітки, які важко переносять зміну школи, втрату друзів і родинної атмосфери. Вони потребують тривалого психолого-педагогічного супроводу.

У дослідженнях соціальної адаптації ВПО велике значення надається так званим «адаптаційним ресурсам» — тобто тим особистісним, соціальним і матеріальним чинникам, які сприяють успішному входженню до нового середовища. До таких ресурсів належать: особистісна мотивація до змін, рівень освіченості, підтримка з боку родини, наявність соціальних зв'язків у новій громаді, доступ до інформації про права та можливості, допомога від волонтерів та НУО. Високий рівень цих ресурсів дозволяє подолати кризу адаптації, тоді як їхній дефіцит може призвести до глибокої соціальної дезадаптації.

Адаптація ВПО до нового соціального контексту нерідко супроводжується конфліктами — як внутрішніми (втрата ідентичності, занижена самооцінка, почуття провини), так і зовнішніми (неприйняття з боку місцевого населення, конкуренція за робочі місця, обмежений доступ до послуг). Для зниження напруги важливо формувати позитивну громадську думку щодо переселенців, розвивати толерантність, запроваджувати інклюзивні практики взаємодії у громаді.

Істотним чинником, що впливає на адаптацію ВПО, є інформаційне середовище. Брак достовірної та своєчасної інформації про права, пільги, можливості працевлаштування, навчання, медичну допомогу тощо ускладнює процес соціальної інтеграції. Часто переселенці дізнаються про ресурси випадково або через знайомих, що знижує ефективність державної політики у цій сфері. Тому важливим напрямом є створення інформаційно-консультаційних центрів, гарячих ліній, інтернет-платформ, де можна отримати актуальні дані та підтримку.

Ще один суттєвий аспект — політика житлового забезпечення ВПО. Через масовий характер переміщення держава не завжди має змогу забезпечити всіх переселенців житлом. Тимчасове проживання у

гуртожитках, модульних містечках, у родичів чи знайомих не сприяє формуванню відчуття стабільності. Відсутність постійного житла стає причиною тривалої психологічної напруги, перешкоджає пошуку роботи та інтеграції в громаду. Питання забезпечення ВПО житлом є одним із найболючіших і потребує системного підходу — зокрема, розробки довгострокових програм будівництва, кредитування та оренди [1, с. 60].

Таким чином, проблематика внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах воєнного конфлікту в Україні набула особливої соціальної значущості. Ця група населення є вразливою як у матеріальному, так і в психосоціальному аспектах. Переміщення супроводжується втратою житла, роботи, соціальних зв'язків, що зумовлює численні труднощі з адаптацією до нових умов життя. ВПО часто стикаються з правовими, економічними та побутовими викликами, а також з психологічними травмами, тривалим стресом і соціальною ізоляцією.

Велику роль у підтримці ВПО відіграють соціальні інститути: держава, громадські організації, волонтери, громади. Проте допомога часто має фрагментарний характер і не покриває всіх потреб. Інформаційна недостатність та нестача адаптаційних ресурсів ускладнюють процес інтеграції. Конфлікти, дискримінація та недовіра з боку місцевого населення також перешкоджають соціальному включенню.

Значною мірою ефективність адаптації залежить від доступу до психологічної підтримки, освітніх і професійних можливостей, житлової стабільності та формування сприятливого інформаційного середовища. Комплексна підтримка, інклюзивні практики, розвиток толерантності та впровадження довготривалих програм реінтеграції є ключовими умовами подолання наслідків внутрішнього переміщення й побудови цілісного соціального простору.

Список використаних джерел

1. Котух О. В. Психологічне благополуччя внутрішньо переміщеної особи: адаптація та інтеграція в нову громаду. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2023. Вип. 1. С. 56–61.
2. Кудінова М. С. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб: теоретичний аналіз проблеми. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*. 2024. Вип. 2 (63). С. 17–24.

ШВЕЦЬ Катерина Віталіївна,

*здобувачка вищої освіти, Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ РОДИН УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Упродовж світової історії поняття «війна» давало свій відбиток не тільки на безпосередніх учасників, але й на їхні родини. Сім'ї військовослужбовців постійно стикаються з великою кількістю викликів кожного дня, мова йде про: психологічний тиск, стрес, економічні труднощі, постійні зміни соціального статусу, вимушена адаптація до нових умов та, найгірше, втрата близьких. Саме через це питання організації соціальної підтримки родин учасників бойових дій входить до складових соціальної політики не тільки України, а й усього світу. І дуже шкода, що актуальність даного питання не зменшується, а тільки збільшується з кожним новим століттям.

Україна є соціальною державою, що свідчить про її людиноорієнтовану політику. Сім'ї військовослужбовців ніколи не залишалися осторонь вище зазначеної аксіоми, проте, важливо зазначити, що модернізувати дане питання почали лише з початком повномасштабного вторгнення. Саме після 24 лютого 2022 р. Україна почала розвивати цілісну систему допомоги нашим захисникам та тим хто є близьким людьми для них [3].

Якщо вести мову про напрями та їх ключові елементи варто згадати такі: фінансова допомога (це один з ключових елементів соціальної підтримки сімей військовослужбовців, мова йде про, одноразові допомоги, які отримують родини захисників при загибелі чи пораненні солдата, крім того військовослужбовці, які захищають нашу незалежність отримують ще додаткові місячні виплати, які додаються до їхньої заробітної платні, ну і звісно необхідно згадати про те, що є велика кількість пільг для даної категорії населення, можливість отримати субсидію й тощо), медичне та психологічне забезпечення (військовослужбовці та їх родини мають право на безоплатну медичну та психологічну допомогу у державних медичних та соціальних закладах (наприклад кризові центри, мобільні бригади на базі соціальних установ), освіта та пільги для дітей (діти захисників мають право на безоплатне навчання у навчальних закладах будь-якого рівня, крім того вони є пріоритетними у питаннях зарахування до дитячих садків, шкіл та гуртожитків), житлові програми (військові мають праву ставати у спеціальну окрему чергу на отримання власного житла від держави, крім того, якщо вони не бажають довго чекати на державне житло вони можуть

взяти кредит у будь-якому банку на пільгових умовах, або ж отримати хорошу знижку при покупці первинного житла у забудовника) й тощо. Перелік даних елементів підтримки насправді не вичерпним, бо він торкається до будь-якої сфери нашої життєдіяльності.

Крім того, хотілося б ще зазначити, що обов'язок організації підтримки родин військовослужбовців та їх самих лежить на усіх рівнях і сферах держінституцій. Починаючи від міністерств (охорони здоров'я, ветеранів, соціальної політики, зовнішньої політики) продовжуючи місцевими військами та міськими адміністраціями та їх соціальними підрозділами, приватними благодійними та волонтерськими організаціями, закінчуючи кожним оподаткованим громадянином України, з рахунку якого записується військовий збір у розмірі 5 % [4; 5; 6].

При дослідженні даної теми буде доречно, також, торкнутися зарубіжного досвіду. У США соціальна підтримка військовослужбовців та їхніх родин охоплює широкий спектр програм і пільг. Військовослужбовці та їхні родини мають доступ до медичної програми TRICARE, яка покриває лікування, госпіталізацію, медикаменти та інше. Після служби ветерани можуть отримувати пенсії, страхові виплати, а також компенсації у разі поранень чи інвалідності (*через Department of Veterans Affairs*, або VA). Програма GI Bill надає фінансування для навчання ветеранів, а також членів їхніх родин у деяких випадках. Доступні пільгові іпотеки через VA, програми підтримки бездомних ветеранів, допомога з орендою житла. VA та інші організації пропонують психологічну допомогу, зокрема лікування ПТСР (посттравматичного стресового розладу) та кризові лінії підтримки. Програми для дружин і дітей військових включають освітні стипендії, підтримку під час відраджень військових, консультації, дитячі садки тощо [1; 2].

Проте не зважаючи на такі різні країни та армії, проблеми з якими вони стикаються, абсолютно однакові, мова йде про: труднощі з реінтеграцією та поверненням до нормального життя, відсутність розуміння з боку суспільства, високий рівень тривожності та посттравматичного синдрому серед членів родин. Проте тільки ряд наступних дій забезпечить ефективну підтримку даній категорії населення: міжінституційна комунікація (швидка передача даних та взаємодія інституцій усіх рівнів і видів, які залучені до даної проблеми зроблять її вирішення ефективнішим і результативним), інвестиції в психологічне здоров'я (акцент на ментальність частини людини є надзвичайно важливим, у даному питанні необхідна як ефективна профілактика так і реабілітації, важливо додати, що даний аспект стосується усього населення яке дотичне до воєнних дій), підвищення обізнаності населення (важливий аспект, адже цивільне населення

повинно стати міцним тилом і опорою для тих хто боронить їх ж незалежність), побудова інклюзивного середовища (інклюзивне середовище зміцнює бойовий дух, знижує рівень емоційного вигорання, допомагає реабілітації та поверненню до мирного життя, а також демонструє повагу суспільства до тих, хто захищає країну).

Соціальна підтримка родин учасників бойових дій — це не просто прояв гуманізму, а національна безпекова стратегія, яка зміцнює довіру до держави, сприяє єдності суспільства та дає надію на відновлення після війни. Україні варто продовжувати розвивати цю систему, спираючись як на власний досвід, так і на успішні практики інших країн. Найкраща подяка за жертвність — це гідне життя їхніх родин.

Список використаних джерел

1. RAND Corporation. Military and Veterans Research. URL: <https://www.rand.org/topics/military-personnel.html> (дата звернення 21.05.2025).
2. U.S. Department of Veterans Affairs (VA). URL: <https://www.va.gov> (дата звернення 21.05.2025).
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України.* Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Дата звернення 21.05.2025).
4. Пам'ятка учасникам російсько-української війни. Права, обов'язки та гарантії соціального захисту. 2020. 324 с.
5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ. *Верховна Рада України.* Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення 21.05.2025).
6. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ. *Верховна Рада України.* Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (Дата звернення 21.05.2025).

Напрямок 3. Управління сферою соціального забезпечення в сучасних умовах

МАЙСТРЕНКО Катерина Миколаївна,

*кандидатка наук з державного управління, доцентка, асистентка
кафедри публічного управління, адміністрування та міжнародної економіки,
Білоцерківський національний аграрний університет*

МЕХАНІЗМИ ГНУЧКОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ ПОЛІТИКОЮ В УМОВАХ ВОЄННИХ РИЗИКІВ І СТРАТЕГІЙ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: АДАПТАЦІЯ, ІНТЕГРАЦІЯ, СТІЙКІСТЬ

Повномасштабна агресія РФ радикально змінила соціальну політику України: понад 3,7 млн людей залишаються внутрішньо переміщеними, а частка домогосподарств за межею бідності зросла удвічі за перший рік війни [4; 5]. На тлі руйнування інфраструктури держава перейшла у цикл «криза → швидка цифрова адаптація → відновлення», вибудовуючи три взаємопов'язані блоки управління — адаптацію, інтеграцію та стійкість.

3 березня 2022 року Міністерство цифрової трансформації розгорнуло екосистему «єДопомога / єПідтримка / єРеєстр ВПО», що дала змогу оформлювати соціальні виплати повністю онлайн. За перші 12 місяців функціонування ці сервіси обробили понад 5,4 млн звернень [6]. Аналітичні дашборди у реальному часі дозволяють візуалізувати запити громад на житло, виплати, воду та інші базові послуги, що дає можливість перерозподіляти бюджетні та донорські кошти у межах 48 годин [3]. Застосування алгоритмів *big data* та інструментів штучного інтелекту, зокрема верифікації одержувачів, дозволило скоротити транзакційні витрати держави на 30 % і суттєво підвищити адресність соціальної підтримки [2]. За міжнародними оцінками, українські цифрові сервіси вже вважаються прикладом гнучкої державної інфраструктури, здатної масштабуватися навіть під час обстрілів [3].

У прифронтових та деокупованих громадах виникли понад 170 коаліцій взаємодопомоги — мобільні кризові штаби, соціальні хаби

та партнерські формати, в яких взаємодіють НУО, місцева влада і бізнес [3]. Там, де такі мережі були щільнішими, базовий пакет послуг (пенсії, субсидії, медична допомога) відновлювався в середньому за 9 днів після деокупації, у той час як в громадах без горизонтальної інтеграції це займало до 24 днів [3]. За результатами дослідження Cedos, 72 % внутрішньо переміщених осіб зазначили, що саме місцеві ініціативи краще ідентифікують їхні реальні потреби — у працевлаштуванні, освіті, психологічній підтримці [1]. Такий рівень довіри є необхідним підґрунтям для формування післявоєнного «соціального контракту», у якому відповідальність за добробут розподілена між державою, громадою й громадянином [1].

«Resilience» у публічному управлінні — це здатність не уникати руйнувань, а швидко «відскочити» і трансформуватись у відповідь на них [3]. В українській практиці це проявляється у впровадженні подвійного бюджетування, коли частина коштів резервується виключно під кризові виплати, а також у нормуванні автоматичного продовження соціальних пільг у випадку евакуації [3; 4]. Стратегія «cash + care + community», рекомендована UNDP, передбачає поєднання грошової підтримки з доглядовими послугами та розвитком місцевих спільнот [3]. Урядом і донорами вже запущено ваучерні програми перекваліфікації для ВПО — понад 43 тисячі осіб завершили короткі курси з ІТ та прикладних спеціальностей, із яких 61 % працевлаштувались протягом трьох місяців після навчання [3].

Таким чином, українська соціальна політика в умовах війни еволюціонувала у триєдність цифрової адаптації, горизонтальної інтеграції та інституційної стійкості. Онлайн-сервіси забезпечують безперервність грошової допомоги навіть під час бойових дій; мережеве врядування дозволяє ефективно мобілізувати ресурси «знизу» та формувати довіру до рішень; а резервні інструменти фінансування гарантують, що базові соціальні гарантії не зупиняться навіть під обстрілами. Така гнучка модель перетворює соціальний сектор на «систему першої лінії» — вона одночасно захищає людей у критичних умовах і формує фундамент для відновлення, зцілення та справедливої повоєнної модернізації України.

Список використаних джерел

1. Гендерно чутливе відновлення: рекомендації для місцевого управління. Cedos. URL: <https://cedos.org.ua/researches/genderno-chutlyve-vidnovlennya>.
2. Maistrenko K., Zolotov A. Use of Big Data and Artificial Intelligence in Social Policy: the Experience of Developed Countries. *Public Administration and Law Review*. 2025. № 1 (21). P. 50–64. <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2025-1-50-64>.

3. Undp's crisis offer. A Framework for Development Solutions to Crisis and Fragility. September 2022. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp_crisis_offer_2022.pdf.
4. Васильців Т. Г., Мульска О. П., Лупак Р. Л., Бідак В. Я. Збереження людського капіталу України в умовах війни (чинник соціальної уразливості населення): постановка проблеми. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2022. № 67. С. 43–48.
5. Іванов А. В. Соціальна і гуманітарна політика в Україні в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Публічне управління та адміністрування»*. 2023. Т. 34 (73), № 2. С. 61–65.
6. Аналітика платформи «єДопомога». Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://aid.edopomoga.gov.ua> (дата звернення 13.05.2025).

ДУВАНСЬКА Катерина Олександрівна,

асистентка кафедри соціальної педагогіки,

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ В УКРАЇНІ

У центрі соціальної політики завжди перебуває людина — її гідність, добробут і право на захист. Коли традиційні моделі перестають відповідати швидкості змін та масштабам потреб, саме технології можуть стати опорою для оновленої етики турботи. Цифрові рішення, впроваджені в соціальну сферу, не просто покращують доступ до послуг — вони переосмислюють саму логіку взаємодії держави з громадянином, зменшуючи дистанцію між владою та суспільством у найвразливіших точках. Тому процес цифрової трансформації в Україні характеризується поступовим переходом від фрагментарного впровадження електронних сервісів до створення комплексної інфраструктури соціального захисту, орієнтованої на принципи людиноцентризму, доступності та прозорості. Замість традиційної моделі, що базувалася на паперовому документообігу та локалізованому доступі до послуг, впроваджується модель цифрової взаємодії, в основі якої лежить технологічна інтеграція державних реєстрів та платформ.

Інституційні зміни сприяли тому, що доступ до більшості соціальних послуг більше не обмежується місцем реєстрації особи. Використання електронного застосунку та порталу «Дія» дозволяє

громадянам подавати запити на допомогу та відслідковувати статус послуг у режимі реального часу. Такий підхід не лише оптимізує навантаження на державні органи, а й знижує ризики корупційних практик та дублювання заявок. А впровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС) стало основою для інтеграції міжвідомчих даних та уніфікації процесів обліку, аналізу й прийняття рішень у сфері соціального захисту. Міжгалузеві ініціативи, зокрема запуск проекту «ЄПотенціал», засвідчують потенціал цифрових рішень у забезпеченні міжсекторальної взаємодії. Завдяки зв'язку з електронною системою охорони здоров'я фахівці отримують можливість оперативно здійснювати комплексну оцінку стану здоров'я та життєдіяльності особи, формувати індивідуалізовані реабілітаційні плани, що передаються у соціальну сферу без потреби в дублюванні інформації.

Розширення цифрової інфраструктури соціальної галузі супроводжується енергійним впровадженням механізмів прозорості та відкритості. Реєстрація понад 25 мільйонів електронних лікарняних та функціонування реєстру надавачів соціальних послуг із понад 3,5 тисячами суб'єктів є індикаторами високого рівня цифрового охоплення. Така статистика не лише ілюструє масштаб впроваджених змін, а й відображає формування нової культури взаємодії держави й громадян у площині цифрових сервісів.

Уперше в історії української соціальної політики вдалося реалізувати координацію між національними програмами підтримки та міжнародною гуманітарною допомогою. Цифрові механізми зробили доступною оперативну перевірку даних, уникнення дублювання виплат та забезпечення прозорого розподілу ресурсів відповідно до реальних потреб населення.

Розроблена за участю вітчизняних і міжнародних експертів Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери в Україні охоплює головні напрями наступного розвитку: акцент на потребах особи, інтеграція даних між секторами, децентралізована цифрова інфраструктура, розвиток цифрових компетентностей фахівців соціальної сфери, імплементація стандартів вебдоступності, а також системна робота у сфері кібербезпеки та захисту персональних даних [1].

Узгодження цих напрямів допомагає формуванню інноваційної моделі соціального захисту, яка передбачає не лише реагування на вже наявні виклики, а й здатна прогнозувати потреби населення, формувати індивідуальні траєкторії підтримки та сприяти соціальній інтеграції вразливих груп.

Таким чином, цифрова трансформація поступово змінює не лише технічні аспекти управління соціальною сферою, а й концептуальні засади державної соціальної політики. Модель переходить від

реактивного надання допомоги до системного передбачення ризиків, адаптації під реальні життєві ситуації громадян та розвитку профілактичного потенціалу соціальної підтримки. Цифрові технології дозволяють не лише оперативно збирати та аналізувати великі масиви даних, а й інтегрувати інформацію з різних джерел для прийняття адресних управлінських рішень. У результаті формується новітня якість соціальної підтримки, яка базується на принципах гнучкості, індивідуалізації, профілактики соціальних загроз і міжвідомчої взаємодії [2]. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності соціальної політики, зміцненню довіри до державних інституцій та поступовому переходу до моделі соціального партнерства між громадянином і державою.

Також цифрова трансформація соціальної сфери продукує передумови для всебічних структурних змін у системі надання соціальних послуг. Серед ключових аспектів розвитку виокремлюється оптимізація професійної діяльності фахівців соціальної сфери. Автоматизація стандартних адміністративних процедур — зокрема, перевірки документів, нарахування соціальної допомоги, ведення електронного обліку — сприяє раціоналізації використання людських ресурсів. За рахунок вивільнення часу та зменшення навантаження на персонал створюються умови для розширення практики індивідуального підходу до кожного отримувача послуг. Унаслідок цього соціальна робота поступово трансформується від традиційної адміністративно-бюрократичної моделі до моделі кейс-менеджменту, яка ґрунтується на міждисциплінарному, комплексному аналізі потреб людини.

Нових обертів набирає впровадження електронного кейс-менеджменту, який є ключовим елементом Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС). Саме цей підхід передбачає систематизацію процесів управління випадками, що дозволяє структурувати надання послуг та забезпечити комплексну підтримку осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. Програмне забезпечення для онлайн-кабінету кейс-менеджера формує інтегроване цифрове середовище, яке автоматизує процеси ведення справ та координує співпрацю між різноманітними службами і установами без огляду на їхню організаційну приналежність. Такий підхід значно підвищує ефективність надання допомоги громадянам. Використання цих цифрових інструментів дозволяє соціальним працівникам значно скоротити час, витрачений на оформлення документів та обмін інформацією, що сприяє пришвидшенню процедур та підвищенню прозорості соціальних послуг. Окрім цього, система електронного кейс-менеджменту забезпечує глибше розуміння індивідуальних потреб клієнтів, сприяє застосуванню персоналізованих методик підтримки, а

також дозволяє вести детальний облік кожного випадку і контролювати динаміку надання допомоги.

Одним із пріоритетних аспектів цифрової трансформації визначається забезпечення рівного доступу до електронних сервісів для всіх категорій населення. У цьому контексті впровадження стандартів вебдоступності розглядається не лише як технічна вимога, а як базовий принцип дотримання соціальної справедливості та недискримінації. Особливої уваги потребує включення в цифрове середовище осіб з інвалідністю, людей похилого віку, внутрішньо переміщених осіб, представників соціально вразливих груп. Реалізація принципів цифрової інклюзії сприяє не лише покращенню доступу до послуг, а й активнішому залученню громадян до процесів прийняття рішень, що підсилює елементи соціальної участі.

Інтеграція соціальної сфери з іншими секторальними інформаційними системами — зокрема охороною здоров'я, системою освіти, ринком праці, реєстрами внутрішньо переміщених осіб — створює підґрунтя для формування єдиного соціального профілю кожної особи. Такий підхід дозволяє оперативно виявляти зміни у соціальному становищі громадян, адаптувати обсяги та характер соціальної підтримки відповідно до конкретних життєвих обставин. У результаті зростає якість управлінських рішень, підвищується ефективність використання бюджетних ресурсів, а також з'являються нові можливості для аналітики та прогнозування соціальних ризиків як на національному, так і на регіональному рівнях.

У середньо- та довгостроковій перспективі побудова цифрової системи в межах соціального захисту може стати підґрунтям для переходу до більш адаптивної, чутливої до потреб людини, моделі соціальної політики. За такого підходу акцент переноситься з формальної категоризації на індивідуальні життєві ситуації, що відповідає сучасним європейським стандартам соціальної роботи та забезпечення соціальної справедливості.

Отже, цифровізація соціальної сфери виходить за межі суто технологічного оновлення — вона має глибокий соціальний, правовий і гуманітарний вимір. Ідеться про якісну зміну парадигми взаємодії між громадянином і державою, формування більш відкритої, ефективної та довірливої моделі соціального партнерства, особливо актуальної в умовах воєнного конфлікту, соціальної турбулентності та трансформації суспільних інститутів. Саме за таких обставин цифрова трансформація виступає не лише інструментом модернізації, а й засобом відновлення соціальної стабільності та зміцнення громадянської довіри до інституцій соціального захисту.

Список використаних джерел

1. Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери. Схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.10.2020 р. № 1353-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80> (дата звернення 23.05.2025).
2. Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери. Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 404, у ред. постанови від 27.10.2023 р. № 1130. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-%D0%BF> (дата звернення 23.05.2025).
3. Єдина інформаційна система соціальної сфери успішно функціонує по всій Україні (30.11.2023). *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/yedyna-informatsiyna-systema-sotsialnoyi-sfery-uspishno-funktsionuye-po-vsiy-ukrayini>.
4. Костянтин Кошеленко розповів про цифрові новації в соціальній сфері (19.10.2023; 19:38). *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kostiantyn-koshelenko-rozpoviv-pro-tsyfrovii-novatsii-v-sotsialnii-sferi> (дата звернення 23.05.2025).

МАРТИНЮК Наталія Миколаївна,

*аспірантка, Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Публічне адміністрування у сфері соціального захисту населення є системою організаційно-правових заходів, що реалізуються спеціально уповноваженими органами — суб'єктами публічного управління — з метою забезпечення соціальних виплат, надання пільг, соціальних послуг та інших форм підтримки населення.

Децентралізація влади в Україні суттєво змінила систему адміністрування соціальних послуг, перенісши основний тягар та відповідальність на місцевий рівень, а саме територіальні громади (далі — ТГ). Це зумовлює необхідність організації ефективного адміністрування соціальних послуг на рівні ТГ на засадах прозорості, законності та професійності. Ефективність та доступність соціальних послуг для населення сьогодні значною мірою залежать від того, наскільки добре організована та врегульована в правовому полі система їхнього адміністрування на місцях.

Законодавчою основою для адміністрування соціальних послуг на місцевому рівні є Закон України «Про соціальні послуги», який набув чинності з 01 січня 2020 р., — базовий документ, що визначає принципи, види послуг, суб'єкти, порядок їх надання; Бюджетний кодекс України — встановлює джерела фінансування послуг та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», який делегує повноваження ТГ у сфері соціального захисту. Також затверджені Державні стандарти соціальних послуг, де встановлюються вимоги щодо забезпечення необхідного рівня доступності соціальних послуг, зокрема на кожному етапі їх надання; визначаються зміст та обсяг, норми і нормативи, умови та порядок надання соціальних послуг, показники їх якості.

Проте існують правові колізії, зокрема щодо розмежування відповідальності між місцевими органами влади та державними інституціями. Також на місцевому рівні часто відсутні достатньо кваліфіковані юристи та менеджери, які могли б забезпечити належне правове та організаційне супроводження процесу адміністрування.

На практиці в ТГ спостерігаються різні організаційні моделі адміністрування та надання соціальних послуг, серед них поширеними є:

- створення Центрів надання соціальних послуг (ЦНСП) комунальної форми власності є найпоширенішою моделлю. Ці центри зазвичай є універсальними для надання послуг особам похилого віку, людям з інвалідністю, сім'ям з дітьми. Перевагами для ЦНСП є стабільне фінансування з місцевого бюджету, пряме підпорядкування органам місцевого самоврядування, можливість надання широкого спектру послуг. Недоліками є бюрократизація, іноді обмежена гнучкість, залежність від бюджетних асигнувань;

- соціальне замовлення — це закупівля соціальних послуг у недержавних організацій або фізичних осіб-підприємців на конкурсній основі. Перевагами є залучення спеціалізованого досвіду, підвищення конкуренції, гнучкість, можливість охоплення більшої кількості отримувачів. Недоліками соціального замовлення є нестабільність фінансування для надавачів-переможців, потенційні ризики щодо якості при відсутності належного контролю, потреба у кваліфікованих фахівцях для проведення тендерів та моніторингу;

- спільна діяльність ОМС та приватних структур для надання соціальних послуг на основі державно-приватного партнерства. Ця модель поки що є менш поширеною, але має значний потенціал.

Не поширена на разі моделі координації з волонтерськими та громадськими ініціативами особливо актуальна в умовах війни, коли волонтери є основним джерелом підтримки для багатьох вразливих груп. Проблемою цієї моделі є відсутність системності та фінансування.

Ефективне адміністрування соціальних послуг неможливе без адекватної та прозорої фінансової системи. Джерелами фінансування соціальних послуг на місцевому рівні є місцевий бюджет, державний бюджет, власні кошти отримувачів (платні послуги), а також гранти та міжнародна допомога. Основним джерелом фінансування соціальних послуг є місцевий бюджет формування якого, що визначається фінансовою спроможністю ТГ. Гранти та міжнародна допомога — це важливе джерело для розвитку проєктів, особливо для недержавних надавачів.

Проблема, яка впливає на сферу соціальних послуг на місцевому рівні — це дуже велика нерівність у фінансовій та управлінській спроможності ТГ. Так, великі ТГ можуть досить успішно організувати процес надання соціальних послуг, оскільки володіють достатнім бюджетом та необхідною кількістю кваліфікованих спеціалістів. А ТГ з меншим обсягом фінансових та людських ресурсів організовують процес надання соціальних послуг гірше. Це системна проблема, яка виникла після проведення децентралізації та передачі соціальних послуг майже повністю у відповідальність ТГ. Також існує складність процедур соціального замовлення через бюрократичні перепони, пов'язані з проведенням тендерів та укладанням договорів.

Повномасштабна війна створила безпрецедентні виклики для адміністрування соціальних послуг, але й відкрила нові можливості. Мільйони внутрішньо переміщених осіб (далі — ВПО), ветерани, сім'ї загиблих, люди з інвалідністю, які отримали травми внаслідок бойових дій — усі ці категорії потребують значно ширшого спектру та обсягу соціальних послуг. У постраждалих регіонах зруйновано інфраструктуру закладів соціального захисту. Відтік кваліфікованих кадрів, мобілізація спричинили кадровий дефіцит.

Для посилення ефективності системи необхідно:

- 1) удосконалити нормативне розмежування повноважень між центральними та місцевими органами;
- 2) розвивати системи підвищення кваліфікації працівників;
- 3) розширити практику соціального замовлення на рівні ТГ;
- 4) інвестувати в цифрові інструменти управління послугами;
- 5) залучати неурядові організації до процесу адміністрування (через механізм соціального замовлення).

Організаційно-правове забезпечення адміністрування соціальних послуг на місцевому рівні в Україні потребує комплексного підходу: чіткого правового регулювання, ресурсної підтримки, кадрового забезпечення й управлінської спроможності ТГ. Лише за умов належної реалізації принципів децентралізації, міжвідомчої взаємодії та

соціального партнерства можлива ефективна система соціальних послуг, орієнтована на людину.

Підсумовуючи, приходимо до висновку, що правові засади публічного адміністрування у сфері соціального захисту населення є сукупністю правових норм, що містять своє вираження у системі нормативно-правових актів різної юридичної сили та регламентують здійснення публічного адміністрування у сфері соціального захисту населення. При цьому, правові засади публічного адміністрування у сфері соціального захисту визначено на національному та міжнародному рівні у відповідних джерелах права.

Адміністрування системи соціальних послуг на місцевому рівні в Україні перебуває у стані активного розвитку, обумовленого децентралізацією та викликами війни.

Для подальшого вдосконалення пропонуємо розробити та впровадити уніфіковані методики стандартів надання та вартості соціальних послуг, посилити фінансову спроможність ТГ через чіткі механізми державних трансфертів та розвиток соціального замовлення. Організувати та проводити системне навчання та підвищення кваліфікації фахівців органів місцевого самоврядування та надавачів послуг.

Інтеграцію та координацію зусиль державного, недержавного та волонтерського секторів для забезпечення комплексного підходу до надання послуг.

Лише за умови системного вирішення цих організаційно-правових питань можна забезпечити сталий розвиток та ефективне функціонування системи соціальних послуг на місцевому рівні, що відповідатиме реальним потребам українського суспільства, особливо в умовах післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Про соціальні послуги. Закон України від 17.01.2019 р. № 2671–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення 23.05.2025).

КАРПЕНКО Віра Юріївна,

здобувачка вищої освіти, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ФЕНОМЕН ОДИНОКОГО МАТЕРИНСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Материнство є однією з провідних біологічних та соціальних функцій жінки, що реалізується через народження, догляд і виховання дитини. Крім біологічної основи, материнство передбачає глибоку емоційну складову — безумовну любов до дитини, яка трансформує життєві орієнтири жінки, змінює її систему цінностей та впливає на самосприйняття. Особливого значення набуває феномен материнства у випадку самостійного виховання дитини, що характеризується складною соціально-психологічною та правовою природою.

Проблематику самотнього материнства розглядали такі вчені, як О. Безрука [1], І. Зверева [2], Л. Тіщенко [5], які наголошують на необхідності комплексного супроводу таких сімей. Психологічні аспекти самотнього батьківства висвітлюються в роботах Н. Заверико [3], де розкриваються особливості емоційного стану жінки в умовах соціальної напруги. Водночас, у новітніх умовах війни з'являється потреба в оновленні підходів до соціальної підтримки та застосування інтердисциплінарного підходу в роботі з самотніми матерями.

Сучасна соціокультурна ситуація в Україні засвідчує зростання кількості неповних сімей, зокрема тих, у яких жінки самостійно здійснюють батьківські функції. До основних чинників, що зумовлюють поширення цього явища, належать: трансформація суспільних моральних норм і уявлень про шлюб і сім'ю; зростання частоти дошлюбних партнерств та нестабільність подружніх стосунків; зміна традиційного розподілу сімейних ролей; економічна нестабільність та соціальна незахищеність; високі особистісні й соціальні вимоги до потенційного партнера; соціальні девіації, зокрема алкоголізм, наркоманія, лудоманія тощо.

Окрему увагу слід приділити контексту воєнного стану, що з 2022 року триває в Україні. У цих умовах значна кількість жінок, навіть перебуваючи в офіційному шлюбі, змушені фактично виконувати роль самотніх матерів у зв'язку з мобілізацією, загибеллю або тривалою відсутністю чоловіків.

Питання визначення та регулювання статусу самотньої матері є надзвичайно важливим у сфері соціальної політики. Відповідно до чинного законодавства України, самотньою матір'ю визнається жінка, яка народила дитину поза шлюбом та не має запису про батька дитини в свідоцтві про народження, або та, що не отримує матеріальної та виховної підтримки від батька дитини внаслідок його смерті, зникнення або ухилення від батьківських обов'язків.

У науковій літературі виокремлюються численні труднощі, що супроводжують жінок, які самостійно виховують дітей. Серед найпоширеніших та найактуальніших дослідники відзначають:

— соціально-економічні проблеми полягають, насамперед, у фінансовій вразливості самотніх матерів. Більшість із них не мають змоги забезпечити належний рівень життя для себе та дитини через низький рівень доходів. Жінки змушені орієнтуватися на мінімальні витрати, що часто призводить до неможливості інвестувати в розвиток дитини поза межами базових потреб. Це знижує рівень доступу до додаткових можливостей, таких як курси, гуртки, відпочинок або інші елементи виховання, що важливо для всебічного розвитку дитини. Якщо у повній сім'ї є можливість подвійного матеріального забезпечення, то в неповній усі витрати лягають на плечі однієї особи — зазвичай матері;

— соціально-педагогічні проблеми охоплюють труднощі, пов'язані з процесом виховання та соціалізації дитини в умовах відсутності батька. Одинокі матері часто не мають можливості забезпечити повноцінний педагогічний вплив, оскільки змушені поєднувати виховну функцію з постійною зайнятістю та вирішенням побутових і фінансових питань. Внаслідок цього знижується якість батьківської уваги, емоційної підтримки та освітнього супроводу дитини. Окрім того, в родинях без батька дитина позбавлена чоловічої моделі поведінки, що може впливати на процес формування статевої ідентичності, соціальних навичок та емоційної стабільності;

— соціально-психологічні проблеми стосуються як внутрішнього стану жінки, так і психологічного клімату в сім'ї. Самотні матері нерідко стикаються з почуттям емоційного виснаження, тривоги, самотності, а також із низькою самооцінкою через навантаження та суспільний тиск. Вони можуть відчувати провину за "неповноцінність" родини або соціальну стигматизацію, особливо в невеликих населених пунктах. Такий психоемоційний стан негативно впливає на їхню здатність забезпечувати емоційно безпечне середовище для дитини, що, своєю чергою, може призводити до порушень у сфері дитячого емоційного розвитку, підвищення рівня тривожності або агресії. Діти, які ростуть в умовах емоційної нестабільності та тривоги, часто мають вищий рівень тривожності, агресії або замкненості. Вони можуть мати труднощі в розвитку здорових соціальних навичок і здатності до емоційної саморегуляції. Відсутність достатньої уваги та підтримки може також вплинути на їхній процес самопізнання та самооцінки, що в подальшому позначається на їхніх стосунках з оточенням і вмінням долати життєві труднощі.

Держава гарантує певні пільги та соціальні виплати самотнім матерям, зокрема допомогу на дитину, переваги при працевлаштуванні, підтримку у сфері охорони здоров'я та освіти. Проте на практиці ці механізми часто не відповідають реальним потребам жінок, що ускладнює процес виконання ними материнських обов'язків у повному

обсязі. Тому надзвичайно важливим є створення ефективної системи міждисциплінарної підтримки одиноких матерів, яка б поєднувала соціальні, психологічні, освітні та правові послуги. Варто також переглянути підходи до соціальної політики щодо одиноких матерів: від декларативного захисту прав — до реального забезпечення добробуту жінок і дітей. Необхідно розширити програми адресної допомоги, забезпечити доступ до якісних послуг у сфері охорони здоров'я, впроваджувати гнучкі форми зайнятості, розвивати мережу центрів підтримки матерів, зокрема кризових центрів, а також проводити інформаційно-просвітницькі кампанії щодо подолання соціальних стереотипів.

Отже, тільки за умови комплексного підходу та політичної волі можливо створити умови, за яких материнство без партнера не стане синонімом вразливості, а навпаки — отримає належну суспільну підтримку.

Список використаних джерел

1. Гавриловська К. П., Базилюк І. І. Образ самотньої матері у свідомості осіб із різними соціальними статусами. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2018. Вип. 3. Том 2. С. 133–139.
2. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч. / за ред. З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ : Сучасні орієнтири та ключові технології, 2017. Ч. І. 256 с.
3. Підвальна Ю., Дзьонь А. Соціальна підтримка одиноких матерів: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Журнал УДПУ імені Тичини. Соціальна робота та соціальна освіта*. 2018. Вип. 1. С. 35–46.
4. Щербакова О. Соціальне становище одиноких матерів у сучасній Україні. *Студентський науковий вимір соціально-психологічних проблем сьогодення : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Ніжин, 26 квітня 2017 р.)*. Ніжин : НДУ, 2017. С. 257.

ЧЕРНЯК Владислав Віталійович,

здобувач вищої освіти, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Суспільна потреба у пом'якшенні соціальних наслідків економічної кризи, демографічних змін, а також зовнішніх

дестабілізаційних чинників вимагає вдосконалення архітектури соціального захисту й забезпечення та ефективних механізмів її регулювання. Таким чином, сучасне українське суспільство має низку запитів, що залежать від внутрішніх та зовнішніх обставин, які мають виконуватися сферою соціального забезпечення [1, с. 1].

Соціальне забезпечення є важливим напрямком у соціальній політиці сучасної України, адже його мета – надання державної підтримки найбільш вразливим верствам населення та задоволення мінімальних потреб громадян, які постраждали як він внутрішніх чинників (наприклад, ринкових перетворень), так і від зовнішніх факторів (наприклад, російської військової агресії).

На думку О. І. Тихої, основними стратегічними напрямками державного управління у сфері соціального забезпечення виступають подолання бідності та підвищення доходів населення, пенсійного забезпечення, рівня соціальних послуг та використання пільг для окремих категорій громадян [2, с. 3]. Таким чином, можна окреслити основні напрями роботи у сфері соціального забезпечення в сучасних умовах та способи їх вдосконалення.

Отож, із початком повномасштабної російської агресії кількість категорій осіб, що потребують соціального забезпечення, значно зростає: сьогодні до них додалися внутрішньо переміщені особи, ветерани та учасники бойових дій, особи з інвалідністю. Особливою частиною цієї структури є соціальна підтримка та адаптація осіб, звільнених з полону або іншим чином постраждалих від воєнних дій. Це зумовлює нові виключні потреби населення, які часто не враховуються наявними соціальними програмами. Недостатня адресність соціальної допомоги призводить до неефективного розподілу фінансових ресурсів [2, с. 4]. Таким чином, механізмом для покращення управління сферою соціального забезпечення стала цифровізація. Зокрема, платформа «ДІЯ» дозволила цифровізувати низку послуг для соціального захисту населення [3], а Єдина інформаційна база даних внутрішньо переміщених осіб була посилена Інформаційно-пошуковою системою для швидшої ідентифікації потреб ВПО та реагування на них [4].

Впровадження механізму оцінки потреб на основі єдиної інформаційної бази, що дозволить краще ідентифікувати уразливі групи населення, та цифровізація окремої бази послуг щодо соціального захисту, які тепер можна отримати у електронному форматі, мають на меті підвищити ефективність адресності соціальної підтримки.

Одним із критично важливих механізмів якісного управління у сфері соціального забезпечення є комплексний моніторинг [1, с. 3–4], що забезпечує прозорість та мінімізує зловживання і нецільове використання коштів у соціальному секторі. Створення незалежної системи

моніторингу соціальних програм із публічним доступом до статистики, оцінки ефективності та результатів є наступним ефективним покращенням системи управління соціальним забезпеченням у сучасних реаліях.

Серед сучасних тенденцій у даній сфері спостерігається значна децентралізація функцій соціального забезпечення. Вона підсилює роль громади та надає їй більшої автономії у питанні соціального розвитку населення громад. Така тенденція є проявом теорії суспільного добробуту, котра передбачає, що ефективне управління соціальною сферою будуватиметься на принципі субсидіарності, де рішення ухвалюються на найближчому до громад рівні — рівні місцевої влади [5, с. 66].

У різноманітності соціально-економічних умов України гнучкий розподіл ресурсів є критичним для забезпечення ефективності управління у сфері соціальних послуг та соціального забезпечення. Гнучкість у розподілі ресурсів дозволяє адаптувати управлінські рішення до цих умов, забезпечуючи оптимальне використання наявних джерел і їх максимальний соціальний ефект [6, с. 46].

Дієвим механізмом управління у сфері соціального забезпечення в сучасних умовах виступає соціальне партнерство. Воно виступає як процес вироблення єдиної стратегії розвитку країни між соціальними партнерами — основними силами суспільства, що реалізовується через нормативно-правовий механізм [7, с. 158]. Реалізується через участь бізнесу, волонтерських та громадських організацій у вирішенні питань та реалізації соціальних програм із забезпечення. Особливо важливою є міжсекторальна взаємодія в умовах воєнного стану, коли соціальне партнерство стає не опцією, а вимушеним інструментом для покращення менеджменту в сфері соціального управління та забезпечення.

За зовнішньополітичним вектором України, що спрямований на євроінтеграцію та євроатлантичну асоціацію, важливим елементом для управління у сфері соціального забезпечення є досвід Європи та її моделей соціального управління. Так, скандинавська модель, що притаманна відповідно Норвегії, Данії, Швеції тощо, характеризується високим ступенем універсальності з акцентом на державний сектор. Розвиток цієї моделі йде в бік децентралізації та дебіюрократизації із співпрацею з приватним сектором. Досвід Великої Британії (хоча вже й не член ЄС, однак її ліберальна модель характерна для більшості країн Європейського Союзу), демонструє організоване і частково субсидоване державою соціальне страхування у поєднанні з приватною благодійністю. Центральноевропейські держави мають модель соціального забезпечення, що зміщує акцент на ринок праці, де між роботодавцем та працівником діють угоди, що регламентують юридичні положення в разі незайнятості, хвороби або старості [7, с. 4].

На цій основі Україна має чітко визначити модель власного соціального управління та політики, яка відповідає її сучасному стану економіки та зовнішньополітичній турбулентності. Як вже було зазначено, основою національної моделі мають стати скорочення бідності, зміцнення та створення середнього класу, ефективна антикорупційна політика, поліпшення соціальної мобільності тощо.

Для цього варто звертатися безпосередньо до досвіду скандинавських країн, Німеччини та Польщі — тих держав, що мають схожі соціальні виклики: демографічну кризу, потребу в інтеграції внутрішньо переміщених осіб та питання ефективного розподілу ресурсів. Ці держави характеризуються системою універсальних базових послуг, активною соціальною політикою на ринку праці, співпрацею із приватним сектором, децентралізацією та системою цифрової соціальної політики — основні чинники, доцільність впровадження яких розглядалась вище.

Отож, управління сферою забезпечення в сучасних умовах вимагає ухвалення рішень щодо вдосконалення діючих механізмів та запровадження нових інструментів. Для загальної ефективності сфери соціального забезпечення в поточних реаліях можна встановити необхідність наступних кроків.

По-перше, необхідно забезпечити адресність соціальної допомоги шляхом ще більшої цифровізації процесів. Перші кроки у вигляді застосунку «ДІЯ» та створення Єдиної інформаційної бази потреб вразливих категорій населення, безумовно, свідчать про позитивні зрушення, однак глибша цифрова інтеграція сьогодні — потреба, а не вибір.

По-друге, важливим є впровадження незалежної системи моніторингу соціальних програм, що забезпечить прозорість, ефективність використання бюджетних коштів та підвищить рівень суспільної довіри. Сьогодні цільове використання коштів, спрямованих на соціальне забезпечення, — це гарантія якісної соціальної політики.

По-третє, доцільною є подальша децентралізація управлінських функцій у соціальній сфері, відповідно до практики європейських держав. Це сприятиме глибшій інтеграції місцевого самоврядування у потреби різних соціальних груп та ефективнішому виконанню їх запитів.

По-четверте, важливим напрямом залишається розвиток соціального партнерства за участі держави, бізнесу та приватного сектору. Соціальне партнерство — це нова умова сьогодення, коли в умовах збройного конфлікту до соціальної політики залучені громадські та волонтерські організації більше, ніж за умови звичайного правопорядку.

По-п'яте, з огляду на євроінтеграційний курс України, доцільним є врахування досвіду європейських моделей соціального забезпечення, адаптованих до національного контексту. Необов'язково ці моделі мають бути повторені, однак обов'язково їх ключові елементи, що корисні для досвіду України, мають бути імплементовані у вітчизняну управлінську практику в сфері соціального забезпечення.

Список використаних джерел

1. Коновалова М. В. Управління системою соціального захисту: світові тренди та українські реалії. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 1. С. 1–5.
2. Тиха О. Сучасні тенденції впливу трансформації на формування соціального захисту населення України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 52. С. 1–7. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-17> (дата звернення: 12.05.2025).
3. Дія — Державні послуги онлайн. Державні послуги онлайн | Дія. URL: <https://diia.gov.ua> (дата звернення: 12.05.2025).
4. Костянтин Кошеленко розповів про роботу Інформаційно-пошукової системи, яка дозволяє оцінити потреби внутрішньо-переміщених осіб. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://msp.gov.ua/press-center/news/kostyantyn-koshelenko-rozpoviv-pro-robotu-informatsiyno-poshukovoyi-systemy-yaka-dozvolyaeye-otsinyty-potreby-vnutrishno-peremishchenykh-osib> (дата звернення: 12.05.2025).
5. Гордієнко В. Управління соціальною сферою в контексті розвитку територіальних громад України: аналіз теоретичних концепцій та перспективи. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. Т. 35, № 4. С. 65–72. <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.4/10> (дата звернення: 12.05.2025).
6. Мельник Р. В. Інноваційні підходи до управління соціальною сферою в Україні. *Соціально-економічні дослідження*. 2023. Вип. 12. С. 40–56.
7. Бутник О. О. Аналіз моделей соціальної політики в країнах з розвинутими ринковими відносинами: досвід для України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 5. С. 1–5.

Напрямок 4. Правові засади організації соціальної роботи та надання соціального забезпечення

БУРАК Володимир Ярославович,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри соціального права,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ РЕФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Соціальне забезпечення — одна з ключових функцій держави, що покликана гарантувати мінімальні стандарти життя для всіх громадян, особливо для найуразливіших категорій: пенсіонерів, осіб з інвалідністю, безробітних, дітей-сиріт тощо. В Україні система соціального забезпечення має глибокі історичні корені, проте сучасні виклики вимагають її серйозного реформування. Економічна нестабільність, демографічні зміни, війна, зростання тіньової економіки та проблеми з фінансуванням роблять нинішню модель неефективною і неспроможною відповідати потребам населення.

Існуюча модель соціального забезпечення базується на ідеї, що держава несе відповідальність за добробут своїх громадян. Громадяни не є активними учасниками програм соціального забезпечення. Держава активно втручається в систему соціального забезпечення, забезпечуючи базові соціальні послуги та гарантії.

Наразі система соціального забезпечення в Україні стикається з низкою серйозних проблем:

- фінансова нестабільність — дефіцит Пенсійного фонду зростає, і держава змушена регулярно покривати його коштом державного бюджету;

- низький рівень соціальних виплат — більшість пенсій і допомог не відповідають прожитковому мінімуму;

- неадресність допомоги — соціальні виплати часто отримують ті, хто не є в реальній потребі, тоді як найуразливіші групи залишаються без належної підтримки;

- бюрократичні перепони — складність процедур отримання допомоги створює додаткові труднощі для громадян;

— демографічна криза — зменшення кількості працездатного населення ускладнює фінансування солідарної пенсійної системи.

Існуюча модель соціального забезпечення в Україні не передбачає попереджувальних дій з метою уникнення, або максимальної мінімізації негативного впливу соціальних ризиків. Вона не враховує потреб особи, а також в багатьох випадках не залежить від рівня їх доходів.

Соціальне забезпечення спрямоване на подолання наслідків потрапляння громадян у складні життєві обставини і характеризується переважно бюджетним фінансуванням соціальних програм.

Це зумовлює нестачу фінансових ресурсів, а також неспроможність держави повністю надати соціальне забезпечення громадянам.

Такий стан речей вимагає перегляду підходів держави до формування нової моделі соціального забезпечення, який передбачатиме поступовий перехід до ринкових механізмів соціального забезпечення, або ж модифікацію такої моделі з врахуванням кращих європейських практик.

У Стратегії подолання бідності, яка затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р. № 161-р передбачено поетапне зниження в Україні масштабу бідності, соціального відчуження та запровадження нових механізмів її запобігання [1].

При реформуванні системи соціального забезпечення необхідно виходити із зобов'язань України про приведення соціальної політики у відповідність до стандартів Європейського Союзу, а також необхідності побудови системи надання соціально забезпечення тим хто його потребує.

Європейська соціальна хартія передбачає обов'язок держав-учасниць вживати заходів для надання особам, що живуть або можуть опинитися в ситуації соціального відчуження або бідності, а також членам їхніх сімей, ефективного доступу, зокрема, до роботи, житла, професійної підготовки, освіти, культури і соціальної та медичної допомоги [2].

Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [3].

Основними напрямками реформування соціального забезпечення повинно стати:

— перехід до накопичувальної пенсійної системи — зменшення залежності від солідарної моделі;

— впровадження адресної соціальної допомоги — із використанням цифрових реєстрів;

— оцифрування процесів — для зменшення корупції та покращення доступу громадян до послуг;

— розвиток недержавного соціального страхування у сферах безробіття, медицини.

Виходячи з цього в основі надання соціального забезпечення повинна бути оцінка потреб особи, яка опинилася в складній життєвій ситуації і самотійно не може подолати їх негативний вплив чи наслідки. При цьому основну роль повинні відгравати територіальні громади, на яких покладається обов'язок виявляти осіб, які потрапили в складні життєві ситуації, здійснювати оцінку потреб.

Система соціального забезпечення повинна будуватися на засадах його надання на умовах соціального пакету, що передбачає комплексне надання соціальних виплат і соціальних послуг за результатами оцінки потреб.

Оцінка потреб повинна враховувати як індивідуальні особливості кожного потребуючого соціального забезпечення так і регіональні та інші особливості. Роль держави полягатиме у встановленні державних стандартів надання соціального забезпечення, а також у здійсненні контролю за його наданням.

Іншим напрямком реформування є зміна підходів до джерел фінансування соціального забезпечення. Базові види соціального забезпечення: базові соціальні послуги і базові соціальні допомоги повинні фінансуватися територіальним громадами. При недостатності коштів у місцевих бюджетах держава може надавати цільові субвенції на фінансування таких видатків.

За рахунок коштів державного бюджету повинні фінансуватися державні програми соціального забезпечення, а також соціальне забезпечення осіб із особливим статусом: вимушено переміщені особи, особи, які постраждали від техногенних та екологічних катастроф та інші.

Деякі програми соціального забезпечення повинні фінансуватися за рахунок коштів місцевих бюджетів, а також за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб. Участь у фінансуванні окремих програм соціального забезпечення можуть брати і роботодавці. Вони можуть реалізовувати ці проекти через систему колективних договорів. Держава повинна стимулювати роботодавців до участі у фінансуванні таких програм шляхом надання податкових та інших пільг. Це в тому числі розвиватиме соціальну відповідальність бізнесу.

Список використаних джерел

1. Національна стратегія подолання бідності. Затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 р. № 161–р. *Верховна Рада України.* Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80>.

2. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 51. Ст. 2096.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

ЧОРНА Жанна Леонтіївна,

кандидатка юридичних наук, професорка, професорка кафедри приватного права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

**РОЗПОРЯДЖЕННЯ ВКЛАДОМ, ЯКИЙ НАЛЕЖИТЬ
НЕПОВНОЛІТНІЙ ОСОБІ**

У п. 4 ч. 1 ст. 32 Цивільного кодексу України [1] (далі — ЦК України) зазначено, що неповнолітня особа може самостійно укласти договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунок).

Поняття договору банківського вкладу передбачено у ч. 1 ст. 1059 ЦК України. Суть його полягає у тому, що одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [2] вкладом (депозитом) є кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

Відповідно до пп. 5 п. 2 Загальних положень Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій та операцій з ощадними сертифікатами банку [3] вкладником може бути, зокрема, фізична особа, які внесла/переказала (або для якої надійшли) готівкові (безготівкові) кошти або банківські метали на вкладний (депозитний) рахунок чи яка отримала ощадний сертифікат банку України на умовах договору банківського вкладу.

Відповідно до п. 85 Інструкції про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків [4] банк відкриває вкладний (депозитний) рахунок

неповнолітній особі віком від 14 до 18 років, яка не має рахунків у цьому банку. Для цього необхідно пред'явити паспорт, документ що засвідчує реєстрацію фізичної особи в Державному реєстрі фізичних осіб — платників податків і укласти у письмовій формі договір банківського вкладу.

У ч. 3 ст. 32 ЦК України зазначено, що неповнолітня особа може розпоряджатися грошовими коштами, що внесені повністю або частково іншими особами у фінансову установу на її ім'я, за згодою органу опіки та піклування та батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

Ми погоджуємося з думкою С. М. Лепех, стосовно того, що вимога про отримання згоди батьків (усиновлювачів, піклувальників) та органу опіки та піклування, значно ускладнює процедуру дострокового розірвання цього договору як в цілому, так і в частині, а також закриття рахунку в разі закінчення строку дії договору [5, с. 497].

У ч. 1 ст. 1062 ЦК України передбачено, що на рахунок за банківським вкладом зараховуються грошові кошти, які надійшли до банку на ім'я вкладника від іншої особи. Тобто, неповнолітній може отримати у розпорядження грошові кошти на уже відкритий ним рахунок. Коштами, унесеними на вкладний (депозитний) рахунок неповнолітньої особи будь-якою іншою особою, розпоряджається неповнолітня особа за згодою органу опіки та піклування і батьків (усиновлювачів) або піклувальників (п. 85 Інструкції про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків).

Відповідно до абз. 1 ст. 1063 ЦК України фізична або юридична особа може укласти договір банківського вкладу (зробити вклад) на користь третьої особи. У даному випадку, банк приймаючи грошову суму від однієї особи зобов'язується виплатити її та проценти на неї (дохід в іншій формі) іншій особі. Наприклад батьки вносять вклад на ім'я дитини [6, с. 561].

Відповідно до п. 4 розд. 6 Положення про порядок відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів закладами [7], відшкодування неповнолітній особі віком від 14 до 18 років здійснюється безпосередньо такій особі.

У абз. 3 п. 4.7 Правил опіки та піклування [8] зазначено, що органи опіки та піклування мають право, якщо це потрібно для захисту інтересів підопічних, обмежувати право одного з батьків або опікуна (піклувальника) розпоряджатися вкладом, внесеним будь-ким на ім'я підопічного.

Отже, неповнолітні особи або самі розпоряджаються вкладом (якщо такий вклад внесений ними на своє ім'я), або за згодою органу опіки та піклування та батьків (усиновлювачів) або піклувальника (якщо

грошові кошти внесені повністю або частково іншими особами у фінансову установу на їх ім'я). Також право розпорядження вкладом, внесеним будь-ким на ім'я підопічного належить і батькам (усиновлювачам) або піклувальнику.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
2. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 07.12.2000 р. № 2121–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5. Ст. 30.
3. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій та операцій з ощадними сертифікатами банку. Затв. Постановою Правління Національного банку України від 03.12.2022 р. № 516. *Офіційний вісник України*. 2004. № 1. Ст. 8.
4. Про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків: інструкція, затв. Постановою Правління Національного банку України від 29.07.2022 р. № 162. *Офіційний вісник України*. 2022. № 64. Ст. 3873.
5. Лепех С. М. Зобов'язання за договором банківського вкладу (депозиту): сучасний стан та перспективи законодавчого регулювання. *Новітні досягнення та вектори розвитку сучасної юриспруденції* / за заг. ред. Т. О. Коломось. Львів-Торунь : Ліґа-Прес, 2021. С. 490–518. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-244-2-2-3>.
6. Цивільне право : у 2 т. / за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. 2-ге вид. Харків : Право, 2014. Т. 2. 816 с.
7. Про порядок відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів закладами: положення. Затв. рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 09.08.2012 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 72. Ст. 2912.
8. Правила опіки та піклування. Затв. наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України 26.05.1999 р. № 34/166/131/88. *Офіційний вісник України*. 1999. № 26. Ст. 1252.

ГРИЦИШИНА Лариса Валеріївна,

*докторка філософії з права, доцентка, суддя, Деражнянський районний суд
Хмельницької області; доцентка кафедри приватного права,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова*

**РОЛЬ ОРГАНІВ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ У ВИРІШЕННІ
СПОРІВ ПРО ВИЗНАННЯ ОСОБИ НЕДІЄЗДАТНОЮ ТА
ПРИЗНАЧЕННЯ ОПІКИ**

На сьогодні органи опіки та піклування відіграють надзвичайно важливу роль у процесах, що стосуються захисту прав та законних інтересів громадян. Насамперед, такого захисту потребують соціально вразливі категорії осіб, таких як: малолітні та неповнолітні діти, а також повнолітні особи, які за станом здоров'я або з інших підстав не можуть самостійно здійснювати та захищати свої майнові та особисті немайнові права.

Відповідно до ст. 56 Цивільного кодексу України [1], органами опіки та піклування є районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад. Правовою підставою діяльності органів опіки та піклування є *Правила опіки та піклування*, затв. наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26.05.1999 р. № 34/166/131/88 із змінами та доповненнями [2], які визначають основні функції органів опіки та піклування в певних видах правовідносин.

Основними формами діяльності органів опіки та піклування в сфері визнання осіб недієздатними є підготовка і затвердження на засіданні виконавчого комітету відповідної ради обґрунтованих подань щодо можливості призначення особи опікуном недієздатного або піклувальником особи, обмеженої в дієздатності.

І хоч визнання особи недієздатною і призначення опікуна є виключною компетенцією суду, а органи опіки та піклування не можуть самостійно визнавати особу недієздатною або призначати опіку, проте, на сьогодні саме органи опіки та піклування відіграють ключову роль в процедурах щодо визнання осіб недієздатними та призначення їм опікунів, оскільки виступають ініціаторами та посередниками у цій процедурі, забезпечуючи захист прав та інтересів особи, що потребує опіки.

Орган опіки та піклування надає суду подання про можливість або неможливість призначення особи опікуном, а також інші необхідні документи та відомості для розгляду справи.

Без подання органу опіки та піклування про призначення опікуна суд не може прийняти рішення по суті справи про визнання особи недієздатною та призначення над нею опікуна, тобто надання саме цього документу (подання), який в сукупності з іншими документами по справі (зокрема, висновком судово-психіатричної експертизи) буде підставою для ухвалення відповідного рішення судом є обов'язковим.

Цивільний процесуальний кодекс України [3], не передбачає на якій стадії розгляду справи має з'явитися таке подання органу опіки та піклування, що породжує наукові дискусії з цього питання та призводить до різної судової практики.

На нашу думку, логічно, що звернувшись із заявою до органу опіки та піклування майбутній опікун повинен взяти участь в засіданні опікунської ради, а орган опіки та піклування за результатом засідання опікунської ради повинен надати йому подання про можливість або неможливість призначення його опікуном. Відтак, подання органу опіки та піклування має бути подане до суду вже разом із заявою про визнання особи недієздатною та призначення їй опікуна. Проте, досить часто заява подається потенційним опікуном без такого подання, а орган опіки та піклування вже на етапі розгляду справи в суді вказує, що розгляне питання про направлення подання про призначення особи опікуном з огляду на результати висновку судово- психіатричної експертизи, призначеної судом для з'ясування питання про наявність в особи психічної хвороби, яка є підставою для визнання її недієздатною.

Вважаємо таку позицію некоректною, оскільки орган опіки та піклування за результатами розгляду поданих майбутнім опікуном документів, приходять до висновку про відповідність чи не відповідність особи вимогам, які ставляться до опікуна, відповідно до ст. 63 Цивільного кодексу України та п. 3.2 Правил опіки та піклування [2], а не вирішує питання щодо призначення цієї особи опікуном конкретному недієздатному родичу, що є прерогативою суду.

Ще одним проблемним питанням, яке підкреслює непересічну роль органів опіки та піклування при розгляді справ щодо визнання особи недієздатною та призначення їй опікуна є дотримання вимог, які ставляться до змісту подання, що надається такими органами.

Верховний Суд [4] у своїй практиці неодноразово наголошував, що призначення опікуна недієздатній особі здійснюється за поданням органу опіки та піклування, яке повинне відповідати вимогам закону щодо його обґрунтованості та змісту, має бути подано в належній процесуальній формі згідно вимог ЦПК України. При внесенні подання орган опіки та піклування має якнайкраще врахувати інтереси особи, над якою встановлюється опіка.

Згідно з ч. 1 ст. 67 ЦК України опікун зобов'язаний дбати про підопічного, про створення йому необхідних побутових умов, забезпечення його доглядом та лікуванням.

Станом на сьогоднішній день саме орган опіки та піклування на підставі звернення особи чоловічої статі призовного віку із заявою про призначення його опікуном недієздатної особи, враховуючи введений у державі воєнний стан та закріплений ст. 65 Конституції України обов'язок щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, повинен з'ясувати необхідність такого, уникаючи можливих зловживань в цьому напрямку, та належним чином мотивувати свій висновок про можливість призначення особи опікуном.

Тобто, саме органи опіки та піклування обов'язково повинні врахувати особисті приязні взаємини між опікуном і підопічним, що забезпечить нормальне життєзабезпечення підопічного. Можливість особи здійснювати повноваження опікуна перевіряється органом опіки та піклування, який висловлює пропозиції про доцільність призначення опікуна.

Проте, як правило, органи опіки та піклування у поданні обмежуються формулюванням про те, що особа може бути опікуном, не вдаючись до з'ясування питання про наявність інших родичів, крім заявника, які можуть виконувати роль опікуна щодо недієздатного, питання про спільне проживання із недієздатним, про те чи зможе заявник, будучи, наприклад, особою протилежної статі, військовослужбовцем, належним чином здійснювати опіку та догляд над недієздатним.

З огляду на зазначене, на даний час склалася стала судова практика, коли суди, розглядаючи заяви про визнання особи недієздатною та призначення опікуна, визнають особу недієздатною, внаслідок наявності психічного захворювання, проте відмовляють у призначенні особи опікуном через невстановленість у поданні органу опіки та піклування того, що виключно заявник буде найкращим опікуном для захисту прав та законних інтересів недієздатного родича. При цьому, щоб недієздатний не залишився без опіки, він передається під опіку саме органу опіки та піклування.

Відповідно до ч. 6 ст. 300 Цивільного процесуального кодексу України [3], строк дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною визначається судом, але не може перевищувати двох років.

Водночас, досить часто на практиці складається ситуація, що строк, на який особа визнавалася недієздатною сплив, а опікун, в силу правової необізнаності чи інших об'єктивних причин не звернувся із заявою про продовження строку дії рішення суду щодо недієздатності особи або із заявою про поновлення його дієздатності, що тягне за собою

порушення прав та законних інтересів недієздатного, а також відсутність повноважних осіб, що здійснюють їх захист. У такому випадку, доцільним вважаємо в нормативному порядку покладення саме на органи опіки та піклування функції відслідковування таких строків, нагадування опікунам щодо необхідності вчинення дій по їх продовженню, або наділення їх правом самостійного звернення із заявами про встановлення опіки над такими особами.

З усього вищенаведеного можна зробити висновок, що органи опіки та піклування є важливим інститутом у системі захисту прав та інтересів осіб, які не можуть самостійно здійснювати свої права та обов'язки через психічний стан, тому покращення ефективності їх діяльності буде безпосередньо сприяти захисту їх прав та інтересів.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 26.05.2025).
2. Правила опіки та піклування. Затв. наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26.05.1999 р. № 34/166/131/88. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-99> (дата звернення 26.05.2025).
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення 26.05.2025).
4. Постанова Верховного Суду від 04.12.2024 р. у справі № 634/1126/23 (провадження № 61-9837св24. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123752147> (дата звернення 26.05.2025).

СЕРДЕЧНА Ірина Леонідівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри приватного права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ВИХОВАННЯ ТА НАСТАВНИЦТВО: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

У процесі реформування правової системи України особливої уваги набувають такі соціально-правові категорії, як «виховання» та «наставництво». Попри те, що ці поняття вже присутні у чинному законодавстві, їх співвідношення потребує наукового дослідження. У

правовій площині ці категорії мають вагоме значення для формування правосвідомості, професійної етики та реалізації прав дитини. Змішування понять у нормативно-правових актах створює бар'єри для ефективного правозастосування.

Вивчення сутнісних характеристик кожного з понять має не лише теоретичне, а й прикладне значення для законодавчого вдосконалення. Відсутність чітких дефініцій та правових меж між поняттями «виховання» і «наставництво» може породжувати прогалини в регулюванні освітньо-виховних і соціальних процесів. Саме тому ця тема є надзвичайно актуальною для юридичної науки.

В чинному законодавстві поняття «виховання» розкривається в Конституції України відповідно до положень якої: «утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу» (ч. 2 ст. 52) [1]. Закон України «Про охорону дитинства» спрямований на «... всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері ...», «... всебічного виховання і розвитку дитини ...» (ст. 1), ст. 4 Закону гарантує забезпечення належних умов для «... виховання, створення інших передбачених законодавством умов для виховання дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування» [2]. Сімейний кодекс України регулює питання не лише щодо загальних положень про «виховання» та «сімейне виховання» (ст.ст.1, 2, 5), «особисте виховання» (ст. 109), але й здійснення особистого немайнового права та виховання та виконання обов'язку щодо виховання (ст.ст. 151, 156) [3].

В науці існують різні підходи до визначення поняття «виховання». Відповідно до тлумачного словника виховання — це сукупність знань, культурних навичок, поглядів, що становлять загальний рівень духовного розвитку людини і є наслідком систематичного впливу, навчання [4, с. 118]. Виховання — це процес цілеспрямованого формування особистості. Також виховання тлумачать як діяльність з передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду; планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування певних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечує умови для її розвитку, підготовку до громадського життя і праці [5, с. 51].

Сімейне виховання, у свою чергу, слід розглядати як процес виховання дитини, що здійснюється батьками або особами, які виконують їхні функції (родичами, опікунами). У межах кожної конкретної сім'ї формується індивідуальна система виховання, яку створюють батьки або інші законні вихователі, спираючись на власний

досвід, отриманий у батьківській родині, а також на літературні джерела та поради авторитетних для них осіб. Таким чином, будь-яка виховна система в межах сім'ї є результатом інтерпретації й адаптації загальновідомих моделей виховання через призму особистого світогляду. З позиції педагогічної науки виділяються не лише типи та стилі сімейного виховання, а й варіанти поведінки батьків і осіб, залучених до виховного процесу, включно з типовими помилками, що виникають у цьому контексті. Ключовими чинниками ефективності виховання є особистісні характеристики батьків та психологічний клімат у родині. Вирішальним елементом у становленні особистості дитини виступає так званий механізм наслідування. Саме ті зразки поведінки, які дитина спостерігає у родині, — рівень взаєморозуміння, турботи, емпатії та взаємної поваги, — справляють найсильніший вплив на її свідомість і формування внутрішнього світу [6, с. 17–18].

На нашу думку, слід приєднатися до розуміння виховання як сукупності заходів, що застосовуються батьками під час спілкування з дітьми з метою передання їм своїх знань, життєвого досвіду, переконань, забезпечення нормального психічного та фізичного розвитку дітей та захисту їх інтересів, по-перше, як таке, що дозволяє передати мету його здійснення, по-друге, як таке, що не дозволить змішувати його з іншими особистими немайновими правами (на спілкування з дитиною та на захист дитини).

Від категорії «виховання» варто відрізнити «здійснення нагляду над дітьми», що пропонується деякими науковцями. Нагляд — це вчинення дій педагогічного характеру. Доглядати за дітьми можуть не лише батьки, але й інші особи, які не мають прав щодо виховання дитини. М. В. Логвінова також визначає обов'язок батьків поряд із вихованням та розвитком дитини здійснювати нагляд за нею, тобто контролювати її поведінку. Нагляд за дитиною сприятиме запобіганню можливих негативних наслідків неправомірної поведінки дітей. За допомогою батьківського нагляду може бути відвернута шкода не лише самій дитині, але й заподіяння шкоди дитиною іншим особам [7].

У чинному законодавстві передбачено поняття «наставництво», яке є відмінним від «виховання». Під наставництвом розуміють добровільну безоплатну діяльність наставника з надання дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей, індивідуальної підтримки та допомоги, перш за все, в підготовці до самостійного життя (абз. 23 ст. 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (далі — Закон)) [8]. Наставництво здійснюється за договором та спрямоване на задоволення найкращих інтересів дитини,

однак ця категорія стосується виключно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Відповідно до Закону наставником може бути повнолітня дієздатна особа, яка пройшла відповідне навчання та здійснює діяльність з надання дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей, індивідуальної підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя. Наставництво здійснюється за договором про наставництво, який укладається у письмовій формі.

Наставництво здійснюється щодо:

- визначення та розвитку здібностей дитини, реалізації її інтересів у професійному самовизначенні;
- надання дитині доступної інформації про її права та обов'язки;
- формування у дитини практичних навичок, спрямованих на адаптацію її до самостійного життя, зокрема, щодо вирішення побутових питань, розпорядження власним майном та коштами, отримання освітніх, соціальних, медичних, адміністративних та інших послуг;
- ознайомлення дитини з практиками суспільного спілкування та подолання складних життєвих ситуацій;
- сприяння становленню дитини як відповідальної, успішної особистості;
- формування у дитини навичок здорового способу життя.

Положення про наставництво та типовий договір про наставництво затверджуються Кабінетом Міністрів України (ст. 17¹) [9].

Отже, спільними рисами для понять «виховання» та «наставництва» є те, що обидва процеси базуються на індивідуальному спілкуванні дорослого з дитиною, що формує цінності, поведінку та самосприйняття; спільною метою є гармонійний розвиток, самостійність, адаптація до соціального середовища; і виховання, і наставництво мають довготривалий вплив, що формує життєві установки, звички та навички дитини.

Відмінними рисами є, в першу чергу, суб'єкти, при вихованні — це батьки або особи, що замінюють їх (зазвичай члени родини), при наставництві — стороння особа, яка пройшла навчання. По-друге, підстави виникнення правовідносин: при вихованні, як правило, — це походження дитини від батьків, при наставництві — підставою виникнення правовідносин є укладання договору. По-третє, виховання охоплює повний спектр життєвих і моральних засад, воно є ширшим поняттям, тоді як наставництво має вузьке завдання — адаптація до самостійного життя, мотивація, підтримка, соціалізація.

Отже, «виховання» є сукупністю заходів, які реалізуються батьками через систему цілеспрямованих впливів на розвиток дитини,

тоді як наставництво має іншу природу — це договірна форма допомоги дітям, позбавленим батьківського піклування. Наставництво є вузькоспеціалізованою діяльністю, яка регламентується окремими нормативно-правовими актами і має обмежене коло суб'єктів. Отже, ці поняття мають різне правове підґрунтя, обсяг та мету. Для підвищення ефективності правового регулювання необхідне чітке розмежування понять «виховання» та «наставництво» у законодавстві України.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 26.05.2025).
2. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 р. № 2402–ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення 26.05.2025).
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947–ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення 26.05.2025).
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. 1440 с.
5. Шапар В. Б. Сучасний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
6. МIRONENKO В. П. Альтернативні форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Юридична наука*. 2012. № 11. С. 13–19.
7. Логвінова М. В. Цивільна та сімейно-правова відповідальність батьків за правопорушення, вчинені неповнолітніми. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2006. 20 с.
8. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Закон України від 13.01.2005 р., № 2342–ІV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> (дата звернення 26.05.2025).
9. Деякі питання здійснення наставництва над дитиною. Постанова Кабінету Міністрів України від 04.07.2017 р. № 465. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2017-%D0%BF> (дата звернення 26.05.2025).

ТАРАНЕНКО Людмила Станіславівна,

*кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри
соціального забезпечення, Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова*

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
ПОМІЧНИКА ВЕТЕРАНА В УКРАЇНІ**

Повернення військовослужбовців до цивільного життя після участі в збройній агресії російської федерації проти України є непростим і вимагає системного підходу з боку держави. Цей процес охоплює не лише соціальну адаптацію, але й правове, інституційне та психологічне супроводження. Важливою складовою такої політики виступає створення ефективної системи переходу від військової служби до життя у мирному суспільстві, яка спирається на чинні конституційні норми та законодавчу базу.

Так, відповідно до ст. 17 Конституції України, держава несе відповідальність за соціальний захист громадян, які проходять службу у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. Ст. 46 Основного Закону гарантує право на соціальне забезпечення у випадках втрати працездатності, безробіття, втрати годувальника та у старості [1].

Законодавча основа державної політики щодо ветеранів також представлена Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 р. № 2011–ХІІ. Цей закон містить норми щодо забезпечення умов для соціальної та професійної адаптації військовослужбовців після звільнення з військової служби, зокрема за станом здоров'я або у зв'язку зі скороченням штату. В окремих випадках передбачено надання відповідної підтримки й членам сімей таких осіб [2].

Комплексне бачення майбутнього цієї системи закріплено в Стратегії формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року. У документі підкреслюється, що перехід передбачає не лише зміну умов працевлаштування або місця проживання, але й трансформацію соціальних зв'язків, психоемоційного стану та способу життя колишнього військовослужбовця [3].

У 2023 році в межах державної політики з реінтеграції ветеранів стартував експериментальний проєкт, ініційований постановою Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 р. № 652, яким було запроваджено інститут помічника ветерана у декількох регіонах країни [4]. Серед учасників пілотного проєкту були громади Вінницької, Дніпропетровської, Львівської та Миколаївської областей. Помічники

ветеранів були залучені до роботи з ветеранами війни, постраждалими учасниками Революції Гідності, членами родин загиблих військовослужбовців та іншими категоріями осіб, що мають особливий статус [5].

З 2024 року інститут помічника ветерана отримав нормативне закріплення на національному рівні у постанові Кабінету Міністрів України від 02 серпня 2024 р. № 881 «Деякі питання забезпечення інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя» (далі — Постанова № 881) [6]. У цьому документі вперше систематизовано підходи до діяльності відповідних фахівців.

У межах Постанови № 881 передбачено, що помічник ветерана — це спеціально підготовлена особа, яка супроводжує ветеранів під час їх соціальної адаптації та повернення до цивільного життя. До повноважень помічника належать консультування, координація дій між ветераном і державними або недержавними структурами, моніторинг потреб, просвітницька діяльність та захист прав і законних інтересів ветерана. Водночас, він повинен дотримуватись етичних стандартів, зокрема конфіденційності, та сприяти покращенню якості життя ветеранів через цілеспрямовану підтримку.

Разом із тим, детальний аналіз положень Постанови № 881 дає підстави для критичної оцінки її змісту. Передусім, документ лише частково врегульовує правовий статус помічника ветерана. Відсутні чіткі положення щодо трудового статусу таких осіб, умов їхньої оплати праці, соціального забезпечення та порядку відповідальності за неналежне виконання обов'язків. Така невизначеність може призвести до зниження мотивації фахівців і послабити сталість функціонування інституту.

Крім того, Постанова № 881 не містить достатньо детального опису механізмів міжвідомчої взаємодії. Відсутність чіткого алгоритму співпраці помічника ветерана з органами державної влади, громадськими та благодійними організаціями може призвести як до дублювання функцій, так і до розривів у наданні допомоги.

Ще одним викликом є відсутність у постанові механізмів моніторингу ефективності діяльності помічників. Без належного оцінювання результатів роботи, контролю за якістю послуг та зворотного зв'язку з ветеранами важко оцінити дієвість інституту.

Не менш важливою є проблема фінансування: постанова не передбачає чіткого механізму ресурсного забезпечення діяльності помічників, що створює ризик формального виконання обов'язків або навіть згортання ініціативи через нестачу коштів.

Таким чином, хоча сама ініціатива щодо створення інституту помічника ветерана є прогресивною і відповідає сучасним викликам, правова база її функціонування потребує суттєвого вдосконалення.

Доцільним є ухвалення окремого закону, який би врегулював усі ключові аспекти статусу, підготовки, фінансування, підзвітності та відповідальності помічників ветеранів. Також необхідно розробити єдині стандарти професійної підготовки таких фахівців і забезпечити методичний супровід їхньої роботи.

У підсумку, правове оформлення інституту помічника ветерана — це лише перший крок. Для досягнення реального впливу на якість життя ветеранів потрібна системна законодавча та організаційна підтримка, що дозволить перетворити цю ініціативу на повноцінний елемент державної політики у сфері соціального захисту.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 22.05.2025).
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України від 20.12.1991 р. № 2011–XII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення 22.05.2025).
3. Стратегія формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.2024 р. № 1350–р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-2024-%D1%80> (дата звернення: 22.05.2025).
4. Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя. Постанова Кабінету Міністрів України 19.06.2023 р. № 652. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-%D0%BF> (дата звернення: 22.05.2025).
5. Уряд дав старт пілотному проєкту Мінветеранів щодо запровадження в Україні інституту помічника ветерана. *Міністерство у справах ветеранів України.* URL: <https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/uryad-dav-start-pilotnomu-proyektu-minveteraniv-shchodo-zaprovadzhennya-v-ukrayini-institutu-pomichnika-veterana> (дата звернення: 22.05.2025).
6. Деякі питання забезпечення інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.08.2024 р. № 881. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/881-2024-%D0%BF> (дата звернення: 22.05.2025).

АНДРІЙЧУК Михайло Андрійович,

*аспірант, Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»*

ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Сучасні соціальні виклики, зокрема в умовах децентралізації та розвитку територіальних громад, а та розширення повноважень органів місцевого самоврядування в Україні вимагають від соціальних служб не лише реагування на вже існуючі проблеми, але й проведення активної профілактичної роботи. За таких обставин, зростає значення профілактичної діяльності соціальних працівників у територіальних громадах. Цей напрямок соціальної роботи є не лише важливим інструментом попередження соціальних ризиків — це стратегічна складова забезпечення добробуту населення, яка зменшує навантаження на соціальні, медичні та правоохоронні системи.

Територіальні громади мають безпосередній контакт з мешканцями і найкраще розуміють локальні потреби. Саме тому важливо, щоб на місцевому рівні були створені умови для ефективної профілактичної роботи: сформована мережа соціальних установ, забезпечене фінансування, підготовлені кваліфіковані кадри. Важливим є залучення громадських організацій, релігійних спільнот, волонтерів до профілактичних ініціатив.

Профілактична діяльність у соціальній роботі охоплює комплекс заходів, спрямованих на попередження виникнення або загострення соціальних проблем. Це, зокрема, робота з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітьми, молоддю, особами похилого віку, особами з інвалідністю, безробітними. У фокусі також знаходяться теми насильства в сім'ї, залежностей, безпритульності, дискримінації. Завдяки профілактичній роботі можливе раннє виявлення проблемних ситуацій, запобігання соціальному виключенню та зниження навантаження на систему соціального захисту.

Теоретичні засади профілактики базуються на концепції соціальної екології, що підкреслює багаторівневий вплив на особистість: індивідуальний, сімейний, громадський, інституційний. Ключовими є також базові засади профілактичного підходу, сформульовані у роботах Л. О. Данильчук [1; 2].

Основні **напрями** профілактичної діяльності соціальних працівників у територіальних громадах охоплюють:

- соціально-психологічну просвіту населення;
- ранню діагностику ризиків (алкоголізм, насильство, булінг);

- створення програм сімейного консультування;
- профілактику соціального сирітства;
- підтримку вразливих категорій громадян (одинокі матері, пенсіонери, переселенці);
- роботу у сфері охорони психічного здоров'я та соціальної адаптації тощо.

Зауважимо, що профілактична діяльність є ефективною лише за умови міжсекторальної взаємодії, що дозволяє мобілізувати ресурси; забезпечити координацію та комплексність підходів до вирішення проблем. Соціальні працівники повинні тісно співпрацювати з представниками охорони здоров'я, освіти, поліції, служби зайнятості, ювенальної юстиції. Важливим є розуміння ролі громади як цілісного механізму підтримки особи на ранніх етапах труднощів. Для досягнення цієї мети необхідно розвивати правову базу, інституційну інфраструктуру, механізми координації та навчання кадрів. Успіх профілактичної діяльності залежить від злагодженої співпраці всіх зацікавлених сторін, що підвищити якість життя населення.

У контексті заявленої проблеми, важливим питанням постає забезпечення ефективного методичного інструментарію профілактичної діяльності соціальних працівників у територіальних громадах. До ефективних **форм та методів** належать: індивідуальні та групові консультації; тренінги та освітні семінари; інформаційні кампанії; патронажна робота; домашні візити; посередницька діяльність; розвиток самопомогі та підтримки з боку громади.

Також, цифрові технології відіграють дедалі більшу роль у профілактичній роботі. Вони забезпечують швидкий обмін інформацією, дистанційні консультації, створення онлайн-платформ підтримки.

На часі, існує низка **викликів** щодо профілактичної діяльності соціальних працівників у територіальних громадах, а саме:

- обмежене фінансування соціальних послуг;
- недостатню кількість фахівців на місцях;
- брак навчання з інноваційних методик та технологій профілактики;
- низький рівень довіри населення до соціальних служб.

Профілактична діяльність соціального працівника в територіальній громаді є надзвичайно важливою для забезпечення сталого соціального розвитку, зниження рівня соціальних проблем та формування безпечного середовища для кожного мешканця. Відтак, **перспективами** профілактичної діяльності соціальних працівників у територіальних громадах вважаємо:

- необхідність інтегрованої політики для підвищення якості соціальних послуг і профілактики соціально-негативних явищ;

- розробка муніципальних програм профілактики;
- міжсекторальна комунікація та координація — регулярні зустрічі, обмін інформацією задля спільного планування заходів ;
- формування єдиної бази даних клієнтів — для уникнення дублювання профілактичної діяльності та забезпечення комплексного підходу;
- активізація волонтерського руху;
- впровадження інновацій (наприклад, кейс-менеджмент, цифрові сервіси);
- поглиблення співпраці з міжнародними партнерами.

Загалом, ефективність профілактичної діяльності соціальних працівників у територіальних громадах напряму залежить від міжгалузевої комплексної взаємодії, професійного рівня фахівців та активної участі самої громади. Майбутнє профілактичної соціальної роботи — за проактивними моделями, які орієнтовані на запобігання, а не на подолання наслідків.

Список використаних джерел

1. Данильчук Л. О. Соціальна профілактика торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій: теорія і методика. Хмельницький : ФОП Цюпак А. А., 2014. 496 с.
2. Данильчук Л. О. До проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ: методологічні підходи. *Проблеми освіти. Науково-методичний збірник*. Київ, 2015. Вип. 85. С. 70–75.
3. Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій та організації діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей. Наказ Міністерство соціальної політики України від 31.07.2023 р. № 263-Н. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0263739-23> (дата звернення: 04.05.2025).

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ ПІДТРИМАНОГО ПРОЖИВАННЯ

Пунктом 9 ч. 8 ст. 13 та ч. 1 ст. 17 Закону України «Про соціальні послуги» [1] визначено обов'язок надавачів соціальних послуг надавати такі послуги відповідно до державних стандартів соціальних послуг. Однією із соціальних послуг, яка надається особам похилого віку та особам з інвалідністю, є підтримане проживання [1; 2; 3].

Згідно із ч. 2 ст. 17 цього ж Закону України передбачено структурні елементи державного стандарту, а саме: вимоги забезпечення доступності соціальної послуги на кожному етапі її надання, а також зміст, обсяг, норми і нормативи, умови та порядок надання, показники їх якості. Наведені складові у ст. 8 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» позначено як державні соціальні нормативи у сфері надання соціальних послуг [4].

Державний стандарт соціальної послуги підтриманого проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю (надалі — Стандарт) затверджено наказом Мінсоцполітики від 07.06.2017 р. № 956 [5]. Станом на сьогодні він потребує змін, оскільки визначене Стандартом поняття «отримувачі соціальних послуг» не охоплює коло всіх потребуючих. Як свідчить аналітичний звіт, в Україні пройдено перші етапи переходу від медичної до біосоціальної моделі інвалідності. Відтак чимала кількість осіб, які потенційно потребують такої послуги, не можуть її отримати, оскільки не відповідають статусу визначених отримувачів послуги [6, с. 23]. Потребу особи у соціальній послугі підтриманого проживання пропонуємо визначати із застосуванням Національного класифікатора НК 030:2022 «Класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я» [7], що дозволить створити гнучкий механізм надання соціальної послуги: значно краще окреслювати індивідуальні потреби кожного без прив'язки до стану інвалідності чи похилого віку; надавати таку послугу на постійній або тимчасовій основі.

Доступність соціальної послуги у Стандарті (п. 1 розд. VII) визначено принципом через констатацію факту, що суб'єкт, який надає соціальну послугу, вживає заходів із інформування отримувачів про зміст соціальної послуги та про питання, пов'язані із процедурою її отримання (так звана «інформаційна доступність»). Інша складова цього принципу — безбар'єрний простір надання соціальної послуги, а саме: спеціально обладнане приміщення та відповідність його будівельним нормам та

стандартам. Насправді, зміст інформативності про соціальну послугу у Стандарті, не повним чином відображає сутність її доступності. Адже, як свідчить визначення суб'єкта права на таку послугу, потенційними її отримувачами є люди похилого віку та особи з інвалідністю. Тому суб'єктами інформування, окрім працівників надавача соціальної послуги, також можуть бути всі особи, на яких відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 587 «Про організацію надання соціальних послуг» (надалі — Постанова 587) покладено обов'язок із виявлення осіб/сімей, які належать до вразливих категорій населення або зазнали впливу складних життєвих обставин (див. п.п. 5, 6, 7 Постанови 587) [8]. Зазвичай інформування відбувається через соціальних менеджерів/уповноважених працівників/соціальних працівників органів місцевого самоврядування. У цьому контексті наголосимо, що у розділі «Аналіз поточного стану та визначення ключових проблем» Напрямку 2 «Інформаційна безбар'єрність» Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року є висновок, про те, що переважна більшість інформаційної продукції є не адаптованою для осіб з порушеннями зору та слуху, порушеннями інтелектуального розвитку, осіб з різними ступенями обмеження здатності до спілкування [9]. Відтак, основний набувач права на соціальну послугу підтриманого проживання обмежений в отриманні потрібної інформації.

Інший аспект доступності дещо інтерпретований в межах експериментального проекту, запровадженого відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 888 (від 06.08.2024 р) [10]. Зокрема, учасниками такого проекту із фінансуванням їх діяльності за кошти Державного бюджету України є надавачі, які: є інфраструктурно доступними (географічно розташовані в межах населеного пункту із 5 (пішки) / 20 (громадським транспортом) кілометровим доступом до медичних реабілітаційних закладів; розраховані на одночасне розміщення не більше восьми осіб/ у кімнаті по двоє (не інтернатний заклад); організували простір для дозвілля отримувачів та забезпечують можливість самостійного приготування та вживання їжі, прання особистих речей. Вимоги до приміщення, де особа підтримано проживає закріплено Додатком 4 до Стандарту [5].

Зміст соціальної послуги визначено через заходи. Підтримане проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю (Код 009.1). Послуга передбачає забезпечення проживання особи або групи осіб; консультування; навчання, розвиток та підтримка навичок самообслуговування та інших навичок, необхідних для самостійного проживання; допомога в організації розпорядку дня; організація медичного патронажу; допомога у веденні домашнього господарства

(закупівля і доставка продуктів харчування, ліків та інших товарів, приготування їжі, косметичне прибирання); представництво інтересів; допомога в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами. Основні заходи, їх норми та нормативи визначено Додатком 3 до Стандарту [5]. Вважаємо, що представництво інтересів отримувача соціальної послуг як захід-складова послуги підтриманого проживання потребує змістовного переосмислення під кутом зору приведення його у відповідність до цивільного законодавства або зміни законодавчого закріплення змісту цього заходу (без належно оформлених документів представництва така послуга якісно надаватися не може). З іншого боку, такий захід є складовою послуги «безоплатна правова допомога».

Критичного аналізу, на нашу думку, потребує законодавче закріплення кількісних та якісних показників якості соціальної послуги підтриманого проживання.

По-перше, п. 1 розд. XIV визначено, що її ефективність визначається через зовнішнє та внутрішнє оцінювання якості.

По-друге, таке опитування здійснюється безпосередньо суб'єктом, який надає послугу:

1) *спосіб*: не анонімно або не через незалежну е-платформу, наприклад в Єдиній інформаційній системі соціальної сфери або Реєстрі надавачів та отримувачів соціальних послуг);

2) *суб'єкт-отримувач*: не членів сім'ї, чи законних представників, а особу — отримувача, який не завжди об'єктивно може надати оцінку послуги;

3) *суб'єкт-оцінювач*: не незалежний експерт із оцінювання (недержавний незалежний суб'єкт або, навпаки, уповноважений на перевірки орган — Національна соціальна сервісна служба).

По-третє, деякі показники якості соціальної послуги підтриманого проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, закріплені Додатком 5 Стандарту [5], викликають сумніви у доречності застосування, а саме: штатний розпис суб'єкта, що надає соціальну послугу; наявність особистих медичних книжок надавачів соціальної послуги та проходження обов'язкових медичних оглядів; чисельність працівників, які підвищили рівень кваліфікації; періодичність здійснення моніторингу якості; складання та підписання договору про надання соціальної послуги, наявність оформлених стендів про соціальну послугу; наявність затверджених посадових інструкцій; наявність графіка проведення робочих нарад з питань законодавства та деякі інші. Не зрозуміло, яким чином вони впливають на якість самої послуги та її надання.

Висновок: Стандарт потрібно змістовно переглядати з урахуванням висвітлених у аналізі проблем.

Список використаних джерел

1. Про соціальні послуги. Закон України від 17.01.2019 р. № 2671–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення 23.05.2025).
2. Про затвердження класифікатора соціальних послуг. Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 р. № 429. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20> (дата звернення 23.05.2025).
3. Порядок надання соціальних послуг особам з інвалідністю та особам похилого віку, які страждають на психічні розлади. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 р. № 576. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-2019-%D0%BF> (дата звернення 23.05.2025).
4. Про державні соціальні стандарти та соціальні гарантії. Закон України від 05.10.2000 р. № 2017–III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14> (дата звернення 23.05.2025).
5. Державний стандарт соціальної послуги підтриманого проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю. Наказ Мінсоцполітики від 07.06.2017 р. № 956. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-17> (дата звернення 23.05.2025).
6. Темченко О. Міжнародні та національні стандарти організації підтриманого проживання. Психічне здоров'я для України. Україно-Швейцарський проєкт (МН4U). 136 с. URL: <https://emed.library.gov.ua/wp-content/uploads/tainacan-items/8476/65751/Mizhnarodni-ta-natsionalni-standarty-orhanizatsii-pidtrymanoho-prozhyvannia.pdf> (дата звернення 23.05.2025).
7. Національний класифікатор НК 030:2022 «Класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я». Наказ Мінекономіки від 09.04.2022 р. № 810-22. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0810930-22> (дата звернення 23.05.2025).
8. Порядок організації надання соціальних послуг. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 587. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-p> (дата звернення 23.05.2025).
9. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p> (дата звернення 23.05.2025).
10. Деякі питання реалізації експериментального проєкту з організації надання внутрішньо переміщеним особам похилого віку, особам з інвалідністю соціальних послуг стаціонарного догляду, підтриманого

проживання за принципом «гроші ходять за людиною. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2024 р. № 888. *Верховна Рада України.* Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-2024-п> (дата звернення 23.05.2025).

ПОЛЯНСЬКИЙ Андрій Петрович,

аспірант, Львівський національний університет імені Івана Франка

СОЦІАЛЬНА ПОСЛУГА ПЕРСОНАЛЬНОГО АСИСТЕНТА В СИСТЕМІ ГАРАНТІЙ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Появу у законодавстві України соціальної послуги персонального асистента обґрунтовують [1, с. 7] потребою впровадження у практичне застосування положень Конвенції ООН «Про права осіб з інвалідністю» [2] та реалізації міжнародного стандарту незалежного й самостійного життя осіб з інвалідністю. Зокрема, у ст. 19 цієї Конвенції ООН наголошено на доступі особи з інвалідністю до різних видів соціальних послуг, у тому числі персональної допомоги задля забезпечення самостійності їхнього життя. Для прикладу, у Тайланді послуга персонального асистента була запроваджена у 2007 році із законодавчою назвою «послуги з підтримки незалежного життя». А в Латинській Америці (Коста Ріка) така послуга фінансується за рахунок загальнодержавних коштів, чим підкреслено її вагомість для гарантування державою [3, с. 4].

Напрямами, на які спрямовані соціальні послуги у забезпечення самостійності особи у науковій літературі називають: особисто-орієнтоване планування з врахуванням, що важливо для особи з інвалідністю; розвиток стосунків в послугах «орієнтованих на людину», а не установу; залучення особи до соціальних систем (допомога у визначенні своїх потреб, цілей); наявність послуги персональний асистент [4, с. 108].

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (в ред. Закону України № 4219–ІХ від 15.01.2025 р. (надалі — Закон № 4219–ІХ) Україні як держава задекларувала гарантії зайнятості осіб з інвалідністю, серед яких — отримання соціальної послуги персонального асистента [5]. За Законом України «Про соціальні послуги» така послуга є базовою [6], забезпечення якої покладено на територіальні громади, де проживає

особа, яка такої послуги потребує. Однак ст. 17¹ Закону № 4219–ІХ передбачає, що надання асистента/залучення соціальної послуги персонального асистента є складовою розумного пристосування, що здійснюють роботодавці за власні кошти, кошти державного фонду соціального захисту осіб з інвалідністю або з інших джерел [5].

Важливість застосування персонального асистента в рамках розумного пристосування відзначено у міжнародному аналітичному дослідженні, проведеному Міжнародною організацією праці. Тут наголошується, що вона використовується у різних державах (Великій Британії — в рамках програми «Доступ до роботи» [7]; Словенії, Швеції, Сербії, Болгарії — через пілотні проекти [3, с. 6]). Водночас тенденції (зростання чи зменшення кількості) застосування соціальної послуги персонального асистента у механізмі працевлаштування осіб з інвалідністю різняться залежно від держав та політики економіки урядами коштів. Так, у Словенії за один рік використання сервісу персонального асистента зросло на 41 %; у Кореї — на 50 % за сім років; у Швеції — навпаки спостерігається тенденція зниження користування послугою [3, с. 6].

У Загальному коментарі № 5 Комітету ООН з прав людей з інвалідністю визначено, що соціальна послуга персонального асистента — це спрямована особою/керована «користувачем» — отримувачем соціальної послуги підтримка іншою особою, що є доступною для людини з обмеженими можливостями та «інструментом її незалежного життя» [8, р. 16(d)]. Це — пряма, індивідуальна підтримка, яка потрібна особі з інвалідністю для можливості реалізації своїх прав, зокрема права на працю, на такому ж рівні, як інша особа, що таких бар'єрів не відчуває.

Правовими характеристиками цієї послуги за Загальним коментарем є:

1) право особи-отримувача соціальної послуги самостійно вирішувати, як витратити кошти, щоб отримати послугу персонального асистента;

2) особа самостійно обирає надавача соціальної послуги та/або соціального працівника, який безпосередньо надаватиме цю послугу (як свідчить досвід іноземних держав, отримувач послуги укладає договори про отримання послуги персонального асистента із недержавними організаціями осіб з інвалідністю, приватними комерційними компаніями, муніципальними надавачами та окремим особами [3, с. 3]);

3) отримувач самостійно наймає, навчає та керує персональним асистентом, тобто адаптує послугу до своїх індивідуальних потреб; вона передбачає індивідуальні відносини, де асистент отримує оплату за виконану роботу;

4) отримувач самостійно вирішує процедуру отримання соціальної послуги (час, обсяг тощо).

Щоправда пропонується, що один персональний асистент повинен бути разом із особою, якій надає послугу щонайменше два роки. За таких умов накопичується досвід та формуються взаємовідносини персонального асистентства. Послуга, яка не відповідає наведеним вище характеристикам, як зазначено у Загальному коментарі № 5, не вважатиметься соціальною послугою персонального асистента.

Згідно із Класифікатором соціальних послуг [9] в Україні така послуга надається особам з інвалідністю із вираженим та значним ступенем обмеження життєдіяльності. Тут також визначено заходи, які складають зміст цієї послуги, а саме: допомога та догляд, фізичний супровід для забезпечення самостійності та інтеграції в суспільство, доступність інфраструктури, сприяння реалізації прав у сфері зайнятості та інших. Водночас Державний стандарт соціальної послуги персонального асистента в Україні не прийнято. Тож, з огляду на впровадження у правозастосування положень Закону № 4219-IX це потрібно зробити до 01.01. 2026 р. [5].

Отримана послуга персонального асистента сприятиме особі з інвалідністю здійснювати вибір і контроль над своїм життям, приймати самостійні рішення щодо власного життя, допомагатиме особі бути ефективною під час здійснення трудової діяльності, зокрема забезпечуватиме підтримку у виборі вакансії, написанні резюме, супроводі на співбесіди, допомагатиме робити нотатки під час зустрічей, керувати автомобілем, облаштовувати приміщення для проведення заходів тощо. У літературі наголошують на тому, що дотримання персональним асистентом принципу невтручання як відмови від спроб оцінки та унормування життя особи у «свій спосіб» є важливим для побудови конструктивних стосунків на шляху забезпечення принципу «незалежного життя» особи з інвалідністю. Взаємовідносини із персональним асистентом не повинні порушувати «усталений спосіб життя особи» [1, с. 13].

Фінансування соціальної послуги персонального асистента різниться залежно від досвіду держав. У Японії, Англії, Швеції така послуга надається у формі прямих виплат особі, що повністю відповідає Загальному коментарю Комітету ООН. У більшості інших держав послуга надається в натуральній формі, що передбачає обмеження автономії особи. У Словенії та Болгарії фінансування здійснюється за формою, коли особа обирає персонального асистента з ринку праці, а послуга оплачується найманому персональному асистенту безпосередньо.

У деяких країнах, таких як Болгарія, Словенія та Тайвань, фінансування персональної допомоги є централізованим; натомість, у Сербії, Англії та Тайланді — з бюджету муніципалітетів. У Швеції та Японії існує поєднання національного та місцевого фінансування: у Швеції місцева влада покриває витрати на послуги для осіб, які отримують допомогу менш ніж 20 годин на тиждень, держава (через Шведське агентство соціального страхування) фінансує тих, хто отримує допомогу понад 20 годин на тиждень. В Японії близько 50 % фінансування служб допомоги надходить від національного уряду [3, с. 8–10].

В Україні соціальна послуга персонального асистента — на етапі законодавчого проектування. Відтак, вивчення досвіду іноземних держав з урахуванням національних програм надання соціальних послуг сприятиме побудові ефективного механізму працевлаштування осіб з інвалідністю відповідно до їхніх індивідуальних потреб.

Список використаних джерел

1. Базиленко А., Бевз Г., Остролуцька Л. Методичні рекомендації з впровадження послуги «персональний асистент особи з інвалідністю» / за заг ред. Г. Бевз. Київ : Університет «Україна», 2021. 132 с.
2. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю від 13.12.2005 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
3. A Comprehensive Look at Personal Assistance Policies for Persons with Disabilities Worldwide (29.02.2024). *International Labour Organization*. URL: <https://www.ilo.org/publications/comprehensive-look-personal-assistance-policies-persons-disabilities>.
4. Sanira С., Остролуцька Л. Особливості надання соціальних послуг людям з інвалідністю. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 3. С. 115–123. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.14>.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю. Закон України від 15.01.2025 р. № 4219–ІХ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4219-IX>.
6. Про соціальні послуги. Закон України від 19.06.2003 р. № 966–ІV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.
7. The role of workplace personal assistants for physically disabled people Social Policy Research Unit at the University of York. URL: <https://www.sscr.nihr.ac.uk/wp-content/uploads/RF92.pdf>.
8. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No 5 (2017) on living independently and being included in the community, CRPD/C/GC/5,27 October. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no5-article-19-right-live>.

9. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг. Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 р. № 429. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20>.

ДАНИЛЮК Марія Анатоліївна,

*здобувачка вищої освіти, Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова*

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

У сучасному суспільстві питання соціальної підтримки сімей, які виховують дітей з інвалідністю, є надзвичайно актуальним і водночас складним. Такі родини потребують не лише матеріальної допомоги, а й цілісної системи надання соціальних послуг, котрі враховують специфіку потреб дитини та її батьків або опікунів. Сім'ї, в яких зростають діти з порушеннями розвитку, стикаються з багатьма викликами: обмеженим доступом до освіти, медичних і реабілітаційних послуг, психологічним навантаженням, а також соціальною ізоляцією. В українських реаліях ця проблема особливо актуальна через поєднання низки негативних факторів: економічна нестабільність, збройний конфлікт, внутрішнє переміщення, а також обмежені можливості системи охорони здоров'я й освіти. Сім'ї часто залишаються наодинці зі своїми труднощами, стикаючись із браком інформації, недоступністю послуг, бюрократичними бар'єрами та стигматизацією.

Разом з тим, в Україні поступово змінюються підходи до створення сприятливого середовища для таких родин. Запроваджуються програми державної допомоги, розвиваються мережі інклюзивних ресурсних центрів, зростає роль громадських організацій та посилюють фінансово заходи із соціальної підтримки і територіальні громади. Однак для досягнення реальних змін необхідне посилення міжвідомчої взаємодії, розширення фінансування відповідних програм, удосконалення нормативної бази та активніше залучення громадськості до формування політики підтримки.

Основним нормативним актом, що регламентує підходи до формування, організації та впровадження державної політики у сфері забезпечення прав осіб з інвалідністю, виступає Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, яку Україна ратифікувала у 2009 році [1].

Надання соціальної підтримки родин, які виховують дітей з інвалідністю, врегульовується низкою українських законодавчих актів. Зокрема, Конституція України [2] проголошує рівність прав для всіх громадян, у тому числі й для дітей з інвалідністю. У Законі України «Про охорону дитинства» [3] зазначено, що такі діти мають право на соціальний захист, медичну допомогу та реабілітацію. Крім того, Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [4] передбачає державну підтримку у сферах освіти, зайнятості, транспорту, а також забезпечення доступу до необхідних соціальних послуг. Законодавство України визначає низку механізмів підтримки таких родин — зокрема, надання державної соціальної допомоги, забезпечення доступу до інклюзивного навчання, доступу до послуг спеціалізованих закладів та установ, а також пільгове забезпечення засобами реабілітації.

Діяльність держави щодо підтримки дітей з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті та полягає у: створенні безбар'єрності у доступі до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, транспортних послуг, отримання інформації, доступу до закладів та установ освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту; охороні здоров'я; соціальному захисті; забезпеченні виконання індивідуальної програми реабілітації; наданні пристосованого житла; сприянні громадській діяльності [4].

Доволі часто багато з діючих нормативних положень реалізуються фрагментарно або з істотними труднощами. Часто спостерігається недостатнє фінансування програм, особливо в умовах дії воєнного стану. Також наявна нестача кваліфікованих фахівців, насамперед на деокупованих територіях. Суттєво обмежений доступ до інфраструктури, особливо на територіях, наближених до зони ведення бойових дій та в сільських громадах з обмеженими фінансовими ресурсами. Такі обставини ускладнюють процес повноцінного включення дитини з інвалідністю в життя громади й підсилює почуття соціального відчуження.

Водночас не можна не відзначити позитивні зрушення останніх років. Завдяки реформам у сфері соціального захисту та дошкільної і середньої освіти, в Україні розвиваються інклюзивно-ресурсні центри, впроваджуються нові підходи до оцінки потреб дитини, розширюється участь громадських ініціатив у наданні допомоги.

Важливим напрямом соціальної підтримки сімей, які виховують дітей з інвалідністю, є забезпечення доступу до інклюзивної освіти.

Активний розвиток інклюзивного підходу в Україні розпочався після ухвалення Закону «Про освіту» у 2017 році, яким закріплено право кожної дитини, незалежно від її фізичних чи інтелектуальних особливостей, здобувати освіту в загальноосвітніх закладах [5]. У системі загальної середньої освіти з цією метою створюються інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ), які здійснюють всебічну оцінку розвитку дитини та надають фахові рекомендації щодо індивідуального підходу в організації її навчання.

Окремої уваги потребує психоемоційна підтримка для батьків, особливо матерів, які найчастіше є основними доглядальниками. Вони стикаються з емоційним вигоранням, почуттям провини, тривожністю та соціальною ізоляцією. Наявність психологічного супроводу, груп підтримки та можливостей для неформального спілкування з іншими родинами в подібних обставинах значно підвищує стійкість таких сімей. Забезпечення якісної психологічної допомоги таким сім'ям сприятиме адаптації до нових умов життя, розвиватиме стійкість і покращуватиме загальний мікроклімат у родині.

Для дітей з когнітивними розладами психіки та/або інтелектуальними та/або психічними розладами може бути надана послуга денного догляду. Її метою є: забезпечення умов для денного перебування дитини; забезпечення її харчуванням (від одного до чотирьох разів на добу (за потреби)); надання допомоги у самообслуговуванні (дотримання особистої гігієни, рухового режиму, приймання ліків, годування); спостереження за станом її здоров'я, надання реабілітаційних послуг; формування та підтримка навичок самообслуговування, у тому числі навчання користуватися технічними допоміжними та обов'язковими гігієнічними засобами (за потреби), психологічну підтримку; організацію денної зайнятості, дозвілля; представництво інтересів; допомога в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами; допомога в отриманні безоплатної правової допомоги; транспортні послуги з підвезення до відділення (групи) денного догляду і назад до місця проживання [6].

Діти з інвалідністю, згідно з медичними показаннями, можуть отримувати спеціальні засоби, необхідні для їх повсякденного життя — це, зокрема, крісла колісні, ортопедичне взуття, слухові апарати тощо. Такі засоби зазвичай надаються безоплатно або на умовах часткової оплати. Відповідно діти мають право на комплекс реабілітаційних послуг — медичних, педагогічних, соціальних, фізичних і психологічних, — які визначаються індивідуально на основі медичного висновку. Основна мета реабілітації полягає у тому, щоб максимально відновити втрачені чи порушені функції дитини та допомогти їй краще адаптуватися до умов життя[7].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що надання соціальної підтримки для родин, які виховують дітей з інвалідністю, є складним, багаторівневим процесом, який потребує комплексного підходу. Вона має бути не епізодичною, а постійною, гнучкою, адаптованою до індивідуальних потреб дитини та її родини. Успішна реалізація такої політики можлива лише за умови активної участі місцевих громад, державних структур та недержавного сектору, які мають спільно формувати підтримувальне середовище, засноване на принципах поваги, солідарності та взаємопідтримки.

Список використаних джерел

1. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю від 16.12.2009 р. № 1767-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення 23.05.2025).
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 23.05.2025).
3. Про охорону дитинства. Закон України від 05.10.2023 р. № 2402-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення 23.05.2025).
4. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. Закон України від 01.01.2024 р. № 875-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення 23.05.2025).
5. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 р. № 875-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 23.05.2025).
6. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги денного догляду дітей з інвалідністю. Наказ Міністерства соціальної політики від 05.04.2023 р. № 119-Н, зареєстр. в Міністерстві юстиції України 30.05.2023 р. за № 898/39954. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0898-23> (дата звернення 23.05.2025).
7. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні. Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення 23.05.2025).

КОЗУЛЯ Каріна Олексіївна,

*здобувачка вищої освіти, Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова*

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ОСІБ, ЯКІ ХВОРЮТЬ НА ТУБЕРКУЛЬОЗ

Туберкульоз є однією з найсерйозніших інфекційних хвороб, яка потребує тривалого і систематичного лікування та комплексного підходу до пацієнта. В Україні, де туберкульоз залишається актуальною проблемою охорони здоров'я, особлива увага приділяється організації соціальної підтримки для осіб, які хворіють на цю недугу. Така підтримка є ключовим елементом ефективного лікування, оскільки туберкульоз вражає не лише фізичне здоров'я, а й значно впливає на психологічний стан, соціальний статус та рівень добробуту хворого. Саме тому медико-психосоціальний супровід є критично важливим у процесі подолання хвороби.

Сьогодні Україна посідає друге місце в Європі та входить до десятки країн світу за кількістю випадків туберкульозу серед населення. За даними Національної служби здоров'я України (НСЗУ), через актуальність цієї проблеми діагностика та лікування туберкульозу включені до Програми медичних гарантій — переліку послуг, які держава забезпечує пацієнтам [1].

Одним із основних підходів до організації допомоги є людино-орієнтований принцип, який передбачає індивідуальну оцінку потреб кожного пацієнта. Відповідно до результатів такої оцінки формується персоналізований план підтримки, що включає не лише медичні послуги, а й психологічну, соціальну та юридичну допомогу. Реалізація цього підходу стала можливою завдяки тісній співпраці державного сектору з неурядовими організаціями, які активно працюють у регіонах України, а також за підтримки міжнародних донорів.

Мультидисциплінарна команда, яка супроводжує пацієнта, зазвичай складається з лікарів, соціальних працівників, медичних сестер, психологів та, за потреби, юристів. Її головне завдання — створити умови, за яких пацієнт не перериває лікування і має необхідну підтримку на всіх етапах терапії. Одразу після встановлення діагнозу фахівці оцінюють життєві обставини пацієнта: наявність житла, соціальних зв'язків, доступ до харчування, фінансових ресурсів, рівень психологічного стресу тощо. У випадках, коли виявляються бар'єри до дотримання режиму лікування, надається цілий спектр соціальних послуг [2].

До таких послуг належать: оцінка потреб пацієнта, консультації з лікарями та соціальними працівниками, психологічна підтримка, забезпечення контролюваного прийому протитуберкульозних препаратів (DOT), супровід під час медичних процедур, фінансова допомога (наприклад, покриття витрат на проїзд чи зв'язок), надання продуктових наборів як мотиваційних заохочень, юридична підтримка при відновленні документів або оформленні соціальних виплат. У разі, якщо пацієнт припиняє лікування, команда намагається відновити з ним контакт і повернути до терапії, пояснюючи ризики, пов'язані з перериванням курсу лікування [3, с. 280–282].

В Україні пацієнти, які хворіють на туберкульоз, можуть розраховувати на комплексну медичну та соціальну підтримку, яка охоплює як державні програми, так і допомогу від міжнародних і благодійних організацій. Основу цієї системи становить Програма медичних гарантій, що реалізується через Національну службу здоров'я України (НСЗУ). Згідно з її положеннями, лікування туберкульозу для дорослих і дітей є повністю безоплатним як у стаціонарних, так і в амбулаторних умовах. Тариф на надання таких послуг становить 40 302 грн на рік, з урахуванням коригувальних коефіцієнтів, що залежать від форми захворювання. Це дозволяє забезпечити пацієнтів необхідними препаратами, регулярними медичними оглядами та супутніми послугами [1].

Починаючи з 2025 року, у межах цієї ж програми планується впровадження додаткових елементів, зокрема психологічної підтримки, що має на меті покращити дотримання режиму лікування, подолати страх, пов'язаний із хворобою, і зменшити ризик рецидивів. Це особливо важливо для пацієнтів, які опинилися у складних життєвих обставинах, зокрема серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Такі особи можуть претендувати не лише на безоплатне медичне обслуговування, але й на розширену соціальну допомогу. Військові адміністрації та обласні державні адміністрації організовують пункти видачі гуманітарної допомоги, де пацієнтам надаються продукти, предмети першої необхідності та іноді фінансова підтримка. ВПО мають можливість отримати державну грошову допомогу: 2 000 гривень на дорослого та 3 000 гривень на дитину або людину з інвалідністю [4, с. 46–47].

Окрім державної системи, в Україні активно працюють благодійні організації, серед яких важливе місце займає TBPeopleUkraine. Цей фонд спеціалізується на підтримці людей, які живуть з туберкульозом, і надає різні види допомоги — від організації безоплатної діагностики (зокрема з використанням сучасних методів, таких як квантифероновий тест для виявлення латентної форми туберкульозу) до сприяння в проходженні

лікування, юридичних консультацій і забезпечення соціального супроводу [5].

У Хмельницькій області, як і в інших регіонах, організовано гарячу лінію з гуманітарних питань, яка працює за номером 093-17-02-560. Вона дає змогу оперативно отримати інформацію щодо доступної допомоги та алгоритмів звернення до відповідних служб [6].

Не менш важливим є дотримання принципів конфіденційності, поваги до гідності людини, толерантності та недискримінації, оскільки туберкульоз усе ще залишається стигматизованим захворюванням. Стигма часто стає причиною ізоляції, соціального виключення та, як наслідок, недотримання режиму лікування. У цьому контексті робота соціальних працівників має не лише практичне, а й психологічно-освітнє значення — вони допомагають пацієнтам відчувати себе підтриманими, а суспільству — краще зрозуміти природу захворювання та необхідність толерантного ставлення до хворих.

Попри досягнення в організації соціального супроводу, залишаються виклики. Насамперед йдеться про обмежені ресурси — як фінансові, так і кадрові, особливо в сільських районах та віддалених населених пунктах. Деякі регіони мають недостатній доступ до повного спектра послуг. Також існує потреба в підвищенні кваліфікації персоналу, впровадженні інноваційних підходів та цифрових рішень, які б полегшили комунікацію з пацієнтами і контроль за виконанням терапії [4, с. 65].

Значну роль у подоланні цих бар'єрів відіграє міжнародна технічна допомога. Завдяки їй реалізуються навчальні програми для спеціалістів, закуповується обладнання, підтримуються інформаційні кампанії та вдосконалюються алгоритми супроводу пацієнтів. Усе це сприяє підвищенню ефективності лікування, зменшенню рівня поширення туберкульозу, зокрема його мультирезистентних форм, та формуванню стійкої системи підтримки хворих.

Таким чином, організація надання соціальної підтримки особам, які хворіють на туберкульоз в Україні, є прикладом комплексного міжсекторального підходу, де важливими є як медичні інструменти, так і соціальні механізми. Роль неурядових організацій, мультидисциплінарних команд, а також підтримка міжнародних партнерів у цій сфері є визначальною. Подальший розвиток цієї системи, з урахуванням регіональних потреб, боротьби зі стигмою та розширення доступу до послуг, може стати запорукою зниження рівня захворюваності на туберкульоз та покращення якості життя сотень тисяч українців.

Список використаних джерел

1. Національна служба здоров'я України. URL: <https://nszu.gov.ua> (дата звернення 22.05.2025).
2. Що таке мультидисциплінарна реабілітаційна команда? URL: <https://moz.gov.ua/uk/scho-take-multidisciplinarna-reabilitacijna-komanda> (дата звернення 22.05.2025)..
3. Туберкульоз: адаптована клінічна настанова, заснована на доказах / Є. В. Ханюков, О. П. Сакальська, Ю. І. Фещенко та ін. ДУ «Український центр контролю за соціально небезпечними хворобами МОЗ України», ДП «Державний експертний центр МОЗ України». Київ, 2014. 283 с.
4. ВПО та туберкульоз: стан, основні проблеми та можливі шляхи їх вирішення: аналітичний звіт за результатами дослідження. ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка», Нац. мед. ун-т імені О.О. Богомольця. Київ, 2020. 76 с.
5. ТВPeople Ukraine. URL: <https://tbpeopleukraine.com> (дата звернення 22.05.2025).
6. Олійник І. На Хмельниччині запрацював кол-центр допомоги: для тих хто хоче її надати та тих, хто потребує (05.03.2022). *Медіа-корпорація «Є»*. URL: https://ye.ua/dopomoga/58027_Na_Hmelnichchini_zapracyivav_kol_cent_r_dopomogi_dlya_tih_ho_hoche_yiyi_nadati_ta_tih_ho_potrebuye.html (дата звернення 22.05.2025).

КРАВЧУК Вадим Юрійович,

*здобувач вищої освіти, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Внутрішньо переміщені особи (далі ВПО) є однією з найбільш вразливих категорій населення в умовах війни в Україні. Більшість з них були вимушені залишити свої домівки через агресію російської федерації, що принесла не тільки фізичні руйнування, а й спричинила величезні соціальні, економічні та правові наслідки. Уперше поняття «внутрішньо переміщені особи» сформовано в Україні у 2014 році. Але на той час воно стосувалось переважно жителів Донецької та Луганської областей, однак після 24 лютого 2024 р. нова хвиля ВПО та міграція охопила всю територію України. Внутрішнє переміщення, що стало нормою для багатьох українців, поставило перед державою нові завдання та виклики у сфері соціального та правового захисту цих осіб, які збільшуються і по сьогодиншній час. Тому на сьогодні внутрішньо переміщені особи є

особливими суб'єктами соціального захисту, що потребують додаткових видів їх захисту.

Актуальність дослідження проблеми соціально-правового захисту ВПО нагальна та важлива, оскільки цей процес безпосередньо пов'язаний з гарантуванням прав і свобод громадян, які втратили свій дім, але знаходяться на території України. Законодавчі акти, зокрема Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та низка підзаконних актів, визначають основи правового статусу ВПО, але на практиці реалізація цих норм стикається з численними труднощами. На практиці однією з найбільших проблем є ефективність механізмів підтримки цих осіб у повсякденному житті. Зокрема, в доступі до житла (надання пільгових довгострокових державних кредитів, підтримки пільгового іпотечного кредитування), відсутністю соціального житла, нестачею коштів для оплати орендованого житла, медичних послуг, освіти та працевлаштування, в тому числі складнощі пошуку роботи, у багатьох випадках через відсутність навчання, перекваліфікації та нестачею робочих місць із гідною оплатою.

Як зазначають науковці, такі як Л. Ю. Малюга [1, с. 19], О. В. Тищенко, С. М. Черноус [2, с. 6] та інші, з одного боку, правовий захист ВПО за останні роки значно покращився, зокрема через розширення системи соціальних пільг і субсидій, зокрема, матеріальної допомоги та можливостей для адаптації в нових умовах. Однак, з іншого боку, до цих пір залишаються значні прогалини в реалізації цих прав. ВПО часто стикаються з бюрократичними перешкодами, низьким рівнем інформованості про свої права, що в значній мірі обмежує їх доступ до допомоги та послуг [3].

З огляду на це, вважаємо, що одним із ключових завдань держави є не лише вдосконалення нормативної бази, а й активне залучення громадських організацій до підтримки ВПО. Залучення волонтерських рухів та міжнародних інституцій дозволяє створювати більш ефективні механізми допомоги, спрощувати процеси реєстрації та доступу до соціальних послуг. Вчені звертають увагу на необхідність посилення інтеграційних програм для ВПО, щоб не тільки забезпечити їх первинні потреби, але й створити умови для адаптації на нових територіях [4, с. 153].

На нашу думку, успішний соціально-правовий захист внутрішньо переміщених осіб передбачає системний підхід, що включає не лише юридичний супровід, але й створення умов для їх соціальної інтеграції. Це повинно включати освітні програми, підтримку підприємництва та працевлаштування, а також психологічну реабілітацію для осіб, які пережили трагедію війни.

Важливим аспектом є також роль місцевих органів влади, які повинні мати чітке розуміння, як організовувати допомогу ВПО на рівні громад. Це дозволить максимально наблизити процеси адаптації до реальних потреб внутрішньо переміщених осіб.

З огляду на вищезазначене, незважаючи на достатню систему нормативно- правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, все ж можна констатувати існування проблем, які й зараз потребують свого вирішення. Узагальнюючи ці проблеми, на нашу думку, для успішного соціального захисту ВПО в Україні потрібно інтегрувати інноваційні підходи, осучаснити нормативно-правову базу і працювати над підвищенням ефективності вже існуючих програм допомоги. У цьому контексті важливу роль повинні відігравати як наукові дослідження, так і активна участь громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Малюга Л. Ю. Міжнародно-правовий соціальний захист. Одеса : Юридика, 2023. 242 с.
2. Тищенко О. В., Черноус С. М., Мельничук Н. О. Соціальне забезпечення в Україні: тенденції реформування. Харків : Юрайт, 2023. 236 с.
3. Павлюк Т. І., Юрчик І. Б. Система соціального захисту найбільш вразливих верств населення в Україні. *Економіка та суспільство*, 2022. № 39. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-63>.
4. Тищенко О. В., Черноус С. М. Забезпечення пільгами як різновид соціальної функції держави. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. 524 с.

КУШНІР Каріна В'ячеславівна,

здобувачка вищої освіти, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДЛЯ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Зі зміною суспільних реалій сьогодення виникає нагальна потреба розглянути тему соціальної підтримки для осіб, які постраждали від насильства. Війна завдає удару не лише по інфраструктурі та життях, а й по соціальній тканині суспільства, спричиняючи глибокі потрясіння з довготривалими наслідками для цивільного населення.

Варто звернути увагу на причини посилення насильства у період дії воєнного стану. Воєнний стан формує середовище підвищеного ризику, в якому різко зростає ймовірність насильства. Втрата домовки, роботи, соціальних зв'язків, постійний стрес, доступ цивільного населення до зброї та ослаблення діяльності правоохоронних органів створюють передумови для зростання випадків домашнього та гендерно зумовленого насильства. У зоні бойових дій постраждали часто позбавлені можливості звернутися по допомогу або не знають, куди її шукати. Війна руйнує звичні механізми соціального контролю й підтримки, які в мирний час стримують насильницьку поведінку, залишаючи найбільш уразливі групи без захисту [1].

Однією з найгостріших проблем, що загострюється в умовах війни є насильство в усіх його проявах — фізичному, психологічному, сексуальному та економічному. Особливо вразливими до нього стають жінки, діти, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені та інші соціально незахищені групи. У таких умовах система соціального захисту має не лише реагувати на нові виклики, але й забезпечувати швидку, ефективну та комплексну підтримку постраждалим. Це не лише гуманітарний обов'язок, а й стратегічна необхідність для збереження суспільної стійкості перед обличчям війни [1].

Згідно з чинним законодавством, державна політика щодо запобігання та протидії домашньому насильству ґрунтується на комплексному підході, спрямованому на подолання насильства в сім'ї, всебічну підтримку постраждалих і утвердження культури ненасильницьких стосунків у приватному житті. До спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб належать установи та служби, що надають комплексну допомогу тим, хто зазнав домашнього насильства, насильства за ознакою статі або сексуального насильства, зокрема пов'язаного зі збройною агресією проти України. Серед них: притулки, денні центри з кризовими кімнатами, центри медико-соціальної реабілітації, служби первинного консультування й медико-психологічної допомоги, центри захисту дитини, спеціалізований кол-центр, мобільні бригади, а також інші заклади, створені виключно для підтримки постраждалих осіб [2].

Організація соціальної підтримки для постраждалих від насильства в умовах воєнного стану повинна базуватись на принципах доступності, безпечності, комплексності, міжвідомчої координації та чутливості до травми. Це означає, що забезпечення наближеності допомоги до людей незалежно від їхнього місцезнаходження, гарантування конфіденційності та безпеки, надання всебічної підтримки (юридичної, психологічної, медичної, соціальної), ефективну взаємодію

між усіма залученими структурами, а також застосування підходів, що враховують наслідки травматичного досвіду постраждалих.

Надання ефективної соціальної підтримки, постраждалим від насильства під час воєнного стану, потребує реалізації низки взаємопов'язаних заходів. Передусім важливо забезпечити функціонування кризових кімнат і притулків — безпечних місць для тимчасового розміщення, які мають бути постійно доступними, належно оснащеними та працювати у всіх регіонах, включно з прифронтовими територіями. Необхідним є також забезпечення цілодобового доступу до гарячих ліній та онлайн-сервісів психологічної допомоги. Дані сервіси повинні гарантувати конфіденційність постраждалої особи, бути стійкими навіть в умовах порушеного зв'язку та слугувати оперативним каналом отримання допомоги. Окрему роль та важливу роль відіграють мобільні бригади, до складу яких входять соціальні працівники, психологи та юристи, що надають підтримку в ізольованих або постраждалих населених пунктах. Психологічна допомога виступає пріоритетним напрямом, оскільки вона враховує складність пережитих травм — як від війни, так і від насильства чи соціальної ізоляції. Крім того, надзвичайно важливо забезпечити доступ до безоплатної юридичної допомоги, включно з представництвом у суді, складанням юридичних документів і захистом прав постраждалих. Завершує комплекс підтримки проведення просвітницьких та інформаційних кампаній, які сприяють підвищенню обізнаності щодо ознак насильства, прав постраждалих, а також формуванню суспільної нетерпимості до будь-яких його проявів [3].

Згідно закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», для надання допомоги постраждалій особі від насильства враховують: вік, стан здоров'я, релігійні переконання, етнічне походження та її спеціальні потреби. Важливо, що дана допомога надається за місцем проживання. У разі, якщо особа, що визнана як недієздатна, то за її отриманням звертається її опікун, але якщо опікун є кривдником — органи опіки та піклування [2].

Серед основних викликів організації соціальної підтримки в умовах війни можна виокремити кілька ключових проблем. По-перше, це нестача фінансування, яка ускладняється необхідністю реалізації багатьох соціальних програм. По-друге, зруйнована соціальна інфраструктура суттєво обмежує доступ особи до послуг у постраждалих регіонах. Крім того, через переміщення населення та воєнні дії часто бракує кваліфікованих фахівців на місцях, що ускладнює надання вчасної та професійної допомоги. Суттєвою проблемою залишається низький рівень обізнаності особи про наявні сервіси, а також високий рівень

психологічного вигорання серед працівників закладів та установ соціальної сфери.

Водночас війна створює і певні можливості завдяки діджиталізації сервісів, що дозволяє забезпечити доступ до підтримки навіть у віддалених або тимчасово окупованих територіях. Також продовжується розвиток міжрегіонального співробітництва, що сприяє кращій координації дій. Важливими є впровадження нових моделей психосоціальної підтримки, які враховують травматичний досвід війни. Окрім цього, активізувалося залучення міжнародної допомоги, що відкриває нові ресурси для підтримки постраждалого населення.

Отже, насильство в умовах воєнного стану є серйозним викликом для суспільства, що підриває довіру, стабільність і національну безпеку. Відповіддю на цю проблему має стати розвиток, належне кадрове та фінансове забезпечення соціальної підтримки. Забезпечення доступної, комплексної соціальної підтримки повинно стати інтегральною частиною національної політики у сфері захисту прав людини та повоєнного відновлення.

Список використаних джерел

7. Кривуляк А. Насильство в умовах війни: алгоритм допомоги. *La Strada Україна*. URL: <https://la-strada.org.ua/articles/seksualne-nasylstvo-v-umovah-vijny-algorytm-dopomogy.html> (дата звернення 25.05.2025).
8. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України від 07.12.2017 р. № 2229–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення 25.05.2025).
9. Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 655. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF> (дата звернення 25.05.2025).

ТЮТИК Наталія Вадимівна,

*здобувачка вищої освіти, Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ПРИЗНАЧЕННЯ ДОСТРОКОВО ПЕНСІЇ ЗА ВІКОМ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Призначення дострокової пенсії за віком для осіб з інвалідністю є ключовим елементом соціального захисту населення, особливо в умовах, коли українське суспільство переживає глибокі соціальні трансформації, спричинені війною, економічною нестабільністю, змінами в демографічній структурі населення, зокрема процесами старіння, а також стрімким зростанням кількості осіб з інвалідністю — як внаслідок загального погіршення стану охорони здоров'я, так і через поранення цивільного населення та військовослужбовців у збройному конфлікті.

У цих умовах забезпечення своєчасного, гарантованого і справедливого доступу до пенсійного забезпечення, у тому числі на достроковій основі, постає не лише як адміністративна чи бюрократична функція, а як критично важливий інструмент державної політики соціального захисту та прав людини. Це, своєю чергою, потребує удосконалення відповідних нормативно-правових механізмів та підвищення ефективності державної політики у сфері пенсійного забезпечення.

Відповідно до ст. 46 Конституції України, громадяни мають право на соціальний захист [1], що включає забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від особи причин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Для осіб з інвалідністю ці гарантії є не лише теоретичними правами, а щоденною потребою, від реалізації якої залежить якість життя, можливість інтеграції у суспільство та збереження людської гідності. Проте на практиці такі особи часто стикаються з численними бар'єрами: складною процедурою підтвердження статусу інвалідності, проблемами з доступом до медико-соціальної експертизи, неузгодженістю нормативної бази, а також неоднорідною практикою застосування законодавства на місцях.

Пенсійне забезпечення осіб з інвалідністю здійснюється в межах кількох правових режимів: пенсія по інвалідності, яка призначається у рамках системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; державна соціальна допомога для осіб з інвалідністю з дитинства та дітей з інвалідністю; пенсійні виплати на підставі спеціального статусу (наприклад, учасників бойових дій або осіб, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи) [2]. Найбільш

вагомим фактором, що впливає на доступ до пенсії, є страховий стаж — сукупність періодів, упродовж яких особа перебувала у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування і нею регулярно сплачувалися внески, так, ЄСВ становить 22 %, але при цьому сума повинна бути не менше мінімального страхового внеску — 1 760 грн на місяць. Вимоги щодо необхідного мінімального страхового стажу різняться залежно від віку особи на момент настання інвалідності, так, в 2025 році для виходу на пенсію у 60 років він становить щонайменше 32 роки (відповідно до ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [3]). Водночас цей же Закон передбачає, що з 01 січня 2028 р. у разі наявності в особи 40 і більше років страхового стажу пенсія за віком може бути призначена незалежно від фактичного віку.

Таким чином, юридичне значення віку як умови для виходу на пенсію нівелюється, і єдиним правостановлюючим фактом стає наявність необхідного стажу. У зв'язку з цим виникає правова колізія щодо доцільності називати такий вид пенсійного забезпечення пенсією «за віком», адже, фактично, вік не є підставою для її призначення. Наприклад, особа, яка має понад 40 років страхового стажу, з огляду на приписи ст. 12 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [3], може вийти на пенсію у 54 чи 56 років або й пізніше — залежно від власного вибору, не очікуючи досягнення загальностановленого пенсійного віку.

Наразі в Україні функціонує декілька правових механізмів, які передбачають можливість дострокового виходу на пенсію для окремих категорій громадян, серед яких особи з інвалідністю займають особливе місце. Одним із ключових нормативних актів, що регламентує це питання, є Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [3], у якому ст. 115 прямо передбачає умови для призначення дострокової пенсії за віком окремим соціально вразливим групам, зокрема особам з інвалідністю [4, с. 53–54]. Так, особи з інвалідністю I групи по зору або з дитинства мають право на дострокове пенсійне забезпечення після досягнення 50 років (для чоловіків) або 40 років (для жінок) за умови наявності відповідного страхового стажу — 15 і 10 років відповідно. Також це особи, хворі на гіпофізарний нанізм (ліліпути), диспропорційні карлики [2], в яких право на достроковий вихід на пенсію стає можливим після досягнення чоловіками 45 років, жінками 40 років та за наявності страхового стажу не менше 20 років у чоловіків і не менше 15 років у жінок [3].

За даними Міністерства соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я та Пенсійного фонду України, на початок 2023 року загальна кількість осіб з інвалідністю становила 2 721,7 тис. осіб, з яких

204,9 тис. — це особи з інвалідністю I групи, 888,7 тис. — II групи, 1 472,0 тис. — III групи, а 156,0 тис. — це діти з інвалідністю [5]. Варто зауважити, що лише протягом останніх двох років чисельність осіб з інвалідністю зросла приблизно на 300 тисяч, частина з яких потенційно має право на дострокове пенсійне забезпечення [6]. Крім того, це означає, що значна частина з них або втратила можливість повноцінної трудової діяльності, або потребує адаптованих умов праці, що часто недоступні в умовах сучасного ринку праці. Особливу актуальність проблема набуває в контексті повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році. Значна кількість українців отримали поранення, були травмовані або набули стійкої втрати працездатності під час оборони країни чи як цивільні жертви війни. Саме тому питання соціального та пенсійного забезпечення для них — це не лише реалізація соціального контракту держави з громадянами, а й важлива складова відновлення суспільної довіри, національної єдності та гідності.

У цьому контексті особливе місце займає механізм дострокового виходу на пенсію для учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, а також членів сімей загиблих військовослужбовців. Закон «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [7] встановлює для них спрощену процедуру призначення пенсії, а також передбачає можливість зниження пенсійного віку на п'ять або навіть десять років, залежно від категорії та обставин [8]. Це є відображенням принципу соціальної справедливості, згідно з яким держава компенсує фізичні та моральні втрати тих, хто безпосередньо постраждав під час захисту її територіальної цілісності.

Крім військових, право на дострокову пенсію мають також жінки, які народили п'ятеро або більше дітей, а також ті, хто виховував дитину з інвалідністю. У випадку відсутності матері або за її згодою це право може бути передано батькові. Така норма ґрунтується на визнанні соціального значення батьківської праці та на потребі держави підтримувати багатодітні родини, які часто опиняються у вкрай складному матеріальному становищі [4, с. 55].

Водночас, чинне законодавство передбачає ще один важливий механізм — можливість призначення призначена особам, трудовий договір з якими було розірвано з ініціативи власника або уповноваженого ним органу у зв'язку з виявленням невідповідності працівника займаний посаді за станом здоров'я, але не раніше ніж за 1,5 року до досягнення пенсійного віку у зв'язку з ліквідацією, реорганізацією, банкрутством підприємства або скороченням чисельності чи штату працівників. Обов'язковою умовою в такому випадку залишається своєчасна реєстрація особи в Державній службі зайнятості — не пізніше ніж через 30 днів після звільнення — та відсутність підходящої роботи протягом

наступних 7 календарних днів. Це положення зберігає соціальну стабільність та захищає осіб передпенсійного віку, які втратили джерело доходу не з власної вини [8].

Суттєвим нововведенням останніх років стали цифрові послуги Пенсійного фонду України, зокрема портал електронних послуг, який дає змогу подавати документи на призначення пенсії онлайн, перевіряти страховий стаж, отримувати повідомлення про нарахування виплат тощо. Це особливо важливо для осіб з інвалідністю, які мають обмеження в пересуванні або проживають на тимчасово окупованих територіях, де функціонування органів влади ускладнене або неможливе. Законодавством передбачено, що якщо звернення за призначенням пенсії було унеможливлене через воєнний стан, особа має право на пенсію з моменту встановлення інвалідності, а не з дати звернення, що є ключовим правовим інструментом для недопущення втрати соціальних гарантій через об'єктивні форс-мажорні обставини [3].

Процес призначення пенсії та оформлення необхідних документів знаходиться у віданні територіальних органів Пенсійного фонду України. Для ініціювання процедури особа може звернутися до сервісного центру ПФУ за місцем проживання або скористатися сучасними електронними сервісами, зокрема офіційним вебпорталом Пенсійного фонду чи порталом «Дія». Ці цифрові платформи дозволяють подати заяву разом із сканованими копіями документів, що мають бути чіткими та містити повний текст і реквізити оригіналів, з використанням кваліфікованого електронного підпису. Для працюючих осіб передбачено додаткову можливість оформлення через уповноважену особу роботодавця за місцем роботи.

Законодавство передбачає гнучкі терміни для звернення за пенсією — це можна зробити в будь-який час після виникнення права на неї або заздалегідь, але не раніше ніж за місяць до досягнення пенсійного віку. Важливо відзначити, що факт продовження трудової діяльності не є перешкодою для призначення пенсійних виплат, оскільки пенсії за віком призначаються незалежно від того, чи продовжує особа працювати на момент звернення.

Для оформлення пенсії необхідно підготувати комплекс документів, який включає підтвердження особистості, реєстраційного номера облікової картки платника податків (за відсутності відповідної відмітки у паспорті), документи про трудовий стаж. У випадках, коли інформація у трудовій книжці є неповною або недостатньою, особливо щодо роботи у шкідливих чи особливих умовах, необхідно надати додаткові довідки від роботодавців. Для осіб, які претендують на пільгові умови призначення пенсії, необхідні документи, що підтверджують їх особливий статус — наприклад, посвідчення учасника бойових дій,

висновки медико-соціальних експертних комісій про інвалідність чи інші спеціальні документи.

Детальні довідки про спеціальний стаж мають містити вичерпну інформацію: точні періоди роботи, займані посади, характер виконуваних обов'язків, а також посилання на відповідні нормативні акти (наприклад, Списки № 1 чи № 2), що підтверджують право на пільгове пенсійне забезпечення. Такі довідки видаються виключно колишніми роботодавцями або їх правонаступниками. У разі відсутності правонаступника підтвердження періодів роботи здійснюється через спеціальні комісії при обласних управліннях Пенсійного фонду.

Термін розгляду документів становить не більше 10 днів з моменту їх подання. У разі відмови у призначенні пенсії заявник отримує письмове повідомлення із зазначенням причин та порядку оскарження такого рішення протягом 5 днів. Пенсія для осіб з інвалідністю призначається з дня встановлення інвалідності, якщо звернення надійшло не пізніше ніж через 3 місяці після цієї дати. У разі більш пізнього звернення виплати призначаються з дня подання заяви [9].

Основними підставами для відмови у призначенні пенсії є відсутність необхідного страхового стажу, недосягнення встановленого пенсійного віку або непідтверджений статус для пільгових категорій. Якщо до заяви додані не всі необхідні документи, Пенсійний фонд повідомляє про це заявника із зазначенням переліку додаткових документів, які необхідно надати. У такому випадку, якщо недостатні документи будуть подані протягом трьох місяців, днем звернення вважатиметься дата подання початкової заяви [9].

У разі незгоди з рішенням Пенсійного фонду особа має право оскаржити його у вищому органі ПФУ або через судову систему. Це дозволяє захистити права громадян та забезпечити справедливість у питаннях пенсійного забезпечення.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що система дострокового пенсійного забезпечення для осіб з інвалідністю в Україні є важливою частиною соціальної політики, яка, попри існуючі труднощі, поступово адаптується до нових викликів. Війна, економічна нестабільність, зростання кількості осіб з інвалідністю, необхідність цифровізації послуг та реформування пенсійної системи вимагають від держави подальшого вдосконалення нормативної бази, спрощення процедур доступу до пенсії, запровадження нових форм підтримки та інституційного посилення органів соціального захисту. У перспективі важливим є розширення можливостей індивідуального пенсійного планування, стимулювання добровільної участі у пенсійному страхуванні, підвищення прозорості рішень та впровадження моніторингових механізмів, що забезпечать

справедливість, ефективність та довіру громадян до системи соціального захисту в цілому.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 17.05.2025).
2. Петрушка О. В. Проблематика застосування режиму дострокового виходу на пенсії в умовах реформування пенсійної системи України. PhD Thesis. Тернопіль, Вектор. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/15017/1/88-93.pdf> (дата звернення: 17.05.2025).
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. *Верховна Рада України*. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1058-15> (дата звернення: 18.05.2025).
4. Каптар Г. Дострокове пенсійне забезпечення як об'єктивна потреба зниження шкідливого впливу професійних факторів. *Revista Națională de Drept*, 2015. С. 53–59. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Dostrokove%20pens%D1%96jnc%20zabezpechennja%20jak%20ob%E2%80%99%D1%94ktivna%20potreba%20znizhennja%20shk%D1%96dlivogo%20vplivu%20profes%D1%96jnih%20faktor%D1%96v.pdf (дата звернення: 18.05.2025).
5. Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю. URL: <https://www.ispf.gov.ua> (дата звернення: 18.05.2025).
6. В Україні понад 3 млн людей з інвалідністю — це люди з величезним потенціалом, навичками, ідеями, силою (03.12.2024). *Південноукраїнська міська рада*. URL: https://yu.mk.ua/news/show/v_ukraini_ponad_3 mln_lyudey_z_invalidnysty_u_%E2%80%94_tse_lyudi_z_velicheznim_potentsialom_navichkami_ideya_mi_siloju (дата звернення: 18.05.2025).
7. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. *Верховна Рада України*. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3551-12> (дата звернення: 18.05.2025).
8. Дострокові пенсії за віком. *Пенсійний фонд України*. URL: <https://www.pfu.gov.ua/35066-dostrokovyi-pensiyi-za-vikom> (дата звернення: 18.05.2025).
9. Хто має право на дострокові пенсії за віком. *Пенсійний фонд України*. URL: <https://www.pfu.gov.ua/dn/319681-hto-maye-pravo-na-dostrokovyi-pensiyi-za-vikom> (дата звернення: 19.05.2025).

Напрямок 5. Посилення ролі недержавного соціального забезпечення в сучасних умовах

ТЮТЮНЕНКО Олена Миколаївна,

учителька-методистка, Комунальний заклад Верхньокриничанська загальноосвітня школа І–ІІ ступенів Василівської міської ради Запорізької області; волонтерка, ГО «ВПО Україна Хмельниччина»; практична психологиня та членкиня Міжнародної асоціації практичних психологів та тренерів, секретарка Ради з питань ВПО Хмельницької районної державної адміністрації

НЕВИДИМА СИЛА: ВИМІРЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ІНІЦІАТИВ (В КОНТЕКСТІ ПОСИЛЕННЯ РОЛІ НЕДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ)

Сьогодні ми є свідками та учасниками складних соціально-економічних процесів, загострених війною та спричиненими нею внутрішніми трансформаціями, соціальною нерівністю тощо. Умови війни спричинили великий попит на соціальну допомогу, через надвелику кількість українців, котрі мають потребу у наданні захисту, допомоги, консультування, поінформованості до своїх соціальних прав. В цих умовах особливої ваги набуває діяльність недержавних організацій у сфері соціального забезпечення і серед них яскраво вирізняються волонтерські ініціативи; громадські організації, волонтерські спілки, центри надання допомоги. Їх самовіддані зусилля часто стають справжньою підтримкою для тих, хто її потребує, заповнюючи прогалини державної системи та оперативно реагуючи на нагальні потреби: забезпечення речами, продуктами харчування, надання психологічної та юридичної допомоги, організації зустрічей для відновлення комунікації, пошук житла, соціалізація в громади, відновлення на рівні фізичного тіла — заняття з йоги, аеробіки та інш., співпраці з культурними установами з метою реінтеграції в суспільство, просвітницької роботи, поінформування щодо алгоритмів отримання соціальних послуг і т.п.

Проте, незважаючи на велику значущість волонтерства, його соціальний вплив часто залишається невидимим, неоціненим в повному обсязі. Ми бачимо кількість залучених рук, обсяги зібраної допомоги, але як виміряти ту незримую силу, яка змінює життя людей, зміцнює громади,

формує громадянську свідомість. Саме це питання — вимірювання соціального впливу волонтерських ініціатив [1] є ключовим в контексті співпраці недержавних організацій з метою реалізації соціальної політики в умовах сьогоденних викликів.

Уся складність полягає в тому, що волонтерство прямо спрямоване на якісні зміни, які важко піддаються кількісній оцінці, які є обособленими в межах організації, і не мають інструментів стастифікації. Адже як оцінити покращення психологічного стану людини, яка отримала підтримку та відчула небайдужість, особливо якщо це ВПО [2], яка втратила усе, що протягом довгих років створювала власним життям. Саме відсутність уніфікованих підходів та інструментів ускладнює цю задачу. Водночас — надмірна формалізація призведе до нівелювання унікальності та спонтанності волонтерського руху як такого.

Ми усвідомлюємо, важливість вимірювання соціального впливу, задля підвищення обізнаності як суспільства так і держави про справжню цінність волонтерства, з метою обґрунтування необхідності його підтримки та розвитку, особливо в умовах сьогодення. Такі вимірювання допомагають залучати більше ресурсів, підвищувати ефективність волонтерських програм і сприяти ефективного впровадження соціальної політики, через поширення співпраці між державними і недержавними організаціями.

Які є можливі шляхи? Треба розробити або адаптувати, модернізувати кількісні методи, шляхом уніфікації статистичних даних про охоплення, обсяги допомоги, напрямки і т.п. Розробити спільні інструменти аналізу якісних методів: глибинних інтерв'ю, фокус-груп, аналізу історій успіху, які дозволять в числовому форматі розкрити глибинні зміни, що відбуваються в житті людей, завдяки підтримки волонтерської організацій та соціальних служб. Комбінування таких підходів, з використанням соціального аудиту, оцінки соціальної цінності, таких як SROI, може дати майже цілісну картину щодо соціального забезпечення населення України.

Отже на сьогодні нашим завданням є — розробити гнучкі та адаптивні методології, які б враховували специфіку волонтерської діяльності в соціальній сфері та оцінювати її вплив на різних рівнях від індивідуального до суспільного. Надати волонтерським організаціям конкретні інструменти(щодо збору статистичних даних про кількість залучених волонтерів, обсяг наданої допомоги, кількість бенефіціарів, кількість людей що отримало допомогу, та інш.) та індикатори (зміни у зверненнях за соціальною допомогою, рівень соціальної напруги у громаді), які допоможуть створити цілісну статистичну картину соціального забезпечення населення та допоможуть досягнути ту невидиму силу, що криється у волонтерських ініціативах.

Дозвольте поглибити нашу дискусію щодо ключової ролі волонтерських організацій у вирішенні нагальних питань соціальної сфери, особливо в контексті підтримки таких вразливих категорій населення, як внутрішньо переміщені особи, оскільки це доволі чисельний пласт населення, який наразі має в своєму складі кожна громада на підконтрольній території.

В умовах динамічних соціальних змін та викликів, які наразі постали перед нашим суспільством, недержавні волонтерські організації, спільноти та центри демонструють надзвичайну гнучкість та здатність не просто оперативного оперативно реагувати на потреби, які часто залишаються поза межами можливостей державних інституцій, завдяки багаточисельності таких організацій що є важливою перевагою, та точково, працюючи з кожною людиною окремо. Їхня діяльність є не просто доповненням до соціальної політики держави, а й потужним каталізатором позитивних змін, що сприяє зміцненню соціальної згуртованості та підвищенню рівня добробуту населення в громадах.

Розглядаючи більш детально спектр діяльності волонтерських організацій у сфері соціальної допомоги, варто відзначити їхню багатогранність та здатність адаптуватися до різноманітних потреб, особливо ВПО, які складають чималий відсоток населення громад. У контексті підтримки внутрішньо переміщених осіб, які зіткнулися з травматичним досвідом втрати домівок та необхідністю адаптації до нових умов життя, відсутності елементарних речей, втрати документів, роботи а іноді і здатності працювати через чисельні психотравмуючі [3] події, волонтери відіграють критично важливу роль на кількох рівнях:

1. Надання первинної гуманітарної допомоги:

Забезпечення базових потреб: громадські волонтерські організації оперативного організовують збір та розподіл необхідних речей першої необхідності, таких як одяг, взуття, засоби гігієни, продукти харчування тривалого зберігання, ковдри та постільна білизна, дитяче харчування. Це дозволяє швидко задовольнити нагальні потреби ВПО на початковому етапі їхнього переміщення.

Організація тимчасового розміщення: У співпраці з місцевими громадами та органами влади волонтери допомагають у пошуку та облаштуванні тимчасового житла для ВПО, забезпечуючи їх дахом над головою в кризовий період, через реалізацію програм надання соціального житла або через власні бенефіціарні ресурси

Надання інформаційної підтримки: Волонтери надають ВПО важливу інформацію щодо їхніх прав, можливостей отримання соціальної допомоги, доступу до медичних послуг, послуг центра зайнятості, послуг щодо продовження або отримання освіти, послуг щодо

відновлення втрачених документів та інших необхідних ресурсів у новій громаді.

2. Психологічна та емоційна підтримка:

Первинна психологічна допомога: Волонтери, які пройшли відповідну підготовку, надають першу психологічну допомогу ВПО, допомагаючи їм впоратися зі стресом, тривогою та емоційними наслідками пережитого або мають базу адрес, установ або інших громадських організацій які можуть надавати послуги психологічної допомоги.

Організація груп підтримки: Створення волонтерами груп підтримки для ВПО сприяє їхній соціалізації, обміну досвідом та взаємній підтримці у процесі адаптації: круглі столи, вечори зустрічей, майстер класи.

Залучення до культурно-дозвілєвих заходів: Волонтери організовують різноманітні заходи, спрямовані на інтеграцію ВПО в місцеву громаду, налагодження соціальних зв'язків та зменшення почуття ізоляції: екскурсії до музеїв, театрів, відвідування концертів, виїзди історично- архітектурних пам'яток громад,

Організація та проведення свят, створення святкового настрою, забезпечення родин подарунками, організація та проведення святкових концертів, розваг, квестів, що зменшує вплив травматичних факторів : орендованого майна, відсутності кола рідних, вимушену зміну місця проживання, навчання.

3. Сприяння соціальній інтеграції та адаптації:

Допомога у працевлаштуванні: Волонтери можуть надавати консультації з питань пошуку роботи, допомагати у складанні резюме, встановлювати контакти з потенційними роботодавцями та організовувати професійні навчання, співпрацюючи з державними установами або створивши власну базу роботодавців.

Організація мовних курсів та курсів з адаптації до нової культури: Для ВПО, які прибули з інших регіонів, волонтери можуть організовувати курси, що сприяють їхній мовній та культурній адаптації, організовують заняття по вивченню не лише української мови але й мови, яка значно підвищить можливість працевлаштування в місцевій громаді.

Залучення до громадської діяльності: Волонтери заохочують ВПО до участі в житті місцевої громади, залучаючи їх до волонтерських ініціатив та інших громадських заходів: проведення загальногромадських акцій, участі у ярмарках та фестивалях, виставках, та інші.

4. Авокація та захист прав ВПО:

Моніторинг дотримання прав ВПО: Волонтерські організації можуть здійснювати моніторинг дотримання прав ВПО на місцевому рівні та інформувати відповідні органи про виявлені порушення, надавати

адвокатські послуги при наявності меморандумів про безоплатне надання послуг з юридичними компаніями або спілками.

Надання юридичної допомоги: Залучення юристів-волонтерів дозволяє надавати ВПО безкоштовну юридичну консультацію та допомогу у вирішенні правових питань.

Інформування суспільства про потреби ВПО: Волонтерські організації проводять інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності суспільства про проблеми та потреби ВПО, а також на формування толерантного ставлення до них, співпрацюючи з місцевим самоврядування та усіма державними або бізнес структурами громади.

Окрім підтримки ВПО, волонтерські організації відіграють важливу роль у вирішенні ширшого спектру питань соціальної допомоги, включаючи підтримку літніх людей, осіб з інвалідністю, дітей-сиріт, малозабезпечених сімей та інших вразливих категорій населення. Вони організовують догляд на дому, надають освітні послуги, проводять благодійні акції, підтримують медичні заклади та реалізують безліч інших важливих ініціатив.

Громадські волонтерські організації є невід’ємною та надзвичайно цінною складовою системи соціальної допомоги. Їхня самовіддана праця, гнучкість та здатність до емпатії дозволяють ефективно реагувати на нагальні соціальні потреби [4], особливо в кризові періоди. Подальша підтримка та розвиток волонтерського руху є важливим завданням для держави та суспільства в цілому, адже саме завдяки спільним зусиллям ми зможемо забезпечити гідний рівень соціального захисту для кожного, хто цього потребує.

Підсумовуючи, наголошуємо на тому, що вимірювання соціального впливу волонтерства — це не просто академічне завдання, це — практична необхідність для посилення ролі соціального забезпечення в сьогоденних умовах, як війни, так і викликів сучасності. Отриманні дані стануть основою для прийняття рішень, та розвитку і розбудови соціальної сфери країни.

Все це сприятиме підвищенню соціальної згуртованості, покращенню психологічного стану, формуванню активної громадянської позиції, сприятиме реалізації соціальної політики [5] в країні в цілому.

Список використаних джерел

1. Волонтерські ініціативи компанії: Рецепт успіху. *The Educational Equality Institute*. URL: <https://theeducationalequalityinstitute.org/%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96->

- [%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2/](#) (дата звернення: 15.05.2025).
2. Великий гід про статус ВПО. *Дія.Безбар'єрність*. URL: <https://bf.diia.gov.ua/articles/velykyi-hid-pro-status-vpo> (дата звернення 12.05.2025).
  3. Психотравмуюча ситуація та психотравма (07.09.2021). *Психологічна допомога*. URL: <https://www.psyhelp.com.ua/2021/09/07/psyhotravmuyucha-sytuacziya-ta-psyhotravma> (дата звернення 10.05.2025).
  4. Потреби людини. Цінності. Людина — творець культури. *Видавництво «Ранок»*. URL: <https://ua.izzi.digital/DOS/355567/358528.html> (дата звернення 10.05.2025)
  5. Соціальна політика. *Інформаційно-довідковий сайт «Україна»*. URL: http://proukraine.net.ua/?page_id=759 (дата звернення 12.05.2025).

БОВК Ірина Вячеславівна,

здобувачка вищої освіти, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови в Україні значення недержавних пенсійних фондів стає дедалі помітнішим. У всьому світі недержавні пенсійні фонди (НПФ) визнані життєво важливими соціальними інститутами, які сприяють підвищенню фінансового добробуту людей з обмеженими можливостями в суспільстві та користуються значною довірою громадян щодо пенсійної накопичувальної системи.

Основна мета пенсійної системи — гарантувати, що люди отримають фінансову підтримку після виходу на пенсію. Це охоплює запобігання бідності, стабілізацію споживання та надання страхування від ризиків як під час роботи, так і в подальшому житті.

В умовах політичної нестабільності, криз, глобальних потрясінь, військових конфліктів тощо активізується участь держави в забезпеченні стабільного функціонування національної економіки. Отже, очікується, що триваюча війна в Україні призведе до значного падіння ВВП.

Світовий банк зберіг попередній прогноз щодо уповільнення темпів зростання економіки України. Виходячи з січневих прогнозів фінансової установи, очікується, що цього року зростання ВВП України знизиться до 2 %. Навпаки, Світовий банк скоригував свій прогноз на

наступний рік. Раніше очікувалося зростання ВВП України в 2026 році на рівні 7 %; однак цю оцінку тепер переглянуто в бік зменшення до 5,2 %. Очікується, що зростання української економіки цього року відбуватиметься меншими темпами порівняно з попередніми періодами. Прогнозується, що валовий внутрішній продукт зросте на 2 % до кінця 2025 року. Тим не менш, очікується, що зростання ВВП набере обертів у 2026 році, досягнувши 5,2 %. Згідно з прогнозом Світового банку, можливість економічного відновлення в Україні наступного року залежить від припинення військових дій і початку масштабних зусиль з відновлення всередині країни [1].

Аналітики Світового банку вважають, що тривалий конфлікт став основною причиною зниження темпів зростання ВВП. Вони визначили кілька критичних факторів, що перешкоджають економічному розширенню, включаючи скорочення зовнішнього попиту, брак кваліфікованої робочої сили та перебої з енергопостачанням. Отже, якщо у 2023 році економіка України зросла на 5,5 %, то у 2024 році цей показник впав до 2,9 %.

Загальновідомо, що в січні Світовий банк скоригував свій прогноз зростання ВВП на 2025 рік, знизивши його з 6,5 % до 2 %. Паралельно фінустанова також переглянула прогноз на 2026 рік, підвищивши прогноз зростання ВВП України з 5,1 % до 7 % [1].

Держава забезпечує додержання законодавства, спрямованого на захист майнових прав і законних інтересів учасників недержавного пенсійного забезпечення шляхом контролю та регулювання з боку органів державної влади. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку здійснює нагляд та контроль за діяльністю недержавних пенсійних фондів, адміністраторів пенсійних фондів, страхових компаній та банківських установ у межах своїх повноважень та в порядку, встановленому законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [2], Законом України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків», а також іншими відповідними документами. законодавчі акти України [3].

Контроль за додержанням законодавства про захист економічної конкуренції у діяльності недержавних пенсійних фондів здійснює Антимонопольний комітет України. У випадках порушення прав учасників недержавного пенсійного забезпечення будь-якими фізичними особами, підприємствами, установами, організаціями чи державними структурами Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку зобов'язана вжити заходів щодо захисту цих прав, у тому числі звернутись до суду з боку потерпілих. Її посадові особи здійснюють наглядові заходи, проводить перевірки та регуляторні дії відповідно до законодавства, що регулює державне регулювання ринку цінних паперів.

Суб'єктами державного нагляду є недержавні пенсійні фонди (НПФ), зокрема відкриті, корпоративні та професійні [4]. Залежно від інвестиційної стратегії, прийнятої фондом, він може відповідним чином проводити свою інвестиційну політику. Отже, фундаментальний характер державного регулювання передусім передбачає встановлення конкретних критеріїв для установ недержавного пенсійного забезпечення, що забезпечує надання ними послуг належної якості через систему державної реєстрації, ліцензування та відповідних кваліфікаційних стандартів, серед інших механізмів.

Станом на 31 березня 2025 р. до Реєстру недержавних пенсійних фондів внесено відомості про 57 недержавних пенсійних фондів та 17 адміністраторів НПФ, внесених до Реєстру професійних учасників ринків капіталу та організованих ринків товарів. Натомість на початок 2024 року в реєстрі було 63 НПФ [5]. Лише 15 НПФ демонструють послідовне зростання, яке характеризується збільшенням кількості учасників та довіри вкладників. Інші фонди або мають обмежені активи, або наразі неактивні. На кінець 2024 року було укладено 98,9 тис. пенсійних контрактів, з них 6,6 тис. — з юридичними особами, решта — з фізичними особами.

Серед понад 25 000 підприємств в Україні приблизно 2 000 уклали пенсійні контракти з недержавними пенсійними фондами (НПФ), що відображає обмежений ступінь корпоративної участі в системі недержавного пенсійного забезпечення. За підсумками 2024 року сукупна вартість активів НПФ становила 5,73 млрд грн, у системі брали участь близько 887 тис. осіб [5].

Отже, станом на 2025 рік в Україні функціонує 57 недержавних пенсійних фондів (НПФ), приблизно 15 з яких активно займаються розвитком, тоді як корпоративні пенсійні угоди були укладені з менш ніж 10 % підприємств країни. Проте, враховуючи демографічні тенденції, державі бракує необхідних ресурсів для забезпечення задовільного рівня фінансового забезпечення пенсіонерів. Отже, індивідуальним пенсійним накопиченням судилося стати звичним явищем [5].

На сьогодні критерії виплат через НПФ суттєво відрізняються від критеріїв державної пенсійної системи. Особи можуть почати отримувати пенсію від фондів у віці 50 років, таким чином обходячи встановлений законом пенсійний вік. Крім того, платник має право самостійно визначати як тривалість, так і частоту виплат, за умови, що роботодавець не робить внески від його імені. Примітно, що мінімальний стаж внесків до НПФ становить лише 10 років, на відміну від 25–30 років, необхідних для отримання пенсії в солідарній системі пенсійного забезпечення.

Накопичувальні пенсійні програми на підприємствах слід розглядати як помітну конкурентну перевагу для роботодавців на ринку

праці. Конкуренція за кваліфікований персонал посилюється, і молоді працівники все більше не бажають залишатися на посадах, які не відповідають їхнім очікуванням. Наразі держава впроваджує заходи щодо створення механізмів, які забезпечуватимуть акумуляцію коштів у НПФ. Після 2026 року планується розширити систему Фонду гарантування вкладів за рахунок недержавних пенсійних фондів.

Отже, недержавні пенсійні фонди відіграють вирішальну роль під час воєнного стану та подальшої реконструкції України, сприяючи створенню недержавної пенсійної системи. Ця система дозволить працівникам підприємств отримати додаткове джерело доходу після виходу на пенсію за рахунок накопичених на індивідуальних рахунках пенсійних фондів, а також посилити внутрішні інвестиції довгостроково прогнозованими фінансовими ресурсами.

Список використаних джерел

1. Регіон Європи та Центральної Азії: Пришвидження економічного зростання завдяки підприємництву, використанню технологій та інноваціям (23.04.2025). *World Bank Group*. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2025/04/23/europe-and-central-asia-accelerate-growth-through-entrepreneurship-technology-adoption-and-innovation> (дата звернення 22.05.2025).
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Закон України від 09.07.2003 р. № 1058–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення 22.05.2025).
3. Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків. Закон України від 30.10.1996 р. № 448/96–ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/448/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 22.05.2025).
4. Про недержавне пенсійне забезпечення. Закон України від 09.07.2003 р. № 1057–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15> (дата звернення 22.05.2025).
5. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.03.2025. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2025/05/npf_1_kv-2025.pdf (дата звернення 22.05.2025).

Напрямок 6. Методологічні виміри практики соціальної роботи

ТРУБАВІНА Ірина Миколаївна,

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної педагогіки, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

КАЛГУШКІН Юрій Леонідович,

кандидат юридичних наук, доцент, голова обласної спілки Громадської організації «Захисники свободи України», доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки навчально-наукового інституту № 2, Харківський національний університет внутрішніх справ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Підхід — це науково обґрунтований погляд на вирішення проблеми. Більш детально вони описані в літературі [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Зазвичай, кожен підхід має свої принципи, зміст, технології і методики. Наприклад, гуманістичний підхід має своїм принципом людиноцентризм. І він визначає відбір такої діяльності, в центрі якої є вирішення проблем людини, а не установи, вибір технологій і методик, які найкраще враховують інтереси людини і її права, потреби тощо. А прагматичний підхід, наприклад, враховує лише корисний результат, може ігнорувати саму людину тощо, зводиться до цинізму і зиску, що недоречно в роботі з людьми, які боронять Батьківщину.

Гуманітарні підходи дозволяють справедливо під час конфліктів розподіляти гуманітарну допомогу, як це роблять благодійні організації всього світу, диктують свої стандарти надання допомоги і її мету, отримувачів допомоги тощо. Нас цікавлять підходи до захисту прав людини і протидії дискримінації,

Розкриємо основні підходи до захисту прав людини в сучасному суспільстві:

- 1) інформаційний (просвітницький);
- 2) силовий підхід;
- 3) підхід ненасильницького опору;
- 4) діяльнісний підхід;
- 5) політико-економічний підхід;
- 6) підхід викриття насильства і ненависті;

- 7) виважений підхід;
- 8) інноваційний підхід;
- 9) безбар'єрний;
- 10) цивілізаційний підхід до захисту прав людини.

Зазначимо, що в окремих науках можна виділити клієнтоцентричний, травмо орієнтований підхід, орієнтований на постраждалого підхід тощо. Ці підходи стосуються окремих ситуацій, не є загальними і застосовуються фахівцями як створення умов для реалізації людиною її прав після якоїсь події, коли її права були порушені і людина має певні психологічні та інші проблеми. Так, інтерсекційний підхід сьогодні застосовується для захисту і протидії гендерно зумовленому насильству. Він є комплексним і вимагає координації зусиль фахівців різних сфер, але він прийнятий лише щодо ГЗН.

Перелічені підходи окреслюють напрямки, функції, можливі професійні ролі фахівців у сфері захисту прав людини, які опікуватимуться гендерними питаннями і протидією дискримінації. Можливо, кожен фахівець обере ті підходи для захисту, які йому/їй ближчі з огляду на фах і менталітет, але треба знати всі можливі підходи і використовувати їх залежно від того, який буде більш ефективним і дієвим у конкретній ситуації.

Список використаних джерел

1. Вступ до прав людини. Vienna : USIA Regiona. Programm Office, 1999. 39 с.
2. Методичні рекомендації до курсу «Гендерно чутливе інедискримінаційне спілкування в системі Міністерства оборони України (програма підвищення кваліфікації та курс лекцій з позицій захисту прав людини і забезпечення гендерної рівності)» / за ред. І. Трубавіної. Київ, 2025. 263 с. *Researchgate*. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.12404.87686>.
3. Земко А. М. Інноваційні підходи до захисту прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану. *Право та інновації*. 2024. № 2 (46). С. 138–143. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2\(46\)-21](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-2(46)-21).
4. Різні види фішингових атак. *Microsoft*. URL: <https://www.microsoft.com/uk-ua/security/business/security-101/what-is-phishing> (дата звернення: 11.03.2025).
5. Довідник безбар'єрності: підхід, заснований на правах людини (08.06.2023). Київська обласна державної адміністрації. URL: <http://koda.gov.ua/dovidnyk-bezbaryernosti-pidhid-zasnovanyj-na-pravah-lyudyyny> (дата звернення : 11.03.2025).
6. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю: теорія та методика. Харків : Нове слово, 2007. 395 с.
7. Цивілізаційний підхід до захисту прав людини на ринку праці. Трансформація трудових відносин в Україні (28.07.2022; 09:30).

БОНДАРЕНКО-ЗЕЛІНСЬКА Надія Леонтіївна,

кандидатка юридичних наук, професорка, професорка кафедри приватного права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова; медіаторка

ІНСТРУМЕНТИ МЕДІАЦІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Серед викликів сучасності спостерігається запит на фахівців з високим рівнем комунікативної компетентності, здатних не тільки спілкуватися з врахуванням травма-інформованого підходу [1, с. 118–129], а й надавати ментальну підтримку, соціально-вразливим групам населення (далі СВГН), склад яких суттєво збільшився в умовах війни. Такими фахівцями є медіатори — посередники, які володіють комунікаційним інструментарієм, здатним не тільки допомогти врегулювати конфлікт, а й відновити нормальні відносини між його учасниками [2]. Невипадково в 2016 році було затверджено Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації), на місце якого в 2024 році було прийнято Державний стандарт соціальної послуги медіації [2; 3]. Обидва стандарти гарантували особам, які належать до СВГН допомоги в установленні контактів з іншими суб'єктами правовідносин для невідкладного врегулювання питань, що стосуються їхньої життєдіяльності за допомогою медіації.

По всій країні функціонує ціла низка медіаційних організацій¹, які надають послугу медіації. Водночас більшість з них є громадськими організаціями чи юридичними особами приватної форми власності. Натомість війна спричинила до різкого збільшення кількості соціально-вразливих груп населення (далі СВГН), які в своїй основній масі розраховують на соціальну допомогу держави. А більшість уповноважених державних органів у сфері надання соціальних послуг не мають в своєму штаті медіаторів.

Тому опанування медіаційних інструментів самими соціальними працівниками є одним з найбільш оперативних способів використання ефективного потенціалу медіації для допомоги якомога більшій кількості

---

¹ Організації медіаторів. ГС «Українська академія медіації». URL: <https://www.mediation-help.com/about-mediation/ukraine>.

СВГН. Особливо цінними є медитаційні технології для конфліктних ситуацій за участю військовослужбовців, осіб, які повернулися з полону, інших осіб, чий рівень емоційного напруження є надмірним.

На перший погляд може здатися, що головним і майже єдиним інструментом медіатора є запитання, оскільки для ефективного отримання інформації необхідно ставити правильні запитання у правильний час [4]. Таке враження складається через те, що медіатори не дають порад і не висловлюють свою оцінку щодо ситуації, яка є предметом медіації. Тому більшість інформації від медіатора подається в питальній формі. При цьому самих інструментів значно більше і вони не вичерпуються власне технікою запитань. На нашу, що серед медіаційного інструментарію найбільш ефективними для соціальної роботи є наступні: активне слухання, Я-висловлення, нейтральне перефразування; «від 1 до 10», «добрі слова», фрейм та рефреймінг та ін.

Активне слухання — це багатоелементний інструмент, який являє собою поєднання мовчання, слухання з емпатією до співрозмовника, релевантний, переважно невербальний, зворотній зв'язок, резюмування та інші способи комунікації, які спонукають/заохочують іншу сторону діалогу до максимальної відвертості та розкриття інформації про події та почуття, що вони викликали.

Практична реалізація вищезазначених елементів в сукупності з іншими інструментами дозволяє особі «виговоритися», а отже знизити рівень емоційної напруги та надати соціальному працівнику максимум інформації про обставини щодо яких людина звертається по соціальну допомогу.

Нейтральне перефразування передбачає переформулювання повідомлення за допомогою нейтральних та/або позитивно забарвлених слів та висловів без негативних елементів зі збереженням його основного змісту.

Цей інструмент в обігу соціального працівника дозволяє останньому формулювати свої повідомлення споживачам соціальних послуг таким чином, щоб уникнути образ, звинувачень та зобов'язань. Спілкування за допомогою нейтрального фразування не тригерує співбесідника, а отже дозволяє уникнути ескалації конфлікту та підтримувати екологічну комунікацію з клієнтом.

Інструмент «я-висловлення» дозволяє донести свої емоції та потреби, враховуючи при цьому емоції та потреби іншої людини. Він передбачає побудову фраз в комунікації таким чином, щоб містити кілька компонентів:

1. Інформацію про факт — обставину, ситуацію або вчинок іншої людини, які викликали емоційну реакцію. Без оціночних суджень щодо нього.

2. Почуття, які виникли як реакція на факт і, якщо це доречно/можливо, пояснення, що спричинило саме таких почуттів.

3. Бажання — прийнятний для вас варіант розвитку ситуації.

4. Запрошення до обговорення ситуації, в т.ч., якщо це можливо/доречно, з вказівкою того, які «кроки на зустріч» готові ви самі вчинити.

Цей інструмент дещо складніший у використанні, оскільки при першому застосуванні може викликати певну агресію, особливо в СВГН, які перебувають або перебували в аб'юзтвних умовах. «Я-висловлення» з однієї сторони дозволяє відстоювати себе і свій ментальний ресурс, що для соціальних працівників є надзвичайно важливим, а з іншої дає клієнтам приклад того, як це правильно робити. І людям, чий особисті кордони систематично порушувалися чи порушуються досі (через фізичне, емоційне, психологічне, сексуальне або економічне насильство) зазвичай тривожно при першій зустрічі з такою моделлю спілкування. Але оскільки соціальному працівнику нерідко доводиться спілкуватися з одними і тими ж самими клієнтами неодноразово, останні, при багаторазовому використанні цього інструменту соціальним працівником, переймають його підсвідомо, що полегшує їх шлях до ментального відновлення.

Підсумовуючи хочеться наголосити, що ефективними є інші медитаційні інструменти. І вони можуть стати в нагоді українським соціальним працівникам не тільки при виконанні своїх трудових функцій, а й в повсякденному житті. Адже в умовах війни люди, які взаємодіють з СВГН не тільки на собі відчують надмірне навантаження з огляду на суттєве збільшення кількості отримувачів соціальних послуг, а й навіть поза роботою перебувають в умовах постійного триваючого стресу, який відчують усі, хто живе в нашій Країні під час війни.

Список використаних джерел

1. Мосол Н. О., Залановська Л. І. Травма-інформований підхід в реалізації соціально-психологічної допомоги. *Psychological patterns of social processes and personality development in modern society*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. С. 118–129. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-481-8-8> (дата звернення 26.05.2025).
2. Про медіацію. Закон України від 16.11.2021 р. № 1875–ІХ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20> (дата звернення 26.05.2025).
3. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації). Наказ Міністерства соціальної політики України від 07.08.2016 р. № 892. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16> (дата звернення 26.05.2025).

4. Державний стандарт соціальної послуги медіації. Затв. Наказом Міністерства соціальної політики України від 03.06.2024 р. № 269-Н, зареєстр. в Міністерстві юстиції України 29.07.2024 р. за № 1160/42505. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1160-24> (дата звернення 26.05.2025).
5. Волинець В. Техніки та методи медіації, які корисно застосовувати в роботі юриста (12.05.2020; 14:44). *Юридична газета.* URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodniy-arbitrazh-ta-adr/tehniki-ta-metodi-mediaciyi-yaki-korisno-zastosovuvati-v-roboti-yurista.html> (дата звернення 26.05.2025).

ЯРОМЕНКО Вікторія Іванівна,

здобувач вищої освіти, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СИСТЕМА СУПЕРВІЗІЇ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ НА ШЛЯХУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ

У сучасних умовах професійної діяльності в соціальній сфері супервізія набуває особливого значення як ефективний засіб професійного супроводу та емоційної підтримки фахівців. Вона не лише сприяє покращенню професійної діяльності соціальних працівників, а й виступає важливим механізмом профілактики професійного вигорання, зниження рівня стресу та збереження психоемоційного балансу в умовах роботи з вразливими групами населення. Супервізія забезпечує простір для аналізу практичних кейсів, рефлексії професійного досвіду та формування навичок критичного мислення [1].

У соціальній роботі супервізія виконує функцію платформи для професійного вдосконалення, де фахівець отримує зворотний зв'язок, розвиває свою компетентність і навчається новим підходам до вирішення складних ситуацій. Водночас вона формує безпечне середовище, яке дозволяє відкрито обговорювати труднощі, з якими стикаються працівники у своїй щоденній практиці, та шукати конструктивні рішення у співпраці з супервізором або колегами [3].

Вітчизняні та зарубіжні дослідники підкреслюють значення супервізії у розвитку соціальної сфери. Зокрема, О. Савчук пропонує концептуальну модель супервізійної практики; А. Браун і А. Боурн аналізують функціональні ролі супервізора; І. Астремська у своїх роботах висвітлює прикладні методики супервізійного супроводу; І. Ушокова та Н. Горішна досліджують стандарти супервізії та особливості її реалізації

в контексті американської системи підготовки соціальних працівників [1].

Супервізія в соціальній роботі має на меті не лише підтримку фахівця у складних професійних ситуаціях, але й сприяє забезпеченню високих стандартів якості соціальних послуг. Вона створює умови для розвитку професійної ідентичності, особистісного зростання та формування етичної відповідальності перед клієнтами. Це не лише механізм нагляду, а й партнерський процес, що сприяє глибшому розумінню своєї ролі як професіонала [2].

Серед ключових завдань супервізії вирізняють: професійний розвиток працівників; запобігання емоційному виснаженню; покращення якості взаємодії з клієнтом; підтримка в прийнятті складних рішень; формування навичок ефективної комунікації та рефлексії [3].

Залежно від мети та організаційних умов, супервізійна підтримка може надаватися у різних формах:

- індивідуальна супервізія — особиста зустріч супервізора з працівником для розбору конкретних ситуацій;

- групова супервізія — обговорення професійних кейсів у колективі, що сприяє обміну досвідом;

- неформальна супервізія — короткі консультації у невимушеній обстановці;

- кризова супервізія — термінове втручання у разі емоційно складної або критичної ситуації для працівника [3].

Варто зазначити, що ефективна супервізія базується на принципах довіри, взаємоповаги, професійної етики та конфіденційності. Особливе значення має регулярність і системність супервізійних зустрічей, що дозволяє забезпечити стабільність у професійному розвитку фахівців.

Формування професійного іміджу соціального працівника є складним і багатоаспектним процесом, що охоплює як зовнішні, так і внутрішні характеристики фахівця: його компетентність, етичність, стиль спілкування, ефективність професійної діяльності, здатність до саморефлексії та постійного розвитку. У цьому контексті система супервізії виступає важливим інструментом підтримки й розвитку професійного образу соціального працівника, який здатен викликати довіру, повагу та визнання як серед колег, так і клієнтів.

Основними складовими системи супервізії є:

1. *Інституційна підтримка* — супервізія повинна бути інтегрована в організаційну структуру установ, що надають соціальні послуги. Це передбачає закріплення супервізійних процесів у внутрішній нормативній документації, визначення ролей супервізора і супервізанта, регулярність супервізійних сесій та механізми зворотного зв'язку.

Індивідуальна супервізія забезпечує глибокий аналіз особистісних і професійних викликів працівника, формує його здатність до саморефлексії, що є основою професійної зрілості.

Групова супервізія сприяє розвитку командної взаємодії, обміну досвідом і створенню професійного середовища підтримки.

Ко-супервізія або рівнопартнерська супервізія допомагає формувати горизонтальні зв'язки в колективі та зміцнює професійну солідарність.

2. *Цільова спрямованість* — основна мета супервізії у контексті формування професійного іміджу полягає у: розвитку професійних компетентностей; дотриманні етичних стандартів; покращенні якості надання послуг; зміцненні психологічної стійкості та впевненості у власній професійній ролі; підвищенні самооцінки через конструктивний зворотний зв'язок.

3. *Навчальна функція супервізії* — супервізія виступає як постійний освітній процес, у якому соціальний працівник отримує нові знання, розвиває аналітичні навички, вчиться ухвалювати рішення в складних ситуаціях, формуючи тим самим цілісний і стійкий професійний імідж.

4. *Рефлексивна компонента* — завдяки рефлексії власної практики у супервізійному процесі працівник краще розуміє свій стиль взаємодії з клієнтами, зону професійної відповідальності, цінності, що ним керують. Це допомагає формувати усвідомлений і автентичний імідж професіонала, який діє етично, компетентно та впевнено.

5. *Супервізор* відіграє ключову роль у створенні умов для формування позитивного професійного образу працівника. Він виконує функції наставника, тренера, фасилітатора та іноді — моделі професійної поведінки. Завдяки конструктивному зворотному зв'язку супервізор допомагає фахівцю побачити свої сильні сторони, зони для зростання, уникнути професійних помилок і зберегти гідність у складних ситуаціях.

Отже, супервізія є ключовим елементом підтримки спеціалістів у соціальній сфері. Її впровадження сприяє не лише професійному росту працівників, а й підвищенню ефективності соціальних послуг, що, у свою чергу, позитивно впливає на благополуччя клієнтів. У перспективі розвиток супервізії в Україні має стати невід'ємною складовою системи соціальної роботи, зокрема в умовах зростання соціальних викликів, пов'язаних із війною, внутрішнім переміщенням населення та зростанням запиту на якісну соціальну підтримку.

Список використаних джерел

1. Горішна Н. Супервізія у практиці соціальної роботи та підготовки соціальних працівників у США. *Науковий вісник Ужгородського*

національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2008. № 15. С. 8–18.

2. Савчук О. М., Миргородська І. В. Стандарти супервізії в соціальній роботі. *Наукові записки НаУКМА*. 2012. Том 136. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. С. 68–71. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/149238531.pdf>.
3. Ушакова І. В. Супервізія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. 228 с.

Напрямок 7. Психологічні технології в соціальній роботі

ГУБАР Олександра Євгенівна,

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціального забезпечення, Черкаський державний технологічний університет

СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ ПОТРЕБ ЛЮДИНИ: AGILEBRAIN І СПОСОБИ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ

У період війни соціальна робота стикається з новими викликами, що вимагають інтеграції психологічного контексту як невід'ємної складової професійної діяльності, оскільки розуміння психологічного стану особистості є ключовою передумовою для забезпечення ефективної взаємодії та підтримки. Інноваційна методологія AgileBrain виступає дієвим інструментом для оперативного та точного визначення емоційного стану людини, що сприяє розробці індивідуалізованих стратегій допомоги.

Методика **AgileBrain** представляє інноваційний підхід до оцінки емоційного стану людини, заснований на міждисциплінарному поєднанні психологічних і нейронаукових знань. Інноваційною характеристикою даної методики є її здатність ідентифікувати емоційні стани людини, оминаючи когнітивний рівень інтерпретації зовнішніх стимулів. Наразі, AgileBrain — це валідований і офіційно визнаний нейронауковий інструмент вимірювання психо-емоційного стану. Результати та докази валідації опубліковані в відомому американському рецензованому журналі BMC Psychology «The structure of human motivation» [1].

Науково обґрунтована методика оцінювання та концептуальна структура AgileBrain, заснована на аналізі зображень, забезпечує подолання когнітивних бар'єрів у процесі вимірювання емоційних потреб і мотивації особистості [2]. Вона вирізняється не лише високою точністю результатів, але й високою швидкістю проходження та зацікавленістю респондентів, що підвищує їх мотивацію і знижує втому від проходження типових опитувань. Швидка процедура оцінювання, що триває лише три хвилини, надає об'єктивну характеристику емоційного стану людини та ступеня забезпеченості емоційних потреб, що дозволяє психологу

встановити причини таких станів та напрацювати індивідуальну стратегію терапії.

Як відомо з будови лімбічної системи, емоції виникають та функціонують на підсвідомому рівні, виконуючи безперервний моніторинг змін у навколишньому середовищі, незалежно від того, чи є ці зміни потенційною загрозою або можливістю. Вони запускають як фізіологічні, так і психологічні реакції, наприклад, підвищення частоти серцевих скорочень або виникнення відчуття страху. У цьому контексті емоції слід розглядати як базові механізми, що спричиняють формування суб'єктивних переживань, відомих як «проявлені емоції». Ці проявлені емоції сигналізують про можливе порушення гомеостазу або загрозу благополуччю. Методика AgileBrain спрямована на ідентифікацію первинних емоційних реакцій, що дозволяє точно визначити їхнє джерело.

Крім того, емоційні потреби особистості систематизовано у вигляді матриці мотиваційних детермінант. Розробниками методології було виявлено, що сучасні структурні аналізи теорій потреб пропонують системи каталогізації вимірів, таких як біологічні, індивідуальні, соціальні, ієрархічні, незалежні та опонентно-процесуальні. Однак жодна з них не об'єднає всі потреби в єдину концептуальну рамку. Саме у відповідь на відсутність концептуальної основи, здатної врахувати всю сукупність людських потреб, було розроблено уніфіковану піраміду людської мотивації [1, с. 3].

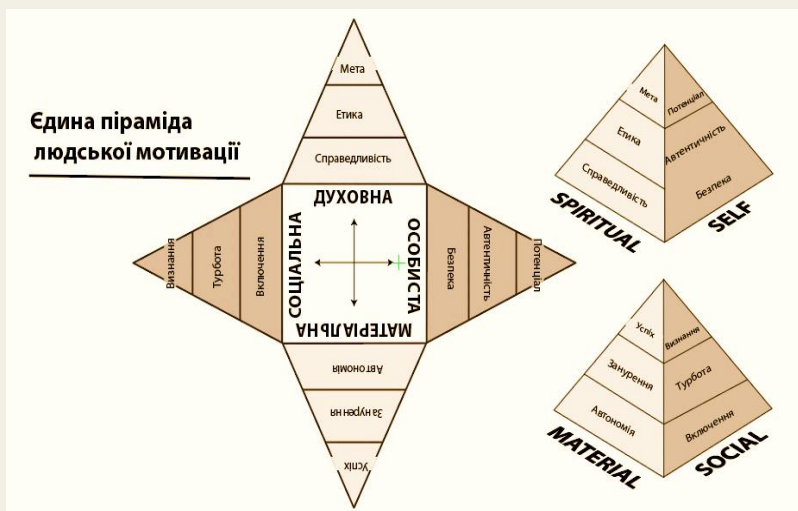

Рис. 1. Піраміда людської мотивації [1, с. 3]

Рівні досягнень даної моделі відповідають трьом способам існування Аристотеля: потенційності, потенційності, як такої та актуальності. Оскільки немає додаткових сфер життя або способів існування, розробники отримали підставу стверджувати, що дана модель є всеосяжною [1].

Таблиця 1

Матриця емоційних потреб людини [3, с. 15]

Три способи існування	Чотири сфери життя			
	Особиста	Матеріальна	Соціальна	Духовна
Аспіраційний / Бажаний	Потенціал / Обмеження	Успіх / Провал	Визнання / Презирство	Мета / Матеріалізм
Експериментальний / Поточний	Автентичність / Конформізм	Занурення / Стагнація	Турбота / Байдужість	Етика / Порушення
Фундаментальний / Базовий	Безпека / Незахищеність	Автономія / Позбавлення повноважень	Включення / Виключення	Справедливість / Несправедливість

Станом на даний час методика AgileBrain відповідає критеріям Американської психологічної асоціації (APA) для дійсної психологічної оцінки. Центр тестування Бурса в Університеті Небраски прийняв AgileBrain для публікації у своєму Щорічному довіднику психометричних тестів та інструментів вимірювань, найавторитетнішому списку психологічних оцінок у США [4].

У рамках порівняльної психометричної валідації, результати методики AgileBrain були зіставлені з низкою загальноприйнятих шкал для оцінки психоемоційного стану. Зокрема, виявлено високий прогностичний потенціал цього підходу щодо депресії (у співвідношенні з PHQ-9 та CESD), тривожності й стресу (GAD-7 та шкала оцінки стресу), самотності, нейротизму, а також ідентифікації наслідків психологічної травми — відповідно до типології травматичних подій [2].

AgileBrain використовується у медичних закладах США для оцінювання психо-емоційного стану працівників цих закладів. Наразі триває пілотний проєкт з Союзом Ветеранів Збройних Сил США в цьому напрямку для подальшого використання інструменту Центрами реабілітації військовослужбовців, звільнених у запас [2].

У сфері освіти національними партнерами AgileBrain є наступні навчальні заклади: Коледжі та університети (Mohawk Valley Community College (MVCC)), середні школи (Chapel Hill Chauncy Hall), заклади з професійної підготовки (Blackstone Valley Hub for Workforce Development) [2].

В Україні методика AgileBrain використовується при реалізації масштабних проєктів з Міністерством молоді та спорту України для підготовки спортсменів до Олімпійських ігор, з Міністерством соціальної

політики України, Національним антикорупційним бюро України, проектом EU4PAR 2, а також у співпраці з середніми школами та ЗВО та проведенні соціальних досліджень.

Так, у серпні 2024 року Міжнародною дослідницькою компанією Gallup за допомогою AgileBrain було проведено дослідження емоційного стану українців. За результатами даного дослідження виявлено, що в Україні емоції проявляються у посиленому режимі, оскільки зміни є постійними та значними (повітряні тривоги, небезпека для близьких тощо). Згідно зі звітом Gallup, рівень негативних емоцій в Україні залишається високим через тривалий військовий конфлікт із росією. Українці відчувають значний сум (39 %), стрес (32 %), гнів (22 %) і тривогу (53 %), що відображає труднощі та нестабільність, спричинені війною. Нажаль встановлено, що Україна виділяється серед інших країн лише в одному аспекті — вона належить до числа країн із найменшою кількістю позитивних переживань [5].

Отже, дослідження емоційних переживань в умовах кризових ситуацій є ключовим для розуміння психоемоційного стану окремих осіб та соціальних груп. Використання методики AgileBrain, дозволяє ідентифікувати первинні емоційні потреби та ступінь їх задоволення, а також визначити джерела стресу і тривоги, забезпечує науково обґрунтований підхід до моніторингу психоемоційного стану. Ця методика є ефективним інструментом для оперативного виявлення психоемоційних проблем і дозволяє на основі отриманих даних розробляти індивідуалізовані стратегії психоемоційної підтримки та саморегуляції. Серед найвідоміших підходів є такі:

- 1) модель BASIC PH (Ізраїльська модель кризового втручання) — передбачає використання шести основних стратегій подолання стресу;
- 2) техніки дихання та прогресивна м'язова релаксація — забезпечують швидке фізіологічне зниження рівня стресу;
- 3) підтримка соціальних зв'язків та комунікація — створюють відчуття підтримки та зменшують відчуття ізоляції.

Таким чином, у контексті соціальної роботи методика AgileBrain дає змогу не лише ідентифікувати емоційні потреби та джерела психоемоційного напруження, але й адаптувати перевірені методики підтримки відповідно до індивідуального стану та емоційних потреб людини. Завдяки цьому вона виступає ефективним інструментом як для оцінювання вразливих категорій населення, так і для надання цільової допомоги в практиці соціального супроводу та психосоціальної підтримки.

Список використаних джерел

1. Pincus, J. D. (2023). The structure of human motivation. *BMC Psychology*, 11, Article number: 308. URL: <https://bmcp psychology.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40359-023-01346-5> (дата звернення 12.05.2025).
2. AgileBrain. Emotions matter. URL: <https://www.agilebrain.com> (дата звернення 12.05.2025).
3. AgileBrain. 10 станів AgileBrain: практичний посібник. Leading Indicator System. URL: <https://www.agilebrain.com> (дата звернення 12.05.2025).
4. Buros Center for Testing. URL: <https://buros.org> (дата звернення 12.05.2025).
5. AgileBrain Ukraine Initiative. Research Report: Exploring the Emotional Effects of the Conflict in Ukraine. August 2024. URL: <https://www.agilebrain.com> (дата звернення 12.05.2025).

ГУМЕНЮК Оксана Григорівна,

*кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри
філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова*

ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКІСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Дана тема в теперішній час є надзвичайно актуальною, оскільки тривожність, фрустрація, страх та розпач кожного дня супроводжує українців. Незважаючи навіть на перебування у безпечному за кордоном і відносно безпечному регіоні держави. Українці у середньому демонструють настільки високий рівень стійкості і витривалості, що дивують весь світ. В основі національної стійкості покладено як впевненість в моральній правоті, так і сподівання на перемогу. У той же час, багато людей безпосередньо відчули наслідки війни — це втрата близьких і рідних, житла, домашніх улюбленців або опосередковано — співпереживанням за загиблими, руйнуванням міст, містечок і селищ, і це так чи інакше впливає на наше здоров'я, особливо — психічне. А відповідно, викликає стан перманентного стресу з яким багато хто не знає і просто не розуміє як боротися. На даний час в Україні є багато кваліфікованих психологів, які знають та можуть допомогти вирішити сучасні проблеми українців але далеко не всі це розуміють і не звертаються по допомогу до спеціалістів, а це є необхідність, оскільки з такого стану важко вийти самостійно.

Враховуючи актуальність теми, нами визначена мета дослідження: проаналізувати психологічні чинники формування стресостійкості під час війни.

Досить важливо усвідомлювати наслідки та стан свого психічного стану завжди, особливо під час війни. Оскільки, війна це завжди негативні емоції і стрес для всіх, вона спричинила масові психологічні травми, включаючи посттравматичний стресовий розлад, депресію, тривожність та інші психічні розлади.

За визначенням Т. Тімченко, стресостійкість є багатограним поняттям, що включає в себе такі складові, як здатність зберігати емоційну рівновагу, стійкість до психологічного тиску, здатність долати труднощі та толерантність до невдач. О. Чернікова, досліджуючи емоційну стійкість, зосереджується на характеристиках емоційних реакцій, таких як їхня інтенсивність та якісний склад [4]. Як наголошують А. Неурова та В. Осьодло, стресостійкість — це комплексна характеристика особистості, яка проявляється в здатності успішно виконувати свої професійні обов'язки навіть у складних ситуаціях, що супроводжуються сильним емоційним напруженням [1]. А ось Л. Бучек стверджує, що психологічна стійкість — це сукупність особистісних якостей, які дозволяють людині ефективно справлятися зі стресом та досягати своїх цілей. Вона включає в себе здатність зберігати спокій, оптимізм, а також здатність приймати рішення і діяти навіть у складних ситуаціях [2].

У психології під стресом розуміють стан напруги, що виникає при загрозі або перевантаженні. При стресі порушується життєдіяльність організму (прискорюється серцебиття, дихання), але втрати самоконтролю не відбувається. Стрес виражається загальним адаптаційним синдромом, який виявляється незалежно від якості патогенного чинника (хімічний, термічний, фізичний) та має певні стадії: реакція тривоги, під час якої опір організму спочатку знижується («фаза шоку»), а потім включаються захисні механізми («фаза протишоку»); стадія стійкості (резистентності), коли за рахунок напруги систем, що функціонують, досягається пристосування організму до нових умов; стадія виснаження, в якій виявляється неспроможність захисних механізмів і наростає порушення погодженості життєвих функцій. Негативний варіант стресу називають дистрес. Водночас, незначний і нетривалий стрес може викликати активізацію діяльності, тоді він називається еустрес [3].

Стресостійкість поєднує у собі поняття стресу та стійкості. Стресостійкістю називають здатність особистості витримувати стресове напруження, адаптуватися в умовах потужних стресових факторів, а також ефективно виконувати свої функції під дією стресу. Важливим

фактором стресостійкості є здатність вірно адаптовуватись та реагувати на стрес з повним збереженням фізичного та ментального здоров'я [5].

Індивідуальні особливості стресостійкості визначаються як динамічні в часі, залежні від зовнішніх та внутрішніх факторів та визначаються рівнем і розвиненістю окремих функцій цілісної системи та взаємодією визначених її чотирьох структурних компонентів — особистісного, соціального, типологічного, поведінкового.

Наявність стресостійкості надає людині можливість продуктивно працювати в умовах невизначеності, конструктивно вирішувати конфлікти, швидко адаптуватися до різноманітних умов праці, успішно організовувати та розподіляти навантаження, максимально швидко приймати рішення.

Досить важливим чинником набуття стресостійкості є підтримка близьких людей. Оскільки кожен потребує розуміння, саме соціальна підтримка безпосередньо впливає на емоційне, психологічне та фізичне самопочуття. Соціальна підтримка передбачає емоційну, практичну та інформаційну підтримку, впливає на моделювання поведінки, зменшує вплив негативних чинників та знижує рівень соціальної ізоляції.

На розвиток стресостійкості впливає ряд чинників. Основними є самосвідомість, позитивне мислення, соціальна підтримка, емоційний інтелект, навички планування та організації, а також фізичне здоров'я та ефективні методи копінгу. Самосвідома особистість здатна рефлексувати над своїми діями та вчинками, вірить у свої сили, володіє емпатією, намагається покращити міжособистісні взаємини, дотримується соціальних стандартів своєї ролі у суспільних взаєминах, ефективно спрямовує власну комунікацію.

Для подолання стресу під час російсько-української війни, корисно впроваджувати психологічні практики, наприклад: релаксацію, медитації, глибоке дихання, вправи усвідомленості, ведення щоденника, також важлива фізична активність, наприклад: регулярні фізичні вправи, ранкова зарядка, йога, пілатес тощо. Звичайно без здорового способу життя людина буде більше піддаватися впливу стресу, тому збалансоване харчування, достатній сон, не зловживати алкоголем, тютюновими виробами, психоактивними речовинами допоможе подолати стрес.

Потрібно розвивати навички ефективного спілкування та звичайно вирішення конфліктів. Як ми комунікуємо з іншими теж впливає на наше самопочуття. Відіграє роль та реактивність організму, що змінюється в залежності від внутрішніх та зовнішніх умов. Одна і та ситуація може викликати тривогу в однієї людини, фрустрацію в іншого, конфлікт у третього. Навіть, та сама людина здатна виявляти різні стани від байдужості до психічного зриву. У такій ситуації надзвичайно важливою є соціальна підтримка, головне завдання якої — створення безпечних

психологічних передумов розвитку людини як особистості та професіонала. Підтримка соціуму дозволяє людині уникнути соціальної ізоляції, завжди отримувати емоційну підтримку, розуміти, що вона ніколи не залишається самотньою навіть у важких стресових ситуаціях.

Отже, дослідження дозволяє глибніше усвідомити механізми, які допомагають людям адаптуватися до екстремальних умов. Без стресостійкості люди роблять необдумані речі, панікують, їм легко видати фейк за правдиву інформацію, ними легко маніпулювати, тим самим стресостійкість є дуже важливою. Вчені акцентують увагу на різних аспектах цього феномену: як на реакції індивіда на ситуацію, так і на якості самої ситуації. Незалежно від конкретного визначення, стрес розглядається як складний багатогранний процес, що впливає на фізичне та психічне здоров'я людини. Однак тривалий та інтенсивний стрес може призвести до розвитку різних психологічних розладів, таких як посттравматичний стресовий розлад, депресія, тривога. Тому важливо розвивати навички управління стресом та своєчасно звертатися за допомогою до фахівців. Крім психологічної допомоги, важливо звертати увагу на фізичне здоров'я, соціальну підтримку та створення сприятливих умов життя. Необхідно продовжувати вивчати механізми виникнення та розвитку стресу, а також розробляти ефективні методи його профілактики і лікування.

Список використаних джерел

1. Боковиков А. М. Локус контролю як фактор стресостійкості при комп'ютеризації професійної діяльності. *Психологічний журнал*. 2015. № 1. С. 19–27.
2. Бучек Л. І. Аналіз емоційної стійкості як прояву особливостей саморегуляції особистості. Автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 1993. 20 с.
3. Гуменюк О. Г. Основи загальної та юридичної психології. Київ : КНТ, 2014. 587 с.
4. Тімченко О. В. Синдром посттравматичних стресових порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування. Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 267 с.
5. Стресостійкість. Що це і як розвинути? (25.09.2023). *Genius.Space*. URL: <https://genius.space/lab/stresostijkist-shho-tse-i-yak-rozvinuti>.

СТЕНЬГАЧ Надія Олександрівна,

кандидатка історичних наук, доцентка, професорка кафедри теорії та історії держави і права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОДОЛАННЯ ПІСЛЯВОЄННОГО СТРЕСУ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ (ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ)

Після завершення Другої світової війни Велика Британія зіткнулася з масштабними соціальними, економічними та психологічними викликами. Попри перемогу, багато громадян відчували емоційне виснаження, втрату близьких і невизначеність щодо майбутнього. Ці обставини сприяли зростанню рівня стресу серед населення та зумовили необхідність розробки нових підходів до його подолання. Уряд впровадив низку реформ, спрямованих на покращення умов життя громадян та зменшення рівня стресу в суспільстві.

У 1948 році було створено Національну службу охорони здоров'я (NHS), яка забезпечила безкоштовну медичну допомогу для всіх громадян, незалежно від їхнього доходу [1]. Це дозволило багатьом людям отримувати необхідне лікування без фінансових обмежень, що значно зменшило тривожність щодо здоров'я та витрат на медичні послуги. Акти про національне страхування (1946, 1948) запровадили систему соціального забезпечення, яка включала пенсії, допомогу з безробіття, виплати у разі хвороби та інші соціальні гарантії [1]. Це створило відчуття безпеки та стабільності серед населення. Актом про сімейні допомоги (1945) запроваджено щотижневі виплати сім'ям з дітьми, що допомогло зменшити фінансовий тиск на родини та покращити умови життя дітей [1]. Акт про національну допомогу (1948) замінив застарілу «систему бідності» та надав фінансову підтримку тим, хто не мав права на інші види соціального забезпечення, включаючи людей з інвалідністю та літніх осіб [1].

Уряд ініціював масштабне будівництво житла — житлова програма «Будинки для всіх», що сприяло зменшенню перенаселеності та покращенню житлових умов [2].

У післявоєнний період уряд Великої Британії приділяв також значну увагу психічному здоров'ю населення. Були створені спеціалізовані установи та програми, спрямовані на реабілітацію ветеранів та цивільних осіб, які пережили травматичні події війни. Зокрема, впроваджувалися нові методи терапії, включаючи групову та індивідуальну психотерапію.

Одним із новаторських підходів стала концепція терапевтичних спільнот (Therapeutic Communities), започаткована в 1940-х роках.

Вперше використав термін «терапевтична спільнота» Том Мейн у 1946 році у своїй статті «The Hospital as a Therapeutic Institution», описуючи досвід роботи в Cassel Hospital [3, с. 10].

Ще під час Другої світової війни Велика Британія зіткнулася з безпрецедентною кількістю психічних розладів серед військовослужбовців, що сприяло переосмисленню підходів до психіатричної допомоги. У відповідь на це британські психіатри розпочали експерименти, які заклали основу для розвитку терапевтичних спільнот. Зокрема, Вілфред Бйон та Джон Рікман у 1942 році започаткували перший «Нортфілдський експеримент» у військовому госпіталі в Бірмінгемі [4, с. 61]. Вони впровадили групову терапію та демократичні принципи управління, що стало революційним підходом у лікуванні військових з психічними травмами. Максвелл Джонс розробив подібний підхід для лікування «синдрому зусилля» у солдатів, акцентуючи увагу на груповій динаміці та самоуправлінні пацієнтів. Ключові моменти цих новаторських підходів до лікування полягали в тому, що влада та відповідальність розподілялися порівну між персоналом і пацієнтами, сприяючи розвитку самостійності та взаємоповаги. Основний метод лікування дозволяв учасникам обговорювати проблеми, ділитися досвідом та підтримувати одне одного. Заохочувалися чесне обговорення почуттів, конфліктів та проблем у безпечному середовищі. Також пацієнти брали участь у повсякденних завданнях, таких як приготування їжі, прибирання та організація дозвілля, що сприяло відчуттю відповідальності та спільності [4, с. 62].

Після війни концепція терапевтичних спільнот поширилася на цивільні установи, включаючи лікарні, школи та виправні заклади. Вони стали ефективними у лікуванні різноманітних психічних розладів, зокрема залежностей та особистісних розладів [4, с. 64–65]. Ці спільноти надавали пацієнтам можливість брати активну участь у власному лікуванні, сприяючи відновленню через спільну діяльність та підтримку.

Організації, такі як Mass Observation, документували емоційний стан населення та сприяли розумінню потреб громадян. Це дозволило розробити більш ефективні стратегії підтримки та адаптації до мирного життя [3, с. 12].

Післявоєнні програми британської влади були спрямовані на створення більш справедливого та стабільного суспільства, де кожен громадянин мав доступ до основних послуг та соціального захисту. Подолання стресу в післявоєнній Великій Британії стало можливим завдяки комплексному підходу, що поєднував державні ініціативи, нові терапевтичні методи та активну участь громадськості. Цей досвід має важливе значення для сучасних досліджень у сфері психічного здоров'я та соціальної адаптації.

Список використаних джерел

1. The 'Homes for All' policy — Rebuilding the country after 1945. *BBC*. URL: <https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/zsd68mn/revision/5> (дата звернення 15.05.2025).
2. McLoughlin M. Rebuilding Family Life in the Post War World / ed. by Sir James Marchant K.B.E., LL.D., F.R.S. *Blackfriars*. 1946. Vol. 27, Iss. 312. P. 117. <https://doi.org/10.1017/S1754201400048931> (дата звернення 15.05.2025).
3. Jackson M. Stress in Post-War Britain: An Introduction / Stress in Post-War Britain, 1945–85. New York (NY): Routledge; 2015. P. 1–16 URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/102183/9781317318040.pdf> (дата звернення 15.05.2025).
4. Kirby J. Working too Hard: Experiences of Worry and Stress in Post-War Britain. / Stress in Post-War Britain, 1945–85. New York (NY): Routledge; 2015. P. 59–73 URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/102183/9781317318040.pdf> (дата звернення 15.05.2025).

ОТРОЩЕНКО Наталія Леонідівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ШАПОВАЛОВА Тетяна Володимирівна,

здобувачка вищої освіти, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

РОЛЬ І МІСЦЕ ДЕПРЕСІЇ ТА ДЕПРЕСИВНИХ СТАНІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Суть депресії та депресивних станів у військовослужбовців полягає в їхньому впливі на психічний стан, боєздатність та здатність до адаптації в умовах екстремальних ситуацій. Ці стани виникають внаслідок постійного стресу, травматичних подій, ізоляції або втрати близьких і можуть призводити до емоційного виснаження, когнітивних спотворень і фізичних симптомів.

Сучасні умови військових дій, які супроводжуються високим рівнем стресу та значними психологічними навантаженнями, створюють передумови для розвитку депресивних станів серед військовослужбовців. Ці стани є результатом комплексного впливу внутрішніх (психологічних) і зовнішніх (соціальних) чинників, що призводить до емоційного вигорання, втрати мотивації та порушення соціальної адаптації.

Депресивні стани послаблюють внутрішні ресурси особистості, ускладнюють прийняття рішень, підвищують ризик розвитку суїцидальних настроїв і негативно впливають на соціальні взаємодії. Разом із тим, вони стають викликом для системи психологічної підтримки, оскільки потребують комплексного підходу до діагностики, профілактики та корекції.

Депресія у військових характеризується когнітивними спотвореннями, емоційною нестабільністю та поведінковими порушеннями. Г. Сельє визначав стрес як основний тригер таких станів, а А. Бек звертав увагу на когнітивні схеми, що призводять до виникнення негативних думок, таких як «я не впораюся» або «моє життя втратило сенс». У військових ці схеми підсилюються травматичними подіями, такими як втрата товаришів, небезпека для життя та фізичні травми.

Депресивні стани значно впливають на професійну діяльність військовослужбовців. Зниження рівня концентрації, погіршення здатності до прийняття рішень та емоційна нестабільність ускладнюють виконання бойових завдань, що негативно позначається на ефективності військових операцій. За даними шкали Бека (BDI-II), понад 40 % військових, які перебувають у зоні бойових дій, демонструють середній або високий рівень депресії.

Для боротьби з депресією та депресивними станами у військовослужбовців ефективними є такі методи, як когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія, техніки саморегуляції (наприклад, «квадратне дихання») та групова підтримка. Ці підходи сприяють зниженню рівня тривоги, покращенню емоційної регуляції та відновленню соціальної адаптації. Особливого значення набуває соціальна підтримка з боку товаришів по службі, командирів та родин, яка допомагає військовослужбовцям долати кризові стани.

Важливим аспектом є розробка програм раннього виявлення депресивних станів та їх профілактики. Це передбачає інтеграцію психодіагностики у військових підрозділах, регулярне проведення тренінгів з емоційної стійкості та впровадження програм психосоціальної реабілітації. Дослідження підтверджують, що рання діагностика та своєчасна психокорекція дозволяють значно знизити рівень депресивних станів серед військових.

Таким чином, депресія та депресивні стани у військовослужбовців є багатфакторною проблемою, яка потребує комплексного підходу до її вирішення. Важливу роль у цьому відіграють психокорекційні заходи, спрямовані на підвищення психічної стійкості військових, та соціальна підтримка, яка забезпечує їхню інтеграцію в суспільство. Подальший розвиток методів профілактики та реабілітації дозволить зменшити негативний вплив депресії на боєздатність і якість життя військових.

Реалізація програм психологічної підтримки військовослужбовців має базуватися на принципах комплексності, індивідуального підходу та систематичності. Особливу увагу слід приділяти створенню безпечного середовища, де військові зможуть відчувати емоційну підтримку та взаєморозуміння. Групова робота, спрямована на формування командного духу та розвиток навичок комунікації, відіграє важливу роль у відновленні соціальних зв'язків та зниженні рівня соціальної ізоляції.

Крім того, одним із перспективних напрямів є використання арт-терапії як способу емоційного розвантаження. Малювання, музика чи інші творчі практики допомагають військовослужбовцям виразити свої переживання, зменшити внутрішнє напруження та покращити емоційний стан. Додатково, техніки саморегуляції, такі як медитація, дихальні вправи чи візуалізація, дозволяють швидко знижувати рівень стресу в критичних ситуаціях.

Значущість впровадження системи психосоціальної підтримки полягає також у підготовці фахівців, які будуть працювати з військовими. Це включає навчання психологів, соціальних працівників та медичних фахівців сучасним методикам роботи з депресивними станами. Також необхідно створювати інформаційні кампанії для підвищення обізнаності командирів і самих військових про важливість своєчасної психологічної допомоги.

Важливим завданням є інтеграція психологічної підтримки у структуру військових підрозділів, що дозволить своєчасно реагувати на емоційні та поведінкові зміни у військовослужбовців. Це може включати регулярний моніторинг психоемоційного стану, проведення індивідуальних консультацій, організацію тренінгів із подолання стресу та розвиток резильєнтності.

Сучасні виклики, пов'язані з бойовими діями, значно посилили актуальність вивчення депресії та депресивних станів у військовослужбовців. Ці психічні стани впливають на ефективність виконання службових обов'язків, рівень адаптації до екстремальних умов та загальне психологічне благополуччя військових.

Отже, депресія та депресивні стани є вагомими чинниками, які впливають на психоемоційний стан військовослужбовців, їхню боєздатність, мотивацію та якість життя. Вони потребують своєчасної діагностики та впровадження ефективних психокорекційних і реабілітаційних програм, що враховують специфіку військової служби та індивідуальні потреби кожного військового.

Інтеграція психологічної допомоги у систему військових підрозділів, створення безпечного середовища для емоційного відновлення та забезпечення соціальної підтримки є ключовими елементами успішного подолання депресивних станів. Подальший

розвиток методів психосоціальної роботи, вдосконалення тренінгових програм та підготовка фахівців сприятимуть збереженню психічного здоров'я військовослужбовців, їхній адаптації до умов військової служби та поверненню до мирного життя після завершення бойових завдань.

Таким чином, ефективна психосоціальна підтримка є не лише складовою системи психологічної допомоги, а й важливим елементом забезпечення національної безпеки, оскільки сприяє підвищенню загальної готовності військових до виконання службових обов'язків у складних і стресових умовах. Ефективна психосоціальна робота з військовослужбовцями потребує багаторівневого підходу. Вона повинна включати як індивідуальні, так і групові методи психологічної допомоги, спрямовані на подолання депресивних станів, зміцнення психічного здоров'я та підвищення загальної боєздатності. Розробка й впровадження таких програм є важливим напрямом у забезпеченні психологічного благополуччя військових та їх адаптації до складних умов служби.

Список використаних джерел

1. Tumkiv O. I., Didenko O. V. Psychological and pedagogical aspects in the activity of penitentiary service. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 616–618. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/148> (дата звернення: 09.05.2025).
2. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика. 2-ге вид. Київ : Знання, 2008. 574 с. *Бібліотека Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/426234.pdf (дата звернення: 09.05.2025).

ШУЙ Наталя Вікторівна,

старша викладачка кафедри права, Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПІСЛЯВОЄННОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасні соціальні трансформації, зумовлені повномасштабною війною в Україні, супроводжуються значними психологічними, гуманітарними та соціальними викликами. В умовах таких трансформацій зростає значення ролі соціального працівника, який стає ключовою фігурою у наданні підтримки постраждалим верствам населення — військовим, внутрішньо переміщеним особам, родинам

загиблих, дітям, які втратили батьків, тощо. Разом з тим, психічне здоров'я самих соціальних працівників опиняється під серйозною загрозою через постійний контакт із чужим боєм, підвищене нервово навантаження, професійне навантаження, брак ресурсів та самовідновлення. У післявоєнний період ці виклики тільки загостряться — внаслідок тривалого стресу, швидкої зміни напрямків діяльності та зростання соціальних запитів. В умовах зростання потреби у якісних соціальних послугах, особливо під час післявоєнної відбудови та реінтеграції мільйонів людей, психічне здоров'я соціальних працівників стане критично важливим для забезпечення ефективності їхньої роботи та стабільності суспільства, що підкреслює нагальну потребу в розробці та впровадженні системних програм превенції, психологічної підтримки, супервізії та реабілітації. У період війни та після її завершення соціальний працівник постає тим, хто першим стикається з чужим боєм. А отже, його психічне здоров'я — це не лише особиста справа, а й чинник національної стійкості.

Психічне здоров'я, згідно з ВООЗ, це стан благополуччя, коли людина реалізує свій потенціал, долає життєві стреси та ефективно працює на благо суспільства [2]. Розвиваючи цю ідею, Л. Карамушка наголошує, що психічне здоров'я охоплює не лише відсутність хвороб, а й загальний добробут та позитивні емоції, що стосуються всіх аспектів життя — від особистих стосунків до роботи та соціального середовища. В умовах війни, психічне здоров'я включає здатність долати стреси, будувати стосунки, ефективно працювати та реалізовувати свої здібності [1, с. 8]. Отже, ризики для психічного здоров'я соціальних працівників можуть стосуватися саме цих аспектів. Розгляньмо ці ризики детальніше:

1. *Хронічний стрес і перевтома.* Соціальні працівники нерідко стикаються з високим професійним навантаженням, подовженим робочим часом, а також із необхідністю функціонування в умовах соціальної нестабільності або кризових ситуацій. Професійна діяльність характеризується постійною взаємодією з особами, що перебувають у складних життєвих факторах, що, у свій час, потребують значних емоційних, когнітивних та адаптаційних ресурсів. Часто працівники змушені ухвалювати оперативні й водночас відповідальні рішення в умовах невизначеності, що підвищує рівень психоемоційного навантаження. У результаті такого тривалого впливу стресогенних чинників формується хворобливий стрес, який може проявлятися через соматичні захворювання — зокрема, фізичну втому, порушення сну, головні болі, зниження імунної реактивності організму. За умови тривалої дії ці чинники можуть призвести до стану професійного вигорання, що

супроводжується емоційною апатією, зниження мотивації та втратою ефективності.

2. *Емоційне виснаження (вторинна травматизація)*. У процесі професійної діяльності соціальні працівники регулярно взаємодіють з особами, які пережили глибокі психотравмуючі події — війну, домашнє насильство, стихійні лиха, бідність та інші форми соціальних катастроф. Вони стають свідками чужого болю, втрати та актів насильства. Такий постійний контакт із травматичним досвідом інших осіб може спричинити емоційне вигорання, що виникає у формі вторинної (вікарної) травматизації. Згадане явище виходить за межі емпатійного співпереживання: воно передбачає глибоке емоційне включення, здатне активізувати у соціального працівника симптоми, подібні до тих, що спостерігаються у безпосередніх жертв травматичних подій. До таких симптомів належать: повторні нав'язливі спогади (флешбеки), тривожність, порушення сну, підвищена психоемоційна напруга, відчуття безпорадності, а також розвиток цинізму або професійного дистанціювання як захисного механізму.

3. *Відчуття безсилля перед масштабом трагедії*. В умовах професійної діяльності індивідуальне втручання соціального працівника часто сприймається як незначне або малоефективне у співвідношенні до загального обсягу потреби, що формує суб'єктивне відчуття безсилля перед системними викликами. Психоемоційне навантаження пов'язане з відчуттям безсилля, може призвести до фрустрації, професійного розчарування, зниження мотивації та емоційного виснаження. Відчуття нездатності вплинути на ситуацію в широкому масштабі, а також усвідомлення обмеженості власного впливу («неможливість допомогти всім») формує психологічний тягар, який в довгостроковій перспективі може негативно позначатися на професійному благополуччі працівника та знизити якість надаваних ним послуг.

4. *Відсутність системної психологічної підтримки в закладах*. Однією з найбільших проблем є брак або повна відсутність системної психологічної підтримки для соціальних працівників у їхніх закладах. Це може включати відсутність: регулярних супервізій (де працівники могли б обговорювати складні випадки, отримувати зворотний зв'язок та професійну підтримку); доступу до психологів або психотерапевтів (які могли б надавати індивідуальні консультації та допомогу); програм профілактики вигорання (тренінгів зі стрес-менеджменту, технік релаксації, розвитку навичок самодопомоги); безпечного простору для обговорення емоційних викликів (де працівники могли б відкрито говорити про свої переживання без страху осуду). Важливо зазначити, що психологи, які працюють в соціальних службах здебільшого спрямовані на допомогу клієнтам і надають консультації для соціальних працівників

виходячи зі своїх можливостей, що своєю чергою теж обмежує доступ до психологічних послуг. Без кваліфікованої підтримки працівники залишаються наодинці зі своїми емоційними труднощами, що значно підвищує ризик вигорання та психічних розладів.

5. *Недостатнє розуміння самими працівниками важливості самодопомоги.* На жаль, багато соціальних працівників, зосереджуючись на допомозі іншим, часто ігнорують власні потреби, що може бути пов'язано з: стигматизацією психічного здоров'я; відсутністю часу та ресурсів; недостатнім знанням технік самодопомоги; розвитком «синдрому рятувальника» (постійна потреба допомагати іншим може відволікати від власного благополуччя, створюючи ілюзію, що «я впораюся сам»). Як наслідок, працівники занадто пізно звертають увагу на свої симптоми, коли вигорання вже досягло критичного рівня, що значно ускладнює відновлення.

Всі ці фактори створюють складне середовище для психічного здоров'я соціальних працівників, роблячи їхню професію однією з найбільш емоційно виснажливих. Розуміння цих викликів є першим кроком до розробки і впровадження в практику ефективних стратегій підтримки та профілактики. На наш погляд ці заходи потрібно впроваджувати вже сьогодні, оскільки у перехідному періоді роль соціального працівника зміниться і перейде від кризового реагування — до тривалого супроводу людської трансформації. І тому підтримка самого фахівця має бути системною, покроковою, професійною та постійною.

Отже, психічне здоров'я соціального працівника в умовах війни та післявоєнного періоду є системоутворюючим фактором, що впливає як на якість надання соціальних послуг, так і на здатність суспільства до адаптації та відновлення. Успішна модернізація соціальної сфери у післявоєнний період неможлива без інституційного впровадження програми підтримки соціальних працівників, що включає психологічну допомогу, розвиток професійної рефлексії та нормалізацію звернення за допомогою.

Список використаних джерел

1. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати: Метод. рек. Київ: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 52 с.
2. Mental health. *World Health Organization (WHO)*. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response> (date of access: 25.05.2025).

ШКОЛЬНИК Олена Ігорівна

*старша викладачка кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук
та фізичного виховання, Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова*

АРТТЕРАПІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Сучасний світ перебуває в стані постійних змін, криз і турбулентності, що особливо гостро відчувається в умовах воєнного стану в Україні. Зростання соціальної напруги, травматизації населення, кількості внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, цивільних, які пережили втрату або насильство формує критичну потребу в безпечних та ефективних методах психосоціальної підтримки.

Вразливі групи населення, такі як діти, жінки, люди похилого віку, особи з інвалідністю, ветерани, внутрішньо-переміщені особи, особи, які постраждали від насильства, особи, які перебувають у складних життєвих обставинах, особливо потребують допомоги у збереженні психічного здоров'я, відновленні почуття безпеки, довіри, адаптації до нових умов життя. У цьому контексті особливого значення набувають методи, що не лише знижують рівень тривоги та емоційного напруження, а й дозволяють людині мобілізувати внутрішні ресурси, виразити те, що словами часто неможливо сформулювати. Одним із таких доказово ефективних методів є арттерапія — напрям психотерапії, що використовує мистецтво як засіб психологічної допомоги, самопізнання, емоційної саморегуляції, інтеграції травматичного досвіду та соціального включення.

Окрім того, актуальність застосування арттерапії в сучасних умовах пояснюється не лише її гуманістичною природою, а й практичною доцільністю: вона може бути використана як у індивідуальному, так і в груповому форматі, не вимагає складних технічних засобів, легко адаптується до потреб різних вікових та соціальних категорій. Вона є важливим елементом цілісного підходу до відновлення психічного здоров'я, зокрема у сфері психосоціальної підтримки вразливих категорій населення, що є пріоритетом сучасної державної політики, гуманітарних ініціатив та роботи практичних психологів.

У науковій літературі поняття «арттерапія» тлумачать по-різному: як динамічну систему взаємодії між особистістю, продуктом її образотворчої діяльності та арттерапевтом у так званому «фасилітуючому» просторі; як терапевтичну процедуру особистості; як інноваційну технологію, що зберігає здоров'я [3].

Як окрема галузь у психології та медичній практиці арттерапія почала формуватися лише на початку XIX ст. Саме тоді французький психіатр Жан-Етьєн Ескероль вперше застосував музику як експериментальний засіб лікування пацієнтів у психіатричних лікарнях. Проте сам термін «арттерапія» було офіційно введено у науковий дискурс у 1938 році, коли британський художник Адріан Хілл описав свій досвід використання мистецтва в роботі з пацієнтами, які проходили лікування від туберкульозу. Він звернув увагу на той факт, що заняття творчістю допомагають хворим легше і швидше одужувати, відволікаючи при цьому від своїх проблем і переживань [2].

Арттерапія має багато видів, що відрізняються за формами художньої діяльності та способами впливу на психічний стан людини. Залежно від мети, вікових особливостей і запитів клієнта, фахівець може обирати ту чи іншу форму арттерапевтичної роботи. Кожна з них має власну специфіку, однак усі спрямовані на активізацію внутрішніх ресурсів та підтримку психічного здоров'я. До основних форм арттерапії відносяться:

- ізотерапія;
- музикотерапія;
- драматерапія;
- лялькотерапія;
- танцювально-рухова терапія;
- бібліотерапія;
- казкотерапія.

У контексті дослідження арттерапії як інструменту психосоціальної підтримки вразливих груп населення, варто зауважити, що методи арттерапії можуть бути адаптовані до проблем різного характеру, починаючи від вирішення питань соціальної та психологічної дезадаптації і закінчуючи розвитком внутрішніх ресурсів, потенціалу особистості, а тому є універсальними і дозволяють працювати з усіма категоріями клієнтів. Зокрема, дослідники даної проблеми зазначають, що використання арттерапевтичної діяльності пов'язане з вирішенням проблеми психофізичного здоров'я певних соціальних груп: осіб, що постраждали внаслідок жорстокого поводження або насилля, людей похилого віку, безробітних, біженців, правопорушників, робота з проблемними сім'ями, з дітьми, що проявляють дезадаптивні форми поведінки тощо. Наприклад, створення малюнків або казок дає змогу дитині реконструювати свій досвід у безпечній формі; групові артсесії сприяють соціалізації та взаємопідтримці учасників групи; музикотерапія та драматерапія сприяють вираженню складних емоцій; лялькотерапія дозволяє пропрацювати образ жертви та трансформувати його у сильний ресурсний образ тощо.

Основною метою арттерапії в рамках психосоціальної допомоги є стабілізація внутрішнього стану людини, підтримка її здатності адаптуватися до складних життєвих обставин і знаходити ресурси для збереження психічної рівноваги та продовження повноцінного життя.

У своїх роботах О. Вознесенська розглядає арттерапію як найбільш адекватний метод в допомозі клієнтам, які пережили травматичні події, відчувають кризу ідентичності, потребують побудови нових стратегій та моделей життя, а саме з вимушеними переселенцями. «В цивілізованому суспільстві згідно з соціально-культурними канонами кожній людині доводиться постійно стримувати свої потяги та бажання, а емоції накопичувати усередині себе. Творчість є прекрасною можливістю відключитися від повсякденних турбот, вивільнити витісненні емоції, отримати величезне задоволення від самого процесу, що ще й сприяє процесам усвідомлення й адекватної оцінки своїх почуттів, спогадів, переживань, побудові нових життєвих стратегій. Потреба бути творцем, активним будівельником свого життя та суспільства зумовлює спонтанне використання творчої діяльності задля покращення власного психічного стану ...» [1].

У порівнянні з іншими методами психосоціальної підтримки арттерапія має низку переваг, що обумовлює її ефективність у роботі з вразливими групами населення. Основними перевагами застосування арттерапевтичних практик у роботі з вразливими клієнтами є:

- безпечний формат: творчість не потребує вербалізації болісного досвіду, що особливо важливо для осіб із травматичним досвідом;

- залучення тіла та емоцій: наприклад, танцювально-рухова терапія допомагає вивільнити емоції через тіло;

- зниження рівня тривожності та напруги: естетичний процес стабілізує емоційний стан;

- розвиток креативності та ресурсного мислення: арттерапія активізує внутрішні резерви, які можуть бути використані для подолання життєвих труднощів.

Проте, варто зауважити, що попри численні переваги, арттерапія має і певні обмеження, які необхідно враховувати при її використанні як інструменту психосоціальної підтримки вразливих груп населення. Застосування цього методу не рекомендується у випадках гострих психічних розладів, в стані сильного емоційного збудження, афекту, істеричних реакцій, за наявності негативного досвіду, пов'язаного з творчістю або мистецтвом тощо.

Такі обмеження підкреслюють необхідність індивідуального підходу та фахової підготовки спеціаліста, який обирає даний напрям як форму психосоціального впливу.

Отже, арттерапія є гнучким і універсальним інструментом психосоціальної підтримки, який дає змогу ефективно працювати з різними вразливими категоріями населення. Її інтеграція в програми психологічної допомоги дозволяє створити безпечний простір для відновлення, зростання та зміцнення психологічного благополуччя. Водночас метод потребує чіткого дотримання етичних норм, професійної підготовки фахівців та врахування індивідуальних психоемоційних характеристик клієнта.

З метою подальшого розвитку арттерапії, а також її активного застосування у роботі з вразливими групами, необхідно: забезпечити підготовку сертифікованих арттерапевтів у межах вищих навчальних закладів; включати арттерапевтичні практики у державні та гуманітарні програми; АКТИВНО реалізовувати співпрацю між психологами та соціальними працівниками; здійснювати емпіричні дослідження, спрямовані на вивчення ефективності арттерапевтичних методів для різних категорій населення.

Список використаних джерел

1. Вознесенська О. Арт-терапія в роботі з вимушеними переселенцями. *Простір арт-терапії*. 2015. Вип. 2 (18). С. 23–41.
2. Олійник І. В. Арт-терапія як одна з інноваційних психолого-педагогічних технологій у професійній діяльності соціальних працівників. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. Вип. 61. С. 208–213.
3. Хіля А. Арт-терапія як об'єкт наукового дослідження у працях зарубіжних та вітчизняних учених. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 5. С. 394–405.

СКОРІК Юлія Валеріївна,

здобувачка вищої освіти, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ВПЛИВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА САМООЦІНКУ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Проблема формування самооцінки у підлітковому віці є однією з найактуальніших у сучасній психології, оскільки саме в цей період відбувається становлення особистості, самосвідомості та соціальної ідентичності. Самооцінка формується під впливом різноманітних чинників, проте вирішальним із них є сімейне виховання, яке визначає

модель поведінки дитини, її сприйняття себе та здатність до саморозвитку.

Сім'я — це соціально-педагогічна група людей, призначена для оптимального задоволення потреб у самозбереженні (продовження роду) і самоствердженні (самоповаги) кожного її члена; створює у людини поняття будинку не як приміщення, де вона живе, а як почуття, відчуття місця, де її чекають, люблять, розуміють, захищають. Розглядаючи роль сім'ї в житті кожної людини, необхідно відзначити її психологічну роль, тому що саме в родині формуються всі ті якості особистості, які становлять цінність для суспільства [1].

Психологічні особливості підліткового віку, зокрема критичне ставлення до себе, прагнення до автономії, схильність до самоспостереження та пошуку ідеалів, створюють сприятливі умови для інтенсивного формування самооцінки. Підлітки особливо вразливі до оцінок з боку значущих дорослих, насамперед батьків. Важливою умовою формування позитивної самооцінки є створення в родині атмосфери довіри, прийняття, відкритого діалогу, а також надання підліткові права на самостійний вибір та прояв ініціативи.

Особливої уваги потребують наслідки негативного батьківського впливу. У сім'ях, де спостерігається жорстоке поводження, емоційне відторгнення, гіперопіка або байдужість, у дітей формується тривожний або нестійкий образ «Я». Такі підлітки мають труднощі у самоприйнятті, схильні до емоційних порушень, соціальної дезадаптації, підвищеного ризику девіантної поведінки.

Зазначимо, що ступінь непорозумінь між підлітком і батьками значною мірою визначається характером їхніх попередніх стосунків, які, у свою чергу, залежать від стилю виховання в сім'ї. Стиль батьківського виховання відіграє ключову роль у розвитку особистості підлітка, впливаючи на формування його характеру, ціннісних орієнтирів, основних пріоритетів, соціальної зрілості та ставлення до себе.

Серед основних стилів виховання виділяють авторитарний, демократичний, ліберальний.

Авторитарний: ґрунтується на придушенні самостійності, ініціативи дитини, вимозі безвідмовного підпорядкування, суворій дисципліні, застосуванні заборон і покарань як основних способів впливу на дитину, черствістю, холодністю у взаємовідносинах. Це викликає у дітей віддалення від батьків, почуття страху, незахищеності.

Ліберальний: панує терпимість, всепрощення батьків, уседозволеність, дитині надається абсолютна свобода у виборі ціннісних орієнтацій, вчинків, дій.

Демократичний: передбачає єдність прав і обов'язків дитини, ґрунтується на глибокій взаємній зацікавленості, допомозі і підтримці.

Батьківський контроль поєднується безумовною підтримкою бажання дитини бути самостійною й ініціативною. Батьки гнучко мотивують свої дії і вимоги дитини; прислухаються до думки дітей, аналізують їх аргументацію [2].

Проблема батьківського виховання дедалі більше привертає увагу науковців, практичних психологів і психотерапевтів в Україні. Взаємодія між батьками та дитиною на всіх етапах її розвитку має вирішальне значення для формування особистості дитини та її самооцінки.

Емпіричні дослідження свідчать, що стиль сімейного виховання має суттєвий вплив на формування самооцінки підлітків. Зокрема, демократичний стиль сприяє розвитку адекватної самооцінки, впевненості в собі, відкритості у стосунках та здатності до саморефлексії, оскільки в таких родинах дитина відчуває підтримку, прийняття і власну значущість. Натомість авторитарний стиль, що характеризується жорстким контролем, критикою та ігноруванням емоційних потреб, часто зумовлює занижену самооцінку, невпевненість і соціальну тривожність, що проявляється у страху помилок та залежності від зовнішньої оцінки. Водночас ліберальний стиль, за якого відсутні чіткі межі та контроль, формує завищену, але нестійку самооцінку, що супроводжується неадекватним самосприйняттям, низькою стресостійкістю та схильністю до емоційної дестабілізації.

У дослідженнях також окреслюються психологічні механізми впливу стилів виховання на розвиток самооцінки та встановлено, що саме через прийняття, підтримку, емоційне залучення, дозвіл на автономію та конструктивний контроль відбувається формування позитивного самосприйняття підлітка.

Враховуючи вищевикладене, доходимо висновку, що підлітковий вік становить надзвичайно складний і водночас ключовий етап у становленні особистості, який супроводжується глибокими фізіологічними, психологічними та соціальними трансформаціями. Інтенсивне фізичне дозрівання, гормональні перебудови організму та притаманна цьому періоду емоційна нестабільність суттєво впливають на психоемоційний стан, самопочуття й поведінкові реакції підлітків. У цей період особливо актуалізується потреба в особистісному самоствердженні, автономії та пошуку ідентичності. Стиль виховання та характер батьківсько-дитячої взаємодії виступають вирішальними чинниками, що безпосередньо впливають на формування життєвих орієнтирів, рівень адаптації та розвиток внутрішніх регуляторів поведінки. Однією з центральних психологічних новоутворень цього вікового етапу є формування самосвідомості й становлення самооцінки, які виконують провідну роль у розвитку особистості, визначаючи

способи взаємодії зі світом, ступінь упевненості у власних силах, а також здатність до рефлексії й самореалізації.

Список використаних джерел

1. Вплив сімейного виховання як соціально-психологічна умова формування особистості молодшого підлітка. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-vpliv-simeynogo-vihovannya-yak-socialno-psihologichna-umova-formuvannya-osobistosti-molodshogo-pidlitka-457052.html> (дата звернення: 13.05.2025 р.).
2. Стили сімейного виховання. URL: <https://studfile.net/preview/9085726/page:5> (дата звернення: 13.05.2025).

ЖЕРДСВА Інна Сергіївна,

здобувачка вищої освіти, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У сучасному освітньому середовищі особливої актуальності набуває якісний психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами (ООП). За даними МОН України, у 2023 році функціонувало понад 4 500 інклюзивних груп, де навчалося близько 15 000 дітей з ООП. Водночас, лише 40 % педагогів мають відповідну підготовку, що засвідчує потребу вдосконалення підготовки кадрів [6].

Психолого-педагогічний супровід у закладах дошкільної освіти передбачає системну діяльність фахівців, спрямовану на розвиток, навчання та соціальну адаптацію дитини, з урахуванням її індивідуальних особливостей. Попри наявність нормативної бази, на практиці виникають труднощі: низький рівень підготовки педагогів, нестача адаптованих програм, ресурсів та міждисциплінарної взаємодії.

Згідно з А. Колупаєвою, супровід є формою соціальної підтримки, що інтегрує психологічну та педагогічну допомогу, спрямовану на розвиток потенціалу особистості [3]. Л. Прохоренко наголошує на динамічному характері цього процесу, який включає підтримку дитини, консультування батьків, моніторинг змін та організацію умов життя дитини з урахуванням її індивідуальності [5]. М. Бітянова акцентує на створенні умов для емоційного благополуччя й ефективного навчання [2].

Інклюзивна освіта — частина державної освітньої політики, що ґрунтується на принципах рівності, недискримінації та повного залучення всіх учасників процесу. Вона сприяє адаптації та соціалізації дітей з ООП у загальноосвітньому середовищі. Інститут спеціальної педагогіки вказує, що інклюзія забезпечує якісну освіту та сприймає відмінності як ресурс [2].

Психологічний супровід регламентується, зокрема, листом МОНМС від 26.07.2012 р. № 1/9-529, який визначає завдання супроводу: розвиток особистості, створення позитивного середовища, консультативна підтримка батьків тощо [1].

Основні завдання супроводу: запобігання затримкам розвитку, підтримка емоційного стану, розвиток пізнавальних інтересів, допомога в соціалізації, формування самопізнання. Основні принципи — індивідуалізація, комплексність, партнерство з родиною, системність, толерантність і підтримка [4, с. 44–51].

До дітей з ООП належать ті, що мають порушення зору, слуху, мовлення, опорно-рухового апарату, інтелектуального розвитку, розлади спектра аутизму, емоційно-поведінкові труднощі або коморбідні стани [3, с. 54–55]. Як зазначає Т. Кравчинська, такі діти потребують спеціальної уваги з боку медичних, соціальних та освітніх фахівців [4]. А. Гордєєва підкреслює, що термін «особливі освітні потреби» акцентує на потребах, а не на обмеженнях [5].

Команда психолого-педагогічного супроводу в ЗДО формується відповідно до індивідуальних потреб дитини та включає адміністрацію закладу, вихователя, асистента, практичного психолога, соціального педагога, батьків і, за потреби, інших фахівців [2].

Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами у закладах дошкільної освіти є важливою складовою інклюзивного підходу, що забезпечує гармонійний розвиток, соціалізацію та інтеграцію таких дітей у освітнє середовище. Цей супровід має низку специфічних особливостей, які зумовлені як індивідуальними потребами дитини, так і специфікою дошкільної ланки освіти.

Визначимо особливості психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладу дошкільної освіти:

1. Індивідуалізація освітнього процесу, що передбачає врахування індивідуальних психофізіологічних особливостей, темпу розвитку, пізнавальних можливостей, емоційно-вольової сфери та рівня соціальної адаптації дитини. З цією метою розроблюється та впроваджується індивідуальна програма розвитку (ІПР), яка узгоджується з учасниками освітнього процесу.

2. Мультидисциплінарна взаємодія фахівців — психолого-педагогічний супровід реалізується за участі команди фахівців: вихователя, асистента вихователя, практичного психолога, логопеда, дефектолога, соціального педагога, за потреби — реабілітолога та медичних працівників. Така команда забезпечує комплексний підхід до оцінювання потреб дитини та планування освітніх і корекційних заходів.

3. Системність і поетапність супроводу — супровід охоплює діагностичний, корекційно-розвитковий, консультативний та моніторинговий етапи. Системна діагностика дозволяє визначити рівень розвитку дитини, виявити труднощі та потенційні ресурси. Корекційно-розвиткова робота має бути безперервною, динамічною, адаптованою до змін у стані дитини та ефективності впроваджених заходів.

4. Формування інклюзивного освітнього середовища, що включає адаптацію простору, методик, дидактичних матеріалів, режиму дня та комунікативної взаємодії. Особлива увага приділяється створенню емоційно безпечного, толерантного та стимулюючого середовища.

5. Партнерська взаємодія з батьками є важливою умовою ефективності супроводу. Педагоги та психологи здійснюють консультативну роботу, інформують батьків про особливості розвитку дитини, надають рекомендації щодо підтримки в домашньому середовищі, сприяють формуванню позитивного ставлення до дитини та її потреб.

6. Комплексний характер підтримки — супровід передбачає інтеграцію педагогічної, психологічної, соціальної та, за необхідності, медичної допомоги. Такий підхід забезпечує повноцінний розвиток когнітивної, мовленнєвої, емоційної та поведінкової сфер дитини, сприяє формуванню життєвих навичок, підвищенню адаптивного потенціалу та готовності до подальшого навчання.

7. Орієнтація на сильні сторони дитини — такий підхід дозволяє підвищити мотивацію до навчання, формувати впевненість у власних силах, підтримувати позитивну самооцінку та активну позицію в освітньому процесі.

Отже, особливості психолого-педагогічного супроводу в умовах ЗДО полягають у його системності, комплексності, індивідуалізованому підході до кожної дитини та створенні інклюзивного середовища, що враховує емоційні, пізнавальні, соціальні та фізичні потреби дитини. Значну роль відіграє орієнтація на сильні сторони дитини, що сприяє формуванню позитивної самооцінки та мотивації до навчання.

Список використаних джерел

1. Зобенько Н. А., Зорочкіна Т. С. Особливості психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного

- навчання. Академічні студії. Серія «Педагогіка». 2023. Вип. 1. С. 28–34. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.1.5> (дата звернення: 25.04.2025).
2. Інклюзивна освіта. *Управління освіти і науки Білоцерківської міської ради*. URL: https://bptu.kiev.ua/navch-virobn-robota/inklyzivna_osvita/syprovid/ (дата звернення: 30.04.2025).
3. Колупасва А. А., Наконечна Л. М. Інклюзивне навчання: вибір батьків. Харків : Ранок, ВГ Кенгуру, 2018. 56 с.
4. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.
5. Прохоренко Л. І., Бабяк О. О., Баташева Н. І. Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами: стратегія реалізації. *Вісник НАПН України*. 2020. № 2 (1). С. 1–6.
6. Дослідження щодо стану організації освітньої діяльності в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану: аналітичний звіт / Інститут освітньої аналітики. *Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики» Міністерства освіти і науки України*. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/11/doshkilna_osvita_report_2023.pdf (дата звернення: 03.05.2025).

ЗЕЛЕНЕНЬКА Світлана Русланівна,

*здобувачка вищої освіти, Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету*

ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК ЧИННИК ЯКІСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ

Актуальність теми зумовлена низкою сучасних викликів та потреб суспільства. В Україні стрімко зростає кількість людей, які потребують кваліфікованої соціальної підтримки. Соціальні працівники щодня стикаються зі складними життєвими обставинами своїх клієнтів, які часто супроводжуються глибокими психологічними проблемами, травмами, стресом та кризами. У таких умовах, виключно володіння теоретичними знаннями та нормативно-правовою базою є недостатнім. Високий рівень психологічної культури соціального працівника, що охоплює емпатію, навички ефективної комунікації, саморефлексії, стресостійкості та здатності до емоційної регуляції, стає критично важливим для розуміння індивідуальних потреб клієнта, побудови довірчих відносин та надання дійсно дієвої та гуманної допомоги. Без належної психологічної

підготовки, ризик «вигорання» та неефективності роботи соціального працівника значно зростає, що безпосередньо впливає на якість та результативність соціальних послуг. Соціальна робота належить до сфер професійної діяльності з підвищеним рівнем моральної відповідальності, адже йдеться про допомогу людям у вирішенні проблем, що безпосередньо впливають на їхнє здоров'я, добробут і життя. Саме тому соціальні працівники мають володіти високою стресостійкістю, що дозволяє їм ефективно виконувати свої професійні обов'язки, протистояти негативному впливу стресових факторів, зберігати психофізичну рівновагу й діяти виважено в кризових ситуаціях.

Професійно-психологічна культура соціального працівника, за В. М. Гусаком, є комплексною структурою, що передбачає усвідомлене засвоєння, постійний розвиток та активне застосування психологічних знань, умінь, навичок, цінностей та професійно важливих якостей. Вона також включає здатність до самоуправління та самоосвіти, що дозволяє фахівцю високоефективно працювати в ситуаціях, які вимагають мобілізації його глибинних особистісних ресурсів [1, с. 59].

Працюючи з людьми різного віку, соціального статусу, культурного чи релігійного середовища, соціальний працівник повинен уміти індивідуально підходити до кожної особистості, враховувати нюанси вербальної та невербальної комунікації, демонструвати толерантність, емпатію, розуміння. Розвинена комунікативна культура — один із ключових елементів професійного успіху. Вона сприяє зниженню ризику емоційного вигорання, покращенню взаємодії в команді, підвищенню рівня міжвідомчої співпраці [2].

Для підтвердження гіпотези про важливість психологічної культури соціальних працівників, ми провели анкетування та інтерв'ю з 30 соціальними працівниками. Відповідно до результатів опитування: 77 % (n=30) підтверджують важливість психологічної культури соціальних працівників для ефективної діяльності. Виділяючи які складові психологічної культури є найважливішими у професійній діяльності соціальних працівників простежуємо, що найбільш актуальною є складова комунікативної компетентності 22 % (n=30), уміння керувати емоціями 18 % (n=30), здатність розв'язувати конфлікти 18 % (n=30) та толерантність і повага до різноманітності 15 % (n=30). Менш затребуваними постають емпатія та співчуття 10 % (n=30), саморефлексія та самопізнання 7 % (n=30), що може вказувати на поверхнєве розуміння психологічної культури, оскільки глибинний її рівень стосується розвинених навичок самопізнання, самоспівчуття та саморефлексії. Серед перешкод, які соціальні працівники вбачають на шляху підвищення психологічної культури у своїх установах лідирує брак часу через високе професійне навантаження 47 % (n=30). Також

важливо звернути увагу на недостатнє фінансування навчальних заходів 26 % (n=30), відсутність розуміючої підтримки з боку керівництва 14 % (n=30) та недостатню вмотивованість самих працівників 13 % (n=30). За результатами анкетування 55 % (n=30) опитуваних зазначили, що тренінги і семінари з психології підвищують психологічну культуру фахівців, 17 % (n=30) зазначили, що професійні групи з наставниками сприяють розвитку психологічної культури, а 15 % (n=30) для цієї мети оберуть індивідуальні консультації з психологом, лише 13 % (n=30) спрямовують фокус уваги на самостійне опрацювання літератури. Таким чином результати дослідження чітко демонструють актуальність та потребу у цілеспрямованому розвитку психологічної культури соціальних працівників. Для цього необхідно розробити комплексні програми, які б враховували як запити фахівців, так і системні обмеження, з якими вони стикаються. Лише за такого підходу ми зможемо забезпечити дійсно якісну та ефективну соціальну допомогу. Крім того, сучасна система професійної підготовки соціальних працівників повинна передбачати цілеспрямовану роботу над розвитком комунікативної та психологічної культури. Це можливо завдяки використанню інтерактивних методів навчання, впровадженню сучасних освітніх технологій, тренінгів, практичних занять та моделювання професійних ситуацій, максимально наближених до реальності. Професійне спілкування соціального працівника маючи чітко визначені вимоги, передбачає серйозну підготовку. Ефективність його діяльності значною мірою залежить від уміння встановлювати контакт, користуватись мовними засобами, слухати, переконувати, досягати компромісу й створювати атмосферу довіри в спілкуванні. Відповідно до цього психологічна культура соціального працівника постає фундаментом для якісної та гуманної соціальної допомоги. Вона дає змогу фахівцю не просто виконувати протокольні дії, а глибоко розуміти індивідуальні потреби та емоційний стан клієнта. Завдяки розвиненій психологічній культурі, соціальний працівник може ефективно розпізнавати приховані проблеми, надавати емоційну підтримку та мотивувати людей до змін, що в кінцевому підсумку веде до підвищення їхнього добробуту та здатності до самопомоги і підвищує довіру до фахівців. Вища довіра клієнтів до соціального працівника, який володіє високим рівнем психологічної культури, є фундаментальним атрибутом ефективної професійної взаємодії. Формування довіри відбувається на засадах демонстрації фахівцем емпатії, безоціночного прийняття, здатності до активного слухання та ефективної комунікації. Перераховані якості забезпечують створення безпечного психологічного простору, в якому клієнт відчуває себе достатньо захищеним для відкритого викладення своїх проблем, травм та потреб. Таким чином, довіра стає

каталізатором для глибинного розкриття інформації, що є критично важливим для точної діагностики ситуації, розробки індивідуалізованих планів втручання та досягнення позитивних результатів соціальної допомоги. Відсутність сформованої довіри, навпаки, може призвести до формального характеру взаємодії, обмеження доступу до релевантної інформації та, як наслідок, до зниження ефективності та результативності наданих соціальних послуг.

Отже, психологічна культура є основою професійної діяльності соціального працівника. Вона визначає не лише якість наданої соціальної допомоги, а й здатність працівника бути опорою для людини у кризовий період, поважати її гідність, сприяти її адаптації та соціальній інтеграції. Саме тому формування цієї якості має бути пріоритетом у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери.

Список використаних джерел

1. Гусак В. М. Психологічна культура у структурі професійної моделі соціального працівника. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. Вип. 1 (2). С. 54–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_p_2017_1%282%29_12 (дата звернення 08.05.2025).
2. Features of forming psychological culture of education workers in informational society — Digital Library NAES of Ukraine. Welcome to — Digital Library NAES of Ukraine. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710146/> (дата звернення: 08.05.2025).

КАЧМАР Анастасія Дмитрівна,

здобувачка вищої освіти, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Збройна агресія проти України, яка триває з 2014 року і набула повномасштабного характеру з 2022 року, спричинила масове внутрішнє переміщення населення. За даними міжнародних організацій, мільйони громадян були змушені залишити свої домівки та шукати притулок в інших регіонах України. У зв'язку з цим постає нагальна потреба в організації ефективної системи соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у межах приймаючих територіальних громад.

Зростання кількості внутрішньо переміщених осіб та поглиблення гуманітарної кризи актуалізує потребу у вивченні та забезпеченні ефективної соціально-психологічної адаптації цієї категорії населення. Зміна місця проживання, втрата звичного соціального оточення, професійної діяльності, а також психологічний тиск, спричинений війною, потребують не лише особистісної мобілізації, а й системної підтримки з боку громади, державних і громадських структур. У цьому контексті адаптація ВПО до нових соціальних умов розглядається як один із ключових факторів їхньої інтеграції в приймаюче середовище та збереження психічного здоров'я.

Проблематика соціально-психологічної адаптації ВПО є надзвичайно актуальною, оскільки адаптаційні процеси безпосередньо впливають на рівень інтегрованості переселенців у нове середовище, їхню здатність до самореалізації, соціальної активності та взаємодії з місцевим населенням. Складність цих процесів зумовлена не лише втратою матеріальних ресурсів, а й порушенням звичного соціального середовища, досвідом травматичних подій, відсутністю почуття безпеки [2].

Адаптація внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є багатофакторним процесом, на який впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. Об'єктивні причини зазвичай не залежать від самої особи і визначаються ширшим соціальним, економічним та політичним контекстом. Серед них — загальна соціально-економічна ситуація в країні, рівень безробіття, доступність соціальних послуг, житлові умови, політика держави щодо інтеграції ВПО, а також готовність інфраструктури приймаючих громад до забезпечення потреб новоприбулих. Наприклад, дефіцит житла або робочих місць у певному регіоні значно ускладнює можливості переселенців для стабілізації свого життя.

У свою чергу, суб'єктивні причини адаптації пов'язані з індивідуальними особливостями особистості та її внутрішніми ресурсами. Серед таких чинників важливу роль відіграють психологічний стан людини, її попередній досвід переживання стресових ситуацій, рівень тривожності, наявність страхів, депресивних настроїв, агресивності, а також здатність до комунікації та встановлення нових соціальних контактів. Важливим чинником є й ступінь мотивації до змін: деякі особи прагнуть якомога швидше адаптуватися до нових умов, активно шукають роботу, налагоджують зв'язки з громадою, інші ж — залишаються пасивними, очікуючи допомоги ззовні.

Крім того, суб'єктивні чинники включають міжособистісні взаємини, зокрема наявність або відсутність конфліктних ситуацій між ВПО та членами приймаючої громади. Нерідко упередження, недовіра, конкуренція за ресурси (житло, робочі місця) можуть призводити до

соціальної напруженості, що погіршує загальний клімат у громаді та ускладнює адаптацію обох сторін.

Таким чином, успішність адаптації ВПО залежить від складної взаємодії зовнішніх обставин і внутрішніх ресурсів особистості. Це вимагає комплексного підходу, що поєднує підтримку на державному та місцевому рівнях з розвитком індивідуальної психологічної стійкості переселенців, а також формування толерантного та відкритого середовища в громадах.

Соціально-психологічна адаптація трактується як процес активної перебудови особистості у відповідь на зміну соціального контексту, що супроводжується трансформацією звичних моделей поведінки, цінностей і стратегій взаємодії з оточенням [4]. У структурі цього процесу можна виокремити когнітивний компонент (усвідомлення змін та нових реалій), емоційний (проживання емоцій, прийняття нової ситуації) та поведінковий (реальні дії щодо адаптації).

Адаптаційний процес ВПО зазвичай проходить кілька послідовних етапів:

1. Фаза шоку та дезорієнтації, що супроводжується емоційним виснаженням, втратою контролю над подіями.
2. Етап пошуку стабільності, коли людина прагне відновити відчуття безпеки, шукає опори.
3. Активна адаптація, що передбачає поступову інтеграцію у нове середовище, налагодження побуту, комунікацій, пошук роботи.
4. Соціальна інтеграція, за якої людина включається у життя громади, відчуває себе її частиною [2].

На перебіг цього процесу впливають як внутрішні чинники (мотивація до адаптації, рівень самооцінки, досвід подолання стресових ситуацій, психологічна стійкість) [5], так і зовнішні обставини (підтримка громади, можливість знайти житло та роботу, доступ до послуг охорони здоров'я й освіти, ступінь згуртованості приймаючого середовища) [1].

З метою ефективної підтримки ВПО у процесі адаптації доцільно реалізовувати наступні заходи:

- психоосвітні тренінги для розвитку емоційної регуляції, стресостійкості та формування навичок самодопомоги;
- розгортання психологічних центрів або мобільних служб допомоги;
- залучення переселенців до соціально значущих активностей, таких як волонтерство, культурні чи громадські ініціативи;
- забезпечення комплексної підтримки, зокрема юридичної, соціальної та медичної;

— інформаційне супроводження, що допомагає ВПО орієнтуватися в новому середовищі та користуватися наявними можливостями.

Таким чином, соціально-психологічна адаптація ВПО повинна розглядатися як інтегрована система дій, яка передбачає як підтримку самих переміщених осіб, так і формування сприятливого соціального клімату у громадах. Не менш важливою є освіта та підготовка фахівців, які працюють із переселенцями, зокрема соціальних працівників, психологів, волонтерів. Крім того, підвищення рівня обізнаності місцевого населення щодо викликів, з якими стикаються ВПО, сприяє зниженню рівня стигматизації та формуванню доброзичливого ставлення, що є необхідною умовою успішної інтеграції.

Список використаних джерел

1. Белінська Г. В. Психологічні особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Соціальна психологія*. 2018. № 3 (67). С. 57–64.
2. Блинова О. Є. Соціально-психологічні засади адаптації вимушених мігрантів. *Актуальні проблеми психології. Том IX: Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія*. 2016. Вип. 9. С. 58–66.
3. Мазіна Н. Є. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: проблеми та перспективи. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 4 (46). С. 131–138.
4. Lazarus R., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. 1984, New York : Springer.

КОРЖИК Анатолій Миколайович,

здобувач вищої освіти, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Сучасна ситуація в Україні, зумовлена тривалим збройним конфліктом та повномасштабною війною, актуалізувала проблему збереження психічного здоров'я військовослужбовців, які брали участь у бойових діях. Повернення до мирного життя після участі в бойових операціях часто супроводжується глибокими психологічними змінами, включаючи посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресивні стани, тривожність, порушення адаптації та труднощі у міжособистісних стосунках.

Психологічна реабілітація таких військовослужбовців є не лише особистісною потребою кожного з них, а й важливим елементом

забезпечення національної безпеки, стабільності суспільства та ефективного функціонування інституту армії. Адже психологічна стійкість військових впливає як на їхню здатність до подальшої служби, так і на інтеграцію в мирне середовище, збереження родинних зв'язків, професійну реалізацію після демобілізації.

В умовах зростання кількості ветеранів, держава та суспільство мають зосередитися на створенні дієвих систем реабілітації, які враховуватимуть не лише медичні, а й соціально-психологічні та культурні аспекти. Особливої ваги набуває дослідження специфіки переживань військових, ефективних методів психотерапії, принципів роботи з сім'ями учасників бойових дій, а також формування міжвідомчої взаємодії у сфері надання допомоги.

Отже, тема психологічної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій є надзвичайно актуальною в умовах сучасних викликів, що стоять перед українським суспільством, і потребує комплексного наукового вивчення та практичного впровадження відповідних програм підтримки.

У сучасних умовах Збройні Сили України стикаються з низкою соціально-економічних викликів, що суттєво впливають на життєві обставини військовослужбовців та їхніх родин. Війна, поглиблення соціальних труднощів призводить до зниження рівня добробуту цієї категорії населення [2, с. 18].

Серед ключових проблем реабілітації учасників бойових дій варто виокремити такі аспекти:

- напруженість у сімейному середовищі, викликана постійним впливом стресових чинників, пов'язаних зі специфікою військової служби;

- необхідність постійної адаптації до нових умов проживання внаслідок частих переїздів, що спричиняє додаткове фізичне й психологічне навантаження як на військового, так і на його близьких;

- життя військових чітко регламентоване нормами та правилами, дотримання яких є обов'язковим;

- обмежені можливості для соціального спілкування, що негативно позначається на психологічному стані особового складу;

- подружні взаємини військовослужбовців часто формуються на основі спільних цінностей, і підтримка з боку дружини відіграє важливу роль у збереженні здорової атмосфери в родині [3].

До соціальних труднощів, що мають несприятливий вплив, належать: складні житлово-побутові умови, зокрема відсутність постійного житла та ненормований робочий графік, а також погіршення фізичного і психоемоційного стану через високе навантаження,

характерне для військової служби, а також обмежений доступ до кваліфікованої медичної допомоги [1, с. 73].

Таким чином, специфіка військової служби обумовлює постійну потребу в соціальному супроводі військовослужбовців. Інститут соціальної підтримки, що активно функціонує в розвинених країнах, має велике значення і для України. Під соціальною підтримкою зазвичай розуміють систему заходів, які здійснюються державними органами задля допомоги конкретним групам населення відповідно до законодавчих норм.

Соціальна допомога для військових включає як матеріальне забезпечення, так і створення умов для збереження психоемоційної стабільності й соціального благополуччя. Держава надає широкий спектр допомоги військовим та їхнім родинам, включаючи як фінансові, так і нематеріальні ресурси.

Водночас, варто підкреслити, що в Україні питання соціального забезпечення військовослужбовців усе ще потребує ширшого суспільного обговорення та належної уваги з боку держави [4, с. 172].

Психологічна реабілітація військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, є складним, багаторівневим процесом, що потребує комплексного, міждисциплінарного підходу. Вона спрямована на подолання негативних психоемоційних наслідків бойового досвіду, відновлення психологічного благополуччя, соціальної функціональності та повернення до повноцінного життя у мирному середовищі.

Однією з ключових особливостей психологічної реабілітації є її комплексність. Реабілітаційний процес охоплює не лише індивідуальну психотерапевтичну роботу з військовослужбовцем, а й включає соціально-педагогічні, медичні та правові заходи, а також активне залучення сімейного оточення до процесу психоемоційної підтримки.

Другим важливим аспектом є тривалість реабілітаційного процесу. Негативні психотравматичні наслідки участі у бойових діях, зокрема симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресивні стани, тривожні розлади, можуть проявлятися як у коротко-, так і у довгостроковій перспективі. Це зумовлює потребу в системній підтримці та супроводі з боку фахівців.

Значну увагу в межах психологічної допомоги приділяють індивідуалізації підходів. Урахування особистісних характеристик військовослужбовця, його життєвого досвіду, соціального статусу, характеру бойових дій, рівня підтримки з боку родини та громади є визначальними для ефективності реабілітаційної роботи.

Окремий акцент робиться на роботі з бойовою психотравмою, яка супроводжується високим рівнем емоційного напруження, агресії, відчуття провини та втратою сенсу життя. Військовослужбовці можуть

також демонструвати ознаки емоційного вигорання, дезадаптації, соціальної ізоляції, що ускладнює їх інтеграцію в мирне середовище.

Важливою умовою успішної реабілітації є залучення членів родини, зокрема подружжя, до процесу психологічної підтримки. Сімейне оточення відіграє ключову роль у формуванні безпечного простору для адаптації ветерана та забезпечує додатковий ресурс для його психоемоційної стабілізації.

Також до специфічних характеристик реабілітації належить мотиваційний компонент. Ефективність втручань суттєво підвищується за умови наявності в учасника бойових дій внутрішньої мотивації до особистісних змін та психоемоційного оздоровлення.

Серед ефективних методів роботи з військовослужбовцями виокремлюють когнітивно-поведінкову терапію, EMDR-терапію (десенсибілізація і переробка травматичного досвіду за допомогою рухів очей), арт-терапію, тілесно-орієнтовані практики, групову терапію, техніки майндфулнесу тощо.

Психологічна реабілітація тісно пов'язана із завданнями соціальної адаптації, яка передбачає залучення ветеранів до трудової діяльності, навчання, громадського і культурного життя. Це сприяє відновленню відчуття власної значущості, самореалізації та зменшенню ризиків соціальної ізоляції.

Отже, психологічна реабілітація військовослужбовців-учасників бойових дій характеризується комплексністю, тривалістю, індивідуалізацією підходів, наявністю специфічних психотравматичних проявів, залученням родинного оточення та важливістю мотиваційного ресурсу. Її ефективна реалізація потребує злагодженої роботи психологів, соціальних працівників, психотерапевтів, медичних фахівців, волонтерів та представників державних і громадських інституцій.

Список використаних джерел

1. Матяш М. Українське волонтерство — явище унікальне. Йому завдячуємо суверенітетом (14.10.2017; 02:20). *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html> (дата звернення: 11.02.2025).
2. Семігіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
3. Система ранньої діагностики відхилень в розвитку особистості / за ред. Н. Ю. Максимової. Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 220 с.
4. Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 04 квітня 2018 р., м. Київ / ред. кол. І. Г. Губеладзе та ін. Київ, 2018. 180 с.

ЛОСЬ Лілія Володимирівна,

*здобувачка вищої освіти, ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»*

БАР'ЄРИ ТА ТРУДНОЩІ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Згідно з офіційною статистикою Міністерства освіти і науки України, протягом останніх п'яти років спостерігається майже двократне зростання кількості учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти [3]. Інклюзивне навчання полягає в організації освітнього середовища, яке дозволяє дітям з порушеннями психофізичного розвитку здобувати освіту разом із ровесниками, що мають типовий розвиток, у межах загальноосвітньої школи. Держава гарантує забезпечення відповідних умов, а також механізмів їх реалізації, з метою створення можливостей для спільного навчання, виховання та всебічного розвитку таких дітей з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і здібностей. Важливою складовою цього процесу є організація соціально-психологічного супроводу, який спрямований на полегшення адаптації дітей з особливими освітніми потребами до умов загальноосвітнього навчання. У зв'язку з цим доцільним є аналіз наявних труднощів і бар'єрів, які можуть перешкоджати ефективному впровадженню інклюзивної моделі освіти.

Багато дослідників приділяли увагу цій темі у наукових працях. Зокрема, Л. Прохоренко, О. Бабяк, В. Засенко та Н. Ярмола підкреслювали, що психологічний супровід є ключовим чинником, який забезпечує всебічний розвиток дитини з особливими освітніми потребами. Водночас А. Колупаєва, Л. Коваль, Н. Компанець, Н. Квітка та О. Василенко наголошували на значущості командної роботи у здійсненні психолого-педагогічного супроводу таких здобувачів освіти. О. Мальцева здійснила аналіз системи соціальної підтримки дітей з ООП, тоді як Т. Жук, Т. Ілляшенко, Т. Каменшук, А. Обухівська, Г. Якимчук і С. Миронова зосередилися на вивченні сутності та завдань психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Соціально-психологічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного закладу освіти являє собою цілісну, скоординовану діяльність міждисциплінарної команди фахівців — психолога, соціального педагога, асистента вчителя, педагогів, логопеда, дефектолога — у тісній взаємодії з батьками або законними

представниками дитини. Така співпраця спрямована на забезпечення сприятливого соціального, емоційного та освітнього середовища, що відповідає індивідуальним потребам дитини. Основною метою супроводу є створення умов для гармонійного розвитку особистості, полегшення процесу адаптації до навчального середовища, надання допомоги у подоланні бар'єрів у комунікації та навчанні, а також формування навичок самостійності й відповідальності. Зрештою, це сприяє успішній соціалізації, самореалізації та інтеграції дитини в суспільство. Важливим аспектом такого супроводу є постійний моніторинг динаміки розвитку дитини, гнучке планування індивідуального маршруту підтримки та міжособистісна підтримка, що враховує як сильні сторони, так і потреби кожної дитини.

У закладах загальної середньої освіти для кожного учня з особливими освітніми потребами передбачено формування команди фахівців, відповідальних за психолого-педагогічний супровід. Ця команда розробляє індивідуальну програму розвитку дитини з урахуванням її специфічних можливостей, потреб і освітнього потенціалу. Важливою умовою ефективної реалізації такої програми є узгоджена взаємодія всіх учасників команди, яка забезпечує комплексний підхід до організації навчально-виховного процесу. У межах нормативно визначених функцій кожен спеціаліст виконує певні завдання, що сприяють створенню оптимального освітнього середовища. Зокрема, ключова роль у наданні соціально-психологічної підтримки належить практичному психологу та соціальному педагогу, які забезпечують не лише психологічне благополуччя дитини, а й підтримку її соціальної адаптації та розвитку емоційно-вольової сфери [1].

Попри те, що інклюзивна освіта впроваджується в українських закладах загальної середньої освіти вже протягом кількох років, питання упередженого ставлення до дітей з особливими освітніми потребами залишається надзвичайно актуальним. На жаль, стигматизація та нерозуміння часто спостерігаються не лише серед однолітків таких учнів, а й серед їхніх батьків. Ба більше, іноді певний рівень упередженості демонструють навіть окремі вчителі чи представники адміністрації навчального закладу.

Подібне ставлення ускладнює процес адаптації дитини з ООП у навчальному середовищі, знижує її самооцінку та може призводити до соціальної ізоляції. Одним із ключових чинників подолання цих викликів є формування культури прийняття, взаємоповаги й толерантності в шкільному колективі. Важливо проводити систематичну роз'яснювальну та просвітницьку роботу серед учнів, педагогів і батьків, спрямовану на розвінчування міфів щодо інклюзії, підвищення рівня обізнаності про потреби й потенціал дітей з ООП.

Одним із важливих кроків у забезпеченні якісного інклюзивного навчання є організація спеціалізованих тренінгів для педагогічних працівників. Зокрема, доцільно зосередити увагу на розвитку навичок емпатійного спілкування, підвищенні комунікативної компетентності, а також опануванні принципів інклюзивної педагогіки. Ефективність навчального процесу в умовах інклюзії значною мірою залежить від фахової підготовки та ціннісної орієнтації педагогів. Саме їхня готовність приймати та підтримувати дітей з особливими освітніми потребами визначає рівень інклюзивності навчального середовища. Тільки через колективну відповідальність, міждисциплінарну співпрацю та формування культури поваги й прийняття можна створити простір, де кожна дитина матиме змогу повноцінно розвиватися та реалізовувати свій потенціал.

Водночас важливо враховувати бар'єри, які виникають у процесі реалізації соціально-психологічного супроводу в інклюзивних закладах освіти. Серед основних труднощів, з якими зіштовхуються вчителі та фахівці супроводу, варто виокремити дві ключові проблеми. По-перше, це зниження мотивації до професійної діяльності внаслідок емоційного виснаження, спричиненого зростанням психологічного навантаження в умовах воєнного часу, низьким рівнем заробітної плати, високими вимогами та відповідальністю. По-друге, бракує належної спеціалізованої підготовки для роботи з дітьми з ООП, що ускладнює процес адаптації до нових професійних викликів. Така ситуація негативно впливає на кадровий потенціал інклюзивної освіти, створюючи дефіцит кваліфікованих спеціалістів — зокрема, асистентів вчителів, асистентів учнів, фахівців з корекційної педагогіки тощо. Це підкреслює нагальну потребу в системному підході до підготовки та підтримки персоналу, залученого до інклюзивного освітнього процесу. Також одним із бар'єрів при здійсненні соціально-психологічного супроводу є недостатній рівень взаємодії між школою та інклюзивно-ресурсним центром. А саме недостатня фахова підтримка вчителів, асистентів вчителя, практичних психологів, вчителів-дефектологів, вчителів-логопедів в умовах інклюзивного навчання з боку фахівців інклюзивно-ресурсних центрів [2].

Узагальнюючи викладене, варто підкреслити, що здійснення соціально-психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної загальноосвітньої школи є складним, але водночас надзвичайно значущим напрямом роботи. Попри певні позитивні зміни у сфері інклюзивної освіти, на практиці фахівці стикаються з рядом суттєвих викликів. Серед них особливо вирізняються: дефіцит професійно підготовлених кадрів, обмежене фінансування освітніх установ, нестача налагодженої взаємодії між зацікавленими

структурами та спеціалістами різних галузей, а також збереження соціальних стереотипів і дискримінаційних установок щодо дітей з ООП.

Для ефективного подолання вказаних проблем необхідно активізувати державну політику у сфері інклюзивної освіти, розширювати обсяг просвітницьких заходів серед батьківської спільноти та широкого загалу, підвищувати професійний рівень педагогів через систему безперервної освіти, а також забезпечувати умови для тісної взаємодії між фахівцями, які беруть участь у супроводі дитини. Створення дієвого, ресурсно забезпеченого механізму взаємодії між соціальними працівниками, психологами, педагогами, асистентами вчителя й адміністрацією школи є ключем до формування ефективного інклюзивного середовища.

Тільки за умов комплексного та стратегічно вираженого підходу можна досягти головної мети — створення освітнього простору, в якому кожна дитина з особливими освітніми потребами почуватиметься прийнятою, підтриманою та зможе реалізувати свій потенціал у повноцінному соціальному житті.

Список використаних джерел

1. Миронова С. П. Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах. Тернопіль : Астон, 2020. 176 с.
2. Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року. Схв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.06.2024 р. № 527-р. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-natsionalnoi-strategii-rozvytku-inkliuzyvnoho-navchannia-na-period-do-2029-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiinoho-planu-zakhodiv-z-ii-realizatsii-na-20242026-roky-527r-070624> (дата звернення: 20.04.2025).

ОЛФІРЕНКО Анастасія Андріївна,

здобувачка вищої освіти,

Черкаський державний технологічний університет

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ-СИРІТ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ВИКЛИКИ ТА ДОСВІД

Військові дії на території України призвели до значного зростання кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Актуальність теми зумовлена потребою в оперативному удосконаленні системи соціального захисту дітей-сиріт з урахуванням нових викликів

воєнного стану та забезпеченні ефективного механізму підтримки зазначеної категорії осіб.

У даний час нормативно-правове забезпечення соціального захисту дітей в Україні ґрунтується на низці законодавчих актів, які покликані гарантувати права, безпеку та добробут кожної дитини. Основу становлять: Конституція України, Сімейний кодекс України, Закон України «Про охорону дитинства» № 2402-III від 26.04.2001 р., що визначають загальні принципи захисту прав дитини. Додаткові гарантії для дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, передбачені Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20.10.2014 р., Законом України «Про соціальні послуги» № 2671-VIII від 17.01.2019 р., а також низкою постанов Кабінету Міністрів України, зокрема Постановою № 832 від 05.10.2022 р. «Про деякі питання захисту дітей в умовах воєнного стану» тощо [4]. Водночас, попри наявність чітко виписаних правових норм, реалії повномасштабної війни формують нові виклики, що не завжди врегульовані формальними процедурами.

Система соціального забезпечення дітей-сиріт в умовах збройного конфлікту зазнала суттєвих навантажень. За даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, з початку повномасштабного вторгнення евакуйовано понад 10 тис. дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [2, с. 88]. Ускладнення стосуються не лише забезпечення гарантій фізичної безпеки, але й доступу до освіти, охорони здоров'я, психосоціальної підтримки та правового статусу [5, с. 31].

Таблиця 1

Динаміка кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні (2022–2024) [1]

Рік	Загальна кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб	Під опікою/піклуванням	У прийомних сім'ях та ДБСТ	Частка в сімейних формах виховання (%)
2022	42 611	42 611	11 116	90 (орієнтовно)
2023	45 936	45 936	12 166	93,5
2024	61 932	44 739 (за 9 міс.)	13 980 (за 9 міс.)	94

Як свідчать дані з табл. 1, упродовж 2022–2024 років в Україні спостерігається стійка тенденція до зростання кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зокрема, у 2022 році на обліку перебувало 42 611 дітей цієї категорії, тоді як у 2023 році їх

кількість зросла до 45 936, що на 3 325 осіб більше порівняно з попереднім роком. Таке зростання, ймовірно, зумовлене як уточненням та оновленням офіційної статистики, так і подальшим ускладненням соціально-економічної ситуації внаслідок воєнних дій [2, с. 93].

До основних проблем, що ускладнюють реалізацію соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах воєнного стану, належать:

1) організація евакуації та розміщення — відчутний дефіцит логістичних можливостей і ресурсного забезпечення для безпечного транспортування дітей та їх розміщення в умовах, наближених до сімейних;

2) обмежений доступ до базових послуг, зокрема, до системи освіти, медичної допомоги, забезпечення продуктами харчування;

3) збільшується потреба в психосоціальній підтримці — відповідно до оцінок ЮНІСЕФ, понад 1,5 млн. дітей в Україні потребують заходів психологічної реабілітації [2, с. 47];

4) втрата особистих документів, що значно ускладнює реалізацію правових гарантій та отримання державних послуг;

5) психологічне та фізичне перевантаження осіб, що здійснюють опіку, зокрема, прийомних батьків, які відчують брак організаційної, фінансової та психологічної підтримки;

6) кадровий дефіцит, насамперед, дитячих психологів, педагогів та соціальних працівників, які залучені до роботи з відповідною категорією дітей.

З метою удосконалення механізмів соціального захисту в умовах війни доцільно зосередити увагу на таких напрямках:

— розроблення та впровадження ефективних моделей евакуації з урахуванням збереження сімейних зв'язків (опікунів, прийомних батьків);

— забезпечення безперервності освітнього процесу, через дистанційні формати навчання;

— інтеграція мобільних медичних, психологічних та соціальних служб для оперативного реагування на потреби дітей;

— цифровізація процесів обліку даної категорії осіб та призначення соціальної підтримки.

Отже, соціальний захист дітей-сиріт в умовах воєнного стану потребує скоординованих дій державних органів, місцевих громад, громадських організацій та міжнародних партнерів. Пріоритетом має бути не лише матеріальне забезпечення потреб дітей (у житлі, їжі тощо), а й створення умов для їхньої інтеграції, розвитку та психологічної стабільності.

Список використаних джерел

1. В Україні майже 46 тисяч дітей, позбавлених батьківського піклування. URL: <https://suspilne.media/715984-v-ukraini-majze-46-tisac-ditej-pozbavlenih-batktivskogo-pikluvanna-minsocpolitiki>.
2. Гербст М. Становище дітей світу 2024: Майбутнє дитинства у світі, що змінюється / ЮНІСЕФ. Нью-Йорк : Площа Організації Об'єднаних Націй, 3, 2024. 168 с.
3. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Закон України від 13.01.2005 р. № 2342–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> (дата звернення 25.06.2025).
4. Деякі питання провадження діяльності з усиновлення та влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2024 р. № 331. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2024-%D0%BF> (дата звернення 25.06.2025).
5. Аналітичний звіт за результатами оцінки: «Покращення показників з неінфекційних захворювань: бар'єри та можливості системи охорони здоров'я в Україні» / Юрочко Т., Скіпальський А., Курило І., Думчева А. Київ : Бюро ВООЗ в Україні, 2023. 72 с.

РАЄВСЬКИЙ Микола Олександрович,

здобувач вищої освіти, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ПРАКТИК НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

В умовах зростаючих соціальних викликів та високої емоційної напруги професія фахівця соціальної сфери потребує не лише професійної підготовки, але й усвідомленого формування стійкої професійної ідентичності. Професійна ідентичність виступає ключовим елементом самовизначення спеціаліста, що визначає його мотивацію, етичні орієнтири, ставлення до клієнтів, межі професійної відповідальності та здатність до саморефлексії. Водночас, формування цієї ідентичності нерозривно пов'язане з особистісним зростанням, переживанням власної цінності в професійній діяльності та подоланням внутрішніх конфліктів, що особливо актуально для представників соціальної сфери. У цьому контексті особливе значення мають арт-

терапевтичні практики як засіб глибокого особистісного впливу та ресурсу для формування професійної ідентичності.

Мета дослідження полягає у визначенні психологічного впливу арт-терапевтичних практик на процес формування професійної ідентичності фахівців соціальної сфери у контексті їх емоційного саморозвитку, самоприйняття та професійної самореалізації.

У різних підходах професійна ідентичність розглядається як внутрішньо-особистісний, соціокультурний та динамічний процес. Вона формується на перетині індивідуального досвіду, соціальних норм професійного середовища та особистісного розвитку.

І. Д. Бех розглядає професійну ідентичність як особистісне утворення, яке формується в процесі засвоєння професійних цінностей, норм, змісту діяльності й ролей, що дозволяє індивіду усвідомлювати себе як суб'єкта професійної праці [1].

Н. Л. Краєва зазначає, що професійна ідентичність — це процес і результат самовизначення особистості у професійній сфері, який забезпечує узгодження між індивідуальними якостями, професійними вимогами та соціальними очікуваннями [4].

І. Гее визначає професійну ідентичність як спосіб, у який індивіди конструюють своє «Я» у професійній взаємодії, відображаючи як індивідуальні переконання, так і культурні сценарії, що закладені в професійному дискурсі. Ключовими акцентами є ідентичність як дискурсивна конструкція; роль мови, контексту та культури; постійна реконструкція в професійному спілкуванні [5].

У дослідженні професійну ідентичність розглядаємо як складне, багатовимірне утворення, що формується в процесі інтеграції індивідуального досвіду, професійних цінностей, емоційних переживань та соціокультурного контексту. Для фахівців соціальної сфери вона є визначальною в побудові стабільної системи взаємодії з клієнтами, у прийнятті етичних рішень, у збереженні професійного балансу між емпатією та особистими межами. Саме через чітке усвідомлення «Я — професіонал» формується здатність до ефективної допомоги іншим без втрати внутрішньої рівноваги.

Арт-терапія стає все більш популярним лікувальним методом в професійному середовищі. Трансформація соціально-політичної, економічної та культурно-інформаційної сфер суспільства загалом стимулює розвиток арт-терапевтичних технологій та науковий аналіз їх психотерапевтичного впливу. Арт-терапія дедалі частіше використовується не лише з клінічною метою, але й як профілактичний засіб для формування здорового світогляду та способу життя [2, с. 6].

Арт-терапевтичні практики, будучи гнучким і чутливим методом роботи з особистісними змістами, дозволяють активізувати процеси

самопізнання, рефлексії, інтеграції досвіду. Через символічне відтворення внутрішнього світу у мистецькій формі фахівець отримує можливість зіткнутися з власними емоційними бар'єрами, сумнівами, невпевненістю, а також переосмислити своє професійне покликання. Саме цей процес є центральним у становленні ідентичності, що ґрунтується не лише на зовнішніх атрибутах професії, але й на глибинному особистісному прийнятті себе у цій ролі.

Значну роль у цьому відіграє створення безпечного простору, де арт-терапевтичні методи дозволяють досліджувати власні переживання без загрози осуду чи негативної оцінки. Практики ізотерапії, драматерапії, казкотерапії, арт-коучингу сприяють вивільненню пригнічених емоцій, відновленню автентичного зв'язку з власним Я, розвитку внутрішнього діалогу. Така робота стає основою для формування інтегрованої, зрілої професійної ідентичності, де особисте і професійне не вступають у конфлікт, а навпаки — взаємопідсилюють один одного.

За нашими спостереженнями, фахівці соціальної сфери, які регулярно долучаються до арт-терапевтичних сесій, демонструють вищий рівень професійного самоприйняття, стійкість до професійних криз, краще усвідомлення своїх етичних меж і більшу здатність до співпереживання без емоційного вигорання. Арт-терапія стає для них своєрідним «дзеркалом», у якому відображається не лише поточний стан, але й потенціал розвитку, що дозволяє обирати вектор особистісного і професійного зростання свідомо.

Практичне значення арт-терапевтичних практик полягає у тому, що вони можуть бути інтегровані як у систему підготовки фахівців, так і в програми професійної підтримки та супервізії. Це відкриває можливості для створення адаптивного освітнього простору, орієнтованого на розвиток особистісного ресурсу, формування автентичної мотивації до професії, зміцнення внутрішньої стійкості та цілісності професійного образу.

Таким чином, арт-терапевтичні практики мають глибокий психологічний вплив на процес формування професійної ідентичності фахівців соціальної сфери. Завдяки можливості дослідження себе через мистецтво, спеціаліст отримує інструменти для інтеграції досвіду, формування стійкої мотивації, емоційної зрілості та відповідального ставлення до своєї діяльності. Включення арт-терапії в процес професійного становлення є не лише доречним, але й необхідним компонентом підготовки ефективного, емпатійного та стійкого до викликів фахівця соціальної сфери.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку спеціалізованих арт-терапевтичних програм, адаптованих до різних

етапів професійного розвитку фахівця соціальної сфери, а також на аналіз довготривалого впливу арт-терапії на стабільність професійної ідентичності та якість надання соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь. 2003. 280 с.
2. Бедіченко О., Равська Я. Концепції та методики арт-терапії: розвиток і впровадження в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2024. № 3 (64). С. 5–11. URL: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.3.1> (дата звернення 15.05.2025).
3. Гірник Н., Равська Я. Особливості профілактики професійного вигорання методом арт-терапії. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2024. № 3 (64). С. 12–19. URL: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.3.2> (дата звернення 15.05.2025).
4. Красва Н. Л. Професійна ідентичність як психолого-педагогічна проблема. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2010. Вип. 35. С. 102–109.
5. Gee J. P. Identity as an analytic lens for research in education. *Review of Research in Education*. 2000. Vol. 25, Iss. 1. P. 99–125. <https://doi.org/10.3102/0091732X025001099>.

РОГОЖА Аріна Олегівна,

здобувачка вищої освіти, Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова

УРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ У СИСТЕМІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: УПРАВЛІНСЬКИЙ ПІДХІД

Сучасна система надання соціальних послуг функціонує в умовах постійних змін, соціального тиску та обмежених ресурсів, що неминуче призводить до виникнення конфліктних ситуацій. Конфлікти є невід’ємною складовою будь-якої соціальної взаємодії, однак в межах соціальних установ вони можуть мати особливо деструктивний характер, впливаючи на якість наданих послуг та емоційний стан як працівників, так і клієнтів. З огляду на це, питання управління конфліктами у системі надання соціальних послуг набуває особливої актуальності.

Причини конфліктів у системі надання соціальних послуг є багатоаспектними. Серед основних чинників варто назвати недостатнє фінансування, яке спричиняє боротьбу за обмежені ресурси, надмірне навантаження на персонал, а також нечітке розмежування

функціональних обов'язків. Часто конфлікти виникають через відсутність зворотного зв'язку між керівництвом і працівниками, а також через неузгодженість у реалізації робочих процесів. Значну роль відіграє й психологічна втома працівників, яка часто супроводжується емоційним вигоранням і зниженням мотивації, та може бути викликана постійною взаємодією з уразливими верствами населення. Окрім того, важливу роль відіграють труднощі комунікаційного характеру, зумовлені різноманіттям клієнтської аудиторії: соціальні працівники повинні враховувати культурні, етнічні, вікові та соціальні особливості кожного отримувача послуг.

Конфлікти в соціальних установах можуть проявлятися як на міжособистісному, так і на міжгруповому рівні. Вони можуть бути відкритими або латентними, проявляючись у формі напруженої атмосфери, зниження продуктивності, саботажу або навіть плинності кадрів. Усе це ускладнює виконання основної місії соціальних служб — надання ефективної, якісної та доступної допомоги тим, хто її потребує.

Роль управлінського персоналу в запобіганні та вирішенні конфліктів є ключовою. Передусім, необхідним є формування чіткої управлінської структури з прозорим розподілом обов'язків, відповідальності та зон впливу. Керівники соціальних установ мають бути не лише адміністраторами, а й лідерами, здатними надихати колектив, підтримувати емоційний клімат і своєчасно реагувати на конфліктні прояви. Створення системи внутрішньої комунікації, яка дозволяє кожному працівнику висловити свої потреби, зауваження або побоювання, значно знижує ризик накопичення невдоволення.

Ефективним управлінським підходом є також організація регулярних навчальних заходів, спрямованих на розвиток комунікативних навичок, емоційного інтелекту, технік медіації та конструктивного вирішення конфліктів. Працівники, які відчують, що їхня думка важлива, і які володіють інструментами саморегуляції та вирішення суперечок, рідше стають учасниками деструктивних конфліктів. Крім того, застосування практики фасилітації, тобто залучення третьої сторони для ведення діалогу між конфліктуючими сторонами, дозволяє досягти згоди без прямого втручання керівництва.

Приклад успішної медіації в сфері соціальної роботи демонструють дослідження Харрісона та колег, у яких досліджується вплив медіаційних методів на вирішення конфліктів між родинами та соціальними службами. Автори вказують на позитивний ефект медіації в покращенні співпраці та зменшенні конфліктів [1]. У роботі Лі та Чжао автори вивчають вплив медіаційних методів на вирішення конфліктів у групах підлітків в соціальних центрах. Висвітлено ефективність медіації у поліпшенні комунікації та зменшенні конфліктів серед учасників [2].

Автор, акцентуючи на важливості інституційної підтримки та ролі соціальних працівників як фасилітаторів у процесі примирення. Підкреслює, що поєднання практичних методів з сучасними теоріями конфліктології забезпечує більш стійкий і довготривалий ефект у вирішенні суперечок.

У дослідженні Гарсії та Лопеса [3] описано успішне застосування консенсус-орієнтованих методів у практиці врегулювання конфліктів на рівні місцевих громад. Соціальні працівники, активно залучаючи мешканців до процесу прийняття рішень, сприяли покращенню якості соціальних послуг та зміцненню довіри в громаді. Цей підхід довів свою ефективність у створенні відкритого діалогу та довготривалих партнерств між різними соціальними групами. Автори підкреслюють роль сучасних цифрових технологій у підтримці таких ініціатив та зазначають, що спеціалізоване програмне забезпечення для управління конфліктами дозволяє не лише ефективно відстежувати хід медіацій, а й сприяє прозорості, аналітичному супроводу процесів і зниженню адміністративного навантаження на фахівців.

Не менш важливим є систематичний моніторинг стану робочого середовища. Керівники соціальних установ повинні мати доступ до зворотного зв'язку, результатів анонімних опитувань і внутрішніх аудитів, що дозволяє виявляти конфліктогенні зони ще до того, як проблема набуде гострої форми. Успішна практика демонструє, що в організаціях, де регулярно проводиться аналіз емоційного стану колективу, частота конфліктів значно нижча.

Перспективні напрями удосконалення процесу управління конфліктами у системі надання соціальних послуг є ключовими для забезпечення ефективного функціонування соціальних організацій та підвищення якості надання послуг [4].

Застосування різноманітних практик, зосереджених на розвитку професійних компетентностей, формуванні сприятливого середовища, використанні системного підходу, активному залученні всіх сторін до процесу врегулювання, впровадженні інноваційних методів, а також розробці політик управління конфліктами й забезпеченні психосоціальної підтримки учасникам сприяє побудові довіри, зміцненню співпраці та вдосконаленню робочих процесів. Створення мереж партнерства і регулярний обмін досвідом дозволяють підвищити ефективність взаємодії. Таким чином, розвиток навичок управління конфліктами забезпечує соціальних працівників необхідними знаннями та інструментами для своєчасного, результативного й конструктивного вирішення конфліктних ситуацій.

Таким чином, запобігання та врегулювання конфліктів у системі надання соціальних послуг є багаторівневою задачею, що вимагає

активної участі управлінського персоналу, гнучкого використання комунікаційних стратегій, а також впровадження структурних змін, спрямованих на підвищення прозорості та довіри. Від якості управління конфліктами залежить не лише стабільність організації, а й рівень довіри громадян до системи соціального захисту загалом.

Список використаних джерел

1. Smith A. Effective Communication in Conflict Resolution. *Journal of Social Work Conflict Resolution*. 2022. № 15 (2). P. 45–58.
2. Smith J. Modern Theoretical Approaches to Conflict Resolution in Social Work, 2022.
3. Smith A., Jones B. Innovations in Conflict Management Software. *Journal of Conflict Resolution Tech*. 2015. № 45 (2). P. 78–94.
4. Попович М. М. Управління конфліктами у сфері соціальної роботи. Кваліфікаційна бакалаврська робота. 2024. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f2123499-12aa-4842-819c-6a8834756dcd/content> (дата звернення: 19.05.2025)

ТИМОФЄЄВА Ганна Олегівна,

здобувачка вищої освіти, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ

Військовослужбовці, які перебувають у постійному стресі, стикаються з численними труднощами, що стосуються не тільки фізичних травм, але й глибоких психологічних переживань, що виникають через участь у бойових діях. Вивчення даних методів зумовило *актуальність* обраної теми для дослідження.

Індивідуальні методи мають на меті підтримку психічного здоров'я кожного військовослужбовця, враховуючи його особисті потреби, проблеми та ситуацію, з якою він стикається. Вони дозволяють зменшити стресові фактори, відновити психологічну рівновагу та забезпечити ефективну адаптацію до умов військової служби [1]. Одним з основних інструментів індивідуальної допомоги є психотерапевтичне консультування, яке надається спеціалістами, що мають відповідну підготовку. Психотерапія в умовах бойових дій дозволяє військовослужбовцю виразити свої емоції, поділитися переживаннями, що допомагає знизити рівень тривожності та депресії. Індивідуальні сесії дозволяють працювати над розумінням власних реакцій на стресові

ситуації, а також знаходити шляхи їх подолання. Спеціалісти використовують різноманітні методи, серед яких когнітивно-поведінкова терапія, гештальт-терапія, арттерапія, що дозволяють працювати з різними рівнями емоційного напруження. Психологічна допомога в такому форматі також передбачає роботу з самооцінкою та самоповагою, що важливо для відновлення впевненості у собі після важких переживань [4].

Індивідуальні методи допомоги включають також роботу з травматичним досвідом, який може мати військовослужбовець після участі в бойових діях. Психологічна допомога в цьому випадку передбачає відновлення травмованої психіки шляхом поступового та безпечного розкриття травматичних спогадів. Це дозволяє зменшити симптоми ПТСР і допомагає військовослужбовцю адаптуватися до мирного життя після повернення з зони бойових дій. Методи роботи з ПТСР включають техніки десенсибілізації та обробки травматичних спогадів, які сприяють зниженню емоційної напруги, пов'язаної з травмою. Психолог також може використовувати когнітивно-поведінкові методи для допомоги у зміні негативних переконань і поведінки, які виникли через пережиті стресові ситуації.

Важливим аспектом індивідуальної соціально-психологічної допомоги є підтримка мотивації військовослужбовця. У період бойових дій та після повернення з них, військовослужбовці можуть відчувати зниження мотивації до виконання службових обов'язків або ж до інтеграції в цивільне життя. Індивідуальна підтримка містить роботу з цінностями та цілями, які мають важливе значення для кожної людини [9]. Це може включати допомогу у відновленні інтересу до життя, формуванні нових цілей і пріоритетів, що дозволяє відновити почуття контролю над своїм життям та знову знайти сенс у службі або в особистих відносинах. Важливо, щоб така допомога була орієнтована на конкретну людину, її потреби та психологічний стан.

Індивідуальні методи допомоги також включають підвищення рівня самосвідомості військовослужбовців через навчання саморефлексії. Військовослужбовці, які перебувають у складних умовах, часто втрачають здатність розуміти свої емоції, реакції та потреби. Психологічна підтримка може допомогти людині краще розуміти свої внутрішні процеси, виявляти та обробляти негативні емоції, що дозволяє покращити загальний психоемоційний стан. Важливою частиною цього процесу є навчання технікам самопідтримки та самодопомоги, що сприяє зниженню залежності від зовнішніх факторів і збільшує відчуття внутрішнього контролю [7].

Іншою розповсюдженою формою соціально-психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах воєнних дій є групова робота.

Групові методи допомоги дозволяють не лише знижувати рівень стресу та психічної напруги, але й допомагають військовослужбовцям адаптуватися до умов служби, відновлювати соціальні зв'язки та підвищувати психологічну стійкість. У групових заняттях важливу роль відіграє не тільки допомога від фахівця, а й взаємодія з іншими учасниками, які пережили подібні ситуації, що значно знижує відчуття ізоляції та надає відчуття спільності у боротьбі з труднощами [3].

Одним з основних напрямків групових методів є психоедукація, яка передбачає навчання військовослужбовців методам зниження стресу, правильному сприйняттю бойових ситуацій та взаємодії в команді. Психоедукація спрямована на розширення знань про стрес, його вплив на психіку та фізіологію, а також на надання практичних інструментів для подолання стресових ситуацій. Цей підхід дозволяє військовослужбовцям краще зрозуміти, як стрес впливає на їхню поведінку, а також на їхніх товаришів по службі, що допомагає налагодити взаєморозуміння та підтримку в колективі. Важливим аспектом психоедукації є надання інструментів для самоконтролю, зокрема методів релаксації та дихальних вправ, які можуть бути використані під час бойових дій для зниження рівня стресу та тривожності.

Особливо важливим є використання групових тренінгів з комунікації та командної взаємодії, які допомагають військовослужбовцям налагодити ефективну взаємодію в колективі, а також відновити довіру до своїх товаришів по службі. Тренінги з комунікації дозволяють учасникам навчитися відкрито висловлювати свої думки, слухати інших та вирішувати конфлікти мирним шляхом [3].

В умовах бойових дій важливим аспектом є здатність підтримувати ефективну взаємодію в команді, оскільки від цього залежить не тільки успішне виконання завдань, але й безпека кожного військовослужбовця. Тренінги націлені на розвиток навичок колективної підтримки, створення атмосфери взаємодопомоги, що сприяє зниженню психологічного навантаження та полегшує адаптацію до умов служби.

Групові методи також включають рольові ігри та симуляції, які дозволяють військовослужбовцям відпрацьовувати різні сценарії бойових ситуацій, взаємодії в колективі та прийняття рішень під тиском. Ці методи дають змогу не тільки знизити рівень тривожності перед реальними бойовими діями, але й покращити координацію в команді, розвиваючи навички швидкого реагування та ефективної комунікації [5]. Рольові ігри дозволяють також відпрацьовувати стратегії подолання стресу, де кожен учасник має можливість пережити ситуацію в безпечному середовищі та отримати зворотний зв'язок від інших членів групи та психолога. Цей процес дозволяє не тільки розвивати професійні

навички, але й покращує психоемоційний стан через вивільнення емоцій та відновлення психологічної стійкості.

У групових методах соціально-психологічної допомоги важливим є також елемент фізичного відновлення, що включає заняття фізичною активністю та релаксаційними практиками. Фізична активність сприяє зниженню рівня стресу та тривожності, а також покращує загальний фізичний стан, що є важливим для ефективного виконання службових обов'язків. Заняття фізкультурою, йога, а також різноманітні вправи на відновлення сили та витривалості можуть бути інтегровані в групові сесії, що сприяє покращенню психоемоційного стану військовослужбовців [8].

Особливу увагу в групових методах соціально-психологічної допомоги заслуговує підтримка в процесі реабілітації та адаптації після бойових дій. Після повернення з зони бойових дій багато військовослужбовців постають перед труднощами інтеграції в цивільне життя. Групова підтримка в цей період є особливо важливою, оскільки вона дозволяє зменшити почуття ізоляції та відчуження, які можуть виникати через відсутність розуміння з боку цивільних осіб. Військовослужбовці можуть обговорювати свої переживання, обмінюватися досвідом та знаходити підтримку серед тих, хто пройшов подібний шлях. Групова допомога в цей період може бути спрямована на відновлення соціальних зв'язків, подолання труднощів адаптації та повернення до нормального функціонування в суспільстві [6].

Профілактика стресових розладів передбачає виявлення та усунення факторів, які можуть призвести до їх розвитку. Це включає як організаційні, так і індивідуальні заходи, які сприяють зниженню рівня стресу та психічного навантаження на військовослужбовців. Одним з важливих аспектів профілактики є своєчасне виявлення ознак стресових розладів у військовослужбовців, що дозволяє вчасно надавати необхідну допомогу. Важливим є також створення умов для ефективної адаптації до бойових умов, де військовослужбовці отримують навички для збереження психічної рівноваги в умовах високого стресу [8].

Профілактика стресових розладів також включає постійну психологічну підтримку під час служби. Це можуть бути як індивідуальні, так і групові консультації з психологами, які допомагають військовослужбовцям справлятися з емоційними навантаженнями, надають можливість обговорити переживання та знайти способи їх подолання. Регулярні психологічні заняття дозволяють виявляти перші ознаки стресових розладів і здійснювати своєчасну корекцію емоційного стану. Вони також дають можливість військовослужбовцям навчитися саморегулювати свої емоції, що є важливим для ефективного виконання завдань у бойових умовах [2]. Одним з важливих елементів профілактики стресових розладів є підтримка командного духу та розвитку колективу.

Взаємопідтримка серед товаришів по службі може суттєво знизити рівень стресу, адже відчуття належності до групи та підтримка з боку колег значно знижують психоемоційну напругу. У цьому контексті важливою є робота з командним лідерством, яке має вміти організувати ефективну взаємодію в колективі, підтримувати атмосферу довіри та взаємоповаги. Психологічна підтримка в колективі дозволяє військовослужбовцям відчувати себе частиною великої й згуртованої команди, що зменшує відчуття самотності та ізоляції, які можуть виникати в умовах бойових дій.

Під час бойових дій стрес може накопичуватися через фізичне і психологічне перевантаження, тому важливо створити умови для відновлення. Це включає не тільки фізичний відпочинок, але й можливість для психоемоційного розслаблення, що дозволяє знизити рівень тривожності та стресу. Психологічні тренування на зниження рівня стресу та підтримка здорових звичок допомагають зберігати фізичну і психічну стійкість протягом усього періоду служби.

У процесі профілактики ПТСР також важливим є використання групових методів, які дозволяють військовослужбовцям спільно працювати над подоланням стресових ситуацій, підтримувати один одного та обмінюватися досвідом. Взаємна підтримка є основою для створення здорової атмосфери в колективі, що дозволяє зменшити рівень стресу та запобігти розвитку психічних розладів. Спільна робота в умовах групових тренінгів або терапевтичних груп дозволяє не тільки обговорювати стресові ситуації, але й навчитися ефективно реагувати на них, що є важливим аспектом профілактики ПТСР.

Процес реабілітації та адаптації не завершується лише медичним і психологічним лікуванням. Важливим є забезпечення підтримки з боку сім'ї, друзів і колег. Родина може стати основною опорою для військовослужбовця, що повертається з бойових дій, але часто родичі також потребують підтримки та інформації про те, як допомогти військовому адаптуватися. Тому важливо, щоб реабілітаційні програми включали не тільки самого військовослужбовця, а і його близьких. Навчання родини тому, як підтримувати військовослужбовця в період адаптації, може суттєво полегшити цей процес.

Отже, методи соціально-психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій охоплюють як індивідуальні, так і групові підходи, спрямовані на зниження стресу, відновлення психічної рівноваги, подолання травматичного досвіду та профілактику ПТСР. Індивідуальні методи включають психотерапію, розвиток самосвідомості та підтримку мотивації, а групові — психоедукацію, тренінги взаємодії, рольові ігри, фізичну активність та підтримку в реабілітації. Важливими чинниками ефективності є своєчасність,

цілісність підходу, врахування особистих потреб військових та залучення їхнього соціального оточення до процесу відновлення.

Список використаних джерел

1. Бондарчук О. І. Експериментальна психологія. Київ: МАУП, 2003. 120 с.
2. Якимець В. М., Печиборщ В. П., Вороненко В. В. та ін. Гарантована психологічна допомога та реабілітація військовослужбовців. складова національної безпеки. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2023. № 3. С. 41–50. <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2022.3.13435> (дата звернення: 04.01.2025).
3. Гарнійчук В. М. Школа виживання: страх, психологічна допомога — це робота над собою. *Безпека життєдіяльності*. 2016. № 3. С. 14–15.
4. Кісарчук З. Г. Психологічна допомога постраждалим унаслідок стресових, травмівних подій: досвід, узагальнення, висновки. *Актуальні проблеми психології. Консультативна психологія та психотерапія*. 2015. Т. 3, Вип. 11. С. 8–33.
5. Клочек Л., Щирук І. Психологічна допомога військовослужбовцям із посттравматичним стесовим розладом. *Психологія: реальність і перспективи*. 2024. № 23. С. 71–78. https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi23.413 (дата звернення: 04.01.2025).
6. Лукашенко Ю. Клініко-психологічна діагностика та домедична допомога потерпілим із ушкодженням хребта. *Наукові перспективи (Naukovі perspektivi)*. 2024. № 1 (43). [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-1\(43\)-841-848](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-1(43)-841-848) (дата звернення: 04.01.2025).
7. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. Київ : Академвидав, 2005. 448 с.
8. Чижевський Д. Фонологія та психологія. Збірник Харківського історико-філологічного товариства. *Нова серія*. 2009. Т. 13. С. 261–278.
9. Bewz H., Strelczuk J. Psychological help those, who help others. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Rocznik Polsko-Ukraiński*. 2016. Т. 18. С. 307–315. <https://doi.org/10.16926/rpu.2016.18.22> (дата звернення: 04.01.2025).

ТОПЧІЙ Яна Олегівна,

*здобувачка вищої освіти, Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету*

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОНФЛІКТІВ В СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ З ВИКОРИСТАННЯМ СОЦІОМЕТРИЧНИХ ПРОЦЕДУР

У найширшому розумінні конфлікт розглядають як зіткнення, протиріччя, боротьбу, що найменше двох взаємовиключаючих сил, тенденцій, як радикальну форму суперечностей, що загострилися [2 с. 120]. Це щоденний спосіб вирішення найрізноманітніших питань задля досягнення власних або суспільних потреб. Конфлікти бувають різних форм, із застосування стратегій та технік, проте не кожний конфлікт досягає бажаної мети — рішення, яке влаштувало б усі сторони. Іноді, навіть досягаючи мети, шлях, який обирає кожна сторона, може бути надто виснажливий, затратний щодо власного ресурсу сторін [1, с. 242].

Конфлікт (з лат. *conflictus* — зіткнення) — це особливий вид особистісної взаємодії, в основі якого лежать протилежні і несумісні в даній ситуації цілі, інтереси, типи поведінки, що супроводжуються неприємними почуттями та переживаннями. Виникнення конфліктів є об'єктивним і неминучим явищем, оскільки життя — це постійний процес виникнення проблем та їх творчого вирішення. Взаємовідносини без конфліктів можуть свідчити про «застій» та відсутність розвитку. Конфлікти стимулюють оновлення і поліпшення відносин між людьми, породжують відповідальність і небайдужість. Проблема полягає не в наявності самого факту конфлікту, а в його характері — деструктивному чи конструктивному, та способах його розв'язання.

Одним із ключових аспектів дослідження конфліктів є їх попередження, адже своєчасне виявлення потенційно напружених ситуацій може суттєво знизити ризик ескалації протистояння та сприяти конструктивному розв'язанню проблем. Особливо важливим є попередження конфліктів у групах, оскільки вони можуть мати значний вплив на ефективність спільної діяльності, соціальний клімат і психологічний стан її учасників. Групові конфлікти можуть призводити до погіршення взаємин, зниження мотивації та продуктивності, тому розробка методів їх уникнення є актуальним завданням.

Соціометрія може успішно використовуватись з метою виявлення та превентивізації міжгрупових та міжособистісних стосунків. Наше припущення щодо застосування соціометрії стосувалось того, що ймовірними конфліктами, які можна виявити за допомогою соціометрії в організаціях та підприємствах, є: конфлікти між лідерами соціальної

групи; конфлікти між формальним та фактичним лідерами групи; конфлікт між ігнорованими та бажаними учасниками соціальної групи за прихильність лідерів; конфлікт, який може виникнути за межами обраної соціальної групи на основі внутрішньо-особистісних конфліктів ізольованих учасників; конфлікт між двома лідерами мікрогруп, які впливають на комунікацію учасників групи, змушуючи їх обирати одну зі сторін; конфлікти між лідерами та іншими учасниками соціальної групи, які адресували негативний вибір саме їм [1, с. 244].

Підтвердженням даної гіпотези стало емпіричне дослідження дослідження з використанням методики соціометрії на базі ВТЕІ ДТЕУ проведене 14 квітня 2025 р. За отриманими результатами нами було сформульовано практичні рекомендації щодо попередження міжособистісних конфліктів у студентському середовищі. Акцент зроблено на застосуванні даних соціометрії для розробки цілеспрямованих заходів щодо зміцнення згуртованості та профілактики конфліктів.

Соціометричне дослідження, проведене в академічній групі, виявило структуру неформальних стосунків, рівень згуртованості, наявність мікрогруп, ізольованих осіб та лідерів групи. Було встановлено, що загальний рівень згуртованості є середнім, а найбільше емоційне єднання спостерігається у сфері професійної діяльності, що є позитивним показником для студентів, об'єднаних спільною метою навчання. Структура неформальних стосунків складається з трьох мікрогруп з наявністю двох неформальних лідерів з негативним-взаємним зв'язком між собою. Також нами було виявлено, що троє опитаних отримали лише позитивні вибори, семеро отримали позитивні та негативні вибори та лише двоє отримали тільки негативні вибори.

У зв'язку з отриманими даними нами пропонуються наступні рекомендації, які враховують специфіку студентської групи з 12 осіб, але можуть бути адаптовані до інших соціальних груп, зокрема в організаціях чи підприємствах:

1. *Покращення комунікації.* Регулярні зустрічі, такі як щотижневі обговорення у форматі «коло», де кожний матиме можливість висловити свої думки, допоможуть учасникам групи почуватись важливими і почутими. Це сприяє зниженню напруги, зменшенню непорозумінь та формуванню теплої атмосфери, де люди не бояться ділитися ідеями, думками чи проблемами.

2. *Встановлення правил взаємодії,* як чітко визначені принципи спілкування (слухання без перебивання, повага до різних точок зору тощо) створюють безпечне середовище. Наприклад, домовленість між членами групи про те, що кожний має право завершити свою думку,

знижує ризик конфліктів, викликаних відчуттям ігнорування та непотрібності.

3. *Розвиток довіри через тимблдинг.* Організація неформальних заходів (командні ігри «Виживання на острові» або «Бункер», квести або спільне приготування їжі), які спонукатимуть учасників краще пізнати одне одного поза формальними ролями, сприятимуть зміцненню емоційних зв'язків і командного духу, що дуже важливо для таких груп з низькою згуртованістю.

4. *Спільні цілі, які вимагають кооперації* (створення групового проєкту, організація студентської ініціативи або підготовка до спільного заходу) будуть перенаправляти увагу учасників від особистих розбіжностей на досягнення спільного результату, що допоможе групі відчувати себе одним цілим і знизить ймовірність конфліктів через конкуренцію.

5. *Управління емоціями* шляхом навчання учасників методів розвитку емоційного інтелекту (EI) (розпізнавання власних емоцій то емоцій інших, використання Я-повідомлення, рефлексія, вивчення емоційного словника, навички активного слухання) сприятиме конструктивному діалогу та зменшує ймовірність розвитку конфлікту.

6. *Акцентування поваги до індивідуальності.* Надання учасникам можливість розповідати про свої інтереси, думки, досвід чи цінності в невимушеній формі без миттєвого осудження (вправа «Хто я?» або схожі вправи для неформального знайомства. Це допоможе зменшити упередження або стереотипи, які часто стають джерелом напруги в групі.

7. *Запобігання ізоляції.* Соціометрія виявила ізольованих осіб та мікрогрупи з власними лідерами, тому важливо створювати змішані команди для виконання завдань на заняттях та в неформальні зустрічі, щоб стимулювати створення нових зв'язків. Індивідуальні консультації з ізольованими учасниками допоможуть зрозуміти їхні бар'єри у спілкування з групою та знайти способи їхньої інтеграції (наприклад, доручити відповідальну роль у груповому проєкті).

8. *Визнання досягнень* через регулярне відзначення спільних успіхів (завершення курсу навчання, вдале проведення заходу, здача певного завдання) підвищує мотивацію та створює позитивне групове середовище. Такі дії, як публічна подяка або спільне святкування будуть зміцнювати відчуття єдності та знижують конфліктний фон.

9. *Створення групових традицій або групових ритуалів* (щотижневі «посиденьки в вівторок», піжамний день або спільна ранкова кава) сприятиме формуванню почуття приналежності, покращенню позитивного емоційного фону і зниженню імовірності конфліктів.

10. *Моніторинг групової динаміки.* Періодичні зрізи у вигляді соціометрії або проведення неформальних опитувань («Що вам

подобається у вашій групі? Що можна покращити?») що допоможе вчасно виявляти потенційні проблеми та коригувати підходи до роботи з групою.

Висновки. Соціометричне дослідження дозволило не лише виявити проблемні зони, а й розробити практичні рекомендації, які включають покращення комунікації, розвиток довіри, управління емоціями, інтеграцію ізольованих осіб і створення групових традицій. Результати підтверджують гіпотезу, висловлену в попередній роботі [1], про те, що соціометрія є ефективним інструментом для превентивного виявлення конфліктів, зокрема між лідерами, ізольованими учасниками та мікрогрупами. Практичне значення дослідження полягає в можливості використання рекомендацій для зниження конфліктності, підвищення згуртованості та створення гармонійного комунікативного середовища в студентських і професійних колективах. У наступних дослідженнях розглядається перспектива проведення повторного соціометричного вимірювання після впровадження рекомендацій, що дозволить оцінити їхню ефективність у динаміці. Окремий інтерес становить вивчення впливу особистісних рис (таких як темперамент, рівень емпатії, комунікативна компетентність) на соціометричний статус та рівень конфліктності. Крім того, подальші дослідження можуть бути спрямовані на порівняння між різними академічними групами або формами навчання з метою виявлення типових моделей взаємодії. Актуальним також є розвиток цифрових інструментів для автоматизації аналізу соціометричних даних, що дозволить підвищити точність і зручність моніторингу соціально-психологічного клімату в навчальному середовищі.

Таким чином, результати дослідження мають не лише діагностичну, а й практичну цінність, а запропоновані рекомендації можуть бути адаптовані для використання в різних типах соціальних груп задля формування гармонійного середовища і профілактики міжособистісних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Топчий Я. О. Сучасні технології виявлення та превентивізації конфліктів: соціометрія *Соціальне забезпечення та соціальна робота в умовах сучасних викликів* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 15 листоп. 2024 р. Хмельницький, 2024. С. 242–245.
2. Штифурак В. Є. Психологія управління та конфліктологія. Вінниця : Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2017. 252 с.

Напрямок 8. Економіко-правові засади реалізації соціальної політики

КРУШИНСЬКА Алла Вікторівна,

*кандидатка економічних наук, доцентка, завідувачка кафедри
фінансів, банківської сфери, страхування та фондового ринку,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,*

БУРБЕЛА Алла Леонідівна,

*викладачка кафедри фінансів, банківської сфери, страхування та фондового
ринку, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова*

БЮДЖЕТУВАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Соціальний захист відіграє значну роль у розвитку суспільства та держави, набуваючи критичної важливості в умовах війни через необхідність підтримки вразливих груп населення, адже її ефективність прямо впливає на суспільну стійкість та національну безпеку; зростання безробіття та падіння доходів, спричинені воєнними діями та економічною кризою, зумовлюють виняткову актуальність проблематики реалізації дієвої політики соціального захисту на територіях, що потребує першочергової уваги держави.

Аналіз дослідження виявив значні зміни в попиті на соціальні послуги в територіальних громадах України після початку воєнного стану: різко зросла потреба в гуманітарній допомозі, соціальній допомозі вдома та соціальному супроводі, а також в інформаційних та консультативних послугах, особливо психологічній підтримці внутрішньо переміщених осіб; водночас майже повністю зник попит на послуги, пов'язані з інклюзивною освітою, соціальною профілактикою, медіацією та соціальною адаптацією. При цьому обсяг надання базових соціальних послуг визначається не стільки чисельністю населення громади, скільки її географічним розташуванням, рівнем соціальної мобільності та активністю місцевих органів соціального захисту, що свідчить про переорієнтацію потреб та ресурсів у сфері соціальної роботи в умовах війни [1].

Основною причиною відставання соціальних виплат від інфляції є нестабільний стан державного бюджету, зумовлений воєнними діями та

загальними економічними труднощами, що обмежує можливості повноцінної індексації соціального забезпечення.

Зазначено, що справедливий підхід до соціальної підтримки громадян в умовах інфляції передбачає не лише компенсацію її рівня, а й певне його перевищення для нівелювання диспропорційного зростання цін на окремі товарні групи, що є складним завданням для сучасної економіки України.

Фінансова система України в умовах війни фактично функціонує за принципом двох окремих бюджетів: повністю забезпеченого внутрішніми ресурсами військового та дефіцитного невійськового, який покривається міжнародною допомогою. Однак, у зв'язку з частковим покриттям соціальних видатків загального фонду внутрішніми надходженнями у поточному році, виникає обґрунтована необхідність у перерозподілі коштів між «невійськовими» статтями бюджету, що і відображено у законопроекті 11417. Це свідчить про прагнення оптимізувати використання наявних ресурсів для забезпечення соціальних потреб в умовах обмеженого зовнішнього фінансування.

У квітні 2024 року в Україні зафіксовано стабільний рівень річної споживчої інфляції (3,2 %), проте відзначено незначне місячне зростання цін (0,2 %) та зростання базової інфляції до 4,4 % у річному вимірі [2].

Спостерігається розрив між темпами зростання цін на товари та послуги та рівнем соціальних виплат, що негативно впливає на купівельну спроможність населення.

Критична залежність державного бюджету України від регулярної міжнародної фінансової допомоги, що визначає можливість своєчасних соціальних виплат, відбувається на тлі відносного стримування інфляції завдяки насиченості внутрішнього ринку та контролю цін на комунальні послуги; однак, в умовах воєнної економіки та високої невизначеності, підвищення соціальних виплат до рівня інфляції є малоймовірним, попри збереження стабільної монетарної політики та контрольованого валютного курсу [3].

Попри наявний дефіцит соціального забезпечення та обмеженість бюджетних ресурсів, аналіз бюджетних даних за 2022–2023 роки виявляє парадоксальну проблему неефективного використання вже виділених коштів місцевих бюджетів на соціальну політику та соціальний захист, про що свідчать значні невикористані суми. Ця неефективність, ймовірно, є прямим наслідком відсутності належної та своєчасної оцінки реальних потреб населення у соціальних послугах, що у свою чергу ускладнює якісне планування видатків, потенційно призводить до недоотримання запланованих доходів та спричиняє прийняття несвоєчасних управлінських рішень у критично важливій соціальній сфері [4].

Підсумовуючи, соціальне забезпечення в Україні в умовах війни зіштовхується з низкою серйозних викликів, включаючи зростання потреб в окремих видах соціальних послуг, обмеженість державного бюджету, значну залежність від міжнародної фінансової допомоги та відставання соціальних виплат від інфляційних процесів, що негативно позначається на купівельній спроможності населення; при цьому виявлена неефективність у використанні вже виділених коштів на місцевому рівні через недостатню оцінку потреб свідчить про необхідність комплексних реформ у сфері соціальної політики та бюджетного планування для забезпечення належного рівня підтримки вразливих категорій громадян в умовах триваючої воєнної та економічної нестабільності.

Список використаних джерел

1. Грень Т. Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 33.72. С. 80–84.
2. Прасад А. Скорочення витрат у держбюджеті-2024 складе понад 137 млрд грн — Підласа (13.09.2024; 11:41). *Forbes Україна*. URL: <https://forbes.ua/news/skorochennya-vitrat-u-derzhbyudzheti-2024-sklade-ponad-137-mlrd-grn-pidlasa-13092024-23597> (дата звернення: 19.05.2025).
3. Інфляція та соціалка: чому все дорожчає швидше, ніж ростуть виплати (27.05.2024; 18:48). *Новини Pro*. URL: <https://novyny.pro/news/finansy/inflyaciya-ta-socialka-chomu-vse-dorozhchaye-shvidshe-nizh-rostut-viplati-3880.html> (дата звернення: 19.05.2025).
4. Фінансування соціальної сфери: хто фінансує та які процедури (07.06.2024). *Парламент.org.ua*. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/finansuvannya-soczialnoyi-sfery-hto-finansuye-ta-yaki-proczedury> (дата звернення: 20 травня 2025).

МІСІНКЕВИЧ Анна Леонідівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри трудового, земельного та господарського права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Нині питання відновлення земель, які є деградованими, пошкодженими та забрудненими у зв'язку із війною на території нашої держави шляхом проведення рекультивації є одним із ключових аспектів цілей сталого розвитку України на період до 2030 року. Сьогодні ми стикаємося з низкою економіко-правових проблем щодо рекультивації земель на вже деокупованих землях. Доречно зауважити, що минулого року Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення компенсації витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення». Відповідно до вищезазначеного документа встановлено, що право на компенсацію витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення мають юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми або фізичні особи — підприємці, які виробляють товарну сільськогосподарську продукцію на земельних ділянках сільськогосподарського призначення, які перебувають у їх власності або у користуванні, а також сільськогосподарські товаровиробники [1]. Варто зазначити, що для користувачів чи власників земель сільськогосподарського призначення це є доволі дієвий економіко-правовий механізм розмінування таких земельних ділянок, але у цьому нормативно-правовому акті нічого не зазначено про розмінування інших категорій земель, які зазначені у ст. 19 Земельного кодексу України. Ми вважаємо, що на державному рівні потрібно прийняти широкомасштабну програму розмінування земель України, яка б включала розмінування всіх категорій земель, що зазначені у нашому земельному законодавстві з відповідними дотаційними програмами як на державному так і на місцевому рівнях.

Варто наголосити на тому, що окрім розмінування земель, які були окуповані РФ, то вони потребують відновлення у зв'язку із веденням на них бойових дій так як є деградованими, пошкодженими та забрудненими внаслідок обстрілів, які провадила країна агресор. Це можливо здійснити лише шляхом рекультивації. Процедура проведення рекультиваційних робіт вимагає дуже великих коштів та технічних затрат. Якщо проаналізувати наше національне законодавство з означених правовідносин, а саме Закон України «Про охорону земель» в якому

зазначається, що роботи із зняття, складування, збереження та нанесення ґрунтової маси на порушені земельні ділянки здійснюються за рахунок фізичних та юридичних осіб, з ініціативи або вини яких порушено ґрунтовий покрив, а роботи з нанесення знятої ґрунтової маси на малопродуктивні землі здійснюються за бажанням власників або землекористувачів, у тому числі орендарів, цих земельних ділянок за їх рахунок [2]. Виникає досить актуальне питання яким чином Україна буде відновлювати такі землі шляхом проведення рекультиватії. В даному аспекті необхідно наголосити, що виходячи з положень вищезазначеного закону суб'єктом, який зобов'язаний профінансувати проведення рекультиватії є рф. Вивчаючи вищезазначене питання та аналізуючи міжнародну практику варто зазначити, що українськими дипломатами на міжнародному рівні було розроблено компенсаційний механізм, який втілюється у прийнятій резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 14 листопада 2022 р. «Про сприяння правовому захисту і відшкодування шкоди за агресію проти України» [3]. Цей документ дає початок розроблення правового механізму на міжнародному рівні щодо відшкодування завданих збитків, які спричинила рф на території України, а також започатковується створення саме міжнародного реєстру збитків. Вищезазначений міжнародний акт дає змогу Україні вимагати на міжнародному рівні від рф відшкодування завданих збитків природним ресурсам нашої країни в тому числі і землям шляхом виплати репарації. У подальшому це дасть можливість за кошти рф здійснити рекультиватію земель, які були деградовані, пошкоджені та забруднені внаслідок військової агресії цієї країни на території України.

Окрім цього, необхідно зазначити, що на національному рівні необхідно спростити правовий механізм оподаткування земель, які є заміновані та пошкоджені внаслідок бойових дій і потребують рекультиватії на деокупованих територіях. Ми вважаємо, що потрібно ввести зміни до Податкового кодексу України, а саме до ст. 283, в аспекті того, що землі, які є деградовані, пошкоджені та забруднені внаслідок бойових дій та є деокуповані й потребують рекультиватії, то протягом наступних десяти років такі земельні ділянки звільняються від оподаткування до повного їх відновлення та придатності для господарського використання у подальшому. На нашу думку такий правовий механізм надасть можливість залучати інвестиційні кошти для відновлення такої категорії земель в Україні.

Отже, в аспекті економіко-правового механізму щодо проведення рекультиватії земель в контексті сталого розвитку, то Україна дійсно стикається із багатьма правовими проблемами та викликами щодо відновлення земель, які постраждали внаслідок бойових дій через військову агресію рф. На наше переконання чине земельне законодавство

України вимагає внесення змін для запровадження ефективного правового механізму щодо рекультивації земель, які постраждали внаслідок війни на деокупованих територіях. В ключі означених правовідносин необхідно прийняти Правову програму розмінування всіх категорій земель України та внести відповідні зміни до Податкового кодексу України щодо надання пільг на оподаткування таких земельних ділянок, які потребують рекультивації.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення компенсації витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.05.2024 р. № 580. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-2024-%D0%BF> (дата звернення 20.05.2025).
2. Про охорону земель. Закон України від 19.06.2003 р. № 39. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15> (дата звернення 20.05.2025)
3. Генеральна Асамблея ухвалила текст, що рекомендує створення реєстру для документування збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, та відновила надзвичайну спеціальну сесію. *United Nations.* URL: <https://press.un.org/en/2022/ga12470.doc.htm> (дата звернення 20.05.2025).

ГРАМАТОВИЧ Юлія Василівна,

старша викладачка кафедри менеджменту, економіки, статистика та цифрових технологій, завідувачка практики, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ЕКОНОМІЧНЕ ПІДГРУНТЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Соціальна політика є одним з найважливіших напрямів державної політики, спрямованим на забезпечення добробуту громадян, соціальної справедливості та зменшення нерівності, а також забезпечення гідного рівня життя громадян. Її ефективність визначається економічними можливостями держави. В умовах воєнного стану та економічної нестабільності проблема ефективного використання економічних ресурсів для реалізації соціальної політики набуває особливої ваги.

Економічним підґрунтям реалізації соціальної політики є сукупність фінансових, податкових і бюджетних механізмів, які забезпечують фінансування та реалізацію соціальних програм. Соціальна

політика базується на принципах справедливості, рівності доступу до соціальних благ і підтримки вразливих верств населення, а її реалізація передбачає наявність ресурсів, які формуються через податкові надходження та інші джерела державного бюджету [1, с. 170].

Соціальна політика охоплює низку ключових напрямів, а саме:

- політика доходів (забезпечення хорошого рівня життя, споживчий кошик та підвищення матеріального добробуту громадян);

- заходи у сфері праці та трудових відносин (охоплює питання зайнятості, оплати праці, умов праці, а також систему соціального страхування);

- система соціального захисту вразливих груп населення, зокрема пенсіонерів, осіб з інвалідністю, малозабезпечених (шляхом надання соціальних гарантій і допомог);

- сектор соціальної сфери;

- соціально-екологічна політика;

- соціальна інфраструктура;

- міграційна політика (регулює внутрішні та зовнішні міграційні процеси);

- політика щодо окремих соціальних груп (молодь, сім'ї, люди похилого віку, особи з інвалідністю та інші категорії населення, які потребують спеціальної уваги з боку держави) [2, с. 177].

Джерелами фінансування соціальної політики є Державний бюджет України; міжнародна допомога та гранти; внески до соціальних фондів; місцеві бюджети та ресурси громад тощо.

Економічний розвиток держави безпосередньо впливає на масштаби та якість соціальних програм. Високий рівень ВВП, ефективна податкова система та збалансована бюджетна політика створюють умови для повноцінного соціального захисту громадян. Крім того, інвестиції в освіту, охорону здоров'я та зайнятість сприяють зростанню людського капіталу, що є важливим чинником економічного і соціального прогресу.

Реалізація соціальної політики на даний час стикається з такими проблемами, як: обмеженість бюджетних ресурсів та недостатнє фінансування через дефіцит бюджету; нерівномірність доходів, зростання безробіття та соціальної нерівності; високий рівень тіньової економіки; нецільове або неефективне використання коштів; руйнування інфраструктури через війну (школи, лікарні, соціальні установи); масове переміщення населення; зниження доходів населення, високий рівень бідності; дефіцит кадрів у соціальній сфері через еміграцію тощо.

Для вирішення цих проблем та посилення ефективності соціальної політики на рівні держави необхідно:

- удосконалити податкову систему для забезпечення справедливого розподілу податкового навантаження;

- оптимізувати державні витрати з урахуванням соціальних пріоритетів;
- підвищити прозорість використання бюджетних коштів;
- збільшувати обсяг інвестицій в людський капітал;
- впроваджувати інноваційні підходи до соціального страхування та пенсійного забезпечення;
- підтримувати розвиток електронного управління соціальними програмами та підвищувати рівень цифровізації соціальних послуг;
- залучати міжнародну технічну допомогу й гранти на реалізацію програм соціального розвитку та відновлення соціальної інфраструктури [3, с. 192].

Впровадження запропонованих заходів забезпечить:

- зростання якості життя та зниження рівня показника бідності;
- покращення демографічної ситуації;
- створення нових робочих місць у соціальному секторі;
- підвищення продуктивності праці через розвиток освіти й охорони здоров'я;
- покращення соціальної стабільності як основи економічного зростання.

Таким чином, розвиток соціальної сфери є не лише гуманітарним, а й економічним пріоритетом України. Ефективна реалізація соціальної політики неможлива без належного економічного підґрунтя, оскільки сталий економічний розвиток, прозора податкова політика та раціональне бюджетне планування є ключовими чинниками формування соціально орієнтованої держави. В той же час, удосконалення економічних засад реалізації соціальної політики сприятиме зміцненню соціальної стабільності й підвищенню рівня та якості життя громадян, а успішне реформування цієї галузі сприятиме підвищенню конкурентоспроможності країни, зміцненню людського капіталу та формуванню передумов для сталого повоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Кудласенко С. В. Структурні елементи механізмів реалізації соціальної політики. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 1. С. 169–173.
2. Медяник В. А. Сучасні напрями державної соціальної політики України: питання адміністративно-правового забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 176–178.
3. Юник І. Г. Реалізація сучасної державної соціальної політики в Україні: основні проблеми та стратегічні пріоритети. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 187–195.

Про Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Датою заснування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова вважається 21 вересня 1992 року, коли рішенням Виконавчого комітету Хмельницької міської ради народних депутатів було створено Хмельницьку філію Одеського відкритого університету — перший гуманітарний вищий навчальний заклад в обласному центрі.

У 1995 році Постановою Кабінету Міністрів України було створено Хмельницький інститут управління і права, що отримав статус державного закладу.

У 2019 році університет отримав ім'я першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова.

Факультети: юридичний, управління та економіки, публічного управління.

Висока якість отриманих в університеті знань прямо пропорційна професійному рівню викладання та успішному застосуванню новітніх освітніх систем і методик. Університет щороку зміцнює свій кадровий потенціал. Наразі на двох факультетах діють 12 кафедр, юридична клініка (до речі, найстарша в Україні), студенти та юрисконсульти якої надають високопрофесійні юридичні послуги малозабезпеченим верствам населення, є переможцями всеукраїнських та міжнародних змагань, учасниками багатьох грантових програм. Набирає потужності студентський бізнес-центр, який став базою для практичного навчання студентів та своєрідною школою для майбутніх підприємців.

Для юнаків є можливість отримати звання молодшого лейтенанта запасу, пройшовши курс навчання за програмою підготовки офіцерів запасу Збройних сил України.

Черговим надбанням не лише факультету управління та економіки, але й усієї області є магістратура за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування». У нашому регіоні лише Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова вже понад 10 років готує фахівців такого рівня для органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Мова освітнього процесу. Мовою викладання в Університеті є державна мова. З метою розвитку міжнародної академічної мобільності

Університет має право приймати рішення про викладання однієї чи кількох навчальних дисциплін іноземними мовами, забезпечивши при цьому знання здобувачами вищої освіти відповідної дисципліни державною мовою.

Бібліотека. Університет пишається сучасною бібліотекою. Тут до послуг читачів близько 70 тис. примірників найновіших наукових видань та понад 10 тис. найменувань такої необхідної для сучасного студентства періодики. Крім просторого читального залу та абонементу, у підготовці до занять студенти мають змогу використовувати найновіші досягнення комп'ютерної техніки.

Телекомунікаційна мережа університету побудована на основі оптоволоконних каналів зв'язку, працює комп'ютерна загально-університетська мережа (підключені в єдину мережу — I корпус (адміністративний), II корпус (ФУЕ), IV корпус (ЮФ), V корпус, наукова бібліотека, юридична клініка тощо). ЛОМ включає 50 мережевих комутаторів зі швидкістю передачі даних 10/100 Мб/с. Сім комп'ютерних класів університету працюють з виходом до світової мережі «Інтернет» та інформаційно-пошукової системи «Ліга-закон».

Наукова діяльність. В університеті активно проводяться наукові дослідження як викладачами, так і студентами; сприяє цьому і діяльність Наукове товариство студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених. У традиційних всеукраїнських та міжнародних конференціях, організатором яких є університет, беруть участь представники наукових шкіл з країн ближнього та дальнього зарубіжжя. Найпопулярнішими науковими заходами понад 15 років є конференції «Осінні юридичні читання» та «Статистична оцінка соціально-економічного розвитку». Результатом такої плідної наукової діяльності є видання наукового фахового журналу «Університетські наукові записки», який включено до Переліку наукових фахових видань України із 13 спеціальностей.

Практика. Навчання в університеті максимально наближене до умов практики. Студенти апробують свої знання під час проходження практики та стажування у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України, Конституційному Суді України, місцевих органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, судових і правоохоронних органах.

Матеріальна база. Матеріальна база університету — це 5 навчальних корпусів, які стали не просто візитівкою університету, але

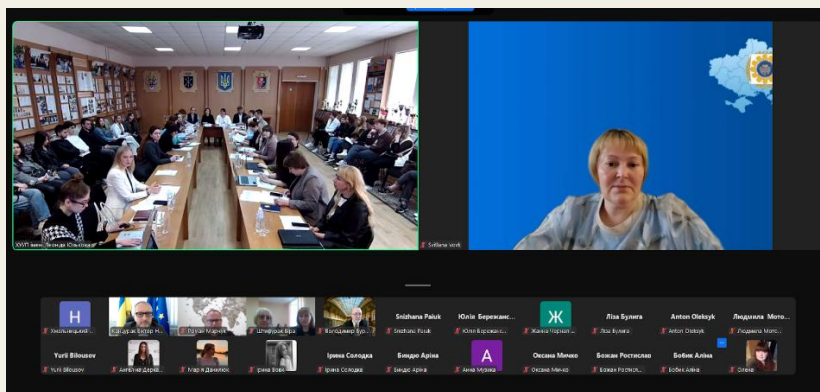
й окрасою міста, наукова бібліотека, юридична клініка, студентській гуртожиток та гуртожиток готельного типу «Енеїда», мальовнича база відпочинку імені Сергія Мацисена в селі Пирогівці Хмельницького району.

Студентське життя. Студентська рада та профспілка студентів — справжня школа лідерів і організаторів, які так необхідні нашій державі. А робота у студентських лекторських групах з правової освіти населення, дає студентам змогу розвинути свої ораторські здібності та вміння публічно спілкуватися з аудиторією.

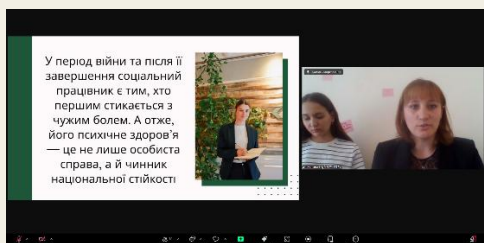
Студентське життя Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова веселе та різнобарвне. Кожен має можливість знайти собі заняття за інтересами у спорті, туризмі чи мистецтві. Серед традиційних брендів свят університету найвідоміші «Дебют першокурсника», «Краса університету», фестиваль до Дня студента «Золотий Еней».

І найголовніше — в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова створені всі умови для успішного поєднання навчання з громадською та культурною діяльністю, що гарантує кожному члену нашої дружної університетської родини незабутні і яскраві студентські роки.

ФОТОГАЛЕРЕЯ

Наукове видання

**Соціальне забезпечення та соціальна робота
в умовах сучасних викликів**

Збірник матеріалів
II Всеукраїнської науково-практичної конференції
(22 травня 2025 року)

Відповідальні за випуск — *Надія ЧУДИК-БІЛОУСОВА, Людмила ТАРАНЕНКО*
Дизайн обкладинки — *Лілія МАСЛОВСЬКА*

Підписано до друку 30.06.2025. Формат 60х80/16.
Гарн. Times New Roman. Обл.-вид. арк. 14,49

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
вул. Героїв Майдану, 8, м. Хмельницький, 29013
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія ДК № 6982 від 19.11.2019 р.